

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta

Ústav světových dějin
Seminář nejnovějších dějin

Rigorózní práce

Mgr. Vojtěch Šír

**Sovětský svaz v předvečer německého útoku
(1939-1941)**

Praha 2005

Prohlašuji, že jsem při práci použil pouze uvedené prameny a literaturu.

20. 5. 2005

Vojtěch Šír

Za cenné rady a připomínky při psaní práce děkuji univ. prof. PhDr. Vladimíru
Nálevkovi, CSc.

20. 5. 2005

Vojtěch Šír

Obsah

Úvod	6
1. Kapitola – Cesta k paktu	
1.1 Sovětský svaz a kapitalistický svět	16
1.2 Sovětský svaz a Německo ve 20.-30. letech	19
1.3 Obrat na počátku roku 1939	29
1.4 Nástup Molotova do funkce lidového komisaře zahraničních věcí	32
1.5 Sovětská jednání s Velkou Británií a Francií	36
1.6 Sovětsko-německá jednání v létě 1939	39
1.7 Uzavření paktu	45
1.8 Motivace sovětské strany k podpisu paktu	48
2. Kapitola – Od rozdělení Polska k prvním rozporům v létě 1940	
2.1 Rozdělení Polska	56
2.2 Druhá Ribbentropova návštěva v Moskvě	62
2.3 Výsledky dohod s Německem pro Sovětský svaz	66
2.4 Zimní válka	70
2.5 Sovětská reakce na německé vítězství na západě – anexe Pobaltí	81
2.6 Anexe Besarábie	84
2.7 První rozpory v sovětsko-německých vztazích	88
3. Kapitola – Přelom: berlínská jednání v listopadu 1940	
3.1 Situace před berlínským jednáním	92
3.2 Průběh berlínských rozhovorů	94
3.3 Výsledky berlínských rozhovorů	106
4. Kapitola – Od neúspěšných jednání v Berlíně do německého útoku	
4.1 Ochlazení sovětsko-německých vztahů na počátku roku 1941	114
4.2 Jugoslávská krize	116
4.3 Změna v linii Kominterny na jaře 1941	123
4.4 Pakt o neútočení s Japonskem	127
4.5 Stalinův nástup do čela Rady lidových komisařů a jeho projev 5. května	129
4.6 Reakce sovětského aparátu na Stalinův projev	138
5. Kapitola – Sovětské informace o německých plánech	
5.1 Německá dezinformační kampaň	143
5.2 Zahraniční rozvědka NKVD – NKGB	145

5.3 Vojenská rozvědka	152
5.4 Hlášení velvyslanců	159
5.5 Churchillovo „varování“	161
5.6 Schulenburgovo „varování“	165
5.7 „Velká hra“	168
6. Kapitola – Rudá armáda v červnu 1941	
6.1 Sovětský zbrojní průmysl	171
6.2 Struktura armády	174
6.3 Poměr sil 22. června 1941	185
7. Kapitola – Sovětské strategické plánování a rozvinování armády na jaře 1941	
7.1 Sovětská vojenská doktrína	188
7.2 Hlavní charakteristiky sovětského plánování	191
7.3 Plán strategického rozvinování ze srpna 1940	194
7.4 Plán strategického rozvinování z 18. září 1940	197
7.5 Okružní plány v roce 1940 a plán války proti Finsku	202
7.6 Bojová příprava vojsk	205
7.7 Porada nejvyššího velení Rudé armády v prosinci 1940	206
7.8 Strategické hry na mapách v lednu 1941	211
7.9 Personální změny a plán z 11. března 1941	215
7.10 Plán preventivního úderu z 15. května 1941	219
7.11 Plány krytu státní hranice	225
7.12 Okružní plány v roce 1941	227
7.13 Rozvinování Rudé armády na západě na jaře 1941	230
7.14 Západní vojenské okruhy v červnu 1941	235
8. Kapitola – Počátky vytváření zahraničních jednotek v SSSR	
8.1 Počátky formování polské jednotky v SSSR	240
8.2 Počátky formování československé jednotky v SSSR	244
9. Kapitola – Německý útok 22. června 1941	
9.1 Sovětská reakce	253
9.2 Německá preventivní válka?	261
9.3 Německé odhady síly a plánů Rudé armády	266
Závěr	276
Základní životopisné údaje k roku 1941	279
Prameny a literatura	281

Úvod

Německý útok na Sovětský svaz 22. června 1941 Stalina, který do poslední chvíle odmítal všechny varovné signály, skutečně překvapil. Jak to ve svých pamětech výstižně charakterizoval Churchill, „Stalin a jeho komisaři se v této chvíli předvedli jako ti nejzaskočenější břídilové druhé světové války“.¹

Bolševický Sovětský svaz byl od 23. srpna 1939 s nacistickým Německem vázán paktem o neútočení, který doslova ohromil svět. Na pakt o neútočení navázala v září 1939 smlouva o hranicích a přátelství. Tyto dohody byly doplněny tajnými dodatky, ve kterých si obě mocnosti vzájemně rozdělily sféry vlivu ve střední a východní Evropě. Sovětský svaz dohod s Německem využil k rozšíření svého území dále na západ. Po rozdělení Polska v září 1939 získal v létě 1940 i pobaltské země a rumunskou Besarábii a severní Bukovinu. Své požadavky zcela nenaplnil pouze v případě Finska, zařazeného také do sovětské zájmové sféry. Po vyčerpání obsahu tajných dohod z roku 1939 se SSSR a Německo pokusily nově vymezit svoje zájmy během jednání lidového komisaře zahraničních věcí V. M. Molotova v listopadu 1940 v Berlíně. Tyto rozhovory skončily neúspěšně a napětí v sovětsko-německých vztazích se v první polovině roku 1941 začalo zvyšovat.

Nejen důvody Stalinova ignorování všech varování na jaře 1941, ale i celá sovětská zahraniční politika od uzavření paktu o neútočení do německého útoku 22. června 1941 zůstávala pro současníky i pro pozdější badatele obestřena řadou otazníků. Předmětem sporu se staly skutečné motivy a cíle Stalinovy politiky v této době. Sovětské pohnutky při uzavírání paktu s Němci, charakter německo-sovětské spolupráce, sovětské záměry při berlínském jednání Molotova s Hitlerem v listopadu 1940 a sovětská politika na jaře 1941 jsou i dnes předmětem různých interpretací.

---

¹ Churchill, W. S., Druhá světová válka. III. díl, Praha 1992, s. 351.

Sovětská historiografie se dlouhou dobu řídila výkladem, jehož základní body definoval sám Stalin. Učinil tak již ve svém prvním válečném projevu 3. července 1941, kdy odůvodnil uzavření paktu o neútočení s Německem nutností udržet mír a tím získat čas na lepší přípravu obrany země. Teze o vynucenosti uzavření paktu pro zajištění míru pak byla základní osou sovětského výkladu období 1939-1941 s jistými modifikacemi až do příchodu *glasnosti* koncem 80. let.

O příčinách katastrofálního začátku války v létě 1941 se začalo otevřeněji diskutovat po Stalinově smrti. První tajemník ÚV KSSS Nikita Chruščov ve svém tajném projevu na XX. sjezdu KSSS v únoru 1956 překvapeným delegátům přednesl některá do té doby utajovaná fakta. Připomněl zejména různá varování před německým útokem, mj. i od Churchilla, která Stalin dostával. Za příčinu sovětské porážky v létě 1941 označil také čistku ve velitelském sboru Rudé armády zahájenou na konci 30. let. Vinu za tragédii Chruščov přičítal jednoznačně Stalinovi. Tato Chruščovem vytyčená linie se pak odrazila v oficiálních šestisvazkových Dějinách Velké vlastenecké války vydaných na počátku 60. let. V Sovětském svazu v této době začala vycházet řada publikací na téma sovětsko-německé války a objevily se první vzpomínky přímých účastníků války a to dokonce i německých. Přesto i v poměrně otevřeném chruščovovském období základní otázky charakteru německo-sovětských vztahů v letech 1939-1941 i existence tajných dodatků sovětsko-německých smluv zůstávaly nadále tabu. Během Brežněvovy vlády se o nepohodlných skutečnostech zcela mlčelo, což se odrazilo i v novém oficiálním zpracování historie války - ve dvanáctisvazkových Dějinách druhé světové války ze 70. let. Narozdíl od předchozích „chruščovovských“ šestisvazkových Dějin se zde již kritika „kultu osobnosti“ ani zmínky o předválečných čistkách neobjevily. Autoři naopak navázali na boj proti „padělatelům dějin“ známý již ze stalinského období.

Až *perestrojka* a *glasnost'* koncem 80. let minulého století umožnily v Sovětském svazu otevřenou diskuzi o období let 1939-1941. Alespoň částečné otevření archivů vneslo do debaty poměrně velké množství politických, vojenských a zpravodajských dokumentů, které ale historikové často naprosto protichůdně interpretují. Sovětské originály tajných dodatků k sovětsko-německým dohodám z roku 1939 byly na světlo vyneseny až v roce 1992. Západní veřejnost přitom tyto základní dokumenty měla k dispozici již krátce po konci války, kdy americká vláda nechala publikovat dokumenty z archivu německého ministerstva zahraničních věcí.

Analýza sovětsko-německých vztahů a sovětské zahraniční politiky v letech 1939-1941 na základě zejména v 90. letech nově zpřístupných dokumentů je cílem této práce. Problematika je sledována nejen se zaměřením na politické aspekty, ale i na faktory vojenské a vojensko-strategické, protože v Sovětském svazu spolu zahraniční politika a vojensko-strategické faktory úzce souvisely.

Práce je rozdělena do devíti kapitol. V první kapitole jsou nejprve stručně nastíněny základní aspekty sovětské zahraniční politiky a sovětského vztahu k Německu ve 20. a 30. letech. Podrobně je pak analyzováno sovětsko-německé jednání během roku 1939, které vyústilo v podpis paktu o neútočení. Zkoumána je otázka motivace sovětské strany, která dala přednost Německu před dohodou se západními státy.

Druhá kapitola je analýzou období let 1939-1940, kdy Sovětský svaz s Německem zdánlivě „spolupracoval“. Rozebírán je charakter této „spolupráce“ od společného rozdělení Polska v září 1939 do léta 1940, kdy se v sovětsko-německých vztazích objevily první viditelné rozpory.

Kapitola třetí podrobně analyzuje průběh jednání lidového komisaře zahraničních věcí Molotova s Hitlerem a Ribbentropem v Berlíně v listopadu 1940, které bylo

zlomovým bodem v sovětsko-německých vztazích. Během rozhovorů měly být vyjasněny sporné otázky a nově vymezeny zájmy obou zemí. Otázky kladené v rámci této kapitoly zní: s jakými požadavky šla sovětská strana na jednání a nakolik se je podařilo naplnit?

Čtvrtá kapitola se zabývá situací po neúspěšném berlínském jednání od konce roku 1940 do června 1941. V tomto období narůstalo napětí mezi SSSR a Německem, sovětská strana neskrývala svou nespokojenost s německou angažovaností na Balkáně a ve Finsku. Zkoumány jsou sovětské motivy k podpisu přátelské dohody s Jugoslávií několik hodin před německým útokem na tuto zemi. Sledována je také nová linie patrná v sovětské politice na jaře 1941, která je zřetelná např. ve směrnicích Kominterny. Tuto novou linii nejlépe vyjádřil 5. května 1941 sám Stalin ve svém tajném projevu před absolventy vojenských akademií, který je v kapitole podrobně analyzován, stejně jako reakce sovětského aparátu na něj.

Pátá kapitola se věnuje činnosti sovětské rozvědky na jaře 1941, otázce tzv. varování před německým útokem a důvodům, proč Stalin zpravodajské i jiné varovné signály ignoroval. Kapitola šestá je nástinem rozvoje Rudé armády v letech 1939-1941 a jejího stavu v červnu 1941. Navazující sedmá kapitola podrobně analyzuje sovětské strategické plánování před německým útokem. Zkoumán je charakter sovětského předválečného plánování a otázka, nakolik sovětské plánování odpovídalo obranné válce, do které byl SSSR nucen vstoupit 22. června 1941. Kapitola osmá se zabývá zdánlivě okrajovým, ale pro změny v sovětské politice na jaře 1941 velmi příznačným tématem – otázkou počátků formování polské a československé jednotky v Sovětském svazu.

Poslední devátá kapitola analyzuje sovětskou reakci na německý útok 22. června 1941. Zároveň odpovídá na otázku, zda šlo z německé strany o preventivní válku.

Tato teze je podrobena kritice na základě analýzy německého plánování akce od léta 1940 a rozborů německé rozvědky o síle, plánech a možnostech Rudé armády.

K sovětsko-německým vztahům v letech 1939-1941 je dnes k dispozici poměrně široká pramenná základna. Z oficiálních edic dokumentů jde o německé Akten zur deutschen Auswärtigen Politik a ruské Dokumenty vněšnej politiky, které dnes již pokrývají celé období let 1939-1941.² I dnes velmi reprezentativní je americká edice ukořistěných dokumentů německého ministerstva zahraničí „Nazi-Soviet Relations 1939-1941“ již z roku 1948.³

K období let 1939-1941 vyšlo v 90. letech i několik specializovaných sborníků dokumentů, z nichž naprosto nepostradatelný je dvousvazkový „1941 god“ z roku 1998, který zahrnuje všechny základní sovětské politické, diplomatické, vojenské i zpravodajské dokumenty, některé z nich publikované vůbec poprvé.⁴ K dispozici je též specializovaná edice dokumentů Kominterny z tohoto období a kompletní vydání cenného deníku generálního tajemníka výkonného výboru Kominterny G. Dimitrova.⁵ V americko-ruské spolupráci vychází dokumentační řada Annals of Communism, ze které se sledovaného období týká edice Stalinovy korespondence s Dimitrovem a částečně také s Molotovem.⁶ Dokumenty vojenské provenience jsou publikovány ve zvláštní ediční řadě Russkij archiv, z níž se k sledované problematice vztahuje zejména díl obsahující kompletní záznamy z porady nejvyššího velení Rudé

---

² Akten zur deutschen auswärtigen Politik. Serie D: 1937-1945. Die Kriegsjahre, Band VII-XII, Baden-Baden – Göttingen – Bonn 1961-1969 (dále jen ADAP); Dokumenty vněšnej politiky. Tom 22. 1939 god, Moskva 1992; Dokumenty vněšnej politiky. Tom 23. 1 janvara 1940 – 22 ijunja 1941, Moskva 1995-1998 (dále jen DVP). Po vydání 21. dílu DVP (1977) vztahujícího se k roku 1938 bylo vydávání edice na příkaz sovětské vlády přerušeno. Obnovena byla poté až v roce 1992 22. dílem, ve kterém byly publikovány i ruské verze tajných dodatků k sovětsko-německým dohodám.

³ Nazi-Soviet Relations 1939-1941. Documents from the Archives of the German Foreign Office, Washington 1948. Na tento sborník tehdy Sovětský svaz reagoval útočnou brožurou „Padělatelě dějin“ vydanou ve vysokém nákladu.

⁴ 1941 god. Dokumenty. V 2-ch knigach, Moskva 1998.

⁵ Komintern i vtoraja mirovaja vojna. Čast' I., Moskva 1994; Dimitrov, G., Dněvnik (9 mart 1933 – 6 fevruari 1949), Sofija 1997.

⁶ Dallin, A. – Firsov, F. I. (eds.), Dimitrov and Stalin 1934-1943. Letters from the Soviet Archives, New Haven – London 2000; Lih, L. T. - Naumov, O. V. – Khlevniuk, O. V. (eds.), Stalin's Letters to Molotov, Yale University Press 1995.

armády v prosinci 1940.⁷ Kromě těchto knižních edic bylo po alespoň částečném otevření sovětských archivů na konci 80. let velké množství dokumentů postupně otištěno také v odborných časopisech jako *Izvestija CK KPSS*, *Istoričeskij archiv*, *Novaja i novejšaja istorija*, *Otėčestvennaja istorija*, *Vojenno-istoričeskij žurnal* apod.

I přes velké množství publikovaných dokumentů přesto mnohé důležité materiály nejsou historikům nadále volně k dispozici. Jedná se zejména o materiály z Archivu Prezidenta Ruské federace, ve kterém je deponován Stalinův osobní archiv a archiv politbyra ÚV VKS(b). Dokumenty z prezidentského archivu jsou zveřejňovány pouze výběrově např. v časopise *Istočnik*. Některá z usnesení politbyra z let 1939-1941 byla již na počátku 90. let publikována v časopise *Izvestija CK KPSS*, v roce 2001 vyšla výběrová edice usnesení politbyra k zahraničněpolitickým otázkám, dovedená ovšem pouze do března 1939. Cenný je katalog usnesení politbyra, který podává alespoň základní přehled o projednávaných tématech.⁸ Stejně tak všechny materiály archivu Ministerstva obrany Ruské federace nejsou dosud plně k dispozici.

Ke sledované problematice existuje velké množství sovětské i německé memoárové literatury. Téměř každý sovětský generál nebo maršál, který přežil válku, publikoval své paměti. K této literatuře je ale třeba přistupovat velice obezřetně. Memoáry vycházející před rokem 1990 procházely velmi pečlivým systémem cenzury.⁹ Některé nich vyšly poprvé v necenzurované podobě až v 90. letech, např.

---

⁷ *Russkij archiv. Velikaja Otečestvennaja*. Tom 12(1), Moskva 1993.

⁸ *Politbjuro CK RKP(b)-VKP(b) i Jevropa. Rešenija „osoboj papki“ 1923-1939*, Moskva 2001; *Politbjuro CK RKP(b)-VKP(b). Povestki dnja zasedanij. Katalog*. Tom II. 1930-1939, Moskva 2001; Tom III. 1940-1952, Moskva 2001. Záznamy v katalogu jsou ovšem velmi stručné. Např. 5. března 1940 politbyro rozhodlo o postřelení zajatých polských důstojníků. V katalogu je pouze uvedeno, že se projednávala „otázka NKVD“.

⁹ Několikastupňový systém cenzury popisuje např. A. Někrič, jehož kniha *První den války* vydaná v roce 1965 vyvolala velký rozruch. Dnes nevinně působící kniha napsaná v duchu chruščovské linie byla nakonec veřejně posuzována vědeckým grémiem a autor byl dohnán do emigrace. Sr. Někrič, A., 1941, 22. ijunja. Izdanije 2-e, dopolnennoje i pėrerabotanoje, Moskva 1995, s. 250, 279n. K cenzuře sr. Gorjajeva, T. M., *Političeskaja cenzura v SSSR. 1917-1991 gg.*, Moskva 2002.

paměti maršála G. K. Žukova.¹⁰ Ale i Žukovovy paměti se při konfrontaci s publikovanými archivními materiály ukazují jako velmi nespolehlivé.¹¹ Ze vzpomínek politiků jde např. o paměti A. Mikojana nebo známé memoáry Nikity Chruščova, vydané nejprve v 70. letech v USA.¹² Zmínit je nutné i vzpomínky Stalinoва tlumočnicka V. Berežkova, který se účastnil listopadových jednání v Berlíně.¹³ Pozoruhodné jsou také otevřené rozhovory, které vedl spisovatel Felix Čujev v 70. a 80. letech s V. M. Molotovem.¹⁴ Z německé strany jde např. o deník náčelníka OKH. F. Haldera, cenné jsou vzpomínky rady německého velvyslanectví v Moskvě Gustava Hilgera.¹⁵

V západní i ruské historiografii se v poslední době vyhrotil spor o charakter Stalinovery politiky v předvečer německého útoku. Tzv. tradicionalistická verze, spočívající na tvrzení o údajné sovětské snaze o kolektivní bezpečnost a širokou frontu proti fašismu ve 30. letech a o neustálém sovětském úsilí vyhnout se za každou cenu válce, byla podrobena kritice zejména některými německými a ruskými historiky.¹⁶ Skutečným impulsem pro rozpoutání široké debaty se staly bestsellery

---

¹⁰ Žukov, G. K., *Vospominanija i razmyšlenija*. Tom I, Moskva 1995. Z prvního dílu Žukovových pamětí cenzura odstranila zhruba 25 % obsahu. I k vydáním po roce 1990 je ale třeba přistupovat obezřetně. Žukov původní rukopis dokončil již v roce 1965, ale až do roku 1969, kdy vyšlo první vydání, nad tímto rukopisem pracovala skupina „expertů“. Do dalších vydání pak byly zařazeny nové kapitoly, které měly reagovat na polemiky na západě a Žukov zřejmě vůbec není jejich autorem. K peripetiím kolem vydání Žukovových pamětí srv. Naumov, O. (ed.), *Georgij Žukov. Stenogramma oktjabrskogo (1957 g.) plenuma CK KPSS i drugie dokumenty*, Moskva 2001, s. 547-576.

¹¹ Z nepřeberného množství sovětských vojenských pamětí je k tématu roku 1941 možné zmínit např. Bagramjan, I. Ch., *Tak začínala válka*, Praha 1972; Mereckov, K. A., *Na službě narodu*, Moskva 1968; Zacharov, M. V., *Generalnyj štab v predvojennyje gody*, Moskva 1989. Velký rozruch vzbudily paměti rozvědčíka P. Sudoplatova, jejichž jednotlivá vydání se ale mezi sebou obsahově natolik liší, že je nelze pokládat za spolehlivý pramen. Sudoplatov, P., *Special Tasks*, New York 1995; Týž, *Specoperacii*, Moskva 1997; Týž, *Raznyje dni tajnoj vojny i diplomatii*, Moskva 2001.

¹² Khrushchev, N. S., *Khrushchev Remembers*, Boston 1970; Chruščov, N. S., *Vospominanija*, Moskva 1999; Mikojan, A., *Tak bylo. Razmyšlenija o minuvšem*, Moskva 1999.

¹³ Berežkov, V., *Kak ja stal perevodčikom Stalina*, Moskva 1993; Týž, *S diplomatskou misí k Hitlerovi*, Praha 1967.

¹⁴ Čujev, F., *Sto sorok besed s Molotovym*, Moskva 1991. Rozšířené Týž, *Molotov*, Moskva 2000.

¹⁵ Hilger, G., *The Incompatible Allies*, New York 1953; Halder, F., *Kriegstagebuch. Band II-III*, Stuttgart 1963.

¹⁶ Ke klasickým starším pracím patří Haslam, J., *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security in Europe 1933-1939*, New York 1985; Erickson, J., *The Road to Stalingrad. Stalin's War*

sovětského přeběhlíka Borise Rezuna publikujícího ve Velké Británii pod pseudonymem Viktor Suvorov.¹⁷ Ve své knize nazvané „Ledoborec“ vystoupil Suvorov s tvrzením, že Stalin se v roce 1941 připravoval na útok proti Německu, a že skutečný německý útok předešel ten plánovaný sovětský jen o několik dní. Stalin podle Suvorova svůj „osvobozující pochod“ do Evropy plánoval již od 20. let, Hitler pro něj měl sehrát roli „ledoborce“, který rozvrátí existující politický a sociální řád v Evropě a vytvoří podmínky pro rozšíření sovětského komunismu.¹⁸

Ačkoli Suvorovovy knihy nespádají do kategorie odborné historiografie a staly se předmětem oprávněné kritiky pro často svévolné vytrhávání citátů z kontextu a vyvozování dalekosáhlých závěrů z dílčích skutečností, tak jejich nebyvalý a nečekaný ohlas přinutil historiky k reakci.¹⁹ Velkého ohlasu se Suvorovovi dostalo zejména v Německu, kde tzv. revizionistická škola formulovala podobné teze již od 50. let. Spor o příčiny Hitlerova útoku na Sovětský svaz, o údajné „preventivní válce“ navíc v Německu zapadl do probíhajícího „Historikerstreit“ o charakteru nacistického režimu. Tzv. revizionistům Suvorov přinesl nové argumenty pro tvrzení

---

with Germany: Volume One, London – New Haven 1999. Tradiční koncepci v roce 1990 podrobil kritice Tucker, R. C., *Stalin na vrcholu moci*, Praha 2000.

¹⁷ Dobrý přehled o probíhající historické debatě podávají např. Schmider, K., No Quiet on the Eastern Front: The Suvorov Debate in the 1990s, In: *The Journal of Slavic Military Studies*, vol. 10, No. 2 (June 1997), s. 181-194; Uldricks, T. J., The Icebreaker Controversy: Did Stalin Plan to Attack Hitler?, In: *Slavic Review* 58, no. 3 (Fall 1999), s. 626-643; Förster, J., The Russo-German Conflict as Part of the Second World War, In: *Contemporary European History* 6/1 (1997), s. 145-148;

¹⁸ Boris Rezun byl pracovník sovětské vojenské rozvědky GRU, v roce 1978 uprchl do Velké Británie a v SSSR byl v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti. Poprvé se svými teoriemi vystoupil v roce 1985 na stránkách prestižního britského magazínu *The Journal of the Royal United Services Institution* a ihned se dostal do sporu se svým pozdějším hlavním oponentem izraelským historikem Gabrielem Gorodetským. Srv. Suvorov, V., Who Was Planning To Attack Whom in June 1941?, In: *The RUSI Journal*, vol. 130, no. 2 (1985), s. 50-55; Gorodetsky, G., Was Stalin Planning to Attack Hitler in June 1941?, In: *The RUSI Journal*, no. 2, vol. 131 (1986), s. 69-72. *Ledoborec* byl publikován poprvé v roce 1988 v emigrantské ruské edici ve Francii a poté v desítkách různých jazyků (v Moskvě v roce 1992). Česky vyšel pod názvem *Všechno bylo jinak*, Praha 1995.

¹⁹ Např. v Německu vyšel *Ledoborec* jen v letech 1989-1996 v deseti (!) vydáních. Suvorov své teze později ještě rozvinul v navazujících knihách. Srv. Suvorov, V., *Den M*, Brno 1996; Týž, *Poslednaja respublika*, Moskva 1996; Týž, *Očiščenje*, Moskva 1998; Týž, *Samoubijstvo*, Moskva 2000; Týž, *Teň pobědy*, Moskva 2002. Ke kritice *Ledoborce* srv. např. Gorodetsky, G., Stalin und Hitlers Angriff auf die Sowjetunion, In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 37. Jahrgang 1989, 4. Heft (Oktober), s. 645-672; Grigorjev, S., O vojenno-techničeskich aspektach knig V. Suvorova, In: *Gotovil li Stalin upreždujuščij udar protiv Gitlera v 1941 godu?*, Moskva 1995, s. 13-23.

o údajné preventivnosti Hitlerova útoku v červnu 1941. V průběhu 90. let vyšlo v Německu a Rakousku na toto téma několik studií, které jsou ale zaměřeny dosti jednostranně.²⁰ Převážná většina německých historiků „suvorovské“ teze odmítla.²¹

Největší debata o Stalinově politice a jeho záměrech v předvečer německého útoku se ale rozproutila v samotném Rusku. K tématu byly publikovány desítky studií a článků, mnohé z nich byly soustředěny v několika specializovaných sbornících podávajících solidní přehled o stavu bádání a názorech ruské historické obce, která se rozdělila na dva poměrně ostře vyhraněné tábory.²² Většina historiků jako V. A. Anfílov, L. Bezymenskij, V. J. Sipols, O. V. Višljov nebo Ju. A. Gorkov se ostře postavila proti „suvorovským“ teoriím o údajných Stalinových útočných záměrech.²³ Mnozí z nich k tématu počátku sovětsko-německé války publikovali již v 70. a 80. letech a až do konce 80. let popírali samotnou existenci tajných dodatků sovětsko-německých smluv. Na druhé straně se historici jako např. M. Melt'jučov, V. A. Něvežin, P. N. Bobylev, B. V. Sokolov nebo V. Danilov na základě nově zpřístupněných archivních materiálů snaží nově analyzovat Stalinovu politiku

---

²⁰ Hoffmann, J., *Stalins Vernichtungskrieg 1941-1945*, München 1999; Maser, W., *Porušení slova*, Ostrava 1996; Post, W., *Unternehmen Barbarossa. Deutsche und sowjetische Angriffspläne 1940/41*, Hamburg 1995; Topitsch, E., *Stalinova válka I. a II.*, in: *Střední Evropa*, č. 47 (únor 1995), s. 39-62 a č. 48 (březen 1995), s. 53-67; Magenheimer, H., *Zum deutsch-sowjetischen krieg 1941*, In: *ÖMZ* č. 1/1994, s. 51-60.

²¹ Ueberschär, G. R. – Bezymenskij L. A. (Hrsg.), *Der deutsche Angriff auf die Sowjetunion 1941. Die kontroverse um die Präventivkriegsthese*, Darmstadt 1998; Pietrow-Enker, B., *Agressor Stalin? Zur aktuellen Forschungskontroverse über die sowjetische Aussen- und Militärpolitik 1941*, In: *Prague Papers on History of International Relations* 1998, part 2, s. 366-382.

²² *Gotovil li Stalin upreždajuščij udar protiv Gitlera v 1941 godu?*, Moskva 1995; *Drugaja vojna 1939-1945*, Moskva 1996; *Vojna i politika 1939-1941*, Moskva 1999.

²³ Gorkov, Ju. A., *Kreml. Stavka. Genštab*, Tver 1995; Višljov, O. V., *Nakanune 22 ijunja 1941 g.*, Moskva 2001; Sipols, V. J., *Tajny diplomatičeskoje. Kanun velikoj otečestvennoj 1939-1941*, Moskva 1997; Anfílov, V. A., *Groznoje leto 41 goda*, Moskva 1995; Bezymenskij, L., *Gitler i Stalin pered schvatkoj*, Moskva 2000. Část starších ruských historiků, jako A. Někrič nebo D. Volkogonov, Suvorova plně neodmítla. Volkogonov uvádí: „to, že Stalin, bolševici se vždy, podtrhují vždy, připravovali pouze na útočnou válku, není a nebylo žádné tajemství. ... Stalin se připravoval na válku s Německem. To je nepochybné. Možná i chtěl předejit Hitlera. I to je možné. Kdy? Termíny se ale neurčily. Není znám ani jeden dokument, kde by se o tom hovořilo. Pokud by byly direktivy o počátku útoku SSSR na Německo 6. července 1941, jak tvrdí Suvorov, to by nakonec nebylo možné skryt... Jestli se Stalin chystal napadnout Hitlera, což se nakonec nedá vyloučit, tak se chystal udělat to později.“ Volkogonov, D., *Sem vožděj*, Moskva 1995, s. 211-212. Podobného názoru byl i A. Někrič. Srv. Někrič, c. d., s. 217.

v letech 1939-1941.²⁴ Jejich závěry jsou v přímém protikladu s tvrzením sovětské historiografie o mírumilovnosti Sovětského svazu. Zejména práce M. Melt'uchova „Upuščennyj šans Stalina“ je přes některé diskutabilní závěry po faktografické stránce dosud nepřekonanou.

V anglosaské historiografii Suvorovovy teze, až na několik výjimek, příliš velký ohlas nezískaly.²⁵ Naopak většina anglicky píšících historiků je odmítla, největší Suvorovův kritik izraelský historik Gabriel Gorodetsky jednu ze svých knih přímo nazval „Mýtus ledoborce“.²⁶ Podle amerického historika Davida Glantze, největšího západního odborníka na historii Rudé armády, je nová generace ruských historiků, kteří shledávají možnost Stalinových útočných záměrů, vedena jen „ideologickou nenávisť proti socialismu a komunismu“.²⁷

Zmínit je nutné také práce českých historiků na téma Sovětského svazu před německým útokem. Sledovanou problematikou se podrobně zabývá zejména Jiří Fidler²⁸, tématu se věnují také studie a dílčí statě Václava Vebera a Vladimíra Nálevky.²⁹ Zvláštní studii o sovětském předválečném strategickém plánování napsali Jan Wanner a Bohumil Litera.³⁰

---

²⁴ Melt'uchov, M., *Upuščennyj šans Stalina*, Moskva 2002; Něvežin, V. A., *Sindrom nastupateľnoj vojny*, Moskva 1997; Bobylev, P. N., *Točku v diskusiji stavit' rano*, In: *Otečestvennaja istorija* č. 1/2000, s. 42; Danilov, V., *Stalinskaja strategija načala vojny: plany i realnosť*, In: *Drugaja vojna 1939-1945*, s. 139; Sokolov, B. V., *Tajny vtoroj mirovoj*, Moskva 2000.

²⁵ K výjimkám patří práce Raack, R. C., *Stalin's Drive to the West 1938-1945*, Stanford 1995.

²⁶ Gorodeckij, G., *Mif Ledokola*, Moskva 1995. Své argumenty pak podrobně rozvedl v Gorodetsky, G., *Grand Delusion. Stalin and the German Invasion of Russia*, London – New Haven 1999.

²⁷ Glantz, D., *Stumbling Colossus. The Red Army on the Eve of World War*, Lawrence 1998, s. 5.

²⁸ Fidler, J., *Strategické rozvinování sovětských pozemních sil v červnu 1941*, In: *Historie a vojenství* 3/2002, s. 638-661; Týž, *Sovětské přípravy druhé zimní války*, In: *Historie a vojenství* č. 4/2001, s. 773-787; Týž, *Vyšší velitelství Rudé armády při sovětských vojenských akcích v letech 1938-1940*, In: *Historie a vojenství* č. 4/1997, s. 102-103; Týž, *Sovětské ozbrojené síly v červnu 1941*, In: *Historie a vojenství* č. 4/1996, s. 77-104; Týž, *Červen 1941 – Barbarossa kontra Groza*, In: *Vojenské rozhledy* č. 3/1996, s. 117-123; Týž, *Stalinovi maršálové*, Brno 1998.

²⁹ Nálevka, V., *Z neznámých stránek historie*, Praha 2001; Veber, V., 22. červen 1941, In: *Slovanský přehled* č. 2/1995, s. 97-108.

³⁰ Studie ale vychází pouze z neúplných dokumentů publikovaných na počátku 90. let ve *Vojenno-istoričeském žurnalu*. Wanner, J. – Litera, B., *Přeměny Rudé armády a sovětské strategické plány 1939-1941*, *Slovanské historické studie* 26, Praha 2000.

1. Cesta k paktu

1.1 Sovětský svaz a kapitalistický svět

Základní tezí sovětské zahraniční politiky byla představa permanentního ohrožení socialistického státu obklopeného kapitalistickým světem. V sovětské společnosti byl neustále živen obraz války mezi těmito dvěma protikladnými světy, která v budoucnu nutně přijde. Ve všech Stalinových projevech z 20. a 30. let je přítomna idea nastávající krize kapitalistického světa, která povede až k nové imperialistické válce o rozdělení světa.¹ Do války, která vzedne i novou revoluční vlnu, nevyhnutelně zasáhne i Sovětský svaz, jen na něm ale záleží, kdy a jak se tak stane.² V tomto smyslu se Stalin vyjádřil již 19. ledna 1925 na zasedání ÚV KSR(b), kdy prohlásil, že „předpoklady války dozrávají a válka se může stát, ovšem ne zítra nebo pozítří, nýbrž za několik let, nevyhnutelnou... To neznamená, že bychom museli za takových okolností proti někomu aktivně vystoupit... Náš prapor zůstane stejně jako dříve praporem míru. Jestliže však začne válka, pak nebudeme moci sedět se založenýma rukama – budeme muset vystoupit, ale vystoupíme poslední. A vystoupíme proto, abychom vhodili rozhodující závaží na miskou vah, závaží, které by převážilo vše.“³ Velký znalec Sovětského svazu George F. Kennan k „válečné psychóze“, která byla v SSSR stále posilována, poznamenává, že „vojenské nebezpečí bylo někdy reálné a někdy ne. Změny pravděpodobnosti vojenské hrozby se ale nikdy neodrazily ve Stalinem předkládané interpretaci světového vývoje.“⁴

---

¹ Podle V. Mastného se Stalin „válkou zabýval neobvykle intenzivně. Lenin konec konců učil, že dokud existuje kapitalistický systém, jsou války mezi státy soupeřícími v jeho rámci nevyhnutelné a také žádoucí, neboť napomáhají uspišit revoluční svržení jejich vlád“. Připomíná, že v letech 1928-1935, kdy byl Sovětský svaz ohrožován nejméně, se „Stalin pustil do nejrozsáhlejšího vyzbrojování země v mírové době“. Mastný, V., *Studená válka a sovětský pocit nejistoty*, Praha 2001, s. 21.

² A. Někrič uvádí, že „sovětští vládcí vycházeli z nevyhnutelnosti nového světového konfliktu, jehož výsledkem bude zánik kapitalistického systému“. Někrič, A. M., 1941, 22. února, Moskva 1995, s. 9. Podle Mastného sovětští vládcí svůj stát „nepovažovali za zabezpečený, pokud revoluce, kterou propagovali, aby se udrželi u moci, nezvítězí i v zahraničí“. Mastný, c. d., s. 19.

³ Stalin, J. V., *Spisy*. Svazek 7, Praha 1952, s. 25-26.

⁴ Kennan, G. F., *Russia and the West under Lenin and Stalin*, London 1961, s. 251.

Období stabilizace kapitalistického světa v polovině 20. let Stalin na XIV. sjezdu VKS(b) v prosinci 1925 charakterizoval jako čas „odlivu revoluce“ a „stabilizace světového kapitalismu“, která ale současně vede k „zostření rozporů kapitalismu“, a proto tato stabilizace nemůže být pevná a povede k vzrůstání napětí mezi kapitalismem a sovětským systémem.⁵ Na XV. sjezdu VKS(b) v prosinci 1927 pak oznámil, že „období ‚mírového soužití‘ již končí“, Sovětský svaz ale musí „oddálit válku tím, že se u kapitalistů ‚vykoupíme‘, a učinit všechna opatření k udržení mírových vztahů“. Tím odvrátit „válku, která je nevyhnutelná, ale kterou je možno oddálit, dokud neuzraje proletářská revoluce v Evropě“.⁶ Na schůzi leningradské organizace VKS(b) 13. července 1928 Stalin konstatoval, že rozpor mezi kapitalistickým světem a SSSR „neslábne, ale sílí“. Úkolem komunistických stran bude, „dojde-li k válce, přeměnit imperialistickou válku ve válku občanskou, rozdrtit fašismus, svrhnout kapitalismus, nastolit sovětskou moc“.⁷

Stalin, který se v druhé polovině 20. let dostal k plné moci se svým programem „budování socialismu v jedné zemi“, byl i kvůli svému sporu s Trockým často mylně pokládán za člověka, kterému na rozvoji „světové revoluce“ příliš nezáleželo. Sovětský svaz, oslaben ničující občanskou válkou, sice ustoupil od ofenzivní zahraniční politiky, ale Stalin to vždy pokládal jen za dočasný ústupek.⁸ Soukromé Stalinovy dopisy Molotovovi, zveřejněné v roce 1996, ukazují, že Stalin nedělal rozdíl mezi zájmy sovětského státu a světové revoluce. R. C. Tucker na základě jejich rozboru došel k závěru, že „Stalin byl ruský imperiální bolševik pro kterého další postup světové komunistické revoluce a územní expanze Sovětského Ruska byl

---

⁵ Stalin, c. d., s. 254-255, 269n.

⁶ Stalin, Spisy. Svazek 10, Praha 1952, s. 272-273.

⁷ Stalin, Spisy. Svazek 11, Praha 1953, s. 197, 199. Podle Kennana Stalin od kapitalistického světa chtěl jedinou věc: slabost. Strategii „rozděl a panuj“ aplikoval proti komunistům, socialistům i kapitalistům. Kennan, c. d., s. 253.

⁸ V roce 1931 Stalin řekl: „Zaostáváme za vyspělými zeměmi o padesát až sto let. Musíme tento náskok vyrovnat za deset let. Buď to dokážeme nebo nás rozdrťí.“ Tucker, R. C., Stalin na vrcholu moci., Praha 2000, s. 31.

jeden a ten samý proces“.⁹ Na zasedání ÚV VKS(b) 5. července 1928 věnovaném programu Kominterny Stalin odmítl názor, že „proletářské revoluce budou probíhat izolovaně“. Zdůraznil, že „sovětská forma proletářského státu je více méně závaznou formou pro diktaturu proletariátu v jiných zemích“ a „internacionální charakter naší revoluce ukládá proletářské diktatuře v SSSR určité povinnosti k proletářům a utlačeným masám na celém světě ... Naše revoluce je součástí světové revoluce, základnou a nástrojem světového revolučního hnutí.“¹⁰

Stalin byl schopen velkých taktických obrátů a ústupů. Sovětský svaz potřeboval zahraniční úvěry pro svůj ekonomický rozvoj a Stalin dokázal zaujmout velmi realistický postoj při jednání s kapitalistickými zeměmi.¹¹ Během jednání se Spojenými státy o navázání vzájemných diplomatických styků psal Stalin 19. června 1932 Molotovovi: „Spojené státy – to je komplikovaná záležitost. Pokud nás jen chtějí využít k zatažení do války proti Japonsku, tak je můžeme poslat ke všem čertům. Pokud nám ale ropní magnáti poskytnou úvěr ve výši 100 milionů rublů bez jakýchkoli politických požadavků, tak bychom byli hloupí, kdybychom si jejich peníze nevzali. Potřebujeme tvrdou měnu!“¹² Bývalý americký ministr zahraničí a sám velký mistr *realpolitiky* Henry Kissinger Stalina výstižně charakterizoval: „Stalin byl vskutku zřudou, avšak v mezinárodních vztazích se

---

⁹ Lih, L. T. - Naumov, O. V. – Khlevniuk, O. V. (eds.), *Stalin's Letters to Molotov*, Yale University Press 1995, s. ix. Z dopisů je zřejmá Stalinova velká podezřívavost a nepřátelství ke „kapitalistickému světu“. Např. 9. září 1929 Stalin Molotovovi připomíná: „nezapomeň že vedeme boj - a vyjednávání s nepřítelem je také boj - nejen s Anglií, ale s celým kapitalistickým světem.“ Tamtéž, s. 178. Srv. také Tucker, c. d., s. 68-72.

¹⁰ Stalin, *Spisy*. Svazek 11, s. 149, 152-153. V dopise Maximu Gorkému 17. ledna 1930 Stalin odmítl „buržoazně pacifistické povídky“, protože „my přece nejsme proti každé válce... Jsme pro osvobozovací, protiimperialistickou, revoluční válku, přestože taková válka ... nejenže není zbavena ‚hrůz krveprolití‘, nýbrž dokonce jimi oplývá.“ Stalin, *Spisy*. Svazek 12, Praha 1953, s. 173-174. Na zasedání moskevského sovětu v den Rudé armády 25. února 1928 Stalin charakterizoval Rudou armádu jako „nástroj upevnování diktatury proletariátu, nástroj osvobození dělníků a rolníků ze statkářského a kapitalistického jha. Naše armáda je armádou osvobození pracujících.“ Stalin, *Spisy*. Svazek 11, s. 33. Poslední věta bylo použita jako heslo na plakátech při vpádu do Polska v září 1939.

¹¹ Jak uvádí Kennan, Stalin „perfektně rozuměl nekomunistickému světu. Přijímal ho tradičním sovětským způsobem jako nepřítele, bez sympatií, ale jednal s ním neméně chladnokrevně než se silami komunistického hnutí.“ Kennan, c. d., s. 252.

¹² Lih - Naumov – Khlevniuk, c. d., s. 229.

projevoval jako maximální realista - byl trpělivý, mazaný a nesmiřitelný. Stal se kardinálem Richelieuem své doby... Vůdcové demokracií mylně považovali Stalinovy neobratně formulované, mírně teologické projevy za známku myšlenkové a politické nepružnosti. Avšak Stalinova nepružnost se omezovala jen na komunistickou ideologii. Jeho komunistické přesvědčení mu umožňovalo mimořádně pružnou taktiku.¹³

1.2 Sovětský svaz a Německo ve 20. - 30. letech

Bolševická vláda v Rusku se od uchopení moci nacházela v mezinárodně-politické izolaci. Tu se podařilo prolomit 16. dubna 1922 uzavřením rapallské dohody s Německem, které tak jako první stát uznalo bolševickou vládu *de iure* a navázalo s ní normální diplomatické styky. Na rapallskou dohodu navázala smlouva o přátelství podepsaná v dubnu 1926 v Berlíně. Následovaly dohody obchodní a tajné dohody vojenské, umožňující Německu obcházet omezující ustanovení Versailleské mírové smlouvy. Německu bylo zakázáno vyvíjet moderní zbraně, Sovětský svaz naopak usiloval o zmodernizování své armády, a tak byla navázána oboustranně výhodná vojenská spolupráce. Velitel reichswehru generál Hans von Seeckt byl příznivcem sovětsko-německé spolupráce a postupně vykrytalizovaly tři hlavní německé vojenské projekty v SSSR: letecká základna Lipeck, tanková škola v Kazani a chemická testovací základna v Tomce. Zejména první dva společné projekty byly velmi úspěšné a prošlo jimi mnoho budoucích vynikajících německých a sovětských velitelů.¹⁴

---

¹³ Kissinger, H., Umění diplomacie, Praha 1996, s. 336.

¹⁴ Základnou v Lipecku do roku 1933 prošlo sice jen 120 německých pilotů, ale ti pak tvořili nejzkušenější důstojníky Göringovy Luftwaffe na začátku války (např. tvůrce něm. výsadkových vojsk Kurt Student, Hugo Sperrle ad.). Tankovou školu v Kazani založenou na jaře 1929 vedl Oswald Lutz, později první velitel tankových vojsk Wehrmachtu. Společných cvičení se zde účastnili později známí velitelé jako H. Guderian, E. von Manstein, H. Hoth, F. Paulus nebo G. Heinrici. K sovětsko-německé vojenské spolupráci srv. Djakov, J. L. – Bušujeva, T. S. (eds.), Fašistskij meč kovaljsa v SSSR, Moskva 1992; Groehler, O., Sebevražedné spojení, Praha 1997.

Zásadní obrat v sovětsko-německých vztazích ale přinesl nástup Hitlera k moci v lednu 1933. Hitler ve svých projevech za hlavního nepřítele označoval „bolševismus“ a „židobolševismus“ ohrožující Evropu a ve svém *Mein Kampf* otevřeně označil prostor na východě za budoucí německý *Lebensraum*. Krátce po příchodu k moci Hitler ujišťoval, že ve vztahu k SSSR se německá politika nemění. Ještě 23. března 1933 prohlásil, že „boj proti komunismu v Německu je naší vnitřní záležitostí ... Naše politické vztahy s ostatními mocnostmi, s nimiž nás spojují společné zájmy, tím však ovlivněny nebudou.“¹⁵ V květnu 1933 obě strany ratifikovaly protokol o prodloužení platnosti berlínské smlouvy z roku 1926 a v přátelské atmosféře proběhla návštěva vysokých německých důstojníků v Moskvě. Přesto se ale během několika následujících měsíců sovětsko-německé vztahy prudce zhoršily a dosavadní spolupráce SSSR a Německa ve vojenské oblasti skončila.¹⁶ Zhoršení vztahů souviselo zejména s lipským procesem, kdy byli ze zapálení Říšského sněmu obviněni komunisté. Proces proti nim si ale nacistická vláda ještě nemohla dovolit úplně zmanipulovat a obžalování v čele s Georgi Dimitrovem brilantní obhajobou rozvrátili argumenty obžaloby. Sovětský svaz také znepokojil pakt o neútočení podepsaný mezi Německem a Polskem v lednu 1934. V roce 1934 byl SSSR přijat do Společnosti národů, odkud Německo naopak vystoupilo a lidový komisař zahraničních věcí Maxim Litvinov se aktivně zapojil do jednání o kolektivní bezpečnosti v Evropě.¹⁷

Sovětské vedení jakoby si nejprve závažnost změny v německé politice a dynamiku nacistického hnutí neuvědomovalo. Vítězství nacistů Moskva pokládala pouze za dočasné. Situace v Německu byla charakterizována podle zkosnatělých

---

¹⁵ Tucker, c. d., s. 266.

¹⁶ Hilger, G., *The Incompatible Allies*, New York 1953, s. 254-258. Obchodní obrat mezi Německem a SSSR se v roce 1933 snížil o 45,7 % proti předchozímu roku. Djakov – Bušujeva, c. d., s. 341-342.

¹⁷ V letech 1933-1934 se SSSR navázala diplomatické styky řada států, např. i USA, Československo nebo Rumunsko.

marxistických dogmat. Již na V. kongresu Kominterny v létě 1924 byla vyhlášena linie „bolševizace“ a za hlavního protivníka se pokládala sociální demokracie - tedy „sociálfašisti“, kteří kolaborují s kapitalismem a odvádějí proletariát od komunistů. Tato linie zůstala zachována i v roce 1933. Příchod nacistů k moci v Německu byl naopak vítán jako „urychlovač revolučního procesu“, který vyvolá v zemi takovou sociální a ekonomickou krizi, že přeroste v revoluci a nastolení diktatury proletariátu.¹⁸

Naprostou neúčinnost této linie kritizoval v osobním dopise Stalinovi 1. července 1934 Georgi Dimitrov, který po úspěšné obhajobě v lipském procesu přijel v únoru 1934 do SSSR a následujícího roku byl zvolen generálním tajemníkem výkonného výboru Kominterny. V dopise se Dimitrov Stalina tázal, zda jsou správné dosavadní teze prosazované Kominternou. Stalinovy nesouhlasné a ironické poznámky na okrajích dopisu ukazují, že ještě nebyl plně připraven na změnu dosavadního kurzu. K Dimitrovovu dotazu, zda je správné „pokládat sociální demokracii vždy a všude za hlavní sociální základnu buržoazie“, Stalin připsal, že „v Persii samozřejmě ne“. Na dotaz, zda je správné „pokládat levé sociálně-demokratické skupiny za největší hrozbu za jakýchkoli podmínek“, Stalin odpověděl: „v hlavních kapitalistických zemích – ano.“¹⁹ Na další Dimitrovovy návrhy směřující ke vzniku „jednotné fronty proletariátu“ namířené proti fašismu již ale reagoval souhlasně. Definitivní změna strategie byla oznámena na VII. kongresu Kominterny v Moskvě, který probíhal od 25. července do 25. srpna 1935. Vyhlášena byla linie široké lidové fronty, spojující všechny antifašistické síly do jednotné koalice. Nová linie byla ale pouze účelovým

---

¹⁸ Někrič, c. d., s. 11-12; Furet, F., *Minulost' jednej ilúzie*, Bratislava 2000, s. 270; Hilger, c. d., s. 250n. Nacismus byl Kominternou v letech 1933-1934 charakterizován jako „otevřená teroristická diktatura finančního kapitálu“. Někrič, c. d., s. 11.

¹⁹ Dallin, A. – Firsov, F. I. (eds.), *Dimitrov and Stalin 1934-1943. Letters from the Soviet Archives*, New Haven – London 2000, s. 13-14.

tahem.²⁰ Sám Stalin se k ní nikdy veřejně nevyjádřil a naopak podle mnohých indicií usiloval o navázání na „rapalské“ období ve vztazích s Německem.²¹ Již v prosinci 1931 v rozhovoru s německým spisovatelem Emilem Ludwigem Stalin prohlásil, že „mluvíme-li už o našich sympatiích k nějakému národu ... pak je ovšem nutno mluvit o našich sympatiích k Němcům.“ Připomněl, že Sovětský svaz neuznává versailleský systém: „nikdy jsme nebyli garanty Polska a nikdy jimi nebudeme ... Naše přátelské vztahy s Německem zůstanou tytéž jako dosud. Takové je moje přesvědčení.“²² Nástup nacistů k moci v Německu Stalin komentoval ve svém projevu na XVII. sjezdu VKS(b) 26. ledna 1934. Situaci charakterizoval jako „zrání revoluční krize“ a vítězství nacistů označil za výsledek „zrazování dělnické třídy sociální demokracií“, ale zároveň i za „příznak slabosti buržoazie“. Několikrát opakoval, že se „schyluje k nové imperialistické válce“, která „dozajista rozpoutá revoluci a učiní samu existenci kapitalismu v některých zemích problematickou“.²³ Stalin se na sjezdu vyslovil i k další perspektivě sovětsko-německých vztahů: „Někteří němečtí politikové říkají, že se SSSR nyní orientuje na Francii a Polsko, že se z odpůrce versailleské smlouvy stal jejím přívržencem... To je nesprávné... Není na nás, kteří jsme zakusili hanbu brestlitevského míru, abychom pěli chválu na versailleskou smlouvu... Neorientovali jsme se na Německo, stejně jako se neorientujeme na Polsko a Francii. Orientovali jsme se dříve a orientujeme se nyní na SSSR a jedině SSSR.“ SSSR je schopen jednat s každým a „vyžadují-li zájmy

---

²⁰ Ke změně linie Kominterny srv. Furet, c. d., s. 269-276; Nálevka, V., Z neznámých stránek historie, Praha 2001, s. 10-11.

²¹ Srv. Tucker, c. d., s. 379; Sluč, S., Germanija i SSSR v 1918-1939 godach: motivy i posledstviya vnešnepolitičeskich rešenij, In: Rossiya i Germanija v gody vojny i mira, Moskva 1995, s. 66n. Editoři sborníku usnesení politbyra k zahraničně-politickým otázkám uvádějí, že „Stalin se i v období boje SSSR za kolektivní bezpečnost snažil zachovat ‚otevřené dveře‘ pro eventuelní dohodu nebo dokonce spojení s národně-socialistickým Německem“. Politbjuro CK RKP(b)-VKP(b) i Jevropa. Rešenija „osoboj papki“ 1923-1939 (dále jen Politbjuro i Jevropa), Moskva 2001, s. 303.

²² Stalin, Spisy. Svazek 13, s. 119-121.

²³ Tamtéž, s. 282-284.

SSSR sblížení s těmi nebo oněmi zeměmi, které nemají zájem na porušení míru, přistupujeme na to bez váhání“.²⁴ Zde jako by Stalin již předznamenával srpen 1939.

„Noc dlouhých nožů“ v Německu 30. června 1934, kdy se Hitler krvavě zbavil potenciální vnitřní opozice, Stalina přesvědčila, že Hitler má v Německu situaci pevně v rukou. Podle několika svědectví Stalin na zprávy z Německa reagoval pochvalnými zmínkami o Hitlerovi. Sovětský velvyslanec v Německu Alexander Suric vyprávěl, že „Stalin se živě zajímal o podrobnosti ‚krvavé lázně‘ v Berlíně. Jeho poznámky nebyly nepřátelské ani k Hitlerovi, ani k jiným nacistickým vůdcům. Naopak Stalin dával otevřeně najevo svoje pochopení, pokud ne přímo sympatie, pro Hitlerovo jednání.“²⁵ Prominentní bolševik Karl Radek, který byl proslulý svými protifašistickými články v tisku, v srpnu 1934 před pracovníky německého velvyslanectví prohlašoval, že „nic navždy nezablokuje cestu Ruska k přátelství s Německem“.²⁶ Rada německého velvyslanectví Gustav Hilger se v Moskvě velice často setkával s nostalgií po období sovětsko-německé spolupráce.²⁷ Německý velvyslanec Rudolf Nadolny hlásil do Berlína, že Litvinovovy akce na poli kolektivní bezpečnosti dosud nebyly plně akceptovány Stalinem a Molotovem, a že sovětským zájmem by bylo pokračovat v hospodářské spolupráci, pokud by

---

²⁴ Tamtéž, s. 291.

²⁵ Někrič, c. d., s. 19. Podle Někriče Stalin v událostech 30. června 1934 viděl konec „stranického“ období v historii národního socialismu a počátek epochy „státnické“. Tamtéž, s. 20. Mikojan vzpomínal, jak ho udivilo Stalinovo vychvalování Hitlera: „Je to chlapík! Tak se to má dělat!“ Mikojan, A., Tak bylo. Razmyšlenija o minuvšem, Moskva 1999, s. 534. F. Furet konstatuje, že noc dlouhých nožů byla ve srovnání se Stalinovou čistkou v bolševické straně jen „podružný incident“. Furet, c. d., s. 278-279. Srv. také Berežkov, V., Kak ja stal perevodčikom Stalina, Moskva 1993, s. 14.

²⁶ Hilger, c. d., s. 267. Nacistickému profesorovi Oberländerovi Radek řekl, že „v tvářích německých studentů v hnědých košilích vidíme stejné odhodlání a nadšení jako na tvářích mladých vojáků Rudé armády“. Tamtéž, s. 268. Prohlašoval také, že „jenom hlupáci si můžou představovat, že se někdy střetneme s Německem. To co já píši - to nám nemůže nahradit to, co nám dá Německo. Pro nás je prostě střet s Německem nemožný.“ Někrič, c. d., s. 20. Radkovy proněmecké výroky byly poté proti němu využity během procesu v roce 1937.

²⁷ Hilger, c. d., s. 268-269.

Německo projevilo známky dobré vůle. V květnu 1934 o vztazích se SSSR Nadolny jednal v Berlíně přímo s Hitlerem, který ale dohodu s bolševiky odmítl.²⁸

Zajímavé svědectví o Stalinově snaze navázat již ve 30. letech užší vztahy s nacistickým Německem zveřejnil v roce 1938 sovětský defektor Walter Krivickij.²⁹ Rok před skutečným uzavřením sovětsko-německého paktu o neútočení předpověděl, že k dohodě dojde. Podle Krivického Stalina „noc dlouhých nožů“ přesvědčila, že „pozice Hitlera je dostatečně silná“ a je nutné s ním dosáhnout dohody. Krivickij tvrdí, že „jestli byl v Kremlu někdo, koho by bylo možno označit za proněmeckého, tak takovým člověkem byl od samého počátku Stalin ... Celá stalinská zahraniční politika posledních šesti let představovala sérii manévřů k tomu, aby bylo dosaženo výhodné pozice pro uzavření dohody s Hitlerem.“ Politika kolektivní bezpečnosti byla jen snahou přimět Německo k jednání.³⁰ Krivickij podrobně popisuje zejména misi Davida Kandelakiho, která byla vedena pod osobním Stalinovým dohledem za zády lidového komisaře zahraničních věcí Litvinova.³¹ Gruzínek David Kandelaki se ještě z předrevoluční doby osobně znal se Stalinem a v letech 1935-37, kdy stál v čele sovětské obchodní mise v Berlíně, sehrál rozhodující roli ve Stalinově osobní diplomacii směrem k Německu. Během jednání o německé obchodní půjčce Sovětskému svazu Kandelaki navázal úzké vztahy s nacistickým ministrem hospodářství Hjalmarem Schachtem a jeho referentem Herbertem Göringem, bratrem

---

²⁸ Tamtéž, s. 266-267.

²⁹ Krivickij byl hlavní rezident sovětské vojenské rozvědky v západní Evropě. Poté, co byl v létě 1937 vyzván k návratu do Moskvy, kde právě vrcholily čistky, defektoval a začátkem roku 1938 odjel do USA. Jeho vzpomínky vyšly nejprve v emigrantském časopise *Socialističeskij věstnik* v dubnu 1938 a poté v roce 1939 v rozšířené formě v knize vydané v Londýně pod názvem *I Was Stalin's Agent* a v New Yorku pod názvem *In Stalin's Secret Service*. V SSSR byly publikovány v roce 1991. Srv. Krivickij, V., *Ja byl agentom Stalina*, Moskva 1991. Krivickij jako první popsal Stalinovy pokusy o sblížení s Hitlerem ve 30. letech, Kandelakiho misi, činnost sovětské rozvědky ve Španělsku, zákulisí přípravy moskevských procesů. Zmiňuje i roli prezidenta Beneše v případě Tučačevského. 10. února 1941 byl Krivickij ve Washingtonu nalezen mrtev, závěr americké policie zněl: sebevražda. Srv. Krivickij, c. d., s. 315-325.

³⁰ Tamtéž, s. 73-74.

³¹ Tamtéž, s. 89, 237. Ke Krivického svědectví o Kandelakiho misi srv. Haslam, J., *Soviet-German Relations and the Origins of the Second World War: The Jury Is Still Out*, In: *The Journal of Modern History* 69 (December 1997), s. 790-791.

Hermannu Göringovi. V dubnu 1935 Německo souhlasilo s půjčkou 200 milionů zlatých marek a Schacht během jednání naznačil, že Německo má zájem na dobrých vztazích se Sovětským svazem a objem půjčky by mohl být navýšen i na 500 milionů zlatých marek.³² Německou nabídku obchodní půjčky Stalin považoval za znamení ochoty k vzájemné politické dohodě.³³ Vzhledem k tomu, že Litvinov nadšení z perspektivy další dohody s Německem spíše tlumil, Kandelaki svá jednání v Německu projednával přímo se Stalinem a obcházel standardní aparát lidového komisariátu zahraničních věcí. Litvinov byl k možnosti dohody s Německem skeptický a 12. března 1935 Stalinovi napsal, že podle zpráv velvyslance v Berlíně Surice „Hitlerův nepřátelský kurs proti nám zůstane nezměněn a v blízké době nelze očekávat jakékoli změny“.³⁴ Stalin byl opačného názoru a 5. května 1935 zaslal Kandelakimu osobní instrukce pro další jednání v Německu. Kandelaki měl v Berlíně zdůraznit, že „změna vztahů k Německu rozhodně nenastala z iniciativy SSSR“, a že „sovětská vláda se nevměšuje do vnitřních záležitostí jiných zemí a jejich vnitřní režim nijak neurčuje sovětský vztah k nim“.³⁵ Sovětská vláda si přeje s Německem „ty nejlepší vztahy, zvláště ekonomické“. Uzavření spojenecké smlouvy s Francií měl Kandelaki vysvětlit tím, že Německo bohužel i přes sovětské žádosti neposkytlo Sovětskému svazu bezpečnostní záruky. Smlouva se však týká pouze „stavu obrany a svou pomoc jsme ohraničili pouze francouzským územím. Protože Německo se Francii napadnout nechystá, nemůže mu tato smlouva nijak

---

³² Tucker, c. d., s. 388; Bezymenskij, L., *Hitler i Stalin pered schvatkoj*, Moskva 2000, s. 97; Hilger, c. d., s. 283. Kandelaki byl v Německu brán jako jeden z mála lidí požívajících Stalinovy důvěry. Hilger, c. d., s. 270.

³³ Krivickij, c. d., s. 83. Stalin prý řekl: „Jak by s námi chtěl Hitler bojovat, když nám dává takovou půjčku?“ Srv. Haslam, c. d., s. 790. Politbyro o hospodářských vztazích s Německem v roce 1935 mnohokrát jednalo – 3. 3., 22. 3., 7. 4., 17. 4., 27. 4., 2. 5., 22. 7., 25. 7. Bezymenskij, c. d., s. 101.

³⁴ Bezymenskij, c. d., s. 101-102. Podle Bezymenského jsou zde již vidět zárodky budoucích rozporů mezi Stalinem a Litvinovem, které povedou v roce 1939 k jeho nahrazení Molotovem. Tamtéž, s. 103.

³⁵ Tamtéž, s. 97. Stalin měl na politiku k Německu naprosto odlišný názor než Litvinov. Např. 20. září 1936 politbyro zamítlo Litvinovův návrh na podání protestu proti nacistickým výpadům na norimberském sjezdu (Litvinov členem politbyra nebyl). Politbjuro i Jevropa, s. 341, 303.

vadit.“³⁶ Kandelaki měl uvést, že „středoevropských a jiných problémů, které zajímají Německo, se pakt s Francií netýká“ a nemůže nijak bránit rozvíjení dobrých vztahů Německa a SSSR.³⁷ I přes to, že Hitler v této době prohloubení vztahů se SSSR odmítal, Kandelaki v sondáži pokračoval při jednáních s Schachtem během celého roku 1935. Ministr hospodářství Schacht ale všechny jeho návrhy na jednání o politickém sblížení odkazoval na standardní diplomatické kanály.³⁸

Stalin kromě těchto neformálních sondáží dal Německu najevo, že Sovětský svaz se může obrátit i k západním zemím. 31. března 1935 byl v Pravdě a v následujících dnech i v ostatních sovětských listech uveřejněn později často citovaný článek maršála M. N. Tuchačevského „Válečné plány dnešního Německa“. V tomto dosti ostře protiněmecky zaměřeném článku Tuchačevskij poukázal na militarizaci Německa, podrobně analyzoval jeho rostoucí vojenskou sílu a expanzivní záměry, přičemž využil i citace z Hitlerova Mein Kampf. Nejzajímavější na článku je ale skutečnost, že před publikováním prošel rozsáhlou Stalinovou korekturou.³⁹ Stalin při korektuře protiněmecký charakter článku poněkud zmírnil. Např. změnil původní název „Válečné plány Hitlera“, do věty o Hitlerově protisovětských plánech doplnil, že nemají „jen protisovětské ostří“ a vyškrtl celý závěrečný odstavec o odporu, s jakým by německým agresorům čelila Rudá armáda.⁴⁰

Kandelakiho mise pokračovala i v průběhu roku 1936.⁴¹ Zároveň po oficiální linii probíhala i jednání vedená sovětským velvyslancem Suricem. Německá strana měla

---

³⁶ Bezymenskij, c. d., s. 97-98.

³⁷ Tamtéž, s. 98.

³⁸ Hilger, c. d., s. 270.

³⁹ Původní text se Stalinovými korekturami byl uveřejněn v Izvestija CK KPSS č. 1/1990, s. 160-169. V tisku publikované znění srv. Tuchačevskij, M. N., Vybrané spisy, Praha 1966, s. 278-285.

⁴⁰ Izvestija CK KPSS, č. 1/1990, s. 168-169. Bezymenskij publikování tohoto článku označuje za Stalinovu „znamenitou taktiku cukru a biče, kdy dal druhé straně najevo, že Sovětský svaz si může vybrat mezi dvěma alternativami“. Bezymenskij, c. d., s. 101. Srv. Tucker, c. d., s. 383-384.

⁴¹ V lednu 1936 Kandelaki informoval z Berlína o Schachtově výroku, že „kdyby proběhla schůzka Stalina s Hitlerem, mnohé by se mohlo změnit“. Stalin na Kandelakiho zprávu k této větě připsal: „Zajímavé.“ Bezymenskij, c. d., s. 98.

zájem na rozšíření ekonomických vztahů, zejména na dodávkách sovětských surovin. Kandelaki 20. října 1936 v osobním dopise informoval Stalina o tom, že mu bylo nabídnuto setkání přímo s Hermannem Göringem, který prý „v otázkách sovětsko-německých vztahů zaujímá zvláštní pozici“.⁴² S Göringem se 15. prosince 1936 nejprve sešel velvyslanec Suric. Jednání ale ztroskotala na příliš nadsazených sovětských hospodářských požadavcích.⁴³ Během schůzky s Kandelakim na konci prosince 1936 dali Göring a Schacht sovětské straně najevo, že „oživení obchodu mezi Ruskem a Německem bude možné jen tehdy, pokud ruská vláda udělá jasné politické gesto“, např. se zřekne politické propagandy za hranicemi SSSR. Kandelaki odjel do Moskvy, kde politbyro ÚV VKS(b) 8. ledna 1937 projednalo „návrh ústní odpovědi“ na německý požadavek „politického gesta“. Kandelaki měl v Berlíně sdělit, že „sovětská vláda nejenže nikdy neodmítala politické rozhovory s německou vládou, ale sama jí před časem předložila jisté politické návrhy. Sovětská vláda se v ničem nedomnívá, že by její politika byla zaměřena proti německému národu. Proto se nijak nebrání i nyní zahájit rozhovory s německou vládou o otázkách zlepšení vzájemných vztahů... Sovětská vláda neodmítá přímé rozhovory oficiálních diplomatických představitelů a souhlasí i s jejich důvěrným charakterem.“⁴⁴ Tuto odpověď Kandelaki 29. ledna 1937 přednesl v Berlíně Schachtovi, který ale prohlásil, že Sovětský svaz by se musel jasně a veřejně vzdát kominternovské propagandy. I přes Kandelakiho námitku, že Němci by měli „vidět rozdíl mezi sovětskou vládou a Kominternou“, jednání nevedlo k žádnému závěru. Ministr zahraničních věcí Konstantin von Neurath Schachtovi napsal, že „souhlasí

---

⁴² Tamtéž, s. 105.

⁴³ Sověti např. požadovali válečné lodě, ponorky, technologie firem I.G. Farben, Bosch apod. Göring prohlásil, že to jsou věci, které žádný stát neprodá ani svému nejbližšímu spojenci. Tamtéž, s. 106.

⁴⁴ Tamtéž, s. 106-107.

s Vůdcem, že v současné době rozhovory s Rusy nepovedou k žádnému výsledku“.⁴⁵ Kandelakiho mise k změně sovětsko-německých vztahů nevedla. Hitler ve 30. letech o žádnou dohodu se Sovětským svazem nestál. Možnost, že by snad Schacht nebo Göring byli schopni ovlivnit zahraničněpolitické směřování Německa i proti vůli Hitlera, se ukázala být iluzí. V dubnu 1937 byl Kandelaki zbaven funkce vedoucího obchodní mise v Berlíně, odvolán do Moskvy a o rok později během čistek popraven. Sovětský velvyslanec v Berlíně Alexander Suric byl přesunut na post velvyslance v Paříži. Litvinov 17. dubna 1937 instruoval sovětské zástupce ve Francii a Československu, aby obě spojenecké země informovali o tom, že „v zahraničí šířící se zvěsti o našem sblížení s Německem nemají žádný reálný základ. Nevedli jsme a nevedeme na toto téma s Němci žádné rozhovory.“⁴⁶

Sovětsko-německé vztahy v letech 1937-1938 dále ochladly, i když ekonomická jednání na nižší úrovni pokračovala. V řadě politických procesů vedených v Moskvě na konci 30. let bylo proti politickým i vojenským představitelům vzneseno obvinění z tajných styků s nacistickým Německem, např. v procesu s Karlem Radkem nebo maršálem Tuchačevským. Přitom mnozí z obviněných kontakty s Němci udržovali na přímý Stalinův příkaz.⁴⁷ Během roku 1938 se Sovětský svaz verbálně angažoval jako spolehlivý spojenec ohroženého Československa. Skutečné směřování sovětské politiky prozradil čs. diplomatovi Arnoštu Heidrichovi v květnu 1938 v Ženevě sám Litvinov. Podle Heidrichova záznamu v hodinovém rozhovoru „bez váhání prohlásil, že válka je neodvratná. Jsme si vědomi, pokračoval, že Západ chce, aby Stalin zničil Hitlera a Hitler zničil Stalina. Ale Moskva svým nepřátelům vstříc nevyjde.

---

⁴⁵ Tamtéž, s. 109-110. Srv. Haslam, J., *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security in Europe 1933-1939*, New York 1985, s. 127; Tucker, c. d., s. 456-458.

⁴⁶ Bezymenskij, c. d., s. 111.

⁴⁷ G. Astachov z tiskového odboru lidového komisariátu zahraničních věcí řekl dopisovateli německé agentury DNB Schülemu, že procesy nejsou namířeny proti Německu. Velvyslanec Schulenburg je ve zprávách do Berlína označoval jako „čiré divadlo“. Tucker, c. d., s. 455.

„Tentokrát bude Sovětský svaz stát stranou bojů a vyčkávat. Teprve až se bude blížít konec, vloží se do dění a nastolí spravedlivý a trvalý mír.“⁴⁸ Mnichovskou konferenci Stalin chápal jako snahu Británie a Francie izolovat SSSR a nasměrovat Hitlerovu expanzi na východ, jak se vyjádřil i ve svém projevu na sjezdu bolševické strany v březnu 1939.

1.3 Obrat na počátku roku 1939

První známky vstřícnosti směrem k Sovětskému svazu dal Hitler veřejně najevo až na počátku roku 1939, když 12. ledna v říšském kancléřství pořádal slavnostní novoroční přijetí diplomatického sboru. Zvláštní pozornost přitom věnoval sovětskému velvyslanci A. F. Merekalovovi. Zatímco zástupce ostatních zemí pouze pozdravil, Merekalova se vyptával na jeho pobyt v Berlíně a popřál mu mnoho zdaru. Merekalov zaznamenal, že Hitler „byl velmi příjemný, neprojevoval žádnou nelibost a bez ohledu na mou špatnou znalost němčiny se mnou hovořil bez tlumočnicka“.⁴⁹ Bylo to pokládáno za zvláštní znamení přízně. Merekalov postřehl, že Hitler se ve svém výročním projevu v Reichstagu 30. ledna 1939 „nedopustil žádných přímých útoků proti SSSR“ a 2. března si poznamenal, jak Hitler ve vztahu k SSSR „zmírňuje tón a v poslední době se nedopouští žádných výpadů“.⁵⁰

V březnu 1939 se v Moskvě konal XVIII. sjezd VKS(b).⁵¹ Zahajovací projev přednesl 10. března Stalin a jeho úvodní část byla věnována rozboru mezinárodní situace. Hlavní osten projevu byl namířen proti západním demokratickým státům. Stalin prohlásil, že „nová imperialistická válka se stala faktem“ a poukázal na rozdělení světa do dvou bloků – Německo s Itálií a Japonskem stojí proti Francii,

---

⁴⁸ Lukeš, I., Československo mezi Stalinem a Hitlerem, Praha 1999, s. 164-165.

⁴⁹ Dokumenty vnější politiky. 1939 god. Tom 22. Kniga 1. (dále jen DVP), Moskva 1992, s. 39. A. F. Merekalov byl velvyslancem v Berlíně od 5. června 1938 do 2. září 1939.

⁵⁰ DVP T. 22, k. 1, s. 88 a 161.

⁵¹ Další sjezd se konal až za 13 let v roce 1952.

Británii a USA.⁵² Západní demokracie se snaží Německo nasměrovat proti Sovětskému svazu, „otrávit atmosféru a vyprovokovat bezdůvodný konflikt s Německem“. To je podle Stalina pravým cílem politiky nevměšování a usmiřování. Sovětský svaz se ale nedá „vtáhnout do války provokátory, kteří si zvykli hasit oheň cizíma rukama“. V Německu projev pochopili jako vstřícné gesto.⁵³

Okupace českých zemí v březnu 1939 a vyhlášení tzv. protektorátu vyvolaly sice nesouhlasnou reakci ze strany Sovětského svazu, ale trend snižování napětí ve vztahu k Německu nebyl narušen. Lidový komisař zahraničních věcí Litvinov 18. března 1939 předal německému velvyslanci Fridrichu von Schulenburgovi nótu s protestem proti německé okupaci. Právilo se v ní, že „sovětská vláda nemůže uznat začlenění českých zemí a stejně tak Slovenska v jakékoli formě do Německé říše za právoplatné a za odpovídající normám mezinárodního práva, spravedlnosti a principu sebeurčení národů“.⁵⁴ Oficiálně sovětská strana německou okupaci odmítla, ale ve skutečnosti posuzovala situaci velice realisticky. V dopise Stalinovi z 20. března Litvinov anexi Československa označil za přímé pokračování „koncepce nasměrování hitlerovské expanze na východ, o což usilovala i mnichovská dohoda. Chamberlain to ale nemůže říci otevřeně [a] navíc hrátky s námi mu mohou pomoci v dalších jednáních s Německem a udělat Německo přístupnějším k dohodě.“ Proto by SSSR podle Litvinova nyní Británii „neměl předkládat jakékoli konkrétní návrhy

---

⁵² Stalin, I. V., Otčetnyj doklad na XVIII. sjezdě partii o rabotě CK VKP(b), Moskva 1949, s. 9.

⁵³ Tamtéž, s. 12 a 15. V západní historiografii je projev známý jako „kaštanový“, protože při překladu do angličtiny bylo použito příměru o „tahání kaštanů z ohně“ za někoho jiného. Srv. Hilger, c. d., s. 290. To, že v Německu projev dobře pochopili jako vstřícný signál, potvrdil Ribbentropovi sám Stalin na banketu po podpisu paktu ráno 24. srpna 1939. Nazi-Soviet Relations 1939-1941. Documents from the Archives of the German Foreign Office (dále jen NSR), Washington 1948, s. 76. V Norimberku Ribbentrop vypovídal: „[Stalinův] projev jsem předložil Hitlerovi a zeptal se ho, zda nezkusíme zjistit, jestli je za tím něco skutečně reálného. Hitler byl nejprve odmítavý, ale později přístupnější k této myšlence.“ Jednání norimberského tribunálu 29. 3. 1946

<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/03-29-46.htm>

⁵⁴ DVP T. 22, k. 1, s. 203. Tato nóta byla 20. března uveřejněna i v sovětském tisku.

dohody na jakékoli formy spojenectví“.⁵⁵ O tři dny později pak Litvinov Stalinovi doporučil „ukončit činnost sovětského velvyslanectví v Praze a změnit ho na generální konzulát“. Jak zdůvodňoval, „i když jsme prohlásili, že neuznáváme platnost anexe Československa, tak de facto ji stejně budeme muset uznat a o českých záležitostech budeme jednat s německými orgány“.⁵⁶ Litvinov měl na mysli zejména hospodářské záležitosti.⁵⁷ Sovětská strana se obávala o osud již dříve dohodnutých zbrojních dodávek ze Škodových závodů v Plzni. Velvyslanec Merekalov o tom jednal v Berlíně 17. dubna 1939 se státním tajemníkem Ernstem von Weizsäckerem, kterému předal sovětskou nótu s protestem proti přerušení dodávek ze Škodovky.⁵⁸ Merekalov uskutečnění zakázek označil jako „test ... zda skutečně chceme zlepšit a rozšířit naše ekonomické vztahy s Ruskem“.⁵⁹ Na Weizsäckerovo upozornění, že v Německu nevyvolalo příznivý ohlas zahájení jednání mezi SSSR, Francií a Británií o případném spojenectví, Merekalov odpověděl, že „ruská politika byla vždy přímá. Ideologické rozdíly nijak neovlivnily např. rusko-italské vztahy a nejsou žádnou překážkou ani ve vztahu k Německu ... Rusko nemá žádný důvod, aby s [Německem] nemělo normální vztahy. A normální vztahy se pak mohou dále zlepšovat a zlepšovat.“⁶⁰ Weizsäcker uvedl, že i přes ideologické rozpory mezi oběma státy má Německo „zájem rozvíjet ekonomické vztahy“ se SSSR.⁶¹

---

⁵⁵ DVP T. 22, k. 1, s. 209 a 210.

⁵⁶ DVP T. 22, k. 1, s. 220-221. 23. března politbyro tento návrh schválilo. Politbjuro i Jevropa, s. 370.

⁵⁷ Ekonomická jednání stála na počátku německo-sovětského sblížení v roce 1939. V prosinci 1938 Německo navrhlo SSSR jednání o prodloužení obchodní dohody. Politbyro ÚV VKS(b) otázku ekonomické spolupráce s Německem projednávalo 21. ledna 1939 a 11. února 1939 bylo jednání o obchodní dohodě zahájeno mezi lidovým komisařem zahraničního obchodu Mikojanem a velvyslancem Schulenburgem. Ve Stalinově archivu se zachovalo mnoho jeho vlastnoručních poznámek s návrhy na možnosti obchodní výměny s Německem. Sr. Bezymenskij, c. d., s. 247-249; Týž, Sovetsko-germanskije dogovory 1939 g. Novyje dokumenty i staryje problemy, In: Novaja i novejšaja istorija č. 3/1998, s. 5n.

⁵⁸ DVP T. 22, k. 1, s. 294-296.

⁵⁹ NSR, s. 1.

⁶⁰ NSR, s. 2.

⁶¹ DVP T. 22, k. 1, s. 293.

1.4 Nástup Molotova do funkce lidového komisaře zahraničních věcí

Obrat sovětské zahraniční politiky směrem k dohodě s Německem symbolizovala změna na postu lidového komisaře zahraničních věcí, kterým byl od roku 1930 Maxim Litvinov. Litvinov byl v zahraničí uznávanou osobností, ovládal několik světových jazyků a často vystupoval na půdě Společnosti národů. Ve 30. letech se angažoval v jednáních o kolektivní bezpečnosti, byl spoluautorem sovětsko-francouzské a sovětsko-československé spojenecké smlouvy z roku 1935. Jeho vliv na sovětskou politiku byl ale v zahraničí často přeceňován, žádná „Litvinovova politika“ nikdy neexistovala. Nejvyšším orgánem moci v Sovětském svazu bylo fakticky politbyro ÚV VKS(b) a o otázkách zahraniční politiky v něm od roku 1937 rozhodoval sám Stalin s úzkou skupinou nejbližších spolupracovníků. Litvinov členem politbyra nikdy nebyl.⁶²

Ještě 1. května 1939 stál Litvinov při tradiční vojenské přehlídce na Rudém náměstí hned vedle Stalina a připravoval se na jednání s Británií a Francií.⁶³ O dva dny později 3. května 1939 ale došlo k náhlé změně a na jeho postu ho nahradil dosavadní předseda Rady lidových komisařů Vjačeslav Molotov, který byl nejbližším Stalinovým spolupracovníkem, dokonalým vykonavatelem Stalinovy vůle.⁶⁴ Jeho nástup do funkce znamenal, že Stalin chce mít nyní zahraniční politiku pod pevnou kontrolou. Molotov při pozdějších mezinárodních jednáních proslul svým naprosto chladným přístupem bez jakýchkoli známek emocí. Nikdy nevyjadřoval žádné osobní názory nebo postoje a vždy se přísně řídil pouze Stalinovými pokyny. Churchill ho charakterizoval jako „člověka, který by nejlépe

---

⁶² Chlevnjuk, O. V., Politbjuro. Mechanizmy političeskoj vlasti v 1930-e gody, Moskva 1996, s. 237-238.

⁶³ NSR, s. 2. Ještě 2. a 3. května Litvinov jednal s britským velvyslancem Williamem Seedsem. Hilger, c. d., s. 290. Po německém útoku byl vzhledem ke svému renomé v zahraničí jmenován velvyslancem v USA. Zemřel v roce 1951 za ne úplně jasných okolností. Stalinův tlumočník V. Berežkov tvrdí, že šlo o „inscenovanou autonehodu“ na příkaz Stalina. Berežkov, c. d., s. 338.

⁶⁴ Molotov jako jediný Stalinovi tykal. K jeho vztahu ke Stalinovi srv. Berežkov, c. d., s. 222; Berija, S., Moj otec - Lavrentij Berija, Moskva 1994, s. 56; Chlevnjuk, c. d., s. 241-242.

ztělesňoval moderní představu robota... Byl ze všech lidí nejlépe vybaven k tomu, aby se stal vykonavatelem a nástrojem nevypočitatelného stroje.⁶⁵ O výměně 3. května 1939 informoval všechny sovětské velvyslance telegramem sám Stalin. Důvodem změny byl podle Stalina „vážený konflikt mezi předsedou Rady lidových komisařů s. Molotovem a lidovým komisařem zahraničních věcí s. Litvinovem, který vznikl kvůli nelobajálnímu vztahu s. Litvinova k Radě lidových komisařů. S. Litvinov se obrátil na ÚV s prosbou o uvolnění z funkce.“⁶⁶

Mezi zahraničními diplomaty výměna vyvolala překvapení a různé interpretace. Německý velvyslanec Schulenburg do Berlína hlásil, že „rozhodnutí je zjevně spojeno s narůstajícími spory v Kremlu ohledně Litvinovových jednání [se západními mocnostmi]. Důvodem sporů je pravděpodobně hluboká Stalinova nedůvěra k okolnímu kapitalistickému světu... Molotov (který není Žid) je pokládán za „nejbližšího přítele a spolupracovníka“ Stalina. Jeho jmenování znamená, že zahraniční politika bude prováděna striktně podle Stalinových názorů.“⁶⁷ Rada sovětského velvyslanectví v Berlíně G. A. Astachov 6. května informoval Moskvu, že německý tisk o nástupu Molotova do funkce psal velmi korektně a snažil se vzbudit dojem velkého obratu v sovětské zahraniční politice.⁶⁸

V Německu výměnu pochopili jako signál o sovětské připravenosti k jednání. Hitler se o situaci v SSSR nechal osobně informovat velvyslaneckým radou Gustavem Hilgerem 10. května 1939 na Obersalzbergu. Zajímaly ho zejména příčiny Litvinovova odvolání a otázal se Hilgera, zda „by za určitých podmínek byl Stalin

---

⁶⁵ Churchill, W. S., Druhá světová válka. I. díl, Praha 1992, s. 331. Podle Hilgera Molotov „na rozdíl od svého předchůdce ... nemá kreativní myšlení. Při jednáních, kterých jsem byl svědkem, nikdy neprojevil žádnou osobní iniciativu ... Když se objevily problémy, tak obvykle řekl, že bude muset konzultovat s vládou“. Hilger, c. d., s. 290.

⁶⁶ DVP T. 22, k. 1, s. 327. Podle tlumočnicka Berežkova Molotov Litvinova přímo „nesnášel“. Berežkov, c. d., s. 337. Srv. také Haslam, J., Soviet-German, s. 792-794.

⁶⁷ NSR, s. 2-3. Podle Hilgera „nečekané odvolání udělalo dojem na Hitlera“. Hilger, c. d., s. 293.

⁶⁸ DVP T. 22, k. 1, s. 339.

ochoten k dohodě s Německem?⁶⁹ Čemuž Hilger přisvědčil a ocitoval pasáž Stalinova projevu z 10. března zmiňující, že mezi SSSR a Německem není žádný důvod ke konfliktu. Připomněl také sovětské pokusy z 30. let o vylepšení vzájemných vztahů. Podle Hilgera se navíc sovětský režim v současné době mění a Stalin buduje nový „sovětský patriotismus“ namísto dřívějšího „revolučního nadšení“. Hitlera, který „naslouchal s velkou pozorností“, odpovědi uspokojily.⁷⁰

Německá strana začala dávat najevo ochotu jednat kromě ekonomických otázek i o politickém sblížení. Dva dny po Molotovově nástupu do funkce 5. května 1939 informoval Astachova šéf obchodního odboru ministerstva zahraničí Karl Schnurre, že Německo souhlasí s uskutečněním sovětské zakázky ve Škodových závodech.⁷¹ Ve stejný den se v Ankaře k tamnímu sovětskému velvyslanci A. V. Terentěvovi na neobvyklou návštěvu dostavil německý velvyslanec Franz von Papen, který měl zřejmě za úkol sondovat půdu pro případné politické sblížení obou zemí. Podle Terentěvovy zprávy do Moskvy Papen po několika úvodních frázích prohlásil, že v čele státu by měla stát silná osobnost, „u vás je takovou silnou a autoritativní osobností Stalin, přesně tak jako u nás v Německu řídí stát Hitler“.⁷² Proto je mu „osobně líto, že mezi našimi velkými státy nejsou náležitě srdečné vztahy. Papen nevidí žádné problémy, které by mohly narušit sblížení mezi SSSR a Německem.“⁷³ Papen se s Terentěvem ještě jednou sešel 9. května 1939 a opět opakoval totéž co na první schůzce. Německo a SSSR podle něj nerozdělují žádné vážné rozpory a „ideologii je třeba odstavit bokem a vrátit se ke světlým bismarckovským časům“.⁷⁴

---

⁶⁹ Hilger, c. d., s. 295-296.

⁷⁰ Tamtéž, s. 296-297.

⁷¹ NSR, s. 3. Veškerá jednání v Berlíně od května 1939 vedl pouze G. A. Astachov. Velvyslanec Merekalov, který neovládal dobře němčinu, pobýval v Moskvě a 3. září 1939 ho nahradil A. A. Škvarcov. Po úspěšném završení sovětsko-německých jednání byl Astachov 27. února 1940 zatčen a v únoru 1942 zemřel ve vězení. K Astachovovi srv. Bezymenskij, Gitler, s. 256-273.

⁷² DVP T. 22, k. 1, s. 336.

⁷³ DVP T. 22, k. 1, s. 337.

⁷⁴ DVP T. 22, k. 1, s. 352.

V podobném duchu se vyjádřil i Schnurre při jednání s Astachovem 17. května 1939 o statutu sovětské obchodní mise v Praze. Schnurre přislíbil, že Německo nebude mít žádných námitek proti pokračování sovětských hospodářských vztahů navázaných ještě za existence Československé republiky. Oba se pak vyslovili pro zlepšení vzájemných vztahů.⁷⁵

Molotov se poprvé po nástupu do funkce setkal s německým velvyslancem Schulenburgem 20. května 1939. Hlavním tématem hovoru bylo pokračování v ekonomických jednáních. Jak Molotov uvedl, pro jejich úspěšné završení by „bylo třeba dohodnout odpovídající politickou základnu. Bez takové základny nelze dojít k dohodě v ekonomických otázkách.“⁷⁶ Německé ministerstvo zahraničí prozatím Schulenburgovi doporučovalo v jednání s Molotovem maximální opatrnost a „vyčkat, jestli se Rusové vyjádří otevřeněji“.⁷⁷ O Molotovově návrhu na vyjasnění politických vztahů mezi oběma zeměmi byl 29. května 1939 memorandem ministerstva zahraničí informován Hitler. Možnost dohody byla v memorandu označena za zcela reálnou za podmínky, že „agresivní proklamování myšlenky světové revoluce již nebude součástí sovětské zahraniční politiky“.⁷⁸ Bylo rozhodnuto v sondáži pokračovat. Při schůzce s Astachovem 30. května 1939 Weizsäcker vyjádřil jasně, že „volba je na sovětské vládě. Německá vláda je připravena k dalším krokům na cestě k normalizaci a naopak.“⁷⁹

Astachov 14. června hlásil Molotovovi, že v Německu nyní nezaznamenává žádné protisovětské výpady a Hitler se tématu „hrozby bolševismu“ vyhýbá dokonce

---

⁷⁵ NSR, s. 4-5; DVP T. 22, k. 1, s. 381.

⁷⁶ DVP T. 22, k. 1, s. 386; NSR, s. 6-7. Podle Hilgera to na německém velvyslanectví pochopili jako jasnou „výzvu k politické dohodě“. Hilger, c. d., s. 297.

⁷⁷ NSR, s. 7.

⁷⁸ NSR, s. 10.

⁷⁹ DVP T. 22, k. 1, s. 406. O průběhu schůzky Weizsäcker psal téhož dne Schulenburgovi: „Definitivně jsme se rozhodli jednat se Sovětským svazem.“ NSR, s. 15.

i když hovoří o Španělsku.⁸⁰ Téhož dne Astachov cíleným „únikem“ informací sdělil bulharskému velvyslanci Draganovovi, že mezi možnostmi dohody se západními státy nebo s Německem by Sovětský svaz dal přednost dohodě s Německem. Musely by se ale vyjasnit některé sporné body, např. otázka Besarábie a „Německo by muselo deklarovat, že nenapadne Sovětský svaz, nebo že s ním uzavře smlouvu o neútočení“. Tyto „důvěrné“ informace Draganov ihned předal německému ministerstvu zahraničí.⁸¹

Hra „na schovávanou“, kdy se ani jedna strana nechtěla úplně otevřeně vyjádřit, trvala během celého června 1939. Ekonomická jednání pokračovala, ale lidový komisař zahraničního obchodu A. Mikojan vyslovil podezření, zda „z německé strany nejde jen o politickou hru“.⁸² Ani při schůzce Schulenburga s Molotovem 28. června 1939 ještě nedošlo k dalšímu pokroku. Schulenburg zatím nemohl přednést žádnou odpověď na Molotovu žádost z 20. května dohodnout se nejprve o „politické základně“.⁸³

1.5 Sovětská jednání s Velkou Británií a Francií

Souběžně s prvními pokusy navázat užší styky s Německem probíhala jednání o uzavření spojenecké smlouvy mezi Sovětským svazem, Velkou Británií a Francií. V historiografii se hovoří o „dvoukolejnosti“ sovětské zahraniční politiky na jaře a v létě 1939.⁸⁴ Britská i francouzská vláda si po německém obsazení českých zemí v březnu 1939 uvědomovaly, že mnichovská politika ústupků selhala. V březnu 1939 britský velvyslanec v Moskvě William Seeds jednal s Litvinovem o možnostech spolupráce západních mocností se SSSR pro zastavení německého expanze. Litvinov

---

⁸⁰ DVP T. 22, k. 1, s. 465.

⁸¹ NSR, s. 21.

⁸² NSR, s. 22.

⁸³ NSR, s. 26-27.

⁸⁴ Srv. Bezymenskij, Gitler, s. 246n; Někrič, c. d., s. 29-32.

17. dubna 1939 Británii a Francii navrhl uzavření smlouvy o vzájemné vojenské pomoci. Odpověď západních mocností přišla ale až v květnu a definitivní souhlas se zahájením jednání až v červnu 1939. Do chodu událostí navíc zasáhlo odvolání Litvinova a jeho nahrazení Molotovem. Západní vlády neměly k Sovětskému svazu přílišnou důvěru, velmi slabě byla hodnocena i síla Rudé armády oslabené čistkami. Váhavá odezva západních států nevzbuzovala důvěru ani na sovětské straně. Stranický tajemník A. A. Ždanov vyjádřil 29. června 1939 v úvodníku Pravdy svůj „osobní názor“, že Francie a Británie ve skutečnosti o žádnou dohodu zájem nemají.⁸⁵ Molotov 23. července navrhl, aby západní delegace projednaly možnosti vojenské spolupráce přímo v Moskvě. Britští a francouzští zástupci se na cestu vydali 5. srpna lodí a do Moskvy dorazili až 11. srpna 1939. V čele britské mise stál admirál Drax a francouzskou misi vedl gen. Doumenc. Sovětská strana nelibě nesla, že na jednání do Moskvy nebyli vysláni přímo ministři.

Stalin předpokládal, že k žádné dohodě nedojde. Svědčí o tom jeho podrobné příkazy nadiktované 7. srpna 1939 lidovému komisaři obrany Klimentu Vorušilovovi, který měl jednání vést za sovětskou stranu. Smysl instrukcí byl jednoznačný – zavést jednání do slepé uličky. Stalin Vorušilovovi nařídil nejprve si od anglo-francouzské delegace vyžádat „plné moci k podpisu vojenské dohody se SSSR. Jestli se ukáže, že plné moci nemají, tak vyjádřit údiv, rozhodit ruce a „uctivě“ se zeptat, za jakým účelem tedy přijeli do SSSR.“ Pokud odpoví, že přijeli jednat o přípravě vojenské dohody, „tak se jich zeptat, jestli mají nějaký obranný plán pro budoucí spojení ... Jestli se ukáže, že žádný plán nemají, což je pravděpodobné, tak se jich zeptat jak si představují ... vedení rozhovorů se SSSR.“ Pokud budou i poté „trvat na jednání, tak debatu svést k jednotlivým zásadním otázkám, zejména o

---

⁸⁵ Někrič, c. d., s. 30.

průchodu našich vojsk přes vilenský koridor do Haliče a přes Rumunsko.“ V případě, že tento průchod bude odmítnut, „tak oznámit, že bez této podmínky není smlouva možná“.⁸⁶

Jednání skutečně proběhlo téměř přesně podle Stalinových předpokladů. Na první schůzce 12. srpna 1939 si Vorošilov od britských a francouzských zástupců vyžádal plné moci od jejich vlád k uzavření vojenské dohody. Ukázalo se, že francouzská delegace má pouze plnou moc k jednání a britská delegace nemá plnou moc žádnou. Bylo dohodnuto, že obě delegace se pokusí patřičné plné moci v co nejkratším čase telegraficky získat.⁸⁷ V průběhu dalších pěti dní se projednávaly plány spolupráce v případě německého útoku proti Polsku nebo některé ze spojeneckých zemí. Přitom se ukázalo, že západní delegace mohou jednat pouze o základních tezí, ale žádné konkrétní plány nemají. Jak oznámil admirál Drax, předpokládali, že se bude projednávat konkrétní plán sovětského Generálního štábu.⁸⁸ Se sovětským plánem je náčelník Generálního štábu Šapošnikov seznámil 15. srpna.⁸⁹ Plán rozebíral několik možných variant zapojení Rudé armády do války proti Německu, všechny ale počítaly s průchodem sovětských vojsk Polskem nebo Rumunskem. Na tomto vcelku logickém požadavku (Sovětský svaz neměl s Německem společné hranice) jednání ztroskotalo. Západní mocnosti průchod proti vůli Polska a Rumunska nemohly přislíbit. Podle sovětského záznamu „anglická a francouzská mise dělají dojem, jako by nechápaly jasně položený sovětský dotaz, jestli budou sovětská vojska propuštěna přes území Polska a Rumunska“.⁹⁰ 17. srpna bylo dohodnuto jednání přerušit do té doby, než britská a francouzská mise získají

---

⁸⁶ Stalinovy pokyny Vorošilovovi ze 7. srpna 1939 byly poprvé publikovány v roce 1992 v DVP T. 22, k. 1, s. 584. Srv. také Bezymenskij, Gitler, s. 242-245; Zimnjaja vojna 1939-1940. Kniga 1. Političeskaja istorija, Moskva 1998, s. 101-102; Voráček, E., Instrukce sovětské vojenské delegaci pro jednání s britskou a francouzskou vojenskou misí v létě 1939, Slovanský přehled č. 1/2001, s. 43-46.

⁸⁷ Souhrnný záznam o průběhu jednání vojenských misí srv. DVP T. 22, k. 1, s. 663.

⁸⁸ DVP T. 22, k. 1, s. 663.

⁸⁹ Podrobný plán byl dokončen 4. srpna 1939. Publikován je v DVP, T. 22, k. 1, s. 573-578.

⁹⁰ DVP T. 22, k. 1, s. 665.

patričná pověření od svých vlád a souhlas k sovětskému průchodu polským a rumunským územím. Během posledních schůzek 21. a 22. srpna admirál Drax i gen. Doumenc prohlásili, že takový souhlas dát nemohou, o této otázce by musely jednat přímo vlády. Vorošilov oznámil, že v tom případě další jednání nemají smysl a „veškerá odpovědnost za přerušení rozhovorů padá na anglickou a francouzskou stranu“.⁹¹

Západní mise byly připraveny jednat pouze v obecném duchu, zatímco sovětská strana vyžadovala konkrétní a jasnou dohodu, i když předem předpokládala, že k tomu západní delegace nemají pověření.⁹² Po podpisu sovětsko-německého paktu 23. srpna 1939 jakékoli další rozhovory ztratily smysl, což 25. srpna Draxovi a Doumencovi oznámil Vorošilov.⁹³

1.6 Sovětsko-německá jednání v létě 1939

V souvislosti s vyhrocováním polského problému se německá strana rozhodla v jednáních se Sovětským svazem pokročit z vlastní iniciativy. Podle Hilgera se Hitler „na konci července jasně rozhodl převzít iniciativu v jednání“.⁹⁴ Karl Schnurre 25. července 1939 při jednání s Astachovem původně o sovětském úvěru u pražské Živnobanky prohlásil, že Německo je připraveno k politické dohodě se SSSR, protože „mezi SSSR a Německem nejsou rozpory. V Pobaltí a Rumunsku nebude Německo dělat nic, co by narušovalo zájmy SSSR. Pakt proti Kominterně? Vždyť ten je namířen proti Anglii.“⁹⁵ 27. července 1939 pak Schnurre „v souladu

---

⁹¹ DVP T. 22, k. 1, s. 668-669.

⁹² G. Gorodetsky uvádí, že obě strany „ve skutečnosti usilovaly o úplně jinou dohodu“. Gorodetsky, G., *Grand Delusion. Stalin and the German Invasion of Russia*, London – New Haven 1999, s. 6. Sám Stalin při večeři s Churchillem 15. srpna 1942 vzpomínal, že se západními delegacemi v létě 1939 „nebylo možné vést rozhovory... bylo to lícoměrné a jediný smysl byl v tom, že se jednáním s námi snažili postrašit Hitlera, se kterým chtěli sami později uzavřít dohodu.“ Něvežin, V. A.(ed.), *Zastolnyje reči Stalina. Dokumenty i materialy*, Moskva – S. Peterburg 2003, s. 323.

⁹³ DVP T. 22, k. 1, s. 669.

⁹⁴ Hilger, c. d., s. 298.

⁹⁵ DVP T. 22, k. 1, s. 555.

s obdrženími instrukcemi“ pozval velvyslanceckého radu Astachova a vedoucího sovětské obchodní mise Babarina na večeři. Během ní sovětským hostům nastínil německou představu nového uspořádání vztahů: 1) obnovit hospodářskou spolupráci podpisem nové obchodní smlouvy; 2) normalizovat politické vztahy; 3) dojít k dohodě, která by nové politické vztahy vyjadřovala. Podle Schnurreho „v celém prostoru od Baltu po Černé moře neexistují sporné problémy, které by vylučovaly dobré vztahy“. Navíc oba státy spojuje společná věc, a to „odpor proti kapitalistickým demokraciím... bylo by paradoxní, kdyby Sovětský svaz jako socialistický stát stál na straně západních demokracií.“⁹⁶ Astachov s Babarinem s tímto vyjádřili obecný souhlas, tempo zlepšování vztahů bude ale podle nich pomalé. Schnurre na to reagoval otázkou, „co by mohla Anglie nabídnout Rusku? V nejlepším případě účast v evropské válce ... Co můžeme nabídnout naopak my? Neutralitu a postavení mimo možný evropský konflikt. A pokud si to Moskva bude přát i dohodu o oboustranných zájmech.“⁹⁷

Schnurreho slova z 27. července 1939 byla prvním naprosto jasným vyjádřením snahy Německa uzavřít se Sovětským svazem politickou dohodu. Stejně jasně se vyjádřil 2. srpna 1939 i sám ministr zahraničí Ribbentrop. Astachov zrovna jednal s Weiszäckerem o sovětské účasti na hospodářské výstavě v Berlíně, když ten mu „nečekaně“ oznámil, že v jeho kabinetě je „náhodou“ přítomen Ribbentrop, který by si přál s Astachovem mluvit. Ribbentrop přednesl Astachovovi hodinovou přednášku, kde v podstatě zopakoval to, co pět dní předtím Astachov slyšel od Schnurreho – mezi Německem a SSSR nejsou žádné neřešitelné rozpory a o všem je možné se dohodnout. Pokud ovšem SSSR chce raději jednat s anglo-francouzskou vojenskou misí, je to jeho věc, ale „válka, kterou by Adolf Hitler prohrál, nebude. ...

---

⁹⁶ NSR, s. 32-33.

⁹⁷ NSR, s. 34.

Gdaňsk bude náš.“ Navíc podle Ribbentropových zkušeností by se „Němcům a Rusům bez ohledu na všechny ideologické rozdíly jednalo vzájemně lépe než se západními demokraciemi“.⁹⁸

Schulenburg byl vyzván, aby se v Moskvě snažil zjistit sovětskou reakci na tyto německé návrhy.⁹⁹ Již 3. srpna se sešel s Molotovem, který ale reagoval zdrženlivě – s německými návrhy prý nejprve seznámí „vládu“.¹⁰⁰ Moskva si byla vědoma, že se vzhledem k současně probíhajícím rozhovorům s Británií a Francií může protahováním jednání snažit dosáhnout co největších výhod. Schulenburg z Molotovovy reakce došel k závěru, že Moskva sice projevila zájem o jednání, přesto ale na její straně stále „přetrvává stará nedůvěra k Německu“.¹⁰¹

Zatímco v Moskvě se připravovala jednání sovětské a anglo-francouzské vojenské mise, německá strana si přála „upřesnit ... vyjasnění podmínek dohody o sovětsko-německých zájmech“ a byla připravena ke „konkrétnějším jednáním, kdyby si to přála sovětská vláda“, jak informoval 3. srpna Schulenburga Weiszäcker.¹⁰² Do Moskvy 11. srpna 1939 dorazila anglo-francouzská vojenská mise a Hitler se podle Hilgera „přesvědčil, že musí zajistit sovětskou neutralitu, pokud chce zahájit válku proti Polsku na konci léta“.¹⁰³

V polovině srpna jednání dospěla do rozhodující fáze. Ribbentrop 14. srpna 1939 zaslal Schulenburgovi telegram s několika zásadními body: 1) mezi Německem a SSSR nejsou žádné zásadní sporné body; 2) současné sovětsko-německé vztahy „dospěly k bodu historického zvratu“; 3) „kapitalistické demokracie se snaží využít SSSR proti Německu“, v zájmu obou zemí je tomu zabránit; 4) polská krize se

---

⁹⁸ DVP T. 22, k. 1, s. 567-569; NSR, s. 38-39.

⁹⁹ NSR, s. 36.

¹⁰⁰ DVP T. 22, k. 1, s. 571

¹⁰¹ NSR, s. 41.

¹⁰² NSR, s. 37.

¹⁰³ Hilger, c. d., s. 298-299.

vyhrocuje a proto je nutné „urychlené vyjasnění rusko-německých vztahů ... toho nemůže být dosaženo obvyklými diplomatickými kanály, proto je říšský ministr zahraničních věcí připraven učinit krátkou návštěvu Moskvy, kde by jménem Vůdce seznámil pana Stalina s Vůdcovými stanovisky.“ Ribbentrop Schulenburgovi nařizoval seznámit s tímto Molotova a „mým jménem požádat o audienci u pana Stalina“.¹⁰⁴ Molotov byl následujícího dne Schulenburgovým sdělením „viditelně ohromen“, odpověděl, že taková cesta by vyžadovala „důkladnou přípravu“ a zeptal se, zda Německo hodlá se SSSR uzavřít smlouvu o neútočení. Odpověď na německý návrh schůzky v Moskvě přislíbil dodat poté, co věc předloží „sovětské vládě“ k posouzení.¹⁰⁵ Podle Schulenburga byl Molotov viditelně potěšen, že Ribbentrop je ochoten osobně přijet do Moskvy a pokládá to za známku dobrých úmyslů ze strany Německa. Zvláště pak ve srovnání se složením anglo-francouzské delegace v Moskvě, kdy sovětská strana požadovala příjezd ministrů, což nebylo splněno.¹⁰⁶ Berlín se snažil jednání co nejvíce urychlit, 16. srpna Ribbentrop poslal Schulenburgovi doplňující instrukce – měl Molotovovi sdělit, že Německo je ochotno uzavřít smlouvu o neútočení a dohodnout se i v otázce pobaltských států. Vzhledem k „vážným incidentům“ na polské hranici je dohoda nutná co nejrychleji a Ribbentrop je ochoten přijet do Moskvy s Hitlerovými plnými mocemi v pátek 18. srpna 1939.¹⁰⁷

Sovětská odpověď přišla 17. srpna 1939, kdy Molotov Schulenburgovi oznámil, že sovětská strana je připravena na dohodu přistoupit, nejprve ale musí být uzavřena obchodní smlouva. Což bylo v rozporu s Molotovovým vyjádřením z 20. května, kdy požadoval nejprve politickou dohodu. Po uzavření obchodní smlouvy by „po kratším

---

¹⁰⁴ NSR, s. 50-52.

¹⁰⁵ NSR, s. 52-53; Hilger, c. d., s. 299; DVP T. 22, k. 1, s. 606-607.

¹⁰⁶ NSR, s. 57.

¹⁰⁷ NSR, s. 58.

období“ přišla na řadu dohoda politická. Molotov vyjádřil uspokojení nad Ribbentropovou ochotou přijet do Moskvy, což „kontrastuje s postojem Anglie, která do Moskvy vyslala jen úředníky druhé kategorie“.¹⁰⁸ V memorandu předaném Schulenburgovi byla vyjádřena sovětská připravenost k uzavření paktu o neútočení, ovšem za podmínky „současného přijetí zvláštního protokolu o zájmech obou stran v různých otázkách zahraniční politiky, který by byl organickou součástí paktu“.¹⁰⁹ Schulenburg prohlásil, že formulace takového protokolu může způsobit těžkosti a vyžádal si přesnější informaci o jeho obsahu. Molotov odpověděl, že to bude teprve předmětem jednání.¹¹⁰ Přijetí tajného doplňujícího protokolu tak navrhla sovětská strana.¹¹¹

Se sovětskou odpovědí Německo, kde již byly v plném proudu přípravy na rozpoutání války, nebylo plně spokojeno. Ribbentrop 18. srpna Schulenburgovi nařídil „okamžitě bez odkladu dohodnout další schůzku s Molotovem“ a vysvětlit mu nutnost okamžitého uzavření dohody, vzhledem k tomu, že válka může vypuknout každým dnem. Formulace paktu je podle Ribbentropa „tak jednoduchá, že nevyžaduje žádné dlouhé přípravy“. Navrhl pakt o pouhých dvou odstavcích, z nichž každý se skládal pouze z jedné věty. V nich mělo být vyjádřeno, že Německo a SSSR proti sobě žádným způsobem nepoužijí sílu a pakt měl být uzavřen na 25 let. Tajný dodatek, který by zahrnoval „sféry zájmů v baltské oblasti, problematiku pobaltských zemí apod.“, byl Ribbentrop ochoten dohodnout ústně přímo v Moskvě.¹¹²

Rozhodujícím dnem na cestě k uzavření dohody byl 19. srpen 1939. Stalinovi byla předložena zpráva vojenské rozvědky, potvrzující, že Hitler chce jít do války

---

¹⁰⁸ NSR, s. 60.

¹⁰⁹ DVP T. 22, k. 1, s. 612.

¹¹⁰ DVP T. 22, k. 1, s. 610-611; NSR, s. 61.

¹¹¹ O možnosti uzavření doplňujícího protokolu, který by přesněji vymezil zájmy obou stran hovořil poprvé Schnurre s Astachovem 3. srpna 1939. Oficiálně ale tento požadavek vznesla až sovětská strana 17. srpna 1939. Srv. Bezymenskij, Sovetsko, s. 15. Podle Bezymenského „autorství tajného protokolu k nové dohodě náleží osobně Stalinovi a Molotovovi“.

¹¹² NSR, s. 61-63.

proti Polsku za každou cenu, je ochoten k dohodě s Moskvou a domnívá se, že „Moskva nemá zájem na konfliktu s námi“.¹¹³ Podepsána byla sovětsko-německá obchodní dohoda, což byl první krok požadovaný sovětskou stranou.¹¹⁴ Ve 14 hodin odpoledne se Schulenburg sešel s Molotovem a předal mu Ribbentropův návrh paktu o dvou odstavcích. Nad krátkostí textu Molotov vyjádřil jisté udivení a na Schulenburgovo naléhání k odsouhlasení Ribbentropova příjezdu se opět odkázal na nutnost „konzultovat s vládou“.¹¹⁵ V 16:30 pak přijal Schulenburga znovu a předal mu sovětský návrh textu paktu formulovaný Stalinem. Návrh měl pět odstavců a příliš se nelišil od později definitivně přijaté verze. Součástí sovětského návrhu byl i dodatek, v němž bylo uvedeno, že „pakt vstupuje v platnost pouze při současném podpisu zvláštního protokolu o otázkách zájmů smluvních stran v oblasti zahraniční politiky“.¹¹⁶ Ribbentropova návštěva by se podle Molotova mohla uskutečnit 26.-27. srpna.¹¹⁷ To byl termín pro Hitlera příliš pozdní, proto do jednání zasáhl sám. Osobním dopisem „panu Stalinovi“ 20. srpna 1939 oznámil, že akceptuje sovětský návrh paktu. Doplnující protokol „požadovaný sovětskou vládou“ může být zformulován přímo v Moskvě, proto doporučuje, aby byl Ribbentrop v Moskvě přijat již 22. nebo nejpozději ve středu 23. srpna 1939.¹¹⁸ 21. srpna zaslal Schulenburg do Berlína Stalinovu kladnou odpověď.¹¹⁹

---

¹¹³ Gorodetsky, c. d., s. 7.

¹¹⁴ Podle úvodníku Pravdy z 21. srpna 1939 se obchodní dohoda „může se stát důležitým krokem vpřed k dalšímu zlepšení ... i politických vztahů mezi SSSR a Německem“. Werth, A., Od paktu po Stalingrad, Bratislava 1968, s. 69.

¹¹⁵ Hilger, c. d., s. 300; DVP T. 22, k. 1, s. 616-617.

¹¹⁶ DVP T. 22, k. 1, s. 619; NSR, s. 66.

¹¹⁷ DVP T. 22, k. 1, s. 617; NSR, s. 63.

¹¹⁸ NSR, s. 66-67.

¹¹⁹ NSR, s. 69. Hitler po přijetí Stalinovy odpovědi vykřikl: „Nyní mám celý svět v hrsti!“ Hilger, c. d., s. 300; Speer, A., V srdci Třetí říše, Brno 1996, s. 169.

1.7 Uzavření paktu

Ribbentrop, vybavený plnými mocemi od Hitlera, dorazil se svou delegací po sedmihodinovém letu z Königsbergu na moskevské letiště v poledne 23. srpna 1939. Podle tlumočnicka Paula Schmidta, který Ribbentropa doprovázel, celá delegace „zírala jako uhranutá z oken kabiny ... nemohl jsem přehlédnout vlajku s hákovým křížem a rudou sovětskou vlajku se srpem a kladivem v důvěrném spojení vláť ve větru.“ Německou delegaci uvítal náměstek lidového komisaře zahraničních věcí Potěmkin, „jehož jméno bylo pro neskutečnost celé scény symbolické“.¹²⁰ Ribbentrop se nejprve odebral na německé velvyslanectví, které ovládalo „velké vzrušení“ a v 15:30 odpoledne odjel k prvnímu jednání do Kremlu.¹²¹ Jeho hlavní náplní byla debata o vymezení vzájemných sfér zájmů, o čemž telegraficky informoval Hitlera.¹²² Úvodní schůzka trvala tři hodiny a po návratu z Kremlu na velvyslanectví Ribbentrop „překypoval formálním nadšením nad Molotovem a Stalinem“ a prohlašoval: „S Rusy to jde výborně... Určitě se dohodneme ještě dnes večer.“¹²³

Hlavní jednání, kdy byla dohodnuta konečná formulace textu paktu a tajného dodatku, proběhlo v Kremlu v noci z 23. na 24. srpna 1939. Německá strana předběžně souhlasila se sovětským návrhem paktu, provedla v něm ale jisté úpravy. Hlavní změnou bylo doplnění obsáhlé preambule, v níž se hovořilo o přátelství a „vrozených sympatiích“ mezi ruským a německým národem. Konečnou redakci textu provedl během jednání sám Stalin, který tuto preambuli vyškrtl.¹²⁴ Jak ve

---

¹²⁰ Schmidt, P., Paměti Hitlerova tlumočnicka, Brno 1997, s. 166-167.

¹²¹ Hilger, c. d., s. 300.

¹²² NSR, s. 71-72.

¹²³ Schmidt, c. d., s. 168. V Norimberku Ribbentrop vypovídal: „Přijetí u Stalina a Molotova bylo velmi přátelské... definovaly se sféry zájmů obou zemí, které měly být uvedeny v tajném doplňujícím protokolu. ... Hovořil jsem se Stalinem a Molotovem velmi upřímně a ruští pánové se mnou mluvili také velmi otevřeně.“ Jednání norimberského tribunálu 29. března 1946.

<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/03-29-46.htm>

¹²⁴ Německý návrh textu se Stalinovými úpravami publikoval Bezymenskij, Sovetsko, s. 21-22.

svědectví norimberskému tribunálu uvedl Ribbentropův právní poradce dr. Friedrich Gaus, který se jednání účastnil, „Stalin [proti preambuli] namítl, že sovětská vláda nemůže náhle předložit veřejnosti prohlášení o německo-sovětském přátelství, když předchozích šest let na ni nacistická vláda házela kbelíky špíny“.¹²⁵ Konečný text paktu o neútočení podepsaný o půl třetí ráno 24. srpna se skládal ze sedmi článků. Obě smluvní strany se v nich zavazovaly upustit od jakýchkoli vzájemných násilných akcí i od účasti v seskupeních namířených proti jedné ze stran. Smlouva byla uzavřena na deset let.¹²⁶ Organickou součástí paktu byl tajný doplňující protokol, který přesně vymezoval sféry vlivu Sovětského svazu a Německa. Do sovětské sféry byly zařazeny Finsko, Estonsko a Lotyšsko, rozhraním měla být severní hranice Litvy. Územím Polska vymezení probíhalo po linii řek Narev, Visla a San. Německo také deklarovalo svůj „naprostý politický nezájem“ o oblast rumunské Besarábie. Budoucí osud Polska vyjadřovala věta: „Zda bude zájem obou stran vyžadovat udržení nezávislého polského státu ... bude určeno až během dalšího politického vývoje.“¹²⁷ Existenci tajného protokolu Sovětský svaz oficiálně popíral až do roku 1989.¹²⁸

---

¹²⁵ Gausovo svědectví čtené 1. 4. 1946. <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/04-01-46.htm>

¹²⁶ Pakt byl zpětně datován 23. srpna 1939. DVP T. 22, k. 1, s. 630-632; NSR, s. 76-78.

¹²⁷ NSR, s. 78; DVP T. 22, k. 1, s. 632

¹²⁸ Obsah tajných protokolů byl zveřejněn již během jednání Norimberského tribunálu v roce 1946. Západní spojenci v roce 1945 ukořistili archiv německého ministerstva zahraničí včetně mikrofilmů s texty sovětsko-německých dohod. Neznámý americký důstojník fotokopii tajného dodatku předal Hessovu obhájci dr. Alfredu Seidlovi, který se tuto otázku neustále snažil prosadit na jednání tribunálu. I přes protesty hlavního sovětského prokurátora gen. Ruděnka existenci tajného dodatku i jeho obsah u tribunálu potvrdili Ribbentropův právní poradce dr. Gaus (15. 6. 1946), Ribbentropova sekretářka Margarete Blank (28. 3. 1946), státní tajemník Weiszäcker (21. 5. 1946) a 29. března a 1. dubna 1946 i sám Ribbentrop. Srv. <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/03-29-46.htm> <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/04-01-46.htm>. Oficiálně byly tajné dodatky publikovány v roce 1948, kdy americká vláda vydala dodnes vynikající sborník dokumentů Nazi-Soviet Relations 1939-1941. Výrazem velmi rozhořčené reakce SSSR byla brožura „Padělatelé dějin“, vydaná ve vysokém nákladu. Sovětské originály tajných dodatků byly zveřejněny až v roce 1992 v 22. dílu oficiální edice Dokumenty vnějšné politiky, který vyšel až 15 let po vydání 21. dílu dovedeného do roku 1938. V roce 1977 bylo na příkaz ÚV KSSS vydávání edice „dočasně“ zastaveno. Prominentní historik L. Bezymenskij uvádí: „museli jsme zamlčovat, lavírovat, vykroucet se – nebo přímo lhát.“ Bezymenskij, Gitler, s. 15. Dokonce i Molotov ve svých jinak velmi otevřených rozhovorech s F. Čujevem na několikrát přímé dotazy vždy odpovídal, že žádné tajné dodatky neexistovaly. Čujev, F., Molotov, Moskva 2000, s. 25-26.

Po podepsání paktu a jeho tajného dodatku se ve velmi přátelské atmosféře v Kremlu konal slavnostní banket s přípitky. Ribbentrop a Stalin se shodli na negativním hodnocení role Británie. Stalin poznamenal, že „britská armáda je slabá [a] Anglie vládne světu jen kvůli hlouposti ostatních zemí, které se vždy daly zastrašit“. Přesto by ale podle Stalina „Anglie bez ohledu na svou slabost vedla válku úskočně a tvrdě“.¹²⁹ Ribbentrop uvedl, že Pakt proti Kominterně byl ve skutečnosti namířen proti Anglii, což v Moskvě jistě dobře pochopili. Čemuž Stalin přisvědčil s tím, že „pakt proti Kominerně ve skutečnosti nejvíce vystrašil londýnskou City“. Ribbentrop k tomu dodal vtip údajně kolující po Berlíně, „že totiž nyní ještě Stalin přistoupí k Paktu proti Kominterně“.¹³⁰ Stalin se zmínil i o napjatých vztazích s Japonskem, se kterým si Sovětský svaz přeje mír, ale v případě potřeby zasáhne proti japonským provokacím silou, „což je jediná řeč, které tyto Asiaté rozumí. Nakonec já sám jsem také Asiat, tak to musím vědět.“¹³¹ Banket byl zakončen několika slavnostními přípitky, kdy Stalin „spontánně navrhl přípitek Vůdci a to těmito slovy: ‚Vím, jak velice německý národ miluje svého Vůdce, proto bych mu rád připil na zdraví.‘“ Ribbentrop na oplátku pronesl přípitek na zdraví Stalina. Při loučení pak Stalin s vážnou tváří prohlásil: „Sovětská vláda novému paktu přikládá veliký význam. Zaručuji svým čestným slovem, že Sovětský svaz svého partnera nezradí.“¹³² Druhý den Stalin „ve velmi dobré a žertovné náladě“ řekl Chruščovovi, že „je to všechno jen hra o to, kdo koho podvede. Vím dobře, co má Hitler za lubem. Myslí si, že mně převezl, ale ve skutečnosti jsem ho převezl já.“¹³³

---

¹²⁹ NSR, s. 74. Autorem záznamu z banketu je německý státní podtajemník Andor Hencke.

¹³⁰ NSR, s. 75.

¹³¹ NSR, s. 72; Hilger, c. d., s. 305.

¹³² NSR, s. 75-76. Molotov později vzpomínal: „Stalin nečekaně navrhl: ‚Přijijme si na nového antikominternovce Stalina!‘ Řekl to provokativně a mrkl na mně. ... Ribbentrop hned telefonoval do Berlína, nadšeně referoval Hitlerovi. Hitler mu odpovídá: ‚Můj geniální ministr zahraničních věcí.‘ Hitler nikdy nechápal marxisty.“ Čujev, c. d., s. 23-24.

¹³³ Khrushchev, N. S., Khrushchev Remembers, Boston 1970, s. 128.

Podle svědectví tlumočnicka Schmidta se Ribbentrop na velvyslanectví vrátil ráno 24. srpna 1939 v „naprosto nadšené náladě“ a před každým „se rozplýval nad Stalinem a ‚muži s pevnými rysy ve tváři‘ a šířil se přitom o podrobnostech rozhovoru“. Stejně tak „nadšeně líčil malou oslavu, kterou Stalin zimprovizoval po podepsání dohody. ‚Jako dobrý otec rodiny‘ se staral osobně o blaho svých hostů. Dokonce ani na ... fotografy nezapomněl s toasty... Jako první provolal Hitlerovi slávu Stalin.“¹³⁴ Ribbentrop poté často prohlašoval, že se v Kremlu cítil jako „mezi starými stranickými soudruhy“.¹³⁵ Ve 13 hodin odpoledne 24. srpna, pouhých čtyřiaadvacet hodin po příletu, se německá delegace vrátila zpět do Berlína, Ribbentrop zamířil přímo do Berchtesgadenu za Hitlerem.¹³⁶

1.8 Motivace sovětské strany k podpisu paktu

Oficiální sovětská historiografie uzavření sovětsko-německého paktu o neútočení zdůvodňovala jako „nutný krok“ pro udržení míru a získání času k lepší přípravě na obranu země. Podle oficiálních sovětských Dějin druhé světové války sovětská zahraniční politika „v zájmu bezpečnosti socialismu obratně využívala rozporů mezi buržoazními zeměmi. SSSR důsledně prováděl politiku míru a ... nedovolil, aby byl zatažen do světové války, a téměř dva roky pokračoval v pokojném budování a upevňoval obranu.“¹³⁷ Tyto argumenty poprvé zformuloval sám Stalin ve svém prvním veřejném projevu po německém útoku 3. července 1941, kdy na otázku, proč „sovětská vláda uzavřela pakt o neútočení s tak věrolomnými lidmi“ a zda nešlo o

---

¹³⁴ Schmidt, c. d., s. 169-170. Ribbentropa do Kremlu doprovázeli velvyslanec Schulenburg, právní poradce dr. Gaus, velvyslanec rada G. Hilger, státní podtajemník A. Hencke, fotograf H. Hoffmann.

¹³⁵ Srv. Schmidt, c. d., s. 198; Speer, c. d., s. 175. Např. 2. října 1939 těmito výroky šokoval italského ministra zahraničních věcí Ciana. Ten si do deníku poznamenal, že Ribbentrop je „nyní zachvácen rusofilstvím a vyslovuje se ve prospěch komunistů s hrubou nestydatostí, jež zaráží lidi, kteří mu naslouchají“. Ciano, G., Deník 1939-1943, Praha 1948, s. 149. Podle tlumočnicka Schmidta další faux pas Ribbentrop způsobil prohlášením, že mu „Rusové v Kremlu připomínali čestnou gardu Duceho v Palazzo Venezia“. Schmidt, c. d., s. 198.

¹³⁶ Schmidt, c. d., s. 171.

¹³⁷ Dějiny druhé světové války 1939-1945. Svazek 3 (dále jen DDSV), Praha 1978, s. 8-9. Srv. také Sipols, V. J., Diplomatický boj v predvečer druhej svetovej vojny, Bratislava 1981, s. 310-313.

chybu, odpověděl: „Ovšem, že ne! ... Mohla sovětská vláda odmítnout takovou nabídku? ... Zajistili jsme naší zemi na půldruhého roku mír a možnost připravovat své síly k odporu.“¹³⁸ Což byly argumenty dosti sporné, jak upozornil např. A. M. Někrič, „Sovětský svaz výsledkem paktů s Německem vyhrál území, ale prohrál bezpečnost“. Zmizel „sanitární kordon“ mezi Německem a SSSR a vznikla „společná hranice ... táhnoucí se kolem 5000 km, kde skoro v každém bodě byl SSSR otevřen pro napadení“.¹³⁹

Uzavření paktu vyvolalo doslova šok v západních zemích. Podle Churchilla ta „zlověstná zpráva šokovala svět doslova jako exploze“.¹⁴⁰ Dokonce i sovětský velvyslanec v Londýně Ivan Majskij si 24. srpna 1939 do deníku poznamenal, že „naše politika zjevně dělá tak ostrý obrat, že jeho smysl a následky mi ještě nejsou úplně jasné“.¹⁴¹ Mnoho západních politiků došlo k závěru, že sovětským záměrem bylo umožnit Německu vyvolat válku v Evropě. Zahraničním diplomatům v Moskvě nezůstal utajen ani tajný dodatek k paktu. Pracovník německého velvyslanectví Hans von Herwarth o obsahu protokolu informoval americkou ambasádu v Moskvě. Americký velvyslanec L. Steinhardt tak již 24. srpna 1939, několik hodin po podepsání paktu, zaslal do Washingtonu velmi přesnou informaci o rozdělení sfér vlivu mezi Německem a SSSR.¹⁴² Bývalý československý velvyslanec Zdeněk Fierlinger psal z Moskvy Edvardu Benešovi 26. srpna 1939 o přesvědčení anglických a francouzských diplomatů, že „vedle paktu o nenapadení byla sjednána tajná smlouva o rozdělení Polska a o anexi baltských států Sovětským svazem“.¹⁴² Fierlinger

---

¹³⁸ Stalin, J. V., O veliké vlastenecké válce Sovětského svazu, Praha 1945, s. 6.

¹³⁹ Někrič, c. d., s. 36.

¹⁴⁰ Churchill, c. d., s. 352.

¹⁴¹ DVP T. 22, k. 1, s. 647.

¹⁴² Wanner, J., Spojené státy a evropská válka 1939-1945. I. díl, Praha 2001, s. 217 (pozn. č. 138).

ovšem „pochybuje, že to odpovídá pravdě“.¹⁴³ Sám Beneš jednal 23. srpna 1939 v Londýně se sovětským velvyslancem Majským, který ho informoval o probíhajících rozhovorech v Moskvě. Beneš upozornil, že „když se zítra [sovětsko-německá dohoda] podepíše, tudíž pozítří Hitler půjde na Polsko. Majskij soudí, že to tak rychle nepůjde. Ještě tak za nějakých 14 dní.“ Na otázku, jaký bude po vypuknutí války sovětský postoj, Majskij odpověděl: „My přece nezůstaneme stranou.“ Když bylo následujícího dne oznámeno podepsání sovětsko-německého paktu, tak Beneš došel k závěru, že Sověti „chtějí válku, připravovali to vědomě a soudí, že již ani Polsko, ani Německo, ani Anglie nemohou zpátky a že válka bude ... hrají výlučně jen pro sebe, a proto také, aby co nejdříve válka byla. Znamená to v celku, že prostě si myslí, že boj mezi kapitalismem, fašismem a nacismem přišel a že bude světová revoluce, kterou oni vyvolají v příhodné chvíli, až druzí budou válkou vyčerpáni.“¹⁴⁴

V listopadu 1939 vyvolala rozruch zpráva francouzské agentury Havas, přinášející údajný Stalinův projev na zasedání politbyra 19. srpna 1939. Na tomto zasedání měl Stalin rozhodnutí dohodnout se s Německem zdůvodnit tím, že se tak podaří v Evropě vyvolat válku, „která by měla pokračovat co nejdéle, aby se bojující strany vyčerpaly“.¹⁴⁵ Stalin na tuto zprávu osobně reagoval, což se jinak stávalo jen výjimečně. 30. listopadu 1939 přinesl sovětský tisk jeho odpověď na „lživou zprávu agentury Havas“. Zprávu označil za „zcela vymyšlenou“ v kdovíjaké „šantánové kavárně“. „Kavárenští politikové z agentury Havas“ podle Stalina nemohou popřít,

---

¹⁴³ Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945. Dokumenty. Díl 1. (dále jen ČSVDJ), Praha 1998, s. 78-79. Fierlingera pro jeho obhajobu sovětské politiky v Londýně označovali za „sovětského velvyslance u naší vlády“. Tamtéž, s. 5.

¹⁴⁴ ČSVDJ, s. 75. Benešův tajemník J. Smutný si 26. srpna 1939 v Londýně zapsal: „Ruský pakt, který uvedl vše ve zmatek, měl patrně, dle intencí Moskvy, urychlit spád událostí a vyvolat válku.“ Tamtéž, s. 81. Naopak čs. velvyslanec v Moskvě Z. Fierlinger za hlavní důvod uzavření paktu považoval snahu Moskvy zabránit dohodě Západu s Německem. Tamtéž, s. 76-79. Podle Majského záznamu Benešova jediná naděje „je válka, velká evropská válka“. Do Moskvy dále oznamoval Benešův odhad, že Hitler „po zabezpečení neutrality SSSR v průběhu tří týdnů zaútočí na Polsko“. DVP T. 22, k. 1, s. 644-646.

¹⁴⁵ Oglášeniju podležit. SSSR-Germanija 1939-1941, Moskva 1991, s. 159. Ke zprávě Havasu srv. Ivanov, R. F., Stalin i sojuzniki 1941-1945 gg., Smolensk 2000, s. 77-81.

že „nikoli Německo napadlo Francii a Anglii, nýbrž Francie a Anglie napadly Německo“. Anglie i Francie navíc odmítly všechny mírové nabídky Německa, které Sovětský svaz podpořil.¹⁴⁶

Údajný projev z 19. srpna 1939, který by potvrzoval Stalinův záměr umožnit rozpoutání vyčerpávající války v Evropě, z níž bude mít Sovětský svaz prospěch, se znovu do historické debaty vrátil v roce 1994, kdy jeho znění nalezené v archivu publikovala T. Bušujevová.¹⁴⁷ Autorem záznamu projevu měl být údajně francouzský člen Kominterny a zapsán měl být na rozšířeném zasedání politbyra ÚV VKS(b) 19. srpna 1939. Stalin měl na tomto zasedání poukázat na „zkušenosti z posledních dvaceti let ukazující, že v Evropě nemůže v době míru vzniknout silné komunistické hnutí, aby se bolševická strana mohla chopit moci. Diktaturu této strany může umožnit jen válka. Naše volba pro niž se rozhodneme, je tedy jasná. Musíme přijmout německý návrh ... Zároveň ale musíme předvídat důsledky, jež vyplynou z porážky Německa, nebo z jeho vítězství. V případě porážky zcela neodvratně dojde k jeho sovětizaci a bude ustavena komunistická vláda. ... Náš úkol tedy spočívá v tom, aby Německo mohlo vést válku co možná nejdéle, aby se znavená Anglie a Francie vyčerpaly do té míry, že by nebyly s to sovětizované Německo zničit.“ Naopak v případě německého vítězství dojde v poražené Francii ke komunistické revoluci „a my této skutečnosti budeme moci využít, abychom Francii přišli na pomoc a učinili z ní svého spojence. Později se všechny národy, které se dostaly pod ‚ochranu‘ Německa, rovněž stanou našimi spojenci. Budeme mít široké pole působnosti pro rozvoj světové revoluce.“ Závěrem měl Stalin zdůraznit:

---

¹⁴⁶ Oglašeniju, s. 159-160; Pakty Stalina s Hitlerem, Praha 1990, s. 81. V roce 1958 se otázkou věrohodnosti zprávy agentury Havas zabýval německý historik Eberhard Jäckel a dospěl k závěru, že šlo zřejmě o dezinformaci k propagandistickým účelům, což v předválečné historii nebylo nic výjimečného. Srv. Jäckel, E., Über eine angebliche Rede Stalins vom 19. August 1939, In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte č. 6/1958, s. 380-389.

¹⁴⁷ Bušujeva, T., Proklinaja - probujtě ponjat, In: Novyj mir č. 12/1994, s. 230-237.

„Soudruzi! Je v zájmu SSSR ... aby vypukla válka mezi Reichem a kapitalistickým anglo-francouzským blokem. Je třeba učinit vše, aby v zájmu vyčerpání obou stran trvala co nejdéle.“¹⁴⁸

Projev byl v 90. letech několikrát publikován v různých sbornících k dějinám druhé světové války a informoval o něm i německý tisk.¹⁴⁹ Historik V. L. Dorošenko na jeho základě došel dokonce k tezi o „stalinském vyprovokování druhé světové války“.¹⁵⁰ Proti pravosti záznamu ale existují velice závažné argumenty a většina historiků dokument považuje za falzifikát. Na zasedáních politbyra se žádné záznamy nevedly (dokumentovala se pouze přijatá usnesení) a podle Stalinovy kremelské návštěvní knihy se 19. srpna 1939 žádné „rozšířené zasedání politbyra“ se členy Kominterny nekonalo.¹⁵¹ Katalog usnesení politbyra ukazuje, že o zahraničně-politických krocích v létě 1939 rozhodoval sám Stalin v okruhu svých nejbližších spolupracovníků a žádným formálním schvalovacím procesem rozhodnutí o dohodě s Německem neprošlo.¹⁵²

---

¹⁴⁸ Wanner, J. – Litera, B., Přeměny Rudé armády a sovětské strategické plány 1939-1941, Slovanské historické studie 26, Praha 2000, s. 163-164.

¹⁴⁹ Vojna 1939-1945: dva podchoda, Moskva 1995, s. 136; Drugaja vojna 1939-1945, Moskva 1996, s. 73-75; Ströhm, C., Stalins Strategie für Krieg und Frieden. Geheime Dokumente beweisen: Sowjetischer Diktator hat Hitlers Angriff auf Polen einkalkuliert, Die Welt 16. 7. 1996. Jako pravý ho publikovali i Wanner – Litera, c. d., s. 163-164. Zveřejněný dokument samozřejmě přivítali také stoupenci teorie o „preventivní válce“ Německa proti SSSR. Srv. Hoffmann, J., Stalins Vernichtungskrieg 1941-1945, München 1999, s. 25-27.

¹⁵⁰ Dorošenko, V. L., Stalinskaja provokacija vtoroj mirovoj vojny, In: Drugaja vojna, s. 65-75.

¹⁵¹ Srv. Bonwetsch, B., Stalins Äusserungen zur Politik gegenüber Deutschland 1939-1941. In: Der Deutsche Angriff auf die Sowjetunion 1941, Darmstadt 1998, s. 147-149. L. Bezymenskij uvádí, že dokument je ve skutečnosti pouze ruský překlad francouzského záznamu projevu z archivu rozvědného oddělení francouzského generálního štábu, který francouzské rozvědce v roce 1939 poskytl zdroj blízký francouzské komunistické straně. V roce 1940 tento archiv Němci odvezli do Berlína a v roce 1945 ho tam ukořistila Rudá armáda. Touto složitou cestou se záznam dostal do dnešního Centra pro archivaci historicko-dokumentačních materiálů v Moskvě, kde ho našla T. Bušujevová. Srv. Bezymenskij, Sovetsko, s. 3-4.

¹⁵² Již v roce 1993 D. Volkogonov uvedl, že 19. srpna 1939 se zasedání politbyra sice konalo, ale otázky týkající se Německa se na něm neprobíraly. Volkogonov, D., Etu versiju uže oprovergla istorija, Izvestija 15. ledna 1993, s. 9. Podle katalogu usnesení politbyra byl 19. srpna 1939 na programu jediný bod týkající se výstavby železniční dráhy Akmolinsk-Kartaly. Srv. Polibjuro CK RKP(b)-VKP(b). Povestki dnja zasedanij. Tom II. 1930-1939. Katalog (dále jen Polibjuro), Moskva 2001, s. 1073. Politbyro pak zasedalo i 20.- 21.8. a 24.-26. 8., ale na programu byly pouze nedůležité otázky, o zahraniční politice vůbec nejednalo. Tamtéž, s. 1074-1075.

Sporem o pravost tohoto dokumentu byl poněkud zastíněn jiný, naprosto nepochybně autentický pramen - deník generálního tajemníka Kominterny G. Dimitrova. 7. září 1939 se Dimitrov v Kremlu sešel se Stalinem a Ždanovem, aby spolu probrali hlavní body plánované direktivy Kominterny pro komunistické strany v Evropě. Stalin Dimitrovovi vysvětlil hlavní důvody, které vedly k uzavření dohody s Německem, těmito slovy: „Válka se vede mezi dvěma skupinami kapitalistických států za rozdělení světa ... my nejsme proti, když se vzájemně pěkně porvou a oslabí. Není špatné, když bude německýma rukama podlomena pozice nejbohatších kapitalistických zemí (zvláště Anglie). Hitler, aniž by o tom věděl a sám si to přál, podlamuje kapitalistický systém. ... My můžeme manévrovat a štvát jednu zemi proti druhé, aby se více porvaly. Pakt o neútočení pomáhá jistým způsobem Německu. V následující chvíli postrčíme zase druhou stranu. Komunisté v kapitalistických zemích musí vystupovat rozhodně proti válce. ... Dělení kapitalistických zemí na fašistické a demokratické ztratilo smysl. ... Spojená lidová fronta včerejška byla dobrá pro zmírnění situace otroků v kapitalistickém režimu. V dnešní imperialistické válce jde ale o zničení celého otroctví... Vystupovat rozhodně proti válce a jejím viníkům.“¹⁵³

Údajný záznam Stalinova projevu z 19. srpna 1939 je tak dosti zdařilým falzifikátem, protože v hlavních bodech odpovídá Stalinovým výroky ze 7. září 1939.¹⁵⁴ Stalinův postoj v létě 1939 v podstatě vycházel z toho, co vyjádřil již ve

---

¹⁵³ Dimitrov, G., Dněvník (9 mart 1933 – 6 fevruari 1949), Sofija 1997, s. 181-182. Sekretariát Kominterny (Dimitrov, Gottwald, Kuusinen, Manuilskij, Marti a Florin) již 22. srpna 1939 projednával opatření proti kampani „buržoazního a sociálně-demokratického tisku“ v souvislosti se sovětsko-německými jednáními. Z přijatého usnesení ještě nebyl plně zřejmý obrat sovětské politiky. Předpokládalo se ještě, že uzavření paktu „nevylučuje možnost ... uzavření dohody s Anglií a Francií“, naopak „jednání s Německem mohou vlády Anglie a Francie přimět k tomu, aby přešly od jalových jednání k rychlejšímu uzavření paktu se SSSR.“ DVP T. 22, k. 1, s. 624-625.

¹⁵⁴ Podobných informací kolovalo více. Americký konzulát v Praze obdržel 26. října 1939 zprávu údajné delegace „Výboru pro osvobození Československa“ právě se navrátilí z Moskvy. Členové výboru se v Moskvě dověděli, že pakt umožní rozpoutat válku, z „níž vzejde světová revoluce“, a že Hitler „dal Stalinovi volnou ruku“ v Pobaltí, východním Polsku a Besarábii. Válka prý musí trvat co

20. letech. Již 19. ledna 1925 v projevu před ÚV KSR(b) Stalin prohlásil, že v případě války „náš prapor zůstane stejně jako dříve praporem míru. Jestliže však začne válka, pak nebudeme moci sedět se založenýma rukama – budeme muset vystoupit, ale vystoupíme poslední. A vystoupíme proto, abychom vhodili rozhodující závaží na miskou vah, závaží, které by převážilo vše.“ Obdobně na XV. sjezdu VKS(b) v prosinci 1927 Stalin za hlavní úkol sovětské politiky označil „vést v patrnosti rozpory v táboře imperialistů, oddálit válku tím, že se u kapitalistů „vykoupíme“ a tím „odvrátit válku proti kapitalistickému světu, která je nevyhnutelná do té doby ...dokud se kapitalisté neporvou mezi sebou.“¹⁵⁵

Stalin v létě 1939 ze zpráv rozvědky i z německého naléhání na urychlení jednání věděl, že Německo je odhodláno zahájit válku proti Polsku. V takovém případě bylo výhodné zůstat mimo konflikt, sovětské územní aspirace mohly být naplněny cestou dohody s Německem.¹⁵⁶ K rozhodnutí uzavřít dohodu s Německem přispěla i zdlohavá jednání se západními demokratickými státy, které navíc nemohly nabídnout nic jiného, než zatažení do války s Německem. Jak se Stalin vyjádřil již v březnu 1939, „hasit požár za někoho jiného“, Sovětský svaz nebude.¹⁵⁷

Delegáty Nejvyššího sovětu SSSR seznámil s důvody uzavření sovětsko-německé dohody lidový komisař zahraničních věcí Molotov na zvláštním zasedání 31. srpna 1939. Uvedl, že Sovětský svaz sleduje pouze svou vlastní politiku, „kterou určují zájmy jeho lidu“. Podpisem paktu se podařilo zvrátit plány „západoevropských politiků snažících se dostat Německo a SSSR do konfliktu“. Význam paktu v „současných podmínkách nelze nedocenit. ... je bodem obratu v dějinách Evropy a

---

nejdéle, protože „revoluce se rodí z útluaku a bídy“. Srv. Kalivoda, J., Role Československa v sovětské strategii, Kladno 1999, s. 104-106.

¹⁵⁵ Stalin, Spisy, Svazek 7, s. 26; Týž, Spisy, Svazek 10, s. 273.

¹⁵⁶ S odtržením území patřících k carskému Rusku se SSSR nikdy nesmířil. Již v polovině 20. let byly v *Narkomindělu* vypracovány koncepce „obnovení sovětské suverenity“ v těchto zemích. Srv. Politbjuro i Jevropa, s. 14.

¹⁵⁷ Je nutné také vzít v úvahu, že na východní sovětské hranici od května 1939 probíhala regulérní válka s japonskou armádou, kterou v srpnu 1939 Žukov porazil u Chalchyn-Golu.

nejen Evropy.... Sovětskému svazu umožní další růst vlivu na mezinárodní události.“ Pokud se nepodaří odvrátit válku v Evropě, tak bude podle Molotova díky paktu „měřítko válečných operací jen omezené“.¹⁵⁸ *Pravda* 2. září 1939 otiskla přes tři tiskové sloupce Hitlerův válečný projev v Reichstagu z předchozího dne, ve kterém Hitler mimojiné prohlásil, že „může podepsat každé slovo, které komisař zahraničních věcí Molotov řekl v projevu na zasedání Nejvyššího sovětu“.¹⁵⁹

---

¹⁵⁸ 1941 god. Dokumenty. Kniga 2, Moskva 1998, s. 582-583. Při jednání s lotyšskou delegací 2. října 1939 Molotov situaci popsal jako „velký obrat... S Němci jsme se ve všem hlavním dohodli... Přesně jsme vymezili hranice. Německo je vázáno ve válce, ke které jsme se sice nepřipojili, ale myslíme dopředu. Jeden stát už zaplatil. Vina je na Angličanech, Francouzích a Polácích. S Německem jsou naše vztahy upraveny na dlouhodobém základě.“ A Stalin k tomu dodal, že „Ribbentrop je rozumný člověk“. 1941 god, k. 2, s. 594-595.

¹⁵⁹ Werth, c. d., s. 79.

2. Od rozdělení Polska k prvním rozporům v létě 1940

2.1 Rozdělení Polska

1. září 1939 vypukla německým útokem na Polsko válka v Evropě. Německo se již krátce po zahájení vojenských operací úporně snažilo přesvědčit sovětskou stranu, aby přistoupila k vyplnění své části dohody – tedy obsazení východní části Polska. Z mezinárodně-politického hlediska by tak Německo nebylo vnímáno jako jediný agresor a mohlo by to odradit Británii a Francii od vstupu do války. To si ovšem v Moskvě dobře uvědomovali a byli připraveni zasáhnout až v okamžiku jasné polské porážky.

Již 3. září 1939 Ribbentrop zaslal Schulenburgovi urgentní příkaz, aby zjistil, zda je Sovětský svaz připraven obsadit svou část Polska. Podle Ribbentropa se porážka Polska dá očekávat během několika týdnů a pro německou stranu by bylo ulehčením, kdyby „se ruské síly ve vhodnou dobu daly na pochod ... a obsadily ze své strany daná území“.¹ Hitler tentýž den ujistil nového sovětského velvyslance A. A. Škvarcova, že „Německo beze zbytku vyplní dohody ... a SSSR i Německo obnoví hranice existující do světové války“.² Na Schulenburgův dotaz Molotov odpověděl, že Sovětský svaz „ve vhodný čas“ samozřejmě podnikne konkrétní akci, ale „tento čas dosud nenastal“. Navíc „nadměrný spěch“ by mohl „utužit jednotu mezi našimi protivníky“.³ V Berlíně zahájil 5. září 1939 sovětský vojenský atašé Purkajev jednání s velitelem německé armády gen. Brauchitschem o podrobnostech budoucího kontaktu obou armád.⁴

Ribbentrop 9. září znovu na Schulenburgovi urgoval datum zahájení sovětské akce. Schulenburg do Berlína odeslal pouze Molotovovo „blahopřání a pozdravy

---

¹ NSR, s. 88.

² DVP T. 22, k. 2, s. 15.

³ Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945. Serie D. Band VIII (dále jen ADAP), Nr. 5, s. 3-4; DVP T. 22, k. 2, s. 25.

⁴ DVP T. 22, k. 2, s. 28.

německé říšské vládě“ k ohlášenému vstupu německých vojsk do Varšavy a vzkaz, že sovětská akce začne během několika dní.⁵ Rychlost německého vojenského postupu sovětskou stranu poněkud zaskočila, již 10. září Schulenburg do Berlína hlásil, že Molotov „pozměnil své prohlášení“. Sovětská vláda byla prý „dokonale překvapena neočekávaně rychlými německými úspěchy“ a má problém s urychlenou mobilizací a přípravou své armády, snaží se ale celou věc co nejvíce urychlit. K politické stránce věci Molotov dodal, že „sovětská vláda má v úmyslu využít situace vzniklé postupem německých vojsk k prohlášení, že Polsko se samo rozpadlo“, a že SSSR tak považuje za „nutné přijít na pomoc Ukrajincům a Bělorusům „ohroženým Německem““. Varoval také před předčasným uzavřením německo-polského příměří, protože v tom případě by Sovětský svaz „nemohl zahájit novou válku“.⁶

Sovětské straně velmi záleželo na tom, aby obsazení východní části Polska bylo před světem prezentováno jako fakticky protiněmecký krok. S Molotovovým návrhem prohlášení o „ochraně Ukrajinců a Bělorusů před německou hrozbou“ ale Německo nemohlo souhlasit. Ribbentrop 15. září 1939 v telegramu Schulenburgovi uvedl, že „takové odůvodnění ... nepřichází v úvahu. Bylo by v přímém rozporu se skutečnými německými úmysly, které se výhradně omezují na realizaci ... německé sféry zájmů. Odporovalo by tak dohodám uzavřeným v Moskvě ... [a] představilo oba státy před světem jako nepřátele.“⁷ Molotov na tyto výhrady během schůzky se Schulenburgem 16. září přistoupil a přislíbil, že sovětská akce bude odůvodněna pouze „rozpadem polského státu“ a nutností „chránit ukrajinské a běloruské bratry“ bez zmínění „německé hrozby“. Připustil, že i tato formulace se „poněkud

---

⁵ ADAP Bd. VIII, Nr. 34 a 37, s. 26-28.

⁶ ADAP Bd. VIII, Nr. 46, s. 34-35.

⁷ ADAP Bd. VIII, Nr. 70, s. 53-54.

nepříjemně dotýká německých citů... Sovětská vláda ale bohužel nevidí jinou možnost zdůvodnění.“⁸

I přes Molotovova zdrženlivá prohlášení v jednáních se Schulenburgem byly vojenské přípravy na vpád do východního Polska v Sovětském svazu v plném proudu. Již 30. srpna 1939 se v sovětském tisku objevilo prohlášení TASS oznamující, že „vzhledem k vyostření situace ve východní části Evropy“ se sovětské velení „rozhodlo posílit početní stavy jednotek na západních hranicích“.⁹ Lidový komisař obrany Vorošilov vydal 3. září příkaz o povolání záložníků na „cvičení“ do západních vojenských okruhů a 6. září bylo rozhodnuto o povolávání na „velké cvičení“ (*bolšije učebnyje sbory – BUS*), což podle směrnice z 29. května 1939 bylo „krycí označení pro částečnou mobilizaci“.¹⁰ Velitelství Běloruského a Kyjevského zvláštního vojenského okruhu se 11. září změnila na velitelství Běloruského frontu pod velením M. P. Kovaljova a Ukrajinského frontu pod velením S. K. Timošenka.¹¹ Oba fronty 14. září obdržely rozkaz lidového komisaře Vorošilova a náčelníka Generálního štábu Šapošnikova k útoku na Polsko s podrobným určením úkolů jednotlivých armád. Armády frontů se měly do večera 16. září 1939 „skrytě soustředit a připravit k rozhodnému útoku s cílem rozdrtit bleskovým úderem nepřátelská vojska“. Útok měl být zahájen „za rozbřesku 17. září“. Data 16. a 17. září byla do rozkazu doplněna ručně, původně bylo v dokumentu uvedeno datum 11. září pro dokončení rozvinování vojsk a 13. září pro zahájení útoku.¹²

7. září 1939 generálnímu tajemníkovi Kominterny Dimitrovovi sovětské záměry objasnil osobně Stalin, který označil Polsko za „fašistický stát utlačující Ukrajince,

---

⁸ ADAP Bd. VIII, Nr. 78, s. 60.

⁹ Meltjuchov, M., *Sovetsko-polskije vojny. Vojenno-političeskoje protivostojanije 1918-1939*, Moskva 2001, s. 276.

¹⁰ Tamtéž, s. 283. Politbyro vojenské otázky na začátku září projednávalo denně. Např. 4. září 1939 rozhodlo o osvobození pracovníků *Narkomindělu* od povolání do armády. Politbjuro II, s. 1077-1083.

¹¹ Wanner – Litera, c. d., s. 165.

¹² Tamtéž, s. 166-171.

Bělorusy a další národy. Zničení tohoto státu v dnešních podmínkách znamená, že bude o jeden buržoazní fašistický stát méně. Není špatné, když v důsledku porážky Polska rozšíříme socialistický systém na nová území.¹³ Na základě Stalinových pokynů byla evropským komunistickým stranám 8. září rozeslána zvláštní směrnice, která označovala válku za „imperialistickou, nespravedlivou, na níž má stejnou vinu buržoazie všech válčících států. ... Je to válka dvou skupin kapitalistických zemí o světovládu. Mezinárodní dělnická třída nemůže v žádném případě bránit fašistické Polsko ... Rozdělení států na fašistické a demokratické pozbylo svého bývalého významu. Podle toho se také musí změnit taktika. ... vystupovat proti válce, odhalovat [její] imperialistický charakter ... Komunistické strany musí všude přejít k rozhodující ofenzivě proti zrádčovské politice sociální demokracie.“¹⁴ Radikální obrat sovětské politiky vyvolal v evropských komunistických stranách značnou dezorientaci.¹⁵

V polovině září byl Sovětský svaz připraven obsadit „svou“ sféru vlivu v Polsku. Molotov 14. září oznámil Schulenburgovi, že sovětská akce začne v nejbližší době a k jejímu „politickému odůvodnění“ slouží článek otištěný téhož dne v Pravdě.¹⁶ Stalinem formulovaný úvodník „O vnitřních příčinách vojenské porážky Polska“ hovořil o „rychlé polské porážce“, která byla způsobena národnostním složením polského státu, kde 40% polského obyvatelstva tvořily menšiny a z nich bylo nejméně 8 milionů Ukrajinců a 3 miliony Bělorusů. Tyto utlačované národy odmítly

---

¹³ Dimitrov, c. d., s. 182.

¹⁴ Depeše mezi Prahou a Moskvou 1939-1941, In: Příspěvky k dějinám KSČ č. 3/1967, s. 390.

¹⁵ Z Prahy hlásili 31. 8., že „nová situace vyvolala částečný zmatek“ a 26. 9., že „maloměřtáci a částečně také dělníci jsou zatím ještě dezorientováni pokud jde o charakter války a politiku Sovětského svazu“. Depeše, s. 388 a 394. K reakci ostatních evropských stran srv. Dallin – Firsov, c. d., s. 148-153. K pozici Kominterny v září 1939 srv. Komintern i vtoraja mirovaja vojna. Část I, Moskva 1994, s. 96-98; Narinskij, M. M., Sovetskaja vněšnja politika i Komintern 1939-1941, In: Vojna i politika 1939-1941, Moskva 1999, s. 38-40.

¹⁶ ADAP Bd. VIII, Nr. 63, s. 47.

za Polsko bojovat, což bylo hlavní příčinou polské porážky, uzavíral úvodník.¹⁷ Ve dvě hodiny v noci 17. září 1939 Stalin s Molotovem Schulenburga informovali, že sovětská vojenská akce bude zahájena v 6 hodin ráno. Stalin požádal, aby se německá letadla snažila nelétat východně od vymezené linie a zmínil se také o možnosti vydání společného sovětsko-německého prohlášení.¹⁸

Polskému velvyslanci v Moskvě byla ve 3:15 ráno 17. září předána sovětská nota uvádějící, že „polský stát a jeho vláda fakticky přestaly existovat“, a proto přestávají platit dosavadní sovětsko-polské dohody. Vzhledem k této situaci byl dán rozkaz Rudé armádě „překročit hranice a vzít pod ochranu“ ukrajinské a běloruské obyvatelstvo.¹⁹ V rozhlasovém projevu k národu Molotov oznámil, že „polský stát prokázal svou neudržitelnost ... a polské pravicové kruhy zbankrotovaly“, proto se Rudá armáda „vydává podat pomocné ruce svým bratrům Ukrajincům a Bělorusům“.²⁰

Vojska Ukrajinského a Běloruského frontu rychlým pochodem dosáhla do 25. září 1939 určené linie tvořené řekami Narev, Bug a San. Během akce sovětská armáda narazila jen na sporadický polský odpor.²¹ Došlo i k několika nechtěným

---

¹⁷ Oglašeniju, s. 98-99. V následujících dnech se v sovětském tisku rozjela podle A. Wertha „skutečně odpuzující“ protipolská kampaň. Příkladem může být článek Dávida Zaslavského (paradoxně Žid) v Pravdě 17. září: „Francouzský tisk s úplnou vážností, i když jen velmi těžko potlačující úsměv, rozšířil po světě senzační zprávu. V Paříži na té a té ulici utvořili novou polskou vládu v čele s generálem Sikorskim. Území této vlády se podle všeho skládá ze šesti místností, z koupelny a WC. V porovnání s tímto územím je Monako říší přímo bez hranic. Ve velké pařížské synagoze přednesl Sikorski projev k židovským pařížským bankéřům. Synagogu zdobila zástava s bílým orlem, kterého hlavní rabín musel přeměnit na košérované maso, protože orel je pták, kterého ortodoxní Židé zpravidla nejedí...“ Werth, c. d., s. 85. K protipolské kampani srv. Něvežin, V. A., Sindrom nastupateľnoj vojny, Moskva 1997, s. 67n.

¹⁸ ADAP Bd. VIII, Nr. 80, s. 62.

¹⁹ DVP T. 22, k. 2, s. 96.

²⁰ Oglašeniju, s. 108-109. Sovětský tisk v následujících dnech přinášel titulky: „Šťastné dny v osvobozených vesnicích“, „Jásající davы srdečně vítají N. S. Chruščova“, „Rozdělení statkářských majetků“. Werth, c. d., s. 82.

²¹ K většímu střetu s polskými obránci došlo např. při boji o město Grodno, kde Sověti ztratili 57 mrtvých a 159 raněných vojáků, 19 tanků a 4 obrněná vozidla. Mel'juhov, M., Upuščennyj šans Stalina, Moskva 2002, s. 101.

incidentům s německými vojsky.²² Do zajetí bylo do začátku října 1939 vzato 452 536 polských vojáků a 18 789 důstojníků. Sovětské ztráty činily 996 mrtvých a 2383 raněných z 466 516 nasazených vojáků.²³ Přesto ale s průběhem operace sovětské velení nebylo úplně spokojeno, během přesunů se projeví nedostatky v organizaci a systému velení a značné množství sovětské techniky bylo vyřazeno pro technické problémy.²⁴ Např. z 471 během akce vyřazených bojových vozidel pouze 42 připadlo na bojové ztráty.²⁵ Sovětská 4. armáda 22. září 1939 převzala od Němců Brest a velitel 29. tankové brigády S. M. Krivošejn zde provedl s gen. Heinzem Guderianem společnou přehlídku sovětských a německých vojsk.²⁶

Po zahájení sovětské vojenské akce pokračovala intenzivní jednání a 18. září bylo vydáno společné sovětsko-německé prohlášení oznamující, že cílem německých a sovětských vojsk je „obnovit klid a pořádek v Polsku, narušený rozpadem polského státu, a umožnit polskému obyvatelstvu nově uspořádat podmínky své státní existence“.²⁷ Molotov 20. září 1939 Schulenburgovi sdělil sovětské přání dohodnout se s Německem na „definitivním uspořádání polského území“. Na rozdíl od původních předpokladů sovětská vláda nyní již nepočítá se zachováním „zbytkového

---

²² Např. ve Lvově, který spadl do sovětské sféry, došlo k takovému incidentu 19. září 1939.

Výsledkem byli 3 zabití a 4 ranění sovětská a 3 zabití a 9 raněných německých vojáků a několik zničených obrněných vozidel. Druhý den se německá armáda za incident omluvila a Lvov opustila. Magnuski, J. – Kolomijec, M., Rudý blitzkrieg, Brno 1996, s. 77; Melťuchov, Upuščenij, s. 97.

²³ Grif sekretnosti sňat, Moskva 1993, s. 86-87. Jde o počet k 17. září 1939. Na začátku října bylo v Polsku soustředěno již 2 421 300 vojáků v 60 střeleckých a 13 jezdeckých divizích a 18 tankových brigádách s 6096 tanky a 3727 letadly. Melťuchov, Upuščenij, s. 94.

²⁴ K průběhu sovětského tažení do Polska srv. Magnuski - Kolomijec, Rudý blitzkrieg, Brno 1996; Melťuchov, Upuščenij, s. 94-110; Melťuchov, Sovetsko, s. 303n. Základním sborníkem dokumentů je Agresja Sowiecka na Polske w swietle dokumentow, t. 1-3, Warszawa 1994.

²⁵ Magnuski - Kolomijec, c. d., s. 87.

²⁶ Za sovětskou stranu se přehlídky účastnil prapor lehkých tanků T-26. Krivošejn o 50 let později vzpomínal: „Guderian navrhl uspořádání přehlídky, samozřejmě společné... po dlouhém pochodu jsme byli unaveni... zůstalo u toho, že poskytnu pro společnou přehlídku hudbu a jeden prapor. Guderian chtěl, abychom společně stáli na tribuně. Tak to také bylo.“ Magnuski - Kolomijec, s. 72.

²⁷ Oglášeniju, s. 110-111; DVP T. 22, k. 2, s. 98. Německá strana původně navrhla vlastní text který ale Stalin označil za „příliš otevřený“ (hovořilo se v něm o uspořádání nových „přirozených“ hranic apod.). Proto Stalin zformuloval prohlášení sám a německá strana s ním obratem vyslovila souhlas. ADAP Bd. VIII, Nr. 94, s. 74-76. Podle Hilgera Stalin text upravil během několika minut a „vylepšil ho neuvěřitelně“. „Staří Římané“, řekl Stalin, „šli do bitvy kryti štíty. Dnes jsou takovými štíty správně formulovaná politická prohlášení.“ Oba texty byly předloženy Hitlerovi, který za mnohem lepší označil Stalinovu verzi a ptal se: „Mimochodem, kdo je autorem?“ Hilger, c. d., s. 302-303.

Polska“, ale navrhuje „rozdělit Polsko podél linie řek Pisa, Narev, Visla a San“. Molotov vyzval, aby se k projednání tohoto návrhu do Moskvy znovu dostavil Ribbentrop.²⁸ Schulenburg 25. září v Kremlu oznámil Stalinovi a Molotovovi německý souhlas s příjezdem Ribbentropa do Moskvy. Stalin při této příležitosti prohlásil, že je „nutné odstranit vše, co by v budoucnosti mohlo vyvolat spory mezi Německem a Sovětským svazem“. Podle Stalina by bylo „chybou ponechat nezávislý zbytek polského státu“. Proto navrhl následující výměnu: lublinské a varšavské vojvodství, která podle protokolu z 23. srpna 1939 spadala do sovětské zájmové sféry, budou předána Německu a do sovětské sféry za to bude zařazena Litva. Stalin zároveň uvedl, že Sovětský svaz je plně připraven „řešit problém“ Estonska, Lotyšska a Litvy, přičemž počítá s podporou Německa.²⁹ Pobaltským zemím Sovětský svaz navrhl uzavření smluv „o vzájemné pomoci“, podle kterých měly tyto země poskytnout Rudé armádě vojenské základny na svém území. Pod přímou sovětskou vojenskou hrozbou pobaltské státy na uzavření smluv přistoupily. Příslušné dohody byly podepsány 28. září s Estonskem, 5. října s Lotyšskem a 10. října s Litvou. V důvěrných protokolech byla uvedena práva sovětských jednotek na území těchto států.³⁰

2.2 Druhá Ribbentropova návštěva v Moskvě

Ribbentrop se svým doprovodem dorazil do Moskvy v 18 hodin večer 27. září 1939. Účelem cesty bylo prozkoumat možnost uzavření těsnější dohody se SSSR než je pakt o neútočení a projednat Stalinem navrženou výměnu polských území za

---

²⁸ ADAP Bd. VIII, Nr. 104, s. 82

²⁹ ADAP Bd. VIII, Nr. 131, s. 101.

³⁰ DVP T. 22, k. 2, s. 138-141, 161-164, 173-174. Německý velvyslanec v Estonsku Brücklmeier informoval 27. září 1939 Berlín, že Estonsko je „pod nejtvrdí hrozbou okamžitého útoku připraveno přistoupit na vojenskou dohodu se Sovětským svazem“. NSR, s. 104. Litvě bylo po podepsání dohody předáno území Vilna, které Polsko anektovalo v roce 1923, což Litva nikdy neuznala a podle litevské ústavy byl Vilnius jejím hlavním městem.

Litvu. Německá strana si přála alespoň část litevského území udržet.³¹ První jednání v Kremlu bylo zahájeno v deset hodin večer a trvalo tři hodiny. Ribbentrop nejprve Stalina a Molotova seznámil se současným vývojem války.³² Na západní hranici Německa je klid a Němci to označují jako „bramborovou válku“. Německo je podle Ribbentropa kdykoli připraveno jednat o míru, pokud si to Anglie bude přát, čemuž Stalin přisvědčil s tím, že v zájmu Anglie určitě není dlouhá válka.³³ Poté Ribbentrop přešel ke konkrétním věcem a navrhl těsnější formu spolupráce namířené proti Anglii. Přečetl předem připravený návrh dohody o vzájemné spolupráci, která by „neznamenal, že Německo čeká od Sovětského svazu vojenskou pomoc. Německo se s Anglií a Francií vypořádá samo. ... Demonstrovala by ale před světem těsnou spolupráci Německa se Sovětským svazem.“³⁴ K otázce Litvy Ribbentrop poznamenal, že Německo by přivítalo, kdyby v platnosti zůstala linie dohodnutá 23. srpna. Pokud by sovětská strana přesto na výměně trvala, muselo by Německo dostat odpovídající kompenzaci.³⁵ Stalin přislíbil odpovědět na Ribbentropův návrh nové dohody příštího dne. Podotkl, že Sovětský svaz se nyní orientuje pouze na „spolupráci s Německem. Tato spolupráce představuje takovou sílu, že před ní ustupují všechny ostatní kombinace.“ Ujistil Ribbentropa, že i když Německo vojenskou pomoc nevyžaduje, tak v případě těžkostí „si může být jisto, že sovětský lid přijde Německu na pomoc a nedopustí, aby padlo. Sovětský svaz má zájem na silném Německu a nepřipustí, aby Německo povalili na zem.“³⁶ Poté jasně zdůraznil, že SSSR trvá na zmíněné výměně území lublinského a varšavského vojvodství za

---

³¹ Bezymenskij, Gitler, s. 309. K německé pozici před jednáním srv. Weiszäckerovy poznámky z 26. září. ADAP Bd. VIII, Nr. 137, s. 107.

³² Jednání se účastnili také sovětský velvyslanec v Berlíně Škvarcov a německý velvyslanec Schulenburg. Německý záznam zapsal velvyslanec Gustav Hilger. DVP T. 22, k. 2, s. 606-611. Srv. také pamětní zápis A. Henckeho vypracovaný v lednu 1941. ADAP Bd. VIII, s. 737-741.

³³ DVP T. 22, k. 2, s. 606.

³⁴ DVP T. 22, k. 2, s. 608.

³⁵ DVP T. 22, k. 2, s. 609.

³⁶ DVP T. 22, k. 2, s. 609-610.

Litvu, která bude znamenat, že celý polský národ zůstane pod německou vládou. Podle Stalina bude lepší když národnostně polská území „zůstanou v jedné ruce, konkrétně německých ... Německo si tam může dělat, co bude chtít.“³⁷ Navíc tím Německo „udělá dobrý obchod“, protože získá území se 4 miliony lidí, zatímco Litva má pouze 2 miliony obyvatel. A „lidé – to je přece to nejdůležitější“, dodal Stalin.³⁸ Jako další kompenzaci Německu přislíbil zvýšené dodávky nafty a dalších surovin. Ribbentrop uvedl, že bude Stalinův návrh konzultovat s Hitlerem a tím bylo první jednání zakončeno.

Po návratu na velvyslanectví Ribbentrop o průběhu tříhodinové debaty telegraficky informoval Hitlera – zejména o Stalinově názoru, že rozdělení území s polským obyvatelstvem by mohlo v budoucnu vést k problémům a o sovětském požadavku na Litvu.³⁹ Hitler se Stalinovými požadavky vyslovil souhlas, ale spokojen nebyl. O rok později si během jednání s Molotovem v Berlíně stěžoval, že výměna byla pro Německo velmi nevýhodná.

O Hitlerově souhlasu Ribbentrop informoval sovětskou stranu 28. září v 15 hodin odpoledne, kdy bylo zahájeno druhé kolo jednání.⁴⁰ Náčelník Generálního štábu Šapošnikov do jednací místnosti přinesl velké mapy, na kterých Stalin s Ribbentropem upřesňovali konečný průběh linie nových hranic. Podle autora záznamu jednání G. Hilgera probíhalo zakreslování hranic ve „velmi přátelské atmosféře“.⁴¹ Po dokončení „kreslení“ na mapě se projednávaly ekonomické otázky, Ribbentrop projevil zájem o dodávky nafty z oblasti Drogobyče a Borislavi a požádal o zjednodušení průjezdu německých transportů přes sovětské území, což Stalin

---

³⁷ DVP T. 22, k. 2, s. 610.

³⁸ DVP T. 22, k. 2, s. 610.

³⁹ ADAP Bd. VIII, Nr. 152, s. 123-125.

⁴⁰ Autorem záznamu jednání z 28. září je G. Hilger. DVP T. 22, k. 2, s. 611-617.

⁴¹ DVP T. 22, k. 2.s. 612. Linie zakreslené tužkami do mapy byly ve skutečnosti několik kilometrů široké, což poté vyvolalo jisté problémy při definitivní delimitaci hranic. ADAP Bd. VIII, s. 740. Definitivní vymezení bylo dohodnuto protokolem o hranicích z 4. října 1939. DVP T. 22, k. 2, s. 154-157; ADAP Bd. VIII, Nr. 193, s. 162-165.

přislíbil.⁴² Stalin pak Ribbentropa seznámil s průběhem sovětských rozhovorů o vojenské smlouvě s Estonskem, kterému bude „zatím, do času“ dovoleno „samostatně provádět svou zahraniční politiku“.⁴³ K dohodě došlo i v otázce využití sovětské námořní základny v Murmanskú německými ponorkami.⁴⁴ V 17:40 byla debata ukončena a Ribbentrop byl pozván na slavnostní večeři v Kremlu, které se účastnili i všichni ostatní lidoví komisaři. Na večeři byly ve výjimečně „nenucené a přátelské atmosféře“ proneseny četné přípitky a sovětští hostitelé zvolali „hurá!“ na počest Německa, jeho vůdce a ministra zahraničních věcí“. Molotov připil na počest Ribbentropa, jehož diplomacie postupuje „tempem 650 kilometrů za hodinu“.⁴⁵ Po večeři a krátké návštěvě baletu pokračovalo v jednu hodinu v noci jednání o nové přátelské smlouvě. V pět hodin ráno 29. září 1939 mohla být „smlouva o hranicích a přátelství“ podepsána.⁴⁶ Ve smlouvě se SSSR a Německo dohodly „na hranici svých přirozených zájmů na území bývalého polského státu“, která byla přesně vymezena na mapě a v dodatečném protokolu.⁴⁷ Tajný protokol pozměňoval linii dohodnutou 23. srpna tím způsobem, že Litvu, až na pás podél německo-litevských hranic, přesouval do sovětské zájmové sféry.⁴⁸ Výměnou Německo obdrželo lublinské a část varšavského vojvodství. Obě strany se zároveň v druhém tajném protokolu dohodly, že na svých územích „nebudou trpět žádnou polskou agitací“ a „potlačí ji v zárodku“.⁴⁹ V tisku bylo 29. září otištěno společné sovětsko-německé prohlášení a

---

⁴² DVP T. 22, k. 2, s. 612-613.

⁴³ DVP T. 22, k. 2, s. 613.

⁴⁴ DVP T. 22, k. 2, s. 614.

⁴⁵ DVP T. 22, k. 2, s. 614-615; ADAP Bd. VIII, s. 740.

⁴⁶ Smlouva byla zpětně datována 28. září 1939. Na závěr jednání Ribbentrop vyjádřil naději, že se podaří zorganizovat „setkání Vůdce se Stalinem“. Na to Stalin odpověděl, že taková schůzka by byla „přínosná a možná“. DVP T. 22, k. 2, s. 617. Spekulace o údajném setkání Stalina s Hitlerem 17. října 1939 se objevily v roce 1940. Ředitel FBI E. Hoover o něm informoval pracovníka min. zahraničí A. Berleho 19. července 1940. Srv. Nadžafov, D.G., Načalo vtoroj mirovoj vojny. O motivach stalinskogo rukovodstva při zaključeniji pakta Molotova-Ribbentropa, In: Vojna i politika 1939-1941, Moskva 1999, s. 98-99.

⁴⁷ DVP T. 22, k. 2, s. 134-136; ADAP Bd. VIII, Nr. 157-161, s. 127-130.

⁴⁸ Tento pás SSSR od Německa odkoupil v lednu 1941.

⁴⁹ ADAP Bd. VIII, Nr. 160, s. 129; DVP T. 22, k. 2, s. 135-136.

Pravda otiskla i velkou mapu „hranice státních zájmů SSSR a Německa na území bývalého Polska“. Společné prohlášení novou smlouvu označovalo za „vyřešení problémů, které vznikly zhroucením polského státu“ a za „pevný základ míru v Evropě“. Prohlášení zároveň vyzývalo k ukončení válečného stavu mezi Německem na jedné straně a Anglií s Francií na straně druhé. Pokud „úsilí obou vlád“ o mír vyzní naprázdno, „bude to důkazem, že Anglie a Francie jsou odpovědný za pokračování války ... [a] vlády Německa a SSSR budou vzájemně konzultovat nutná opatření.“⁵⁰

Německo celkem získalo 49,6% polského území s asi 20 miliony obyvatel a Sovětský svaz 50,4% území s 13 miliony obyvatel, většinou ukrajinské a běloruské národnosti. Na Sověty obsazených územích byly 22. října 1939 uspořádány „volby“ do Národních shromáždění Západní Ukrajiny a Západního Běloruska.⁵¹ Nejvyšší sověť SSSR pak 1. a 2. listopadu 1939 „vyhověl“ žádosti těchto shromáždění o vstup do rámce Sovětského svazu.⁵² Všichni obyvatelé nově připojených území získali 29. listopadu 1939 sovětské občanství.⁵³ Na nových územích byla zahájena urychlená sovětizace, desetitisíce lidí (hlavně „bílé Poláci“) byly deportovány, zlikvidovány byly všechny dosavadní organizace, znárodněna hospodářství a zřízeny sovchozy.⁵⁴

2.3 Výsledky dohod s Německem pro Sovětský svaz

Ze Stalinova pohledu byly výsledky srpnových a zářijových dohod s Německem velkým úspěchem. Sovětský svaz zůstal mimo válku, a přesto značně rozšířil své

---

⁵⁰ ADAP Bd. VIII, Nr. 161, s. 129-130; Oglašenijs, s. 122. Prohlášení zformuloval osobně Stalin.

⁵¹ Účast ve „volbách“ byla na Ukrajině 92,83% a z nich 90,93% hlasovalo pro společnou kandidátku, v Bělorusku byla účast 96,71% a z nich 90,67% bylo pro. Gross, J. T., *Revolution From Abroad*, Princeton-Oxford 2002, s. 106.

⁵² Jak uvádí Gross, pro Sověty bylo důležité zachovat zdání legality, protože nechtěli „být chápani jako Hitlerovi spojenci“. Gross, c. d., s. 71.

⁵³ Paczkowski, A., *Půl století dějin Polska 1939-1989*, Praha 2000, s. 15.

⁵⁴ K průběhu sovětizace je nejužnavanější studií Gross, J.T., *Revolution From Abroad*, Princeton-Oxford 2002

území. Nepřátelské polské obyvatelstvo bylo ponecháno na německé straně.⁵⁵ Smlouvy o pobytu sovětských vojsk byly vnuceny pobaltským státům, které zatím zůstaly formálně nadále nezávislé. Stalin 25. října 1939 řekl Dimitrovovi, že dohodami s pobaltskými zeměmi „byla nalezena forma, která umožní dostat pod vliv Sovětského svazu řadu zemí“. Zatím není nutné „tlačit na jejich sovětizaci. Přejde čas, kdy to udělají sami.“⁵⁶

S výjimkou Finska a Besarábie tak Sovětský svaz již k počátku října 1939 vybral své zisky stanovené dohodami s Německem. Andrej Ždanov o rok později 20. listopadu 1940 na shromáždění v Leningradu prohlásil: „Politika socialistického státu spočívá v tom, že využívá rozporů mezi imperialisty, v tomto případě vojenské rozpory, k tomu, aby v kteroukoli dobu, když se vyskytne možnost, rozšířila pozice socialismu ... Touto praxí jsme se řídili minulý rok, a jak víte, rozšířili jsme socialistická území Sovětského svazu. Taková bude naše politika i nadále (smích) ... U nás je neutralita zvláštní - nebojujeme a přitom dostáváme různá území. (smích)“⁵⁷

Sovětskému svazu se podařilo vpád do Polska prezentovat jako „neválečnou“ akci se skrytým protiněmeckým zaměřením. Na západě sovětský postup sice vzbudil rozhořčení, ale např. i Churchill byl stále přesvědčen o hlubokém a „nepřekonatelném antagonismu mezi Ruskem a Německem“ a doufal, že „Sověti budou silou událostí vtaženi do konfliktu na naší straně“.⁵⁸ Ve svém referátu ve vládě 23. září 1939 Churchill prohlásil, že sovětský krok byl „z vojenského hlediska naprosto oprávněný ... Teď mají společnou hranici s Německem ... [a] musí tam být

---

⁵⁵ Tím se Stalin „zbavil vážného politického problému“. Paczkowski, c. d., s. 14. Naopak v mnoha oblastech východního Polska byla Rudá armáda skutečně vítána Bělorusy, Ukrajinci a Židy, kteří neměli v předválečném Polsku rovnoprávné postavení. Gross, c. d., s. 29.

⁵⁶ Stalin zdůraznil, že je nutné postupovat takticky, „nehnat se dopředu“ a neudělat stejné chyby jako po první světové válce. Dimitrov, c. d., s. 184-185. Lotyšskému ministru zahraničí Muntersovi Stalin při jednání v říjnu 1939 řekl: „Sděluji Vám otevřeně, že k rozdělení zájmových sfér už došlo. Pokud jde o Německo, nečiňte si iluzí. Můžeme vás obsadit, kdykoliv se nám zlíbí.“ Wanner, c. d., s. 111.

⁵⁷ Někrič, c. d., s. 128.

⁵⁸ Churchill, c. d., s. 400.

ponechána značná německá armáda... Východní fronta tedy už potenciálně existuje.“⁵⁹ Sovětský velvyslanec v Londýně Majskij uvažoval 17. září 1939: „Jaká bude anglická reakce na naši akci? Může nám Anglie vyhlásit válku ... nebo rozvázat s námi diplomatické styky?“ Došel k závěru, že na to Anglie „zjevně nemá síly“.⁶⁰

Dosavadní vývoj rekapituloval Molotov v projevu na zasedání Nejvyššího sovětu 31. října 1939. Připomněl, že stačil „krátký úder na Polsko, provedený nejprve německou armádou a poté Rudou armádou, aby nezbylo nic z tohoto nestvůrného zplozence versailleské smlouvy“. Polsku nepomohly ani západní záruky a „dodnes není vlastně ani známo, co to bylo za ‚záruky‘ (smích)“. Události posledních měsíců pak „daly nový konkrétní obsah pojmům agrese a agresor“ – Německo usiluje o mír, zatímco Británie a Francie chtějí pokračování války. Jejich cílem je „zničení hitlerismu“, tedy něco na způsob „ideologické války, připomínající staré náboženské války“. Cíl „zničení hitlerismu“ je podle Molotova „nejen nesmyslný, nýbrž i zločinný“. Sovětské vztahy s Německem se naopak zásadně zlepšily a Sovětský svaz „výrazně posílil své pozice i mezinárodní váhu“.⁶¹

V historiografii existují různé názory na charakter sovětsko-německé spolupráce po uzavření smlouvy o „přátelství“ z 28. září 1939. A. M. Někrič hovoří o „nezavršeném vojensko-politickém spojení“ mezi Německem a SSSR.⁶² Sovětský postoj na podzim 1939 znamenal skutečně faktickou pomoc při agresi Německa. Německo mělo zajištěný týl na východě, Sovětský svaz mu přislíbil dodávky strategických surovin a došlo i k dílčím dohodám ve vojenské oblasti –

---

⁵⁹ Churchill, c. d., s. 401. Srv. Roberts, D., Čerčil i Stalin. Epizody anglo-sovětských otnošenij, In: Vojna i politika 1939-1941, Moskva 1999, s. 142-144.

⁶⁰ DVP T. 22, k. 2, s. 604-605. Podle Paczkowského západní velmoci „zachovaly vůči [sovětské] agresi do Polska - zdvořile řečeno – dalekosáhlou zdrženlivost“. Paczkowski, c. d., s. 14.

⁶¹ Oglašeniju, s. 148-153.

⁶² Někrič, c. d., s. 209-210.

např. o využití murmanské námořní základny německými ponorkami.⁶³ Jednání o hospodářské spolupráci byla uzavřena podpisem obchodní dohody 11. února 1940. Německu zajišťovala přísun potřebných surovin (ropa, barevné kovy, obilí), Sovětský svaz naopak výměnou získal nejnovější strojírenské a vojenské výrobky. V roce 1940 na Německo připadalo 52,2 % sovětského exportu.⁶⁴

O skutečném spojení ale hovořit nelze. Sovětský svaz dohodami s Německem sledoval své vlastní zájmy a stál mimo válku „dvou kapitalistických bloků“. V Dimitrovově návrhu tezí Kominterny „Válka a úkoly komunistů“ z 26. září 1939 byla válka označena za „nespravedlivou, imperialistickou válku“, na které má stejný podíl „buržoazie všech kapitalistických zemí“. Anglie a Francie „lžou, když tvrdí, že vedou válku proti fašismu“, ve skutečnosti jde o boj „o světovou nadvládu“. Stejně tak Německo „pod záminkou boje proti Versailles“ usiluje jen „o dobytí více zemí a zotročení více národů“ a o „hegemonii v Evropě“. Politika SSSR se liší od „neutrality“ buržoazních zemí – „jako socialistická země sleduje svou vlastní cestu a vlastní cíle ... Svou zahraniční politiku určuje zájmy socialismu.“ Tak se „akcí na podporu dělníků západního Běloruska a západní Ukrajiny“ podařilo z „kapitalistického pekla zachránit 11 milionů lidí“. Svou zahraniční politikou SSSR „mění poměr sil ve prospěch socialismu na úkor kapitalismu“. Podle Dimitrova „komunisté vždy usilovali o udržení míru, ale nikdy nebyli pacifisty“. Jejich úkolem je proto „boj proti imperialistické válce“, ve které „se smazaly rozdíly mezi

---

⁶³ J. Davies (v letech 1937-1938 americký velvyslanec v SSSR, který byl proslulý svou vírou v pravdivost moskevských procesů) psal v 12. října 1939 z Evropy do Washingtonu: „Všeobecný dojem je ten, že si Stalin a Hitler velmi konkrétně, reálně a specificky rozumějí, což se zakládá na životních zájmech obou. Dohady jdou tak daleko, zda Rusové půjdou na pomoc Hitlerovi na západní frontě.“ Davies, J., Poslání do Moskvy, Praha 1947, s. 285.

⁶⁴ DVP T. 23, k. 1, s. 80-84. ADAP Bd. VIII, Nr. 70, s. 599-605. Sovětům byl dodán např. těžký křižník Lützow, střední tank Pz III, letadla Bf-109, Me-110, Ju-88, Do-215 a spousta další techniky. Srv. Melt'uchov, Upuščennyj, s. 232-233. Podle Gorodetskyho dohoda nebyla pro SSSR nevýhodná, spíše naopak. Gorodetsky, c. d., s. 24.

buržoazně-demokratickými a fašistickými státy, které jsou všechny stejně zapojeny do zločinecké války“.⁶⁵

2.4 Zimní válka

Poté, co v září a říjnu 1939 Sovětský svaz získal území poloviny Polska a pobaltským zemím vnutil dohody o pobytu sovětských vojsk, zůstávala z území zařazených tajnými dodatky do sovětské zájmové sféry „nevyřešena“ otázka Besarábie a Finska. Mezi Finskem a SSSR od roku 1932 platil pakt o neútočení.⁶⁶ I přes dosti chladné vztahy mezi oběma zeměmi byla finská vláda ve zvláštní analýze *Narkomindělu* z května 1938 charakterizována jako „negermanofilská“. Existují prý podmínky „pro paralyzaci německého vlivu ve Finsku a pro jeho vtažení do zóny Sovětského svazu“. Doporučovalo se předložit Finsku návrh na uzavření dohody o vzájemné pomoci.⁶⁷ Na jaře a na podzim roku 1938 Sověti Finsku několikrát navrhli zahájit jednání o uzavření takové dohody, ale bez jasné odpovědi z finské strany.⁶⁸ V souvislosti se vstupem německých vojsk do Memelu v březnu 1939 předložil Sovětský svaz finské vládě žádost o pronájem několika ostrovů ve Finském zálivu, které chtěl využít k vojenským účelům. Finská vláda tuto žádost jasně odmítla, což vedlo ke značnému zhoršení vzájemných vztahů.⁶⁹ Projevilo se to i ve strategickém plánování Rudé armády. Zatímco v únoru 1939 byly za potenciální protivníky na západě pokládány jen Německo a Polsko, tak od března 1939 již i Finsko.⁷⁰

---

⁶⁵ Dallin-Firsov, c. d., s. 154-163.

⁶⁶ Samostatnost Finska sovětská vláda uznala 14. října 1920 tatarskou mírovou smlouvou. Platnost paktu o neútočení byla 7. dubna 1934 prodloužena do roku 1945.

⁶⁷ Zimnjaja vojna 1939-1940. Kniga 1. Političeskaja istorija, Moskva 1998, s. 85-86.

⁶⁸ V prosinci 1938 přijela do Moskvy jednat finská delegace, ale k žádné dohodě nedošlo. Finové žádali o souhlas s výstavbou opevnění na Alandských ostrovech, což Sověti odmítali. Zimnjaja vojna, s. 61-62, 87.

⁶⁹ Litvinov 4. dubna 1939 navrhl oznámit finské vládě, že „otázka ostrovů zůstává otevřená a že finskou odpověď nepokládáme za konečnou“. Zimnjaja vojna, s. 88.

⁷⁰ Mel'jučov, Upuščennyj, s. 115; Zimnjaja vojna, s. 88.

Uzavření dohod s Německem umožnilo Sovětskému svazu předložit Finsku své požadavky ultimativní formou. Postup byl obdobný jako v případě pobaltských zemí. Finská vláda byla požádána, aby do Moskvy stejně jako pobaltské země vyslala svoji delegaci k jednání o sporných problémech. Molotov 12. října finské delegaci v čele s J. Paasikivim navrhl uzavření podobné dohody jako s pobaltskými státy. O dva dny později předložil sovětské požadavky údajně pro zajištění bezpečnosti Leningradu: na 30 let pronájem přístavu Hanko k vybudování vojenské základny, odstoupení území na Karelské šíji a některých ostrovů ve Finském zálivu. Jako odškodnění mělo Finsko obdržet pustá území ve Východní Karélii.⁷¹ Na námitky, že ze strany Finska Leningradu žádné nebezpečí nehrozí, Molotov odpověděl: „nebojíme se útoku ze strany Finska. Ale musíme se obávat provokace od třetí mocnosti.“ Stalin k tomu doplnil, že „s Německem máme teď dobré vztahy, ale všechno na světě se může změnit“.⁷² Finská delegace poté odjela zpět do Helsinek, aby sovětské požadavky předložila vládě. Finská vláda po projednání delegáty zmocnila k souhlasu s menšími územními ústupky (ovšem nikoli v rozsahu požadovaném Sověty) a jasně odmítla sovětskou žádost o pronájem přístavu Hanko. 23. října se delegace vypravila zpět do Moskvy i s ministrem financí sociálním demokratem V. Tannerem, který Stalina znal ještě z doby ruské revoluce.⁷³ Během druhého kola rozhovorů 23.-25. října 1939 se Stalin nejprve snažil Finy přesvědčit mírným tónem. Jak uvedl, „protože Leningrad nepřemístíme, žádáme od vás, aby hranice procházela 70 km od Leningradu. ... Žádáme o 2700 km² a nabízíme více než 5500 km².“ Když Finové své stanovisko nezměnili, začali Sověti otevřeně vyhrožovat. Molotov se přímo výhružně zeptal, zda

---

⁷¹ Zimnjaja vojna, s. 121-122; DVP T. 22, k. 2, s. 185-186; Melťuchov, Upuščennyj, s. 118-119.

⁷² Zimnjaja vojna, s. 122.

⁷³ Zimnjaja vojna, s. 124-125. Ve finské vládě existovaly různé názory, část ministrů byla ochotna ke kompromisu. Většina se domnívala, že Sovětský svaz nevyhrotí jednání až k válce. Melťuchov, Upuščennyj, s. 119; Zimnjaja vojna, s. 122-125.

„Finové chtějí věc dovést až k válce“.⁷⁴ Finská delegace odjela 26. října do Helsinek opět konzultovat s vládou. I přes ochotu k jistým ústupkům byl zásadně odmítnut sovětský požadavek na vojenskou základnu. Morální podporu Finsku vyjádřily i západní státy. Vzhledem k otevřeným sovětským výhrůžkám na konci října ve Finsku proběhla mobilizace a maršál C. G. Mannerheim byl jmenován vrchním velitelem finské armády.⁷⁵ Molotov 31. října 1939 na zasedání Nejvyššího sovětu věnoval téměř polovinu svého projevu dosavadnímu stavu jednání s Finskem, „které se ocitlo ve zvláštní situaci“. Za příčinu komplikací označil „zahraniční vlivy třetích mocností“, ale vyjádřil naději, že „finské kruhy správně pochopí význam upevnění sovětsko-finských přátelských vztahů a finští činitelé nepodlehnu protisovětskému štvání“.⁷⁶

Během posledního kola rozhovorů v Moskvě 3.-4. listopadu již bylo jasné, že k dohodě nedojde. Molotov již před jednáním řekl velvyslankyni ve Švédsku A. Kollontajové, že „nám nezbude nic jiného, než je přinutit, aby přiznali svoji chybu... Naše vojska budou během tří dnů v Helsinkách.“⁷⁷ Sovětský tisk zahájil otevřenou protifinskou kampaň. *Pravda* 3. listopadu oznámila, že finský ministr zahraničí Erkkko prý „vyzývá k válce proti SSSR“. Na „otevřené vyhrožování“ je „prostá a jasná odpověď: pošleme k čertu tyto hry politických karbaníků a půjdeme svou cestou, bez ohledu na cokoli“.⁷⁸ Když 9. listopadu finská delegace předložila sovětské vládě prohlášení odmítající sovětské požadavky, Molotov zareagoval slovy:

---

⁷⁴ Podle Paasikiviho se jasně projevila sovětská „velmocenská mentalita.“ *Zimnjaja vojna*, s. 125. V nótě z 23. října sovětská vláda své požadavky z 14. října označila za minimální. DVP T. 22, k. 2, s. 208-209.

⁷⁵ Mel'jučov, *Upuščennyj*, s. 119; *Zimnjaja vojna*, s. 149-150.

⁷⁶ *Pakty Stalina s Hitlerem*, s. 73-76.

⁷⁷ *Zimnjaja vojna*, s. 126

⁷⁸ Semirjaga, M. I., *Tajny stalinskoj diplomatii 1939-1941*, Moskva 1992, s. 152.

„My politici jsme nedosáhli žádného výsledku. Zítra budou mít slovo vojáci.“⁷⁹

13. listopadu byla jednání definitivně přerušena a Finové odjeli zpět domů.

V Sovětském svazu se mezitím již intenzivně pro Finsko připravovalo „pobaltské řešení“.⁸⁰ Sovětské vedení počítalo s rychlým vojenským úspěchem a již 11. listopadu bylo rozhodnuto o sestavě budoucí loutkové „finské lidové vlády“. Za jejího předsedu byl vybrán tajemník finské komunistické strany A. Tuominen pobývající ve Stockholmu, který byl 13. listopadu vyzván, aby urychleně dorazil do Moskvy. Tuominen ovšem tuto „roli“ hrát odmítl, proto byl do čela „vlády“ nakonec postaven tajemník výkonného výboru Kominterny Otto Kuusinen.⁸¹ Společně s loutkovou vládou se 11. listopadu na území SSSR začal formovat i první sbor „finské lidové armády“, do kterého byli zařazeni vojáci pocházející ze sovětské Karélie. K 26. listopadu bylo ve sboru 13 405 vojáků.⁸²

Plánování případné vojenské akce proti Finsku probíhalo již do léta 1939. Velitel Leningradského vojenského okruhu (LVO) K. A. Mereckov předložil konečnou verzi plánu „k porážce pozemních a námořních sil finské armády“ 29. října 1939.⁸³ Jeho plán byl i přes námitky náčelníka Generálního štábu Šapošnikova (který byl sám v letech 1935-37 velitelem LVO) Stalinem a lidovým komisařem obrany Vorošilovem schválen. Jak se později ukázalo, Mereckovův plán vycházel z příliš optimistických předpokladů a z nesprávných údajů o obranném potenciálu finské

---

⁷⁹ Tajny i uroki zimnej vojny 1939-1940, Sankt-Peterburg 2000, s. 30; Semirjaga, c. d., s. 152.

⁸⁰ Plány s tzv. finskou lidovou vládou odpovídaly tomu, co se uskutečnilo v pobaltských zemích. Srv. Zimnjaja vojna, s. 128; Bezymenskij, Gitler, s. 324-325. Scénář s „dělnicko-rolnickou vládou“, která měla legalizovat sovětskou agresi, byl poté opět použit i o třicet let později v Praze 1968.

⁸¹ V dubnu 1940 Tuominen válku proti Finsku nazval „zločinem“, za trest byl vyloučen z finské komunistické strany. V roce 1955 se vrátil do Finska a v letech 1958-1962 byl poslancem finského parlamentu za sociální demokracii. Tajny i uroki, s. 137; Zimnjaja vojna, s. 136; Melťjuhov, Upuščennyj, s. 124; Nevěžin, c. d., s. 104.

⁸² Melťjuhov, Upuščennyj, s. 124; Tajny i uroki, s. 117. Ždanov pro „finskou lidovou armádu“ vypracoval i vojenskou přísahu podle vzoru přísahy RA. Zimnjaja vojna, s. 184.

⁸³ Tajny i uroki, s. 53-61. K průběhu plánování srv. Mereckov, K. A., Na službě narodu, Moskva 1968, s. 177-180; Zimnjaja vojna, s. 142-147; Melťjuhov, Upuščennyj, s. 115-117. Stalin 1.-2. listopadu projednával plánovanou operaci s nejvyšším velením armády. Zimnjaja vojna, s. 131-132.

armády. Plán počítal se současnými útoky na několika směrech a s hlavním úderem na Karelské šíji. Operace měla trvat 10-15 dnů, s obsazením Helsinek se počítalo do dvou týdnů.⁸⁴ Již v září 1939 začalo soustřeďování vojsk v Leningradském vojenském okruhu, od 16. září se formovala Murmanská armádní skupina. Na začátku listopadu byly vydány konkrétní direktivy jednotlivým armádám a Baltickému loďstvu k provedení útočné operace.⁸⁵ Vojska LVO byla 11. listopadu uvedena do bojové pohotovosti a do 17. listopadu měla zakončit rozvinutí k útoku. Armády okruhu byly 21. listopadu informovány, že zahájení útoku „bude oznámeno zvláštním příkazem“.⁸⁶ Zároveň probíhala i politická a propagandistická příprava. Političtí pracovníci vojákům Rudé armády oznámili, že ve Finsku nelze očekávat vážný odpor „pracujících a řadových vojáků“, ti budou naopak „přecházet na stranu Rudé armády“. Náčelník Hlavní politické správy Rudé armády L. Mechlis v tomto duchu vypracoval provolání „K finským vojákům“ a „K dělníkům, rolníkům a inteligenci Finska“.⁸⁷

Jako záminky k rozpoutání války byl využit tzv. Mainilský incident. Agentura TASS 26. listopadu v 15:45 hodin oznámila, že finské dělostřelectvo ostřelovalo sovětské pohraničníky u vesnice Mainila, přičemž devět z nich bylo usmrceno a 14 zraněno. Finskému velvyslanci byla okamžitě předána protestní nota.⁸⁸ Mainilský incident není dodnes úplně osvětlen, ale je zřejmé, že šlo o sovětskou provokaci.⁸⁹

---

⁸⁴ Zimnjaja vojna, s. 148; Tajny i uroki, s. 53-61.

⁸⁵ Melt'juhov, c. d., s. 117; Tajny i uroki, s. 41-42, 74-95. 17. listopadu politbyro rozhodlo o rozvinutí týlové a nemocniční základny v Leningradském vojenském okruhu. Politbjuro II, s. 1096.

⁸⁶ Zimnjaja vojna, s. 134, 149; Melt'juhov, c. d., s. 122.

⁸⁷ Zimnjaja vojna, s. 134; Tajny i uroki, s. 95-99. 23. listopadu Mechlisovy dokumenty projednávalo politbyro. Politbjuro II, s. 1098.

⁸⁸ Tajny i uroki, s. 99-100; Zimnjaja vojna, s. 136.

⁸⁹ V archivu byl nalezen nedatovaný záznam Ždanova, který byl zřejmě scénářem incidentu: „1. Prapor vojsk NKVD. 2. Radiostanice. 3. Shromáždění. 4. Lidé „o začátku“. Války se nevyhlašují... 6. Projev Molotova ... Prohlášení finské kom. strany. Důležité: k pracujícím Finska“ Zimnjaja vojna, s. 137. Armádní časopis „Propagandista a agitátor RKKA“ psal o incidentu již v čísle vytištěném 22. listopadu. Něvežin, c. d., s. 86. O tom, zda k výstřelům vůbec došlo a zda při nich byl někdo zabit se vedou v ruské historiografii dodnes spory. Srv. Manninen, O., Vystrely byli, In: Rodina č. 12/1995; Aptěkar, P., Vystrel'ov ne bylo, In: Rodina č. 12/1995; Tajny i uroki, s. 103-107.

Finsko odpovědnost za incident odmítlo s tím, že v dané oblasti se žádná finská dělostřelecká baterie nenachází.⁹⁰ Incidenty na hranicích pokračovaly i v následujících dnech a sovětský tisk pokračoval v prudké protifinské kampani. Titulky hlásaly: „Odpovědět třikrát větší silou!“, „Zničit tu hnusnou bandu!“⁹¹ 29. listopadu bylo armádám Leningradského okruhu a Baltickému loďstvu nařízeno uvést následujícího dne ráno plán útoku v činnost.⁹² Molotov téhož dne v rozhlasovém projevu oznámil, že vzhledem k „hanebným provokacím finských militaristů“ na hranicích se sovětská vláda již „necítí být vázána závazky vyplývajícími z paktu o neútočení mezi SSSR a Finskem“.⁹³ Sovětský velvyslanec v Helsinkách SSSR V. K. Děrevjanský byl vyzván, aby okamžitě odjel do Moskvy.⁹⁴

Ráno 30. listopadu zahájila sovětská vojska bez vypovězení války útok.⁹⁵ Po obsazení prvního finského městečka Terioki se začal realizovat předem připravený scénář s loutkovou vládou. Již 1. prosince bylo oznámeno, že v Terioki vznikla „finská lidová vláda“ v čele s O. Kuusinenem. Tato „vláda“ prý reprezentuje „Finskou demokratickou republiku“ a přeje si přátelské vztahy se Sovětským svazem. Návrhy spojenecké smlouvy a provolání „K pracujícím lidu Finska“ byly pro tuto „vládu“ připraveny v Moskvě již v polovině listopadu.⁹⁶ Molotov ještě 30. listopadu oznámil Schulenburgovi, že „ve Finsku není vyloučeno vytvoření nové vlády – přátelské k Sovětskému svazu i k Německu. Nebude to vláda sovětská, ale demokratického typu.“⁹⁷ S Kuusinenovou vládou Sovětský svaz 2. prosince navázal diplomatické styky a téhož dne byla v Moskvě podepsána i „smlouva o vzájemné

---

⁹⁰ Tajny i uroki, s. 100-101; Zimnjaja vojna, s. 137.

⁹¹ Zimnjaja vojna, s. 138.

⁹² Tajny i uroki, s. 115-117; Zimnjaja vojna, s. 140.

⁹³ Oglašeniju, s. 158-159.

⁹⁴ DVP T. 22, k. 2, s. 346.

⁹⁵ Titulky Pravdy hlásaly: „Hněv lidu: Směst finské dobrodruhy z povrchu zemského“, „Čeká je osud Becka a Moscického“. Werth, c. d., s. 90.

⁹⁶ Zimnjaja vojna, s. 177; Oglašeniju, s. 160.

⁹⁷ Zimnjaja vojna, s. 178.

pomoci a přátelství“.⁹⁸ Kuusinenova vláda se ve smlouvě a jejím tajném dodatku zavázala k postoupení území Sovětskému svazu a poskytnutí vojenských základen na svém území.⁹⁹ Jak Molotov oznámil 4. prosince švédskému velvyslanci Vinterovi, Sovětský svaz odmítá jakékoli rozhovory s „takzvanou ,finskou vládou“, která již stejně opustila Helsinky neznámo kam“ a nadále uznává pouze vládu „Finské demokratické republiky“, se kterou uzavřel přátelskou dohodu.¹⁰⁰ Další plány s Kuusinenovou „lidovou vládou“ ale zmařil neočekávaný průběh války.¹⁰¹

Poměr sil na počátku války byl následující:¹⁰²

	Finská armáda	Rudá armáda
Počet divizí	14	24
Vojáků	265 000	425 640
Děl a minometů	534	2876
Tanků	26	2289
Letadel	270	2446

I přes zjevnou sovětskou převahu nedosáhla Rudá armáda v první fázi války úspěchu. Projevily se obrovské nedostatky v materiálním zabezpečení vojsk. Samotný průběh války se dá rozdělit do několika etap: od 30. listopadu do konce prosince 1939 Rudá armáda útočila, ale i přes velmi těžké ztráty nedosáhla stanovených cílů a neprolomila finskou obranu, tzv. Mannerheimovu linii.¹⁰³ Během druhé etapy v lednu 1940 byla posilována vojska na Karelské šíji, kde byl vytvořen nový Severozápadní front pod velením S. K. Timošenka.¹⁰⁴ Zároveň byl vypracován nový plán průlomu směrem k Vyborgu, který počítal se silami 26 divizí, tedy

⁹⁸ DVP T. 22, k. 2, s. 355-358; Oglašeniju, s. 162; Baryšnikov, V. N., Načalo zimnej vojny, In: Vojna i politika 1939-1941, Moskva 1999, s. 177

⁹⁹ Zimnjaja vojna, s. 180-181.

¹⁰⁰ Oglašeniju, s. 163.

¹⁰¹ Kuusinenovu vládu kromě SSSR nikdo jiný neuznal. Sympatie jí ale vyjádřili někteří západní intelektuálové, jako např. B. Shaw, J. Steinbeck nebo labouristický poslanec S. Cripps, který se v květnu 1940 stane velvyslancem v SSSR. Po podpisu příměří v březnu 1940 Kuusinenova vláda tiše zanikla. Zimnjaja vojna, s. 187-189.

¹⁰² Mel'juhov, Upuščennyj, s. 125.

¹⁰³ Jen během prosince 1939 RA ztratila 11 676 mrtvých, 5965 nezvěstných, 44 963 raněných a nemocných a 5725 omrzlých. Grif, s. 95-96.

¹⁰⁴ Zatímco k 1. lednu 1940 bylo na frontě 550 757 vojáků, k 1. březnu již 760 578. Grif, s. 96.

s větším počtem, než bylo celkem nasazeno na začátku války na celé frontě.¹⁰⁵ Závěrečná etapa války začala 11. února rozhodujícím útokem na Karelské šíji, kdy se velkými silami podařilo Mannerheimovu linii prolomit. Finská vláda počátkem března požádala o jednání a 12. března 1940 byla uzavřena mírová smlouva.¹⁰⁶ 105 dní války přineslo oběma stranám velké ztráty. Rudá armáda přišla o 131 476 mrtvých a nezvěstných a 264 908 raněných. Ztratila 406 letadel, 653 tanků a 422 děl a minometů. Finská armáda měla 22 830 mrtvých, 43 557 raněných a přišla o 62 letadel, 500 děl a minometů a 50 tanků.¹⁰⁷ Sovětské lidské ztráty tak byly 5-7× vyšší než ztráty finské, ovšem pro Finsko s celkovým počtem obyvatel 3,5 milionů lidí byly mnohem citelnější – šlo o 1,8 % z celkové populace. V mírové smlouvě Finsko odstoupilo Sovětskému svazu požadovaná pohraniční území (včetně Vyborgu) a na poloostrově Hanko byla zřízena sovětská námořní základna. Na odstoupených územích byla 31. března zřízena Karelofinská SSR, do jejíchž orgánů byli dosazeni členové Kuusinenovy vlády.¹⁰⁸ I přes těžké ztráty se Finsko houževnatým odporem zachránilo před osudem pobaltských zemí.

Důvodem, proč Sověti nakonec souhlasili s jednáním o míru, byly nejen těžké ztráty ve válce, ale i složitá mezinárodní situace. Napadení Finska vzbudilo rozhořčení v západních zemích. SSSR byl jako agresor 14. prosince 1939 vyloučen z již naprosto bezzubé a nefunkční Společnosti národů. Na tento akt posměšně reagoval sovětský tisk. *Pravda* 16. prosince uvedla, že Francie a Anglie hovoří o „agresi“ a přitom samy „odmítly mírové nabídky Německa“. Sovětsko-finské vztahy jsou upraveny „přátelskou smlouvou s lidovou vládou Finské demokratické republiky“. Jak *Pravda* uzavírala, „Společnost národů se pod taktovkou svých

---

¹⁰⁵ Melt'uchov, Upuščennyj, s. 130.

¹⁰⁶ Podrobně k průběhu bojů srv. Zimnjaja vojna, s. 151-173, 303-326.

¹⁰⁷ Melt'uchov, Upuščennyj, s. 135; Grif, s. 95-125; Zimnjaja vojna, s. 324-325.

¹⁰⁸ Zimnjaja vojna, s. 189. K průběhu rozhovorů srv. Tamtéž, s. 345-358.

dnešních režisérů stává ... nástrojem anglo-francouzského vojenského bloku pro rozpoutávání války v Evropě.“ Vyloučení pro SSSR nakonec „znamená výhodu... SSSR teď není vázán stanovami Společnosti národů a bude mít do budoucna volné ruce“.¹⁰⁹

Na rozdíl od Polska, kterému západní státy nedokázaly účinně pomoci, začala být pro Finsko připravována reálná vojenská pomoc. Spojenecká Nejvyšší válečná rada 19. prosince 1939 rozhodla o vyslání expedičního sboru o síle 150 000 vojáků do Finska, do ukončení války ale tato pomoc nedorazila. Zároveň byl dohodnut i plán leteckého bombardování sovětských ropných polí v oblasti Baku a Batumi. Přípravy na tuto akci byly na jaře 1940 v pokročilém stádiu a pokračovaly i po ukončení sovětsko-finské války.¹¹⁰ Sovětský svaz byl pokládán za tichého spojence Německa a zásah proti sovětským ropným polím by tak byl i úderem proti německému hospodářství, které bylo na sovětské ropě do jisté míry závislé. Velvyslanec v Londýně Majskij informoval 26. ledna 1940 Moskvu o protisovětských náladách v Británii, kde „předpokládají, že otevřené vystoupení SSSR na straně Německa by jen málo změnilo nynější stav věcí. Jsou totiž hluboce přesvědčeni, že již nyní mezi SSSR a Německem existuje tajné vojenské spojenectví.“ Britská vláda podle Majského nyní volí mezi dvěma variantami: „a) linie lokalizace války a pokračování pokusů ‚neutralizovat‘ SSSR, b) linie rozšíření války s vtažením SSSR do ní... Závažné je, že ... k druhé skupině se přidal Churchill.“¹¹¹ Anglo-francouzské plány ale nezůstaly Sovětům utajeny. Již v únoru 1940 „anglo-francouzské intriky na

---

¹⁰⁹ Oglašeniju, s. 165-166. Majskij si 15. prosince zapsal do deníku: „Plakat netřeba. Nakonec to pro nás bude výhodné.“ Srv. Baryšnikov, c. d., s. 182-183.

¹¹⁰ 17. dubna 1940 Weygand hlásil Gamelinovi, že přípravy leteckého úderu skončí na přelomu června a července. K anglo-francouzským plánům srv. Žukov, Vospominanija i razmyšlenija. Tom I, Moskva 1995, s. 372; DDSV, Sv. 3, s. 44-46. Podle G. Gorodetskyho Chamberlainova vláda tvrdým postojem vůči SSSR kompenzovala svůj appeasement vůči Německu. Přehlédla ale, že by realizace těchto plánů „téměř určitě vedla k definitivnímu sovětsko-německému spojenectví“. Gorodetsky, c. d., s. 12, 17.

¹¹¹ DVP T. 23, k. 1, s. 55-56. Srv. Roberts, c. d., s. 145-148.

Blízkém východě“ rozebíral sovětský tisk.¹¹² 30. března 1940 byly nad sovětským územím zaznamenány dva špionážní letouny přilétající z Iránu.¹¹³ Majsij pak 20. dubna z Londýna telegrafoval podrobnější informace o „dvou bombardérech posledního amerického typu, které byly zamaskovány jako civilní letadla a vybaveny fotoaparáty. Jedno z letadel letělo do Iráku a odsud ... provedlo let nad Baku speciálně kvůli fotografování naftových závodů a polí.“¹¹⁴ Hrozba konfliktu se západními zeměmi tak byla jedním z důvodů překvapivě rychlého uzavření míru s Finskem. Vzhledem k německému útoku na západě v květnu 1940 nebyl plán bombardování ropných polí nakonec realizován.¹¹⁵

Německo, vázané přátelskou smlouvou s Moskvou, sice nebylo spokojeno se sovětským postupem vůči Finsku, zachovalo ale formální neutralitu. Navíc během ledna 1940 vrcholila jednání vedoucí k podpisu hospodářské smlouvy se SSSR. Německým velvyslancům bylo nařízeno „vyhnout se jakékoli protiruské poznámce“ a „zdržet se jakýchkoli sympatií k finským názorům“.¹¹⁶ Slabý výkon Rudé armády zanechal špatný dojem, který se odrazil i o rok později v podcenění sovětské armády při plánování útoku na Sovětský svaz.¹¹⁷

Příčiny katastrofálních ztrát Rudé armády byly v Moskvě projednávány na zvláštním zasedání ÚV VKS(b) za účasti vojenských velitelů 14.-17. dubna 1940. Terčem kritiky se stala zejména práce rozvědky, která nedostatečně informovala o finské armádě a Mannerheimově linii a špatné plánování. Ostrá debata pak byla

---

¹¹² Tyto zprávy převzal i tisk v protektorátu. Srv. Úklady na Blízkém východě, Lidové noviny 17. února 1940.

¹¹³ DVP T. 23, k. 1, s. 211.

¹¹⁴ DVP T. 23, k. 1, s. 227.

¹¹⁵ Po obsazení Paříže padly tyto plány do rukou Němcům, kteří je vydali ve zvláštní „Bílé knize“. V sovětském tisku to bylo široce komentováno. Když Ribbentrop v říjnu 1940 zval Molotova na návštěvu Berlína, tak neopomněl připomenout, že jen včasné německé vítězství ve Francii uchránilo sovětská ropná pole od zkázy.

¹¹⁶ ADAP Bd. VIII, Nr. 411, s. 376, Nr. 423, s. 328.

¹¹⁷ 12. dubna 1942 Hitler „celou finskou válku, stejně jako sovětský pochod do Polska se zastaralými tanky a špatně oblečenými vojáky“ označil za „jeden velký krycí manévr“. Picker, H. (ed.), Tischgespräche im Führerhauptquartier, Stuttgart 1976, s. 220.

vedena s náčelníkem Hlavní týlové správy V. A. Chruljovem, který byl zodpovědný za nedostatečné vybavení jednotek zimním oblečením.¹¹⁸ Jedním z důsledků války byla pak v květnu výměna na postu lidového komisaře obrany, kde Vorošilova nahradil S. K. Timošenko, který v armádě zahájil hluboké reformy.¹¹⁹ Závěrečné slovo měl na zasedání 17. dubna Stalin. Přednesl několik otázek – zda bylo nutné zahájit válku, zda vláda postupovala správně, zda byla dislokace vojsk na frontě odpovídající – a na všechny odpověděl kladně. Zmínil nedostatky ve výzbroji, materiálním zabezpečení a velení, ale celkově došel k závěru, že díky finské válce se Rudá armáda stala „moderní armádou ... Je dobře, že naše armáda tyto zkušenosti získala ve válce s Finskem a ne s Německem... Dnes je naše armáda již jiná než byla v listopadu loňského roku, o tom nemůže být pochyb.“¹²⁰ Stalin uvedl, že se nevyklučovalo trvání války až do srpna nebo září 1940 a že existoval „velký“ a „malý“ plán - Finům „jsme dali na výběr: buď budete souhlasit s velkými ústupky, nebo vás rozdrtíme a dostanete Kuusinenovu vládu“. Finové nakonec souhlasili s ústupky, „proto se velký plán velké války neuskutečnil a válka skončila po 3 měsících a 12 dnech“.¹²¹ Závěrem Stalin zdůraznil, že v této válce „jsme neporazili pouze Finy, ale porazili jsme i jejich evropské učitele – porazili jsme německou obrannou techniku, anglickou obrannou techniku, francouzskou obrannou techniku. ... Porazili jsme techniku, taktiku a strategii předních mocností Evropy ... V tom je naše hlavní vítězství. (bouřlivý aplaus, všichni vstávají a křičí ‚Hurá‘)“¹²²

---

¹¹⁸ Kompletní stenogram jednání je publikován v *Zimnjaja vojna 1939-1940. Kniga 2*, Moskva 1998. Vorošilov před zasedáním vypracoval rozbor zkušeností války s Finskem. *Tajny i uroki*, s. 426-449.

¹¹⁹ Podle Chruščova Stalin činil z problémů ve Finsku zodpovědným Vorošilova. Chruščov, N. S., *Vospomonanija*, Moskva 1999, s. 257.

¹²⁰ *Tajny i uroki*, s. 514.

¹²¹ *Tamtéž*, s. 507-508.

¹²² *Tamtéž*, s. 516. Lidový komisař obrany Timošenko na velitelské poradě v prosinci 1940 zdůraznil, že Rudá armáda provedla první úspěšný průlom moderní obranné linie v dějinách, protože Němci Maginotovu linii obešli. *Russkij archiv. Velikaja Otečestvennaja*. Tom 12 (1), Moskva 1993, s. 339.

„Malé“ řešení finské otázky nebylo považováno za definitivní, stav po 13. březnu byl pokládán spíše za „příměří“.¹²³ Již v létě 1940 zahájil Generální štáb Rudé armády plánování nové války proti Finsku, na kterou se v listopadu snažil Molotov v Berlíně připravit Hitlera.

2.5 Sovětská reakce na německé vítězství na západě – anexe Pobaltí

Nový vývoj událostí přinesla německá tažení ve Skandinávii a zejména na západě. Rozšiřování zóny války odpovídalo Stalinovu předpokladu, že Německo a západní mocnosti uvážnou ve vleklém konfliktu. Sovětský svaz hodlal zůstat nadále mimo něj. Molotov na zasedání Nejvyššího sovětu 29. března 1940 kritizoval západní země, které by „nám chtěly vnutit politiku nepřátelství a války s Německem“.¹²⁴ Schulenburg telegrafoval 30. března 1940 do Berlína, že podle jeho názoru se Sovětský svaz vyhne všemu, co by ho „vtáhlo do konfliktu se západními mocnostmi. To je i jedním z hlavních důvodů, proč sovětská vláda ukončila válku s Finskem a odepsala lidovou vládu.“¹²⁵

O začátku skandinávského tažení Schulenburg informoval Molotova 9. dubna. Molotov vyjádřil pro německé důvody pochopení a popřál Německu „plný úspěch v jeho obranných opatřeních“.¹²⁶ Obdobně reagoval i na zprávu o zahájení německého útoku na západě 10. května. Jak Schulenburgovi řekl, „nepochybuje, že německá armáda dokáže ochránit Německo a Spojenci se ocitnou v těžkém postavení“.¹²⁷ Nečekaně rychlý postup německých vojsk ale v Moskvě vzbudil velké překvapení. Hrozilo, že Německo dosáhne definitivního vítězství na kontinentu a

---

¹²³ Srv. Bezymenskij, Gitler, s. 327. Kalinin v květnu 1941 na uzavřeném shromáždění litoval, že se Finsko nepodařilo „připojit“ k SSSR. Něvežin, c. d., s. 95. Molotov po válce vzpomínal: „Finsko jsme ušetřili, a jak! Ale bylo to moudré, že jsme je nepřipojili... Lidé jsou tam velmi zatvrzelí. Tam i menšina by byla nebezpečná.“ Čujev, c. d., s. 21.

¹²⁴ Oglašeniju, s. 174.

¹²⁵ NSR, s. 136.

¹²⁶ NSR, s. 138; DVP T. 23, k. 1, s. 113-114.

¹²⁷ DVP, T. 23, k. 1, s. 258; NSR, s. 142.

předpoklad o vyčerpávající válce se neuskuteční. Stalin takový vývoj neočekával, podle Chruščova mu po zprávách o francouzské porážce „ruply nervy“ a stěžoval si na to, že západní státy se „nez mohly na žádný odpor“.¹²⁸ I když Molotov Schulenburgovi blahopřál k úspěchu, který „snad ani Hitler a německá vláda tak rychle neočekávali“, tak se již koncem května objevily první náznaky sovětské nervozity ve vztahu k Německu. Na německou žádost o zvýšení dovozu ropy reagovala sovětská strana jen neochotně.¹²⁹

Na konci května 1940 došli v Moskvě k zásadnímu rozhodnutí: rychle ještě před ukončením německé angažovanosti na západě definitivně obsadit i zbývající území vymezená paktem z loňského roku. Šlo o pobaltské země a rumunskou Besarábii.¹³⁰

V Litvě, Lotyšsku a Estonsku byly již od podzimu 1939 na základě smluv o vzájemné pomoci rozmístěny kontingenty sovětských vojsk. Smlouvy jejich počet v každé zemi stanovily na 20-25 tisíc vojáků. Sovětský svaz mohl kdykoli přistoupit k likvidaci formální nezávislosti těchto zemí. Vojska Rudé armády umístěná v daných státech byla silnější než jejich vlastní armády.¹³¹

	Vlastní armáda	Kontingent Rudé armády na podzim 1939
Litva	28 000 vojáků 45 tanků 132 letadel	18 786 vojáků
Lotyšsko	25 000 vojáků 44 tanků 90 letadel	21 559 vojáků
Estonsko	20 000 vojáků 58 tanků 70 letadel	21 347 vojáků 283 tanků 255 letadel
V červnu 1940 v pobaltských republikách celkem: 66 946 vojáků RA, 1065 tanků, 1630 děl a minometů, 526 letadel, 150 obrněných automobilů.		

¹²⁸ Khruschhev, c. d., s. 134.

¹²⁹ DVP T. 23, k. 1, s. 272, 286-288, 353.

¹³⁰ Jak uvádí A. Werth, „přímá souvislost mezi vpádem do baltických států a pádem Francie byla natolik do očí bijící, že vzbudila rozpaky“. Werth, c. d., s. 111.

¹³¹ Semirjaga, c. d., s. 207, 219, 221; Melt'uchov, Upuščennyj, s. 152, 157, 158. Srv. také Fidler, J., Vyšší velitelství Rudé armády při sovětských vojenských akcích v letech 1938-1940, In: Historie a vojenství č. 4/1997, s. 102-103.

Ještě v říjnu 1939 Stalin prohlásil, že zatím není nutné tyto země sovětizovat, protože „to časem udělají samy“.¹³² Rychlé německé vítězství na západě ale Moskvu přimělo k urychlení tohoto procesu. Koncem května se v sovětském tisku objevily články o údajných provokacích proti vojákům Rudé armády v pobaltských zemích. Litevská vláda byla dokonce obviněna z únosu několika sovětských vojáků.¹³³ Na hranicích pobaltských zemí bylo do poloviny června soustředěno uskupení čítající 435 tisíc vojáků, 8000 děl a minometů, 3000 tanků a 2600 letadel. Tato ohromná síla mnohonásobně převyšovala vojenské síly pobaltských zemí.¹³⁴ Molotov 14. června informoval sovětské velvyslance v Litvě, Lotyšsku, Estonsku a Finsku, že pobaltské státy ani po uzavření smluv o vzájemné pomoci se SSSR „neodstranily, ale naopak posílily své nepřátelství k SSSR“. Za nástroj namířený proti SSSR označil Baltskou dohodu, do které se údajně snaží zapojit i Finsko. Údajné protisovětské plány členů Baltské dohody jsou podle Molotova porušením podmínek dohod z podzimu 1939.¹³⁵ K okamžitému příjezdu do Moskvy byli vyzváni představitelé pobaltských zemí. Litevskému ministru zahraničí J. Urbšysovi bylo v noci z 14. na 15. června předloženo ultimátum požadující sestavit novou vládu přátelskou k SSSR, ministra vnitra postavit před soud a povolit vstup dalších sovětských jednotek do země. Obdobná ultimáta 16. června obdrželi i lotyšští a estonští představitelé.¹³⁶ Bez souhlasu pobaltských vlád sovětská vojska během 15.-17. června obsadila území pobaltských zemí, které fakticky přestaly existovat jako nezávislé státy. Litevský prezident A. Smetona emigroval do Německa, jeho kolegové K. Päts a K. Ulmanis sice zůstali ve funkci, ale skutečnou moc převzali zvláštní sovětské zmocněnci -

---

¹³² Dimitrov, c. d., s. 184-185

¹³³ Mel'jučov, Upuščennyj, s. 159-160.

¹³⁴ Tamtéž, s. 163.

¹³⁵ 1941 god, k. 1, s. 29-30. Baltská dohoda byl obranný pakt mezi Litvou, Lotyšskem a Estonskem z 12. září 1934. Signatáři měli koordinovat svou obrannou a zahraniční politiku. Na konci 30. let již Baltská dohoda neměla žádný větší význam.

¹³⁶ 1941 god, k. 1, s. 30-37; DVP T. 23, k. 1, s. 350-351.

V. Děkanozov v Litvě, A. J. Vyšinskij v Lotyšsku a A. A. Ždanov v Estonsku.¹³⁷ Pod jejich dohledem byly z komunistů a levicové inteligence vytvořeny nové „lidové vlády“ a na ulicích byly organizovány „spontánní“ prosovětské demonstrace. V polovině července proběhly nové „volby“ s povinnou účastí a jednotnou kandidátkou. Nově zvolená lidová shromáždění požádala o vstup svých zemí do rámce Sovětského svazu, čemuž Nejvyšší sovět SSSR ve dnech 3.-6. srpna vyhověl.¹³⁸ Během měsíce tak z mapy Evropy zmizely tři další státy.

2.6 Anexe Besarábie

Kromě pobaltských zemí byla v červnu 1940 definitivně anektována i Besarábie, která se po pádu carského Ruska stala v roce 1918 součástí Rumunska. Sovětský svaz ztrátu tohoto území nikdy oficiálně neuznal.¹³⁹ Molotov 29. března 1940 v projevu na zasedání Nejvyššího sovětu prohlásil, že důvodem, proč SSSR nemá s Rumunskem uzavřen pakt o neútočení, je „sporná otázka Besarábie, jejíž obsazení Rumunskem Sovětský svaz nikdy neuznal, i když nikdy neuvažoval o navrácení Besarábie vojenskými prostředky“.¹⁴⁰ Vývoj událostí na západě přinesl urychlení „řešení“ sporného problému potenciálně i vojenskou cestou. Na začátku června se pro případ, že by Rumunsko odmítlo Besarábii vydat dobrovolně, začala připravovat

---

¹³⁷ *Pravda* 17. června hlásila, že „fašistický diktátor Smetona utekl do Německa“. Werth, c. d., s. 110.

¹³⁸ DVP T. 23, k. 1, s. 472-477. K průběhu anexe srv. Melťjučov, *Upuščenij*, s. 159-173; Semirjaga, c. d., s. 224-257; Švec, L., *Dějiny pobaltských zemí*, Praha 1996, s. 217-224; Bojtár, E., *Oloupení Evropy*, Praha 1994. Prezidenti Päts a Ulmanis, kteří na rozdíl od Smetony neemigrovali, byli převezeni k soudu do Moskvy, kde jim obžaloba „bezpochyby kuriozní podle světových právních norem kladla za vinu založení vlastních států“. Švec, c. d., s. 222. Srv. také pamětní záznam litevského velvyslance v Moskvě K. Skirpy. NSR, s. 168-171.

¹³⁹ Při navázání diplomatických vztahů s Rumunskem v roce 1934 se o této sporné otázce pomlčelo a během jednání o návrhu smlouvy o vzájemné pomoci s Rumunskem se politbyro ÚV VKS(b) v lednu 1936 usneslo, že v textu je třeba se vyhnout přesné definici rumunské východní hranice, hovořit se může pouze o „území východně a západně od Dněstru“, který byl od roku 1918 pohraniční řekou. Politbjuro i Jevropa, s. 312-313, 334. Na mapách tištěných v SSSR byla Besarábie označována jako „sporné území“. Berežkov, c. d., s. 37. Molotov v rozhovoru s F. Čujevem vzpomínal: „Besarábii jsme nikdy neuznávali jako součást Rumunska. Vzpomeňte si, byla zakreslena do našich map?“ Čujev, c. d., s. 22. Oficiální sovětské Dějiny druhé světové války ze 70. let hovoří o předválečné sovětsko-rumunské hranici jako o „demarkační čáře“. Srv. DDSV, Sv. 3, s. 354.

¹⁴⁰ DDSV, Sv. 3, s. 354.

konkrétní vojenská akce. Vojenské sověty Kyjevského zvláštního a Oděského vojenského okruhu obdržely 9. června 1940 příkaz k uvedení vojsk do plné bojové pohotovosti a k přípravě vojenské operace. Ze štábu Kyjevského zvláštního vojenského okruhu v čele s arm. gen. G. K. Žukovem bylo zřízeno velitelství Jižního frontu, který měl akci provést.¹⁴¹ Plán operace byl hotov 17. června a o dva dny později se v Proskurově projednávaly jeho detaily s veliteli armád a sborů. Počítalo se s úderem ze severu a z jihu k obklíčení rumunských vojsk v oblasti Jassy a s masivním nasazením výsadkářů do rumunského týlu. Černomořské loďstvo pro operaci vyčlenilo lodě pro zvláštní Dunajskou flotilu. Do sestavy vojsk Jižního frontu byly zařazeny tři armády s celkem 32 střeleckými, 2 motostřeleckými, 6 jezdeckými divizemi a 11 tankovými a 6 výsadkovými brigádami. Uskupení mělo 460 tisíc vojáků s 12 tisíci děl a minometů, 3 tisíci tanky a 2160 letadly.¹⁴² K politické přípravě operace vypracoval náčelník Hlavní politické správy RA L. Mechlis 21. června zvláštní direktivu. Cílem akce mělo být „vyrvat naši zemi ze zlodějských rukou bojarského Rumunska“ a ukončit tak „kapitalistické vykořisťování“ obyvatel Besarábie. Vojákům se mělo zdůraznit, že „existují války spravedlivé a války nespravedlivé. Každá válka, kterou vede stát dělníků a rolníků, je válkou spravedlivou, válkou osvobozující.“ Nařízeno bylo „udržet přípravu útoku v nejpřísnějším utajení“, v první den útoku měli vojáci obdržet zvláštní vysvětlující letáky, které měly být také letecky rozhozeny nad územím Besarábie. Direktiva stanovila úkoly i pro období po zahájení operace. Hlavním cílem „politické práce mezi vojsky protivníka musí být rychlé rozložení jeho armády a demoralizace týlu“. Rumunským vojákům měla být „na konkrétních faktech ukázána těžká situace

---

¹⁴¹ Měltjučov, Upuščennyj, s. 179. Žukov a další velitelé z OdVO a KOVO 13. června 1940 projednávali podrobnosti akce v Kremlu se Stalinem. 1941 god, k. 1, s. 14.

¹⁴² Měltjučov, Upuščennyj, s. 180-182. Německo proti Francii nasadilo 2500 tanků.

pracujících mas“ v Besarábii a „objasněna nespravedlnost a beznadějnost války proti SSSR“.¹⁴³

Koncem června byla zahájena i diplomatická příprava. Molotov 23. června u Schulenburga zjišťoval, zda Německo nadále uznává platnost dohody o zařazení Besarábie do sovětské zájmové sféry. Jak přímo prohlásil, „pokud Rumunsko nebude souhlasit s mírovým řešením besarabské otázky, tak ji Sovětský svaz vyřeší ozbrojenou silou“.¹⁴⁴ K německému překvapení však Molotov vznesl nárok i na území rumunské Bukoviny, údajně kvůli příbuznému ukrajinskému obyvatelstvu.¹⁴⁵ O Bukovině, která nikdy nepatřila do rámce staré ruské říše, nepadlo při vymezování sfér vlivu v srpnu-září 1939 ani slovo. Hitler, kterého sovětský požadavek překvapil, si od Ribbentropa vyžádal rozbor celé situace.¹⁴⁶ Schulenburg 25. června obdržel z Berlína instrukce, podle kterých měl potvrdit německý nezájem na Besarábii, ale „požadavek na Bukovinu je něco nového“. Molotovovi měl zdůraznit, že „Německo má v Rumunsku ty nejsilnější ekonomické zájmy“, a proto je silně zainteresováno na tom, aby se „oblast nestala dějištěm války“.¹⁴⁷ V reakci na německou nespokojenost Molotov 26. června Schulenburgovi oznámil, že SSSR svůj požadavek „omezil pouze na severní Bukovinu s městem Černovice“ a dodal, že i sovětská vláda si přeje mírové vyřešení této věci.¹⁴⁸ Ve 22 hodin v noci pak rumunskému velvyslanci G. Davidescovi předložil sovětské ultimátum. Stálo v něm, že území Besarábie bylo v roce 1918 odtrženo jen díky tehdejší vojenské slabosti Ruska a Sovětský svaz „se s tímto faktem nikdy nesmířil“. Nyní je již „vojenská slabost SSSR minulostí“ a

---

¹⁴³ Sidorova, N. (ed.), „Razjasnit rumynskim soldatam beznaděžnost' vojny protiv SSSR“, In: Istočnik č. 3/1995, s. 62-68. Podle editorky publikace direktiva svědčí „o důkladné přípravě k bojové akci“.

¹⁴⁴ DVP T. 23, k. 1, s. 365.

¹⁴⁵ NSR, s. 155.

¹⁴⁶ NSR, s. 157-158.

¹⁴⁷ NSR, s. 158-159; DVP T. 23, k. 1, s. 374-376.

¹⁴⁸ NSR, s. 162. Schulenburg navrhl, aby sovětská vláda jako kompenzaci Rumunsku vrátila zlatý poklad, který byl v roce 1915 převezen do Moskvy. Molotov to označil za „zcela vyloučené“. Na konci 80. let otázku zlatého pokladu a vrácení území Besarábie propagandisticky proti SSSR využíval i rumunský diktátor Ceausescu, nespokojený s Gorbačovovou reformní politikou.

proto Sovětský svaz požaduje navrácení tohoto území. V nótě byl dále vznesen požadavek i na území severní Bukoviny, zdůvodněný „stejným historickým osudem, jazykem i národností“ obyvatel severní Bukoviny a sovětské Ukrajiny. Zároveň mělo jít o odškodnění za „škody způsobené dvaadvacetiletou vládou Rumunska v Besarábii“. Odpověď rumunské vlády byla očekávána v průběhu následujícího dne.¹⁴⁹ Rumunsko, které se nemohlo spoléhat na německou podporu, se pokusilo alespoň získat čas. Velvyslanec Davidescu 27. června předložil nikoli souhlas s odstoupením území, ale návrh na zahájení jednání. Molotov na tuto zdržovací taktiku reagoval jednoznačně: SSSR očekává pouze kladnou odpověď, nic jiného. Zdůraznil, že „považuje za nezbytné, aby obsazení území Besarábie a severní Bukoviny začalo zítra. Poté bude možné se s rumunskou vládou dohodnout o dalších podrobnostech okupace v průběhu tří čtyř dní.“¹⁵⁰ Rumunsku bylo předloženo nové čtyřbodové ultimátum požadující, aby „v průběhu čtyř dní, počínaje od dvou hodin moskevského času 28. června, byla odsunuta rumunská vojska“ z území Besarábie a severní Bukoviny. Rumunská vláda se měla zároveň zaručit za nepoškozené předání průmyslových závodů, železnic a jiných komunikací. Odpověď se očekávala nejpozději v poledne 28. června, poté měla sovětská vojska zahájit postup.¹⁵¹ Vzhledem k nereálnosti jakékoli zahraniční podpory, kdy i Německo Rumunsku doporučilo ustoupit sovětským požadavkům, rumunská vláda v 11 hodin 28. června oznámila, že přistupuje na sovětské podmínky.¹⁵² Po poledni se Rudá armáda dala na pochod. Nad územím Besarábie byly rozhozeny letáky s textem: „Bratři Moldavané, Rusové a Ukrajinci! Nadešla veliká hodina vašeho vysvobození z jařma rumunských bojarů, statkářů, kapitalistů a tajné státní policie. Ukradená sovětská půda - Besarábie

---

¹⁴⁹ DVP T. 23, k. 1, s. 385-386.

¹⁵⁰ DVP T. 23, k. 1, s. 380-382.

¹⁵¹ DVP T. 23, k. 1, s. 389.

¹⁵² Melt'juhov, Upuščennyj, s. 188.

– se vrací ke své matce vlasti.“¹⁵³ Anexe území proběhla sice „mírovou“ cestou, ale Rudá armáda přesto částečně realizovala svůj původní plán. Původně dohodnuté podmínky o synchronním sovětském postupu a rumunském ústupu nebyly dodrženy. Sovětské tankové brigády předstihly odcházející kolony rumunských vojsk a zároveň byly do rumunského týlu vysazeny dvě výsadkové brigády, které obsadily přechody na nové hraniční řece Prut. V řadách ustupující rumunské armády to vyvolalo velký chaos a v Rumunsku obavy, že se Rudá armáda na Prutu nezastaví. Rumunský velvyslanec proti tomuto postupu v Moskvě protestoval.¹⁵⁴ Celé území bylo obsazeno do večera 30. června. Severní Bukovina a část Besarábie byly včleněny do rámce Ukrajinské SSR a na zbylém území byla 2. srpna zřízena nová Moldavská SSR.¹⁵⁵

2.7 První rozpory v sovětsko-německých vztazích

Po dramatických událostech první poloviny roku 1940, kdy německá armáda ve dvou rychlých kampaních dobyla téměř celou západní Evropu, se objevily rozpory ve vztazích mezi SSSR a Německem. Nevyplnil se zcela původní Stalinův předpoklad z podzimu předchozího roku, že západní státy uvážnou ve vzájemné vyčerpávající válce, z čehož bude SSSR těžit. Ve válce ale stále ještě zůstávala Británie. Rychlá porážka Francie se projevila ve změněném tónu sovětské propagandy. Zatímco v předchozím období sovětský tisk neustále útočil na západní „plutokraty“ a „podněcovatele války“, tak po francouzské porážce se začaly objevovat věcnější zprávy o vojenském odporu Británie. Churchillovo prohlášení, že

---

¹⁵³ DDSV, Sv. 3, s. 355.

¹⁵⁴ Žukov tvrdí, že důvodem tohoto postupu byla prý snaha zabránit odvozu hospodářského materiálu do Rumunska. Žukov, c. d., s. 290-291; Melt'juhov, Upuščennyj , s. 189-190.

¹⁵⁵ DVP T. 23, k. 1, s. 470-471. K anexi Besarábie srv. také Semirjaga, c. d., s. 258-270.

Británie se nikdy nevzdá, bylo v *Pravdě* 5. června otištěno přes tři tiskové sloupce.¹⁵⁶ Velvyslanec Majskij z Londýna 22. června 1940 informoval o celkové protiněmecké náladě v Británii a uvedl, že „směr v čele s Churchillem prosazuje ‚válku až do konce‘“.¹⁵⁷

Britský premiér Churchill sovětský postup v Pobaltí a v Besarábii chápal jako skrytě protiněmecký, proto si 3. července 1940 pozval Majského, kterého se v souvislosti s posledními sovětskými kroky otázal, zda se „SSSR vrací k imperialismu carských časů“. Na Majského vysvětlení „potom s úsměškem řekl: ‚Může být. Jste i v právu. A jestli je vaše jednání také ovlivněno starým carským nebo novým sovětským imperialismem - co z toho, nemám námitek.“. Pro Churchilla bylo hlavní, že z toho „v Berlíně nebudou mít radost“.¹⁵⁸ Britská vláda se během kolapsu Francie rozhodla pokusit se vylepšit vztahy se Sovětským svazem. Na konci května 1940 byl novým britským velvyslancem v Moskvě jmenován Stafford Cripps, který stál na levém křídle labouristické strany a měl sympatie k SSSR.¹⁵⁹ Od Churchilla Cripps obdržel zvláštní dopis pro Stalina, ve kterém Churchill psal, že „Německo se stalo vaším přítelem ve stejném okamžiku, kdy se stalo naším nepřítelem“, ale přesto je možné zlepšit vzájemné vztahy (např. obchodní) vzhledem k tomu, že pádem Francie „vznikl nový faktor“ v evropské situaci.¹⁶⁰ Crippsovi se 1. července 1940 podařilo dosáhnout neočekávaného přijetí samotným Stalinem. Stalin na schůzce v odpovědi na Churchillův dopis prohlásil, že

---

¹⁵⁶ Podle A. Wertha hrozba možného uzavření míru mezi Německem a Británií vyvolala v Moskvě obavy. V tisku se začaly objevovat zprávy o vytrvalém britském odporu, bombardování britských měst apod. Werth, c. d., s. 109, 121. *Pravda* 20. června zdůraznila, že obě strany jsou schopny „ještě dlouho pokračovat ve válce, jejíž výsledek lze těžko odhadnout“. Rozhodující roli bude mít „skutečnost, že v průběhu bitvy o Francii se podařilo zachovat bojeschopnost britského letectva“. Santamaria, Y., 1939, německo-sovětský pakt, Praha 2001, s. 41.

¹⁵⁷ DVP T. 23, k. 1, s. 362.

¹⁵⁸ DVP T. 23, k. 1, s. 408-409.

¹⁵⁹ Cripps pokládal Lenina za velkého reformátora a byl stoupencem spolupráce se SSSR. O Stalinovi ale neměl iluze, jak řekl, Stalin by „uzavřel pakt i s papežem, kdyby mu to bylo ku prospěchu“.

Ke Crippsovi srv. Gorodetsky, c. d., s. 20-21; Roberts, c. d., s. 148-150.

¹⁶⁰ DVP T. 23, k. 1, s. 399.

s „Německem nemáme žádné spojení proti Anglii, pouze pakt o neútočení“. Domnívá se také, že „je předčasné hovořit o německé nadvládě v Evropě. Porazit Francii ještě neznamena vládnout Evropě. K nadvládě v Evropě je třeba ovládnout i moře a na to Německo nemá síly.“ Nebránil by se zlepšení obchodní spolupráce s Anglií, dohoda s Německem o jeho zásobování surovinami byla podle Stalina podepsána jen pro zajištění „výroby určené pro SSSR. Pokud by nám Němci odmítli poskytnout požadovaný vojenský materiál, tak bychom s nimi žádnou dohodu neuzavírali.“¹⁶¹

V Berlíně Crippsův příjezd do Moskvy sledovali s podezřením.¹⁶² Němci navíc nelibě nesli sovětský postup při anexi Besarábie a severní Bukoviny.¹⁶³ Molotov si naopak 31. srpna 1940 během setkání s Schulenburgem stěžoval na to, že Německo neinformovalo Sovětský svaz předem o tzv. druhé vídeňské arbitráži, která Rumunsku nařídila odstoupit území Sedmihradska ve prospěch Maďarska. Tím německá vláda podle Molotova porušila třetí odstavec srpnového paktu o vzájemných konzultacích.¹⁶⁴ Další rozpory se objevily kolem jednání tzv. Dunajské komise, která projednávala otázky plavebního režimu na této řece. Sovětský svaz anexí Besarábie získal přímý přístup k ústí Dunaje a začal vyžadovat svou účast na jednání Dunajské komise ve Vídni, která ale projednávala pouze pravidla plavby na horním toku Dunaje, ke kterému SSSR neměl přístup. Německá strana sovětský požadavek odmítla.¹⁶⁵ Moskva se znepokojením sledovala také německou vojenskou

---

¹⁶¹ DVP T. 23, k. 1, s. 394-395, 398.

¹⁶² Srv. NSR, s. 142-143. Ribbentrop řekl 27. března 1941 Macuokovi, že „od Crippsova příjezdu do Moskvy se anglicko-sovětské vztahy začaly tajně rozvíjet“. NSR, s. 285.

¹⁶³ Během schůzky se Schulenburgem 9. září 1940 si Molotov stěžoval, že Sovětský svaz očekával německou podporu i v jeho nároku na jižní Bukovinu. To, že svůj zájem omezil pouze na severní část, bylo prý vstřícné gesto směrem k Německu. DVP T. 23, k. 1, s. 584.

¹⁶⁴ NSR, s. 180-181. 21. září 1940 Molotov Schulenburgovi předal oficiální nótu se sovětským protestem proti porušení čl. 3 srpnového paktu. NSR, s. 191-192; DVP T. 23, k. 1, s. 618.

¹⁶⁵ Začátkem září tento požadavek vznesl sovětský velvyslanec v Berlíně Škvarcov, státní tajemník Weiszäcker reagoval s překvapením nad „zájmem sovětské vlády na té části Dunaje, se kterou SSSR nehraničí. Zeptal se mě, zda není chyba v instrukcích, které jsem obdržel z Moskvy. Odpověděl jsem,

přítomnost ve Finsku, které mělo patřit do sovětské sféry vlivu.¹⁶⁶ O německo-italsko-japonských jednáních, která 27. září 1940 vyústila v podpis Paktu tří, byl Molotov informován Schulenburgem den předem.¹⁶⁷ Rozpory, které se během léta objevily, měly být vyřešeny během Molotovovy návštěvy Berlína v listopadu 1940.

že ne. Chceme se účastnit té konference a žádáme o souhlas německé vlády.“ 16. září Molotov Škvarcova znovu instruoval, aby vyžadoval sovětskou účast při jednání o statutu Dunaje jižně od Bratislavy. DVP T. 23, k. 1, s. 577-578, 581-583, 591-592, 606.

¹⁶⁶ NSR, s. 198-199, 204.

¹⁶⁷ Pakt tří byl podepsán zástupci Německa, Itálie a Japonska 27. září 1940 v Berlíně. Vymezoval sféry vlivu a zavazoval signatáře k vzájemné podpoře při napadení některého z nich mocností, která ještě nevstoupila do války. Srv. Kulkov, E. N., Sovetskaja reakcija na zaključenije pakta trech deržav, In: Vojna i politika 1939-1941, Moskva 1999, s. 384-392.

3. Přelom: berlínská jednání v listopadu 1940

3.1 Situace před berlínským jednáním

I přes dosažené úspěchy nebyl Hitler v létě 1940 úplně spokojen. Velká Británie pod vedením Churchilla nepřistoupila na jeho mírové nabídky a Hitler již na konci června 1940 začal uvažovat o odstranění potenciální hrozby na východě. Uvědomoval si, že nasadit německou armádu do případné invaze proti Británii nebude možné bez zajištěného zázemí na východě. Reálnou možností stále zůstávala nová dohoda se Stalinem, která by navázala na Ribbentropova jednání v Moskvě předchozího roku. K tomu ale bylo nejdříve nutné vyjasnit sporné otázky, které vznikly v létě 1940. Vyjasnit stanoviska obou stran měla série schůzek lidového komisaře zahraničních věcí Molotova s Hitlerem a Ribbentropem v Berlíně.¹

Ribbentropův dopis s pozváním pro Molotova k návštěvě Berlína předal Schulenburg 17. října 1940 v Moskvě.² Ribbentrop v dopise rekapituloval vývoj událostí od srpna 1939 z německého pohledu a připomněl, že jen německé vítězství na západě odstranilo hrozbu plánovaného anglo-francouzského bombardování sovětských ropných polí na Kavkaze. Zdůraznil také, že Anglie se nachází v „bezvýchodné situaci“.³ Proti britským „intrikám“ v Rumunsku byla do této země vyslána německá vojenská mise a stejně tak Pakt tří má jasné protibritské zaměření. V závěru dopisu Ribbentrop pozval lidového komisaře Molotova k návštěvě Berlína, což „poskytne vůdci možnost vysvětlit panu Molotovovi osobně svůj pohled na vývoj vztahů mezi našimi zeměmi“.⁴ Stalinovu odpověď Schulenburg odeslal 21. října 1940 do Berlína. Stalin ironicky poděkoval „panu Ribbentropovi za důvěru“

---

¹ K Molotovovým jednáním s Berlíně srv. Bezymenskij, L., Vizit V. M. Molotova v Berlíně v nojabre 1940 g. V svete novych dokumentov, In: Novaja i novejšaja istorija č. 6/1995, s. 121-143; Nálevka, c. d., s. 32-48; Gorodetsky, c. d., s. 75-86; Mel'jučov, Upuščennyj, s. 225-229.

² Dopis byl napsán 12. října 1940. DVP T. 23, k. 1, s. 680.

³ NSR, s. 210.

⁴ NSR, s. 213.

a za jeho „poučnou analýzu současných událostí“, vyslovil souhlas s Molotovovým odjezdem do Berlína a vyjádřil přání, aby poté následovala opět Ribbentropova cesta do Moskvy.⁵

Před odjezdem Stalin Molotovovi 9. listopadu 1940 nadiktoval velmi podrobné a jasné instrukce pro berlínská jednání.⁶ Hlavním cílem jednání mělo být „zjištění skutečných záměrů N[ěmecka] a ostatních účastníků Paktu tří v provádění plánu vytvoření ‚Nové Evropy‘ a ‚Velkého východoasijského prostoru‘“. Molotov dostal za úkol zjistit „hranice [těchto prostorů] ... termíny a etapy provádění těchto plánů ... a místo SSSR v těchto plánech v současné době a v budoucnosti.“ Dále se měl během berlínských jednání pokusit s Německem nově definovat „sféry zájmů SSSR v Evropě, na Blízkém Východě a ve Střední Asii ... ale zatím neuzavírat žádnou dohodu.“ Ta měla být uzavřena až při „pokračování rozhovorů v Moskvě, kam by měl v blízké době přijet Ribbentrop“. Projednány měly být konkrétní sporné otázky, které se objevily v poslední době. Německo musí uznat příslušnost Finska do sovětské zájmové sféry, jak to bylo dohodnuto již v dodatku k srpnovému paktu. V otázce Bulharska měl Molotov prosazovat jeho zařazení do sovětské sféry vlivu i se vstupem sovětských vojsk do země, podobně jako jsou německá vojska přítomna v Rumunsku. Molotov měl také zjistit záměry Německa ve vztahu k Jugoslávii a Řecku. Na Blízkém východě SSSR vyjadřoval své zájmy v Turecku a Iránu a na Dálném východě byl ochoten uznat japonskou vládu v Mandžusku a Indonésii, požadoval ale uzavření míru mezi Čankajškem a Japonci. Stalin dále Molotovovi nařídil „předložit mírovou iniciativu ve formě prohlášení čtyř mocností Británii

---

⁵ NSR, s. 216; DVP T. 23, k. 1, s. 699; G. Hilger si povšiml „skrytého sarkasmu“ Stalinovy odpovědi, „podle stylu dopisu byl jeho autorem bezpochyby Stalin“. Hilger, c. d., s. 321.

⁶ Dokument z 9. listopadu 1940 s Molotovem ručně zapsanými Stalinovými pokyny poprvé uveřejnil v roce 1995 L. Bezymenskij v časopise Novaja i novejšaja istorija č. 4/1995, s. 77-79. Pokyny mají podobný styl jako Stalinovy instrukce pro Vorušilova před jednáním se západními delegacemi v srpnu 1939. Stalin je Molotovovi diktoval zřejmě na své dače v Kuncevu, protože podle návštěvní knihy ve své kremelské pracovně od 5. do 15. listopadu nikoho nepřijal. 1941 god. k. 1, s. 330.

s návrhem na zachování britského impéria ... za podmínky britského nevměšování do evropských záležitostí a okamžitého odchodu z Gibraltaru a Egypta.“⁷ Molotov se během berlínských rozhovorů Stalinových instrukcí přísně držel.

3.2 Průběh berlínských rozhovorů

Sovětská delegace vedená lidovým komisařem Molotovem vyjela speciálním vlakem z moskevského Běloruského nádraží již večer 9. listopadu 1940. Bylo to vůbec poprvé, kdy se Molotov vypravil na zahraniční cestu, doprovázelo ho více než 60 osob (mezi nimi 16 pracovníků bezpečnosti, lékař a 3 osobní sluhové).⁸ Z vysokých představitelů Molotova doprovázel jeho náměstek Děkanozov, který bude v prosinci 1940 jmenován velvyslancem v Berlíně a Berijův náměstek Merkulov, osobně zodpovědný za Molotovovu bezpečnost. Na berlínské Anhaltské nádraží sovětská delegace dorazila ráno 12. listopadu 1940. Sovětští hosté byli překvapeni velkolepým uvítáním, Molotova přišel osobně přivítat ministr zahraničí Ribbentrop a šéf OKW polní maršál Keitel. Státní tajemník Ernst von Weizsäcker sovětskou delegaci charakterizoval jako „skvělé gangsterské typy“.⁹ Po uvítání Molotov přehlédl čestnou rotu a poté vojenská hudba údajně zahrála tehdejší oficiální hymnu SSSR – Internacionálu.¹⁰

---

⁷ DVP T. 23, k. 2-1, s. 30-32.

⁸ Hilger, c. d., s. 321-322; Berežkov, V., S diplomatickou misí k Hitlerovi, Praha 1967, s. 15.

⁹ Nálevka, c. d., s. 32. Goebbels si poznamenal: „žádná osobnost většího formátu, jako by doslova potvrzovali naše představy o bolševických masách. Ve tvářích mají vepsaný strach jeden před druhým a komplex méněcennosti. Dokonce i jakýkoli rozhovor s nimi je vyloučen. GPU nespí! Je to úžasné. V jejich světě nemá lidský život žádnou hodnotu.“ Dněvník, č. 3/95, s. 201.

¹⁰ Berežkov tvrdí, že se hrála: „Když se hrála hymna Sovětského svazu, bylo zvláštní ticho. Snad poprvé od roku 1933 ... hráli v Berlíně nahlas Internacionálu... v pozoru [stáli i] němečtí generálové a nacističtí bonzové!“ Berežkov, S diplomatickou, s. 21. Naopak německý tlumočník Paul Schmidt uvádí, že „několik dní před Molotovovým příjezdem se diskutovalo o otázce, zda by se měla na anhaltském nádraží zahrát sovětská hymna, která tehdy ještě byla totožná s písní Třetí internacionály. Tehdy jsem žertem poznamenal, že se domnívám, že bude část berlínských diváků možná hymnu zpívat sborově s hudbou... [Po příjezdu se] hrál pro jistotu pouze uvítací pochod. Uvítací ceremoniál byl s potřásáním rukami, představováním, přehlídkou čestné jednotky a jízdou v odkrytém voze.“ Schmidt, c. d., s. 243.

První jednání mezi Molotovem, Ribbentropem a Hitlerem proběhla ještě téhož dne.¹¹ Sovětské velvyslanectví bylo v neustálém kontaktu s Moskvou, odkud Stalin Molotovovi zasílal šifrované doplňující pokyny pro jednání.¹² Nejprve se Molotov krátce po příjezdu sešel s Ribbentropem.¹³ Celé „jednání“ bylo vlastně pouze Ribbentropovým monologem, několikrát přerušeným Molotovovými doplňujícími otázkami. Ribbentrop v podstatě opakoval obsah svého říjnového dopisu Stalinovi, rekapituloval průběh posledních událostí a zdůraznil, že „Anglie je poražena a je jen otázkou času, kdy konečně přizná svoji porážku“.¹⁴ Uvedl, že Pakt tří v žádném případě „nepoškodí vztahy tří velmocí k Rusku“ a Německo by uvítalo zlepšení vztahů mezi SSSR a Japonskem.¹⁵ Podle Ribbentropa by „vůdce nyní přivítal vymezení sfér vlivu mezi SSSR, Německem, Itálií a Japonskem v základních rysech“. Vůdce došel k závěru, že „moudrá politika by směřovala životní zájmy těchto mocností jižním směrem“. Japonsko bude konsolidovat své zisky v Pacifiku, Itálie se zaměří na východní a severní Středomoří a Německo na prostor svých bývalých kolonií v centrální Africe.¹⁶ I SSSR by mohl svůj zájem napřít jižním směrem – k Perskému zálivu a Arabskému moři. Na těchto oblastech „Německo nemá žádný zájem“.¹⁷ Ribbentrop dále oznámil, že rozumí „ruské nespokojenosti

---

¹¹ K berlínským jednáním jsou k dispozici německé i sovětské záznamy. Německé záznamy vypracované tlumočníky P. Schmidtem a G. Hilgerem byly publikovány již v roce 1948 ve sborníku *Nazi-Soviet Relations 1939-1941*. Sovětské záznamy zapsané V. Pavlovem a V. Berežkovem a telegramy zasílané mezi Moskvou a Berlínem v průběhu jednání až téměř o půlstoletí později. Obě verze záznamů se liší pouze v méně podstatných detailech a potvrzují tak vysokou profesionalitu jejich autorů. Srv. NSR, s. 217-254; 1941 god, k. 1, s. 356-395. K dispozici jsou také paměti přímých účastníků jednání Hilgera, Schmidta, Berežkova a vzpomínky Molotova v rozhovorech s F. Čujevem. Srv. Hilger, c. d., s. ; Schmidt, c. d., s. 243-253; Čujev, c. d., s. 32-38; Berežkov, S diplomatickou, s. 15-40; Týž, *Kak ja stal*, s. 12-57.

¹² První telegram zaslal Stalin berlínskému velvyslanectví ještě před Molotovovým příjezdem 11.11.1940 v 13:20 a doporučil v něm vyhnout se jednáním o Indii. 1941 god. k. 1, s. 356.

¹³ Autorem německého záznamu jednání je P. Schmidt, autorem sovětského V. Pavlov. Jednání se dále zúčastnili Děkanozov (do hovoru nijak nezasáhl) a tlumočníci V. Berežkov a G. Hilger.

¹⁴ NSR, s. 218; 1941 god, k. 1, s. 357.

¹⁵ NSR, s. 220; 1941 god, k. 1, s. 358.

¹⁶ NSR, s. 221; 1941 god, k. 1, s. 358.

¹⁷ NSR, s. 221-222; 1941 god, k. 1, s. 359.

s konvencí z Montreaux“ týkající se statutu průlivů Bospor a Dardanely.¹⁸ Německo by souhlasilo s uzavřením nové dohody, která by v oblasti Černého moře poskytla SSSR jistá privilegia, ovšem s uznáním územní integrity Turecka.¹⁹ V této souvislosti Ribbentrop navrhl uzavření obecné dohody mezi signatáři Paktu tří a SSSR, která by zabezpečila zájmy všech zainteresovaných zemí. V této věci je připraven odjet do Moskvy a osobně vše prodiskutovat se Stalinem.²⁰ Molotov si vyžádal přesnější vymezení pojmu „Velký východoasijský prostor“, protože jde o pojem dosti „vágní“. Ribbentrop odpověděl pouze stručně v tom smyslu, že tento prostor v žádném případě nenarušuje sovětské životní zájmy. Na závěr debaty Molotov upozornil, že vymezení vzájemných sfér vlivu bude vyžadovat přesnost a delší časové období. Navíc vymezení zájmových sfér mezi Německem a SSSR z loňského roku „bylo jen částečným řešením, které zastaralo a vzhledem k současným událostem a okolnostem ztratilo na významu (s výjimkou finské otázky)“.²¹

Tím byla debata uzavřena. Na jednání o hlavních sporných bodech – otázka Finska a Bulharska – vůbec nedošlo. Až na samotný závěr debaty dal Molotov najevo, že jeho hlavním úkolem v Berlíně je projednat nové vymezení sovětsko-německé zájmové linie, otázka „rozdělování světa“ mezi čtyři mocnosti je až v druhém gardu. Ihned po jednání Molotov o jeho průběhu ze sovětské ambasády telegraficky informoval Stalina.²²

---

¹⁸ Konvence z Montreaux byla dohodnuta v červenci 1936 zástupci Turecka, SSSR, Velké Británie a Francie. Definovala statut průlivů, omezení pro válečné lodi nečernomořských států a právo Turecka na uzavření průlivů v případě vojenského konfliktu. V platnosti je dodnes i přes několikeré snahy Moskvy o její změnu.

¹⁹ NSR, s. 222-223; 1941 god, k. 1, s. 359.

²⁰ NSR, s. 223; 1941 god, k. 1, s. 360.

²¹ NSR, s. 225; V sovětském záznamu: „Vymezení [sfér] dohodnuté v loňském roce se v průběhu událostí let 1939-1940 vyčerpalo, s výjimkou otázky Finska, která ještě nebyla plně vyřešena a ke které se Molotov ještě v dalších debatách vrátí.“ 1941 god, k. 1, s. 361.

²² 1941 god, k. 1, s. 366-367. Stalin v okamžité odpovědi Molotova upozornil na jeho nepřesné vyjádření o „vyčerpání dohody“ z léta 1939. Podle Stalina byl kromě Finska vyčerpán tajný doplňující

Ještě téhož dne, odpoledne 12. listopadu, se Molotov poprvé sešel s Adolfem Hitlerem během tříhodinové schůzky v říšském kancléřství.²³ Sovětský tlumočnick V. Berežkov Hitlerovo přivítání barvitě popisuje: „Hitler seděl u psacího stolu ... mlčky se na nás podíval, pak prudce vstal a rychlými drobnými kroky přešel do středu sálu. Zde se zastavil a zvedl ruku k fašistickému pozdravu. Pak k nám přistoupil a každému podal ruku. Stisk jeho studené, zpocené dlaně připomínal dotek žáby nebo užovky. Při pozdravení jako kdyby každého z nás propichoval tečkami svých panenek, které se horečně leskly. Nad krátce ostříhaným knírkem nepěkně trčel ostrý nos, plný uhrů.“²⁴ Podle německého tlumočnicka Hilgera byl „Hitler překvapivě vstřícný a přátelský“.²⁵ Molotov později vzpomínal, že „Hitler nevypadal, jak ho ukazují v knihách a ve filmech. Tam ho líčí jako šílence a maniaka. Tak tomu nebylo. Mnoho znal, ale byl omezený v důsledku své samolibosti ... Se mnou však jednal normálně. Při prvním setkání hovořil celou dobu vlastně jen on sám a já jsem ho podněcoval, aby ještě něco dodal.“²⁶

Průběh jednání byl podobný předchozímu setkání s Ribbentropem. Hitler rozhovor zahájil dlouhým hodinovým monologem, hovořil plynně bez zadrhnutí a bez poznámek.²⁷ Molotov k Hitlerovu monologu doplnil pouze několik stručných doplňujících poznámek a otázek. Hitler nejprve znovu rekapituloval dosavadní průběh války a podtrhl beznadějnou pozici Anglie – „jakmile se povětrnostní podmínky zlepší, Německo zasadí Anglii velký a konečný úder.“ Varoval také před imperialistickou politikou USA, kterým je třeba zabránit vměšování se do

---

protokol, „ale nikoli samotná dohoda, protože to by Němci mohli pochopit jako vyčerpání dohody o neútočení, což by bylo nesprávné“. Tamtéž, s. 367.

²³ Autorem německého záznamu jednání je P. Schmidt, autory sovětského záznamu V. Pavlov a V. Bogdanov (pseudonym. V. Berežkova). Jednání se dále účastnili Ribbentrop, Hilger a Děkanozov.

²⁴ Berežkov, S diplomatickou, s. 25.

²⁵ Hilger, c. d., s. 323.

²⁶ Čujev, c. d., s. 32.

²⁷ Berežkov, S diplomatickou, s. 25.

evropských záležitostí.²⁸ Jak zdůraznil, vztahy Německa a SSSR je možné „pozitivně upravit“ na dlouhý časový úsek. K tomu je ale třeba dospět k dohodě v několika pro Německo naprosto zásadních věcech: zabezpečit přístup Německa k strategickým surovinovým zdrojům, provést koloniální expanzi do Afriky a zajistit, že na určitých pro Německo důležitých územích se nebudou nacházet námořní ani letecké základny jiných mocností.²⁹ Tyto německé podmínky se „nijak nedotknou ruských zájmů. Ruské impérium se může rozvíjet, aniž by v nejmenším narušilo německé zájmy.“³⁰ V Evropě podle Hitlera již Německo nemá další územní nároky, protože „během války získalo tolik území, že bude trvat 100 let, než je plně využije“.³¹ Chce pouze zajištění východu ze Severního moře a zabránit britským intrikám na Balkáně – jakémukoli britskému pokusu získat zde opěrný bod by Německo čelilo ozbrojenou silou. Německá vojenská přítomnost v Rumunsku je právě z důvodu ochrany ropných polí proti případným britským intrikám.³² Dále Hitler prohlásil, že rozumí ruským snahám o trvalý přístup k nezamrzajícímu oceánu a otázal se Molotova, jakým způsobem by toho Rusko chtělo dosáhnout. Teprve nyní se dostal k podrobnějšímu vykladu Molotov. Vyjádřil souhlas s Hitlerovými obecnými úvahami, dodal ale, že nejprve je třeba vyřešit konkrétní otázky týkající se německo-sovětských vztahů. Připomněl, že pro tato jednání má od Stalina „přesné instrukce a vše, co řekne, se shoduje se Stalinovým míněním“. Přesně podle Stalinových instrukcí z 9. listopadu pak okamžitě začal klást konkrétní dotazy. Jak uvedl, dohoda z předchozího roku poskytla Německu bezpečné zázemí ve válce na západě a je možné pokládat ji za splněnou, ovšem s výjimkou jednoho bodu – otázky

---

²⁸ NSR, s. 227, 231. V sovětském záznamu: „Válka proti Anglii je z 99% vyhrána.“ 1941 god, k. 1, s. 362. USA budou podle Hitlera nebezpečím až kolem roku 1970-80 nebo 2000. Tamtéž, s. 364.

²⁹ NSR, s. 228-229; 1941 god, k. 1, s. 363.

³⁰ NSR, s. 229; 1941 god, k. 1, s. 363.

³¹ NSR, s. 228; 1941 god, k. 1, s. 363.

³² NSR, s. 229, 231-232; 1941 god, k. 1, s. 364-365.

Finska. Podle Molotova je „finská otázka stále nevyřešena“ a sovětská vláda by ráda věděla, zda Německo v tomto bodě dále uznává platnost loňské dohody.³³ Dále se tázal, „co znamená ‚Nový pořádek‘ v Evropě a v Asii a jaká role v něm připadá SSSR? ... vyjasněny musí být také problémy týkající se ruských zájmů na Balkáně a Černém moři, zejména ve vztahu k Rumunsku, Bulharsku a Turecku... [sovětská vláda] by také ráda znala hranice tzv. Velkého východoasijského prostoru.“³⁴ Na Hitlerovy hodinové abstraktní úvahy tak Molotov reagoval smrštěí konkrétních dotazů. Podle německého tlumočnicka Paula Schmidta měl Molotov „poněkud mrazivý úsměv“ a „svýma živýma očima za staromódním cvikrem připomínal mého profesora matematiky ...v jeho argumentaci a způsobu řeči bylo cosi matematicky precizního a neomylně logického, obešel [se] bez okrasných frází.... To, co zajímalo Rusko, chtěl vědět mnohem přesněji, než jak mu to Hitler řekl. Vyptával se až do těch nejmenších detailů. Otázky se na Hitlera jenom sypaly. Tak s ním v mé přítomnosti ještě žádný ze zahraničních návštěvníků nemluvil.“³⁵

Hitler na Molotovovy konkrétní otázky odpověděl pouze obecnou úvahou o nutnosti spolupráce evropských velmocí proti anglosaským mocnostem. Prohlásil, že USA „nemají co pohledávat ani v Evropě, ani v Africe, ani v Asii“ a je třeba zabránit jejich snaze „vydělávat na Evropě“.³⁶ K tomuto cíli „nabízí Sovětskému svazu připojit se jako čtvrtý partner k paktu tří“.³⁷ Konkrétní otázky týkající se Turecka, Rumunska nebo Bulharska podle Hitlera „nelze vyřešit za deset minut, musí být předmětem dalších diplomatických rozhovorů“.³⁸ Molotov vyjádřil souhlas s Hitlerovým názorem na Anglii a USA, ale pro účast SSSR v Paktu tří bude nejprve

---

³³ NSR, s. 232; 1941 god, k. 1, s. 365.

³⁴ NSR, s. 232-233; 1941 god, k. 1, s. 365.

³⁵ Schmidt, c. d., s. 245, 248-249. Goebbels si po setkání s Molotovem poznamenal, že „působí jako schopný člověk tvrdého charakteru, ale až příliš uzavřený, s tváří voskové figuríny. Člověk z něho nic nevytáhne. Je to jen vyslanec Stalina, na kterém všechno závisí.“ Dněvníki, č. 3/95, s. 201.

³⁶ NSR, s. 233; 1941 god, k. 1, s. 366.

³⁷ 1941 god, k. 1, s. 365.

³⁸ 1941 god, k. 1, s. 366.

nutné vyjasnit zmíněné konkrétní problémy, SSSR může spolupracovat pouze jako skutečný „partner, nikoli objekt“.³⁹ Hitler, kterému další debata o problémech Finska a Balkánu nebyla po chuti, si nyní podle Schmidta „vzal na pomoc Angličany“ a rozhovor s ohledem na možný anglický nálet ukončil s příslibem, že na Molotovovy dotazy odpoví následujícího dne.⁴⁰

Při prvním Molotovově jednání s Hitlerem tak k žádnému posunu ve sporných otázkách nedošlo. Po návratu na sovětskou ambasádu Molotov ihned o průběhu jednání podrobně telegraficky informoval Stalina, shrnul Hitlerovy vývody a dodal, že „zatím sbírám informace a poslouchám partnery v jednání. Jejich odpovědi nejsou vždy jasné a budou vyžadovat další upřesnění ... o Finsku se zatím příliš nemluvilo.“⁴¹ Dva Stalinovy telegramy s doplňujícími pokyny sovětská ambasáda přijala následujícího dne 13. listopadu, ještě před zahájením druhého Molotovova jednání s Hitlerem.⁴² Stalin Molotova upozornil, že v otázce černomořských průlivů nejde jen o otázku výjezdu, ale i vjezdu. Doporučil příliš nemluvit „o našem velkém zájmu o Persii, ale nebránit se německé nabídce.“ V otázce Turecka není mírové řešení možné „bez našich garancí Bulharsku spojených se vstupem našich vojsk do Bulharska jako prostředkem nátlaku na Turecko“. V ostatních bodech „vycházet z daných direktiv“.⁴³

Dopoledne 13. listopadu 1940 se Molotov nejprve krátce setkal s Göringem a Hessem a odpoledne proběhla druhá schůzka s Hitlerem.⁴⁴ Šlo o rozhodující setkání,

---

³⁹ NSR, s. 233-234; 1941 god, k. 1, s. 366.

⁴⁰ NSR, s. 234; 1941 god, k. 1, s. 366. Žádný letecký útok se toho dne nekonal, podle P. Schmidta i V. Berežkova šlo o jasnou výmluvu pro ukončení hovoru. Srv. Schmidt, c. d., s. 249-250; Berežkov, S diplomatickou, s. 29.

⁴¹ 1941 god. k. 1, s. 369.

⁴² První telegram byl přijat v 11 hodin a druhý ve 14:50. 1941 god. k. 1, s. 374-375.

⁴³ Tamtéž, s. 374-375.

⁴⁴ S Göringem Molotov jednal zejména o ekonomických otázkách. Göring si žoviálně „stěžoval“, že sovětské žádosti o technickou pomoc jdou někdy až příliš daleko, až k výrobním tajemstvím. 1941 god. k.1, s. 373. Podle německého tlumočnicka Hilgera Göring během přátelského hovoru projevil „svůj žoviální charakter, kterým ohromil tolik západních státníků.“ Hilger, c. d., s. 323. Na

na rozdíl od předchozích dvou se již nemluvilo obecně, ale rozebírala se konkrétní sporná témata. Hlavním sporným bodem se měla ukázat otázka Finska, která podle sovětské strany zatím nebyla vyřešena – plánování nové války proti Finsku sovětský Generální štáb zahájil již v září 1940.⁴⁵ Ještě před Molotovovým odjezdem do říšského kancléřství navštívil sovětskou ambasádu velvyslanec Schulenburg s Ribbentropovým příkazem informovat Molotova o tom, že tajný dodatek paktu se zařazením Finska do sovětské zájmové sféry zůstává plně v platnosti. Na to Molotov reagoval upozorněním, že v tom případě je nutné, aby z Finska byly odvolány německé jednotky.⁴⁶

Druhá schůzka Molotova s Hitlerem trvala tři hodiny a podle V. Berežkova měla „velmi ostrý charakter“.⁴⁷ Hitler, jak slíbil předchozího dne, zahájil debatu hovorem o konkrétních sporných bodech. Upozornil, že Německo se dosud plně řídilo uzavřenými dohodami, což se „o ruské straně říci nedalo“. Zmínil zejména výměnu Litvy za polská území v září 1939, která byla pro Německo z hospodářského hlediska nevýhodná, dále nečekaný sovětský požadavek na Bukovinu, která v tajném dodatku vůbec nebyla zmíněna a nynější sovětský tlak v otázce Finska. Německo podle Hitlera uznává, že Finsko patří do sovětské zájmové sféry, ale „nepřeje si žádný nový konflikt v oblasti Baltského moře“, protože má zájem na nepřerušovaných dodávkách niklu a dřeva z Finska. Navíc případného konfliktu v této oblasti by mohla využít Británie.⁴⁸ Molotov na Hitlerovo úvodní kritické prohlášení reagoval upozorněním, že bez dohody se Sovětským svazem by Německo nikdy nedosáhlo tak

---

nevýznamné setkání s Hessem Molotov vzpomínal: „Ptám se Hesse? Máte program strany? Vím, že nemají. Co je to za stranu, která nemá program. A stanovy máte? Vím, že nemají. Ale rozhodl jsem se trochu ho popíchnout.“ Čujev, c. d., s. 38. Nacistické špičky na Molotova jinak celkově „nepůsobily dojemem šilenců.“ Tamtéž, s. 33.

⁴⁵ Srv. podkapitola 7.1.

⁴⁶ O Schulenburgově návštěvě na velvyslanectví informoval Molotov Stalina telegramem odeslaným v 15 hodin. 1941 god. k. 1, s. 384.

⁴⁷ Berežkov, S diplomatičkou, s. 31. Autorem německého záznamu jednání je P. Schmidt, sovětský záznam vypracovali V. Berežkov a V. Pavlov.

⁴⁸ NSR, s. 234-235; 1941 god. k. 1, s. 375-376.

rychlého úspěchu ve válce za západě na jaře 1940. Dohody z předchozího roku byly v některých bodech již splněny (Polsko, pobaltské země), ale další sporné body bude nutné nově projednat.⁴⁹ V otázce Bukoviny Molotov připustil, že v tajném dodatku nebyla zmíněna, „nyní ale Německo musí pochopit ruský zájem i na jižní Bukovině ... namísto toho dalo Německo záruku za celé rumunské území, bez ohledu na sovětské přání ohledně jižní Bukoviny.“⁵⁰ Hitler na tato slova znovu připomněl, že v dohodách z roku 1939 nebyla o Bukovině ani zmínka a uvedl, že „by bylo možné dosáhnout mnohem větších úspěchů, když Rusko nebude hledat prospěch v oblastech, na nichž má zájem Německo“. Pokud bude „Německo a Rusko bok po boku bojovat proti ostatnímu světu“, je možné dosáhnout velkých úspěchů. K tomu je ovšem třeba vyjasnit tyto záležitosti „druhořadého významu“.⁵¹ S tím Molotov vyjádřil souhlas a obrátil pozornost k otázce Finska – Sovětský svaz se znepokojením sleduje narůstající německou vojenskou přítomnost ve Finsku. Molotov zmínil, že SSSR „bojoval proti Polsku, bojoval proti Finsku a kdyby to bylo nutné, byl připraven k boji i o Besarábii“. Finsko dohody z předchozího roku zařadily do sovětské zájmové sféry a tato „otázka ještě nebyla vyřešena“. Na přímý Hitlerův dotaz, zda sovětská vláda uvažuje o nové válce proti Finsku, Molotov podle německého záznamu „poněkud vyhýbavě“ odpověděl, že válce je možné se vyhnout, pokud se finská vláda zřekne protisovětské politiky.⁵² Hitler poukázal na to, že finská vláda vydala prohlášení o přátelském vztahu vůči Rusku. Podle Molotova „činy neodpovídají slovům ... mír v oblasti Baltského moře bude zajištěn jen v případě plné dohody mezi Německem a Ruskem.“⁵³ Na to Hitler rozhodně prohlásil, že „na Baltu nesmí být žádná válka. Baltský konflikt by byl těžkým břemenem na německo-

---

⁴⁹ NSR, s. 236-237; 1941 god. k. 1, s. 376-377.

⁵⁰ NSR, s. 237; 1941 god. k. 1, s. 377.

⁵¹ NSR, s. 238; 1941 god. k. 1, s. 377.

⁵² NSR, s. 239; 1941 god. k. 1, s. 378.

⁵³ NSR, s. 240; 1941 god. k. 1, s. 379.

ruských vztazích.“ Molotov reagoval s tím, že „nejde o válku na Baltu“, řešení finské otázky si sovětská vláda představuje „stejným způsobem jako v Besarábii a přilehlých zemích minulého roku“.⁵⁴ Navíc nechápe německé obavy z války na Baltu, když minulého roku Německo v horší situaci zaujímal jiný postoj. Učiní-li tak Německo i tento rok, tak „nevzniknou žádné komplikace“.⁵⁵ Hitler znovu opakoval, že na Baltu si žádnou válku nepřeje a snažil se hovor svést již jiným směrem – „k důležitějším problémům“. Zahájil rozsáhlou přednášku o budoucím dělení „konkurzní podstaty“ britského impéria. Státy, které se toho chtějí účastnit, „musí skončit se vzájemnými neshodami a soustředit se výhradně na dělení britského impéria“.⁵⁶ Německo uznává ruský zájem v oblastech na jih od SSSR, kde „je zapotřebí vymezit smělou linii budoucích hranic pro národy a prostory pro jejich činnost na příštích padesát až sto let“.⁵⁷ Molotov na Hitlerovy úvahy reagoval zdrženlivě – „chtěl by se nejprve zabývat problémy poněkud blíže Evropě“.⁵⁸ Zmínil otázku statutu černomořských průlivů a a vrátil se k problému Rumunska – německé záruky Rumunsku sovětská vláda považuje za namířené proti SSSR a žádá jejich zrušení. Po Hitlerově odmítavé reakci, Molotov uvedl, že sovětská vláda uvažuje o poskytnutí stejných záruk Bulharsku. Hitler poukázal na to, že Rumunsko o záruky samo požádalo, zatímco Bulharsko o sovětské záruky nežádá. Molotov odpověděl, že pro Sovětský svaz je otázka záruk Bulharsku a statutu úžin věcí bezpečnosti země proti případnému napadení. V Bulharsku by samozřejmě „zůstal zachován existující režim“.⁵⁹ Hitlerovi bylo jasné, že k dohodě ve sporných bodech nedojde a jako

---

⁵⁴ NSR, s. 240; 1941 god. k. 1, s. 379.

⁵⁵ NSR, s. 241; 1941 god. k. 1, s. 380.

⁵⁶ NSR, s. 243; 1941 god. k. 1, s. 381.

⁵⁷ NSR, s. 244; 1941 god. k. 1, s. 381.

⁵⁸ Německý tlumočník P. Schmidt: „Molotov se nedal ošálit. Chtěl raději mluvit o věcech, které byly Evropě bližší.“ Schmidt, c. d., s. 251.

⁵⁹ NSR, s. 245-246; 1941 god. k. 1, s. 382-383.

předchozího dne s odkazem na „možný anglický nálet“ diskuzi ukončil.⁶⁰ Zapisující Paul Schmidt nepamatoval podobně ostré rozhovory od Hitlerova jednání s Chamberlainem v září 1938.⁶¹ Tlumočník Gustav Hilger zaznamenal, že „konflikt zájmů obou partnerů byl tak zjevný, že byla zřejmá jen malá pravděpodobnost dohody... Hitler se snažil tlačit SSSR směrem k Perskému zálivu a nebyl ochoten uznat sovětské zájmy v Evropě.“⁶²

Večer 13. listopadu se na sovětské ambasádě konal slavnostní banket pro asi 500 hostů, přítomen byl i Ribbentrop a Göring, „jehož prsa a břicho zdobil celý ikonostas řádů a medailí“.⁶³ Do chodu večírku ale zasáhl letecký poplach, vyvolaný letadly údajně již „poražené Anglie“. Protože v budově ambasády nebyl vhodný protiletecký kryt, pozval Ribbentrop Molotova do krytu říšského ministerstva zahraničních věcí. Zde od 21:45 hodin do půlnoci proběhla ještě jedna původně neplánovaná debata.⁶⁴

Ribbentrop chtěl zvrátit neúspěšné vyznění předchozích jednání a na poslední schůzce Molotovovi předložil německý návrh dohody o spolupráci Sovětského svazu se signatáři Paktu tří. *De facto* šlo o přistoupení SSSR k tomuto paktu. Navrhovaná dohoda měla tři odstavce, ve kterých se Německo, Itálie, Japonsko a Sovětský svaz zavazovaly k vzájemné spolupráci, respektování svých „přirozených zájmových sfér“ a k nevstupování do žádného spolku namířeného proti zájmům některého ze čtyř

---

⁶⁰ Při loučení s Molotovem Hitler zalitoval, že „se dosud nemohl setkat s tak velkou osobností historie jako je Stalin“. 1941 god. k. 1, s. 383. Molotov později vzpomínal: „Oblékám se a on mi říká: ‚Jsem přesvědčen, že historie nikdy nezapomene na Stalina.‘ ‚O tom nepochybuji,‘ odpověděl jsem. ‚Ale doufám, že nezapomene ani na mne,‘ řekl Hitler. ‚Ani o tom nepochybuji.‘“ Čujev, c. d., s. 33. Podle Berežkova měl Molotov vyřídít Hitlerovo přání setkat se Stalinem, což „sehrálo podstatnou roli v omylech Stalina při určení termínu útoku Německa na SSSR.“ Berežkov, Kak ja stal, s. 13.

⁶¹ Schmidt, c. d., s. 253.

⁶² Hilger, c. d., s. 323-324. Sám Molotov na Hitlerovu snahu vzpomínal: „lákal nás do Indie přes Irán. Špatně chápal sovětskou politiku.... Chtěl nás zatáhnout do dobrodružství, jen co my se na jih zapleteme, jemu bude lehčeji... Museli bychom být naivní, abychom to nechápali. ... On říkal svoje, já taky svoje. Neustoupil jsem... chtěl nás zatáhnout do své hry, abychom společně vystoupili proti Anglii ... přitom jsem u něj na druhé straně nemohl vymoci ústupky v otázce Finska a Rumunska.“ Čujev, c. d., s. 32-33, 37.

⁶³ Berežkov, S diplomatickou, s. 30. Pod bustou Lenina se podával kaviár a vodka, podle P. Schmidta by „žádná kapitalistická tabule - nebo plutokratická ... nemohla být prostřena bohatěji.“ Schmidt, c. d., s. 253.

⁶⁴ Autorem německého záznamu jednání je G. Hilger, autorem sovětského V. Pavlov.

signatářů.⁶⁵ Ribbentrop pak obsáhle návrh komentoval, mocnosti by se vzájemně dohodly na vymezení svých vlivových sfér a ve prospěch Sovětského svazu by byl změněn statut černomořských úžin. Hlavní směr územních aspirací Sovětského svazu by podle Ribbentropa „pravděpodobně ležel jižně od současného území Sovětského svazu, směrem k Indickému oceánu“.⁶⁶ Molotov na Ribbentropovy návrhy reagoval podobně jako při předchozí debatě s Hitlerem. Souhlasil s Ribbentropem, že současná konvence o úžinách je „bezcestná“, ale dále nakladl velké množství doplňujících otázek: „nejde jen o Turecko, ale i o Bulharsko ... Sovětský svaz se také v každém případě zajímá o osud Rumunska a Maďarska ... sovětská vláda by ráda znala záměry Osy v Jugoslávii a Řecku a stejně tak v Polsku ... sovětskou vládu zajímá také otázka švédské neutrality a otázka přístupů do Baltského moře [a] finská otázka.“⁶⁷ Všechny tyto věci musí být nejprve vyřešeny. Ribbentrop byl spádem Molotových otázek naprosto zaskočen. Odpověděl, že je otázkami „zavalen“ (*überfragt*) a nemůže dodat nic jiného, než to, co už Molotov slyšel odpoledne od Hitlera.⁶⁸ Navíc „Německo vede boj na život a na smrt proti Anglii a nemůže se zabývat celou řadou konkrétních otázek“.⁶⁹ A znovu se Molotova otázal, zda souhlasí s tím, že Sovětský svaz by měl „v zásadě směřovat k Indickému oceánu“. Molotov se skrytým sarkasmem odpověděl, že se domníval, že „Německo bojuje ‚na život‘ a Anglie bojuje ‚na smrt‘“ a prohlásil, že k otázce směřování na jih se bude možné vyjádřit až po vyjasnění zmíněných konkrétních bodů.⁷⁰ Tím byla debata uzavřena.

Berlínská jednání tak nedospěla k žádné nové dohodě. Po návratu na sovětskou ambasádu Molotov v 1:20 ráno 14. listopadu zaslal telegrafickou zprávu o výsledcích

---

⁶⁵ NSR, s. 248-249; 1941 god. k. 1, s. 386.

⁶⁶ NSR, s. 250; 1941 god. k. 1, s. 386. V tajném dodatku k navrhované dohodě byly sféry vlivu přesně vymezeny: Německo – střední Afrika, Itálie – severní Afrika, Japonsko – východní Asie, Sovětský svaz - území směrem k Indickému oceánu. NSR, s. 257.

⁶⁷ NSR, s. 252; 1941 god. k. 1, s. 389-390.

⁶⁸ NSR, s. 253; 1941 god. k. 1, s. 390.

⁶⁹ 1941 god. k. 1, s. 390.

⁷⁰ NSR 254; 1941 god, k. 1 s. 391.

jednání Stalinovi: „Obě dnešní schůzky neměly žádoucí výsledky. Při jednání s Hitlerem jsme nejvíce času strávili nad otázkou Finska... Moje upozornění, že v loňském roce Německo k finské otázce žádné výhrady nemělo, zůstalo nevyslyšeno. V otázce garancí Bulharsku, která vyvolala Hitlerovu ostražitost ... se [Hitler] vyhnul odpovědi.“⁷¹ Sovětská delegace 14. listopadu 1940 odjela zpět do Moskvy.

3.3 Výsledky berlínských rozhovorů

Výsledky berlínských jednání nebyly uspokojivé ani pro jednu stranu. Molotov po návratu do Moskvy Stalina o průběhu rozhovorů podrobně informoval.⁷² Německo neuznalo ani jeden sovětský požadavek, k dohodě nedošlo dokonce ani v otázce Finska, které podle dodatku k paktu ze srpna 1939 patřilo do sovětské zájmové sféry. V telegramu sovětskému velvyslanci v Londýně Majskému z 17. listopadu 1940 Molotov shrnul, že „žádná dohoda podepsána nebyla ... jak se ukázalo z průběhu debat, Němci se naopak chtějí zmocnit i Turecka udělením garancí bezpečnosti jako v Rumunsku a nám chtějí zacpat hubu slibem revize konvence z Montreaux v náš prospěch ... Němci a Japonci by náš očividně rádi nasměrovali směrem k Perskému zálivu a Indii, což jsme odmítli, protože takové rady ze strany Německa pokládáme za nemístné.“⁷³

Odpověď na Ribbentropův návrh „Paktu čtyř“ předložený během poslední schůzky v protiletectkém krytu říšského ministerstva zahraničí Molotov německému velvyslanci Schulenburgovi předal 25. listopadu 1940. Molotov oznámil podmínky za jakých je „Sovětský svaz ochoten přistoupit na návrh paktu čtyř mocností“, ke

---

⁷¹ 1941 god. k. 1, s. 393.

⁷² Po pročtení záznamů z jednání se Stalin Molotova otázel, „jak tě [Hitler] mohl strpět, když jsi mu tohle všechno říkal?“ Čujev, c. d., s. 35-36.

⁷³ 1941 god. k. 1, s. 396.

kterému zároveň „navrhuje 5 tajných dodatků“.⁷⁴ Podmínky byly shrnuty v memorandu, které Schulenburg okamžitě odeslal do Berlína. Jednotlivé body memoranda vyjadřovaly sovětské požadavky, ve kterých se Molotov s Hitlerem v Berlíně dostal do sporu:

1) Německá vojska opustí Finsko, které patří do sféry vlivu SSSR. Sovětská strana bude garantovat německé hospodářské zájmy ve Finsku.

2) SSSR uzavře pakt o vzájemné pomoci s Bulharskem, které se nachází „v bezpečnostní sféře sovětských černomořských hranic“. V oblasti průlivů Bospor a Dardanely SSSR vybuduje vlastní vojenskou a námořní základnu.

3) Hlavním směrem sovětských aspirací bude oblast jižně od Baku a Batumi.

4) Japonsko se zřekne svých uhelných koncesí na severním Sachalinu.

Tyto požadavky měly být podrobně uvedeny v pěti navrhovaných tajných protokolech. Šlo o podmínky, na které Německo nemohlo přistoupit a které Hitler odmítl již během jednání s Molotovem. Proto na sovětský návrh z Berlína žádná odezva nepřišla. I mlčení ale byla odpověď, kterou v Moskvě velmi dobře pochopili.

Německo v následujících týdnech naopak postupovalo v přesném rozporu se sovětskými požadavky. 6. ledna 1941 hlásil sovětský velvyslanec z Rumunska do Moskvy posilování německé vojenské přítomnosti v zemi.⁷⁵ Maďarsko, Rumunsko a Slovensko na konci listopadu oficiálně přistoupily k Paktu tří a Německo usilovalo i o přistoupení Bulharska a Jugoslávie.⁷⁶ Dimitrovovi, který byl Bulhar, Stalin 25. listopadu 1940 oznámil, že Sovětský svaz nabídl Bulharsku uzavření dohody o vzájemné pomoci. Pokud bude dohoda uzavřena, je SSSR ochoten podpořit

---

⁷⁴ DVP T. 23, k. 2-1, s. 136; ADAP Bd. XI-2, Nr. 404, s. 597-598.

⁷⁵ DVP T. 23, k. 2-1, s. 276.

⁷⁶ Maďarsko přistoupilo k Paktu tří 20. 11., Rumunsko 23. 11. a Slovensko 24. 11. 1940. Bulharsko až 1. 3. a Jugoslávie 25. 3. 1941. K německo-sovětskému soupeření na Balkáně srv. Volkov, V. K., Sovětsko-germanskoje protivoborstvo na Balkanach v vtoroj polovine 1940 goda: Motivy i charakter, In: Vojna i politika 1939-1941, Moskva 1999, s. 394-412.

bulharské územní nároky v Thrákii a jinde „lodřtvm i jinými způsoby. Pokud dojde k dohodě ... nebudeme Bulharsku bránit v přistoupení k Paktu tří. Naopak v tom případě k Paktu tří sami také přistoupíme. Jestli Bulhaři náš návrh nepřijmou, tak padnou plně do drápů Němcům a Italům ... Ve vztahu k Turecku potřebujeme základny, aby Průlivy nemohly být použity proti nám. Je zřejmé, že Němci by chtěli, aby se pány Průlivů stali Italové ... Naše vztahy s Němci jsou navenek uspokojivé, ale ve skutečnosti jsou mezi námi vážné rozpory.“⁷⁷ Sovětské návrhy na uzavření smlouvy o vzájemné „pomoci“ ale Bulharsko odmítlo. Velvyslanec A. A. Lavriščov 18. prosince 1940 oznamoval *Narkomindělu* mínění bulharské vlády, podle které by „uzavření paktu se Sovětským svazem zvětšilo hrozbu vojenského napadení Bulharska a bylo by ohrožením i pro samotný SSSR“.⁷⁸ Bulharsko, které SSSR označil za součást své „bezpečnostní sféry“, začalo naopak hledat ochranu u Německa. Sovětský tisk 13. ledna 1941 publikoval „prohlášení TASS“ zformulované Stalinem, ve kterém se dementovaly zprávy o „vstupu německých vojsk do Bulharska se souhlasem SSSR“. TASS je zplnomocněn prohlásit, že „jestli jsou německá vojska v Bulharsku ... tak se to děje bez vědomí a souhlasu SSSR“.⁷⁹ Německý velvyslanec Schulenburg požadoval na začátku ledna 1941 od Berlína instrukce, jakým způsobem reagovat na vzrůstající počet nejrůznějších „pověstí o přibývání německých vojsk v Rumunsku“ a „do jaké míry se to týká i Bulharska a Turecka“. Ribbentrop v odpovědi z 10. ledna 1941 německou vojenskou přítomnost na Balkáně odůvodnil jako „preventivní vojenská opatření proti Anglii“.⁸⁰

---

⁷⁷ Dimitrov, c. d., s. 203.

⁷⁸ DVP T. 23, k. 2-1, s. 211. K sovětským nabídkám Bulharsku srv. Sipols, V., Tajny diplomatičeskoje. Kanun velikoj otečestvennoj 1939-1941, Moskva 1997, s. 278-285; Bezymenskij, Vizit V. M. Molotova, s. 141-142. Srv. také rozhovor Hitlera s bulharským vyslancem Draganovem 3. prosince 1940, ADAP Bd. XI-2, Nr. 438, s. 640-645.

⁷⁹ Oglašeniju, s. 299. Nóta německého ministerstva zahraničních věcí z 22. června 1941 charakterizovala „přímou nepřátelský ráz proti Německé říši“ tohoto sovětského prohlášení. Úřední dokumenty o vzniku války proti SSSR, Praha 1941, s. 34.

⁸⁰ NSR, s. 266-267.

Sovětský velvyslanec v Berlíně Děkanozov předal 17. ledna 1941 státnímu tajemníku Weiszäckerovi oficiální sovětský protest proti německé vojenské přítomnosti v balkánských zemích. V nótě se pravilo, že podle „všech zpráv jsou německá vojska ve velkém počtu v Rumunsku, připravují se na vstup do Bulharska a mají za úkol okupaci Bulharska, Řecka a oblasti průlivů. ... Sovětská vláda opakovaně prohlásila, že území Bulharska a průlivů pokládá za bezpečnostní zónu SSSR [a] ... jakoukoli přítomnost cizích armád v této oblasti bude vláda SSSR pokládat za porušení svých bezpečnostních zájmů.“⁸¹ Téhož dne o narůstajícím napětí jednal v Moskvě se Schulenburgem Molotov, který vyjádřil svůj „údiv nad situací, která nastala po jeho návštěvě Berlína“. Stěžoval si, že sovětská vláda předala Německu již 25. listopadu 1940 svoje podmínky pro přistoupení k Paktu tří mocností, ale „od té doby uběhly už dva měsíce a od německé vlády nepřišla žádná odpověď. ... je to podivný způsob, když na prohlášení sovětské vlády není žádná odezva a události se vyvíjejí vlastním pořádkem.“ Schulenburg přislíbil, že si ihned od Berlína vyžádá odpověď. Molotov také přečetl Schulenburgovi stejnou protestní nótu jako v Berlíně ve stejný den předal Děkanozov. V souladu s Ribbentropovými pokyny Schulenburg německou vojenskou přítomnost v Rumunsku vysvětlil jako „preventivní krok proti možnému útoku Anglie“.⁸² Dne 23. ledna 1941 Schulenburg Molotovovi předal oficiální německou odpověď na sovětské podmínky z 25. listopadu 1940 a na protestní nótu ze 17. ledna 1941. V odpovědi na nótu se konstatovalo, že soustředění německých vojsk v Rumunsku je namířeno proti Anglii a vstup vojsk do Bulharska se neplánuje. Odpověď na podmínky z 25. listopadu se nesla ve velmi obecném duchu, německá vláda podmínky údajně „projednává se spojeneckými vládami Itálie a Japonska a doufá, že v zájmu dalšího vyjasnění těchto

---

⁸¹ ADAP Bd. XI-2, Nr. 668, s. 934.

⁸² DVP T. 23, k. 2-1, s. 343-344; ADAP Bd. XI-2, Nr. 669, s. 935-936..

otázek bude moci v blízké budoucnosti obnovit politické rozhovory s vládou SSSR“.⁸³ Schůzka 23. ledna 1941 byla poslední, na které se o sovětských podmínkách pro přistoupení k Paktu tří hovořilo. Žádná další reakce na toto téma z německé strany do 22. června 1941 již nepřišla.

Sovětské požadavky z 25. listopadu 1940 Hitlerovi potvrdily jeho pochyby o záměrech Sovětského svazu a o sovětském postoji v případě vázání německých sil na západě ve válce s Británií. Před vojenskými a politickými činiteli první úvahy o válce proti SSSR pronášel již od léta 1940 a první operační studie tažení proti SSSR byla vypracována v srpnu 1940. Definitivní rozhodnutí o vojenském řešení padlo ale až po Molotovově návštěvě. Zejména představitelé válečného loďstva a ministerstva zahraničí prosazovali dohodu se SSSR a vytvoření tzv. kontinentálního bloku namířeného proti Británii.⁸⁴ Ještě 1. listopadu 1940 si náčelník OKH gen. Franz Halder zapsal do deníku: „Molotov souhlasí s rozhovory v Berlíně ... Vůdce doufá, že se mu podaří přivést Rusko do jednotné protianglické fronty.“⁸⁵ Předběžné přípravy pro případ neúspěchu jednání ale dále pokračovaly, o tři dny později Halder zaznamenal Hitlerovy výroky na poradě s vojenskými veliteli: „Rusko zůstává hlavním problémem v Evropě. Je nutné se připravit na konečné zúčtování s ním.“⁸⁶ 12. listopadu 1940 Hitler podepsal svou Směrnicí č. 18 pro vedení války. Podrobně v ní rozebíral možné obsazení zbytku Francie, okupaci Pyrenejského poloostrova a situaci ve Středomoří. Sovětskému svazu věnoval pouze jeden odstavec, kde uvedl, že „politické diskuze s cílem vyjasnit ruský postoj v nejbližší budoucnosti byly

---

⁸³ DVP T. 23, k. 2-1, s. 357-358.

⁸⁴ Srv. Bezymenskij, Vizit Molotova, s. 127.

⁸⁵ Halder, F., Kriegstagebuch. Band II (dále jen KTB), Stuttgart 1963, s. 158.

⁸⁶ Halder, KTB II, s. 165.

zahájeny. Bez ohledu na výsledek těchto rozhovorů všechny přípravy pro Východ, ke kterým jsem dal ústní příkazy, budou pokračovat.“⁸⁷

Po Molotovově odjezdu si Halder 14. listopadu zaznamenal, že „žádná závazná dohoda nebude“.⁸⁸ Necelý měsíc po přednesení sovětských požadavků Hitler 18. prosince 1940 podepsal Směrnici č. 21 Operace Barbarossa s cílem „zničit Sovětské Rusko ještě před ukončením války proti Anglii“.⁸⁹ Sovětské požadavky během listopadových jednání pak označoval za jeden z hlavních důvodů svého rozhodnutí.⁹⁰ 30. prosince 1940 informoval dopisem o současné vojensko-politické situaci Mussoliniho. Nesdělil mu přímo záměr zaútočit na SSSR, psal ale o nutnosti „předvídat krajní důsledky“ a mít připravenou silnou německou armádu, která „si dokáže poradit s každou eventualitou na Východě“.⁹¹ Za hlavní problémy stojící mezi Německem a SSSR označil „Finsko a Istanbul. Ohledně Finska neočekávám zásadní potíže, protože Finsko v podstatě nepovažujeme za součást své sféry vlivu, a jedině, co nás zajímá, je, aby v této oblasti nevypukla druhá válka. Naopak není v našem zájmu ponechat Istanbul na pospas Rusku a Bulharsko na pospas bolševismu.“⁹²

Během porady s vojenskými veliteli před nadcházejícím tažením proti SSSR 14. června 1941 se Hitler o jednáních s Molotovem znovu zmínil. Prohlásil, že „před nějakým časem položil Rusku otázku, zda je ochotno jít s Německem. Rusko odpovědělo vyhýbavými protiotázkami, které zřetelně odhalovaly, že touží po posílení své moci. Zkušenost nás naučila, že Rusko je drzé, jakmile vidí, že je

---

⁸⁷ Trevor-Roper, H. (ed.), *Hitler's War Directives 1939-1945*, London 1966, s. 86.

⁸⁸ Halder, KTB II, s. 180.

⁸⁹ Trevor-Roper, c. d., s. 93.

⁹⁰ G. Gorodetsky se domnívá, že „Hitlerovo rozhodnutí k útoku na SSSR bylo jasným důsledkem nekompromisnosti Rusů při definování toho, co pokládali za své zásadní bezpečnostní požadavky na Balkáně ... Stalinův postoj k otázce Bulharska definitivně stvrdil osud Ruska.“ Gorodetsky, c. d., s. 75

⁹¹ K Italům Němci neměli důvěru a o napadení SSSR je oficiálně informovali až po zahájení útoku. Srv. Ciano, c. d., s. 333 a 517.

⁹² ADAP Bd. XI-2, Nr. 586, s. 827.

Německo poutáno jinde.⁹³ Sovětské požadavky během listopadových jednání poté Hitler použil i pro oficiální zdůvodnění útoku na SSSR ve svém „prohlášení k národu“ z 22. června 1941. Obširně citoval čtyři sovětské podmínky týkající se Rumunska, Bulharska, Finska a základen v Průlivech, na které jako „vědomý zástupce evropské kultury a civilizace“ dal záporné odpovědi.⁹⁴

Na listopadová jednání Hitler mnohokrát vzpomínal i v průběhu války. Např. 4. června 1942 při svém setkání s finským maršálem Mannerheimem Hitler prohlásil, že Molotov z jednání „odešel s rozhodnutím zahájit válku a já jsem se ním rozloučil rozhodnut předejít ho, pokud to bude možné. ... Kdyby Rusové tehdy na jaře 1940 obsadili celé Rumunsko včetně ropných zdrojů, ocitli bychom se v roce 1941 v beznadějně pozici ... dal jsem jasně najevo, že tyto požadavky nemůžeme akceptovat.“⁹⁵ Ještě v únoru 1945 řekl Hitler Bormannovi: „Chování Sovětů v létě 1940, kdy si připojili Pobaltí a Besarábii, zatímco my jsme měli na Západě plné ruce práce, nevzbudilo nejmenší pochybnosti o jejich pravém cíli. A i kdyby takové pochybnosti existovaly, pak je Molotovova návštěva v listopadu zcela rozptýlila. Zmást mě nemohly ani Stalinovy návrhy po návratu jeho ministra zahraničí. Stalin, tento vyděrač od narození, chtěl jen získat čas a vylepšit své pozice ve Finsku a na Balkáně. Hra na schovávanou podle všech pravidel - Stalin mohl začít válku každým dnem. V průběhu celé zimy a zejména v prvních jarních dnech mi nedala spát myšlenka, že by nás Sověti mohli předejít.“⁹⁶

---

⁹³ Záznam v deníku polního maršála von Bocka. Bock, F., *Mezi povinnostmi a pochybnostmi*, Brno 1998, s. 220.

⁹⁴ Úřední dokumenty, s. 11-13. V nótě německého ministerstva zahraničních věcí z 22. června 1941 byly taktéž citovány sovětské požadavky z 25. listopadu 1940, které „Německo samozřejmě nemohlo přijmouti“. Tamtéž, s. 33.

⁹⁵ Mannerheim právě slavil 75. narozeniny. Rozhovor byl bez Hitlerova vědomí nahrán na magnetofonový pásek. Záznam byl rekonstruován až v roce 1993. Wegner, B., *Hitlers Besuch in Finland. Das geheime Tonprotokoll seiner Unterredung mit Mannerheim am 4. Juni 1942*, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, Heft 1/1993, s. 134-136.

⁹⁶ Trevor-Roper, H. R. (ed.), *Hitlers politisches Testament. Die Bormann-Diktate vom Februar und April 1945*, München 1981, s. 114.

Berlínská jednání, která měla vyjasnit sporné otázky a přinést novou dohodu, tak vedla k přesně opačnému výsledku. Sovětské straně bylo zřejmé, že s dalšími sovětskými územními zisky Německo nebude souhlasit a naopak Hitlerovi se potvrdily jeho obavy z budoucího postoje SSSR. V Německu byly plně zahájeny přípravy a plánování útoku na SSSR, s předběžně stanoveným termínem na polovinu května 1941. Zásadní změny nastaly ale i v plánování sovětském.⁹⁷

---

⁹⁷ Srv. podkapitola 7.9. Podle Chruščova výsledky jednání v Berlíně „posílily naše přesvědčení, že válka je nevyhnutelná a pravděpodobně blízká. Stalinova tvář a chování jevíly známky nervozity.“ Khrushchev, c. d., s. 132.

4. Od neúspěšných jednání v Berlíně do německého útoku

4.1 Ochlazení sovětsko-německých vztahů na počátku roku 1941

Po neúspěšném vyznění berlínských jednání a následujícím německém mlčení na sovětské podmínky z 25. listopadu 1940 se od počátku roku 1941 začaly ještě více ochlazovat sovětsko-německé vztahy. V lednu 1941 Německo se Sovětským svazem ještě uzavřelo několik dohod, podle kterých by se navenek zdálo, že sovětsko-německá spolupráce bude nadále pokračovat. Molotov a Schulenburg podepsali 9. ledna 1941 protokol o odprodeji pásu pohraničního území Litvy, který byl od září 1939 v německém držení, ve prospěch SSSR za 7,5 milionu zlatých dolarů.¹ O den později pak Mikojan se Schnurrem uzavřeli dohodu o vzájemné hospodářské výměně na druhé období (1941-1942) stanovené hospodářskou smlouvou z předchozího roku. Smlouva hospodářské dodávky v celkovém objemu 630 milionů německých marek rozdělila pro rok 1941 do následujících termínů:²

	Sovětské dodávky	Německé dodávky
1. 2. – 11. 5. 1941	115	-
11. 5. – 11. 8. 1941	170	117
11. 8. – 1. 11. 1941	87	143
1. 11. – 1. 2. 1942	86	142

Z tabulky je zřejmé, že sovětské dodávky měly postupně klesat a německé naopak stoupat. Němci, kteří počítali se zahájením války v polovině roku, si tak zajistili, že během prvního pololetí 1941 nebudou muset do SSSR nic dodávat.

Tyto dvě smlouvy byly ale zároveň posledními sovětsko-německými dohodami. Sovětský svaz negativně vnímal posilování německé vojenské přítomnosti

---

¹ Sověti chtěli částku splácet v průběhu následujících dvou let. Německá strana si ale vymínila, že suma bude zaplácena do tří měsíců, z toho 1/8 v barevných kovech. Němci si tak nechali bohatě zaplatit za území, které, jak předpokládali, již za půl roku dobudou zpět. DVP T. 23, k. 2-1, s. 280-291; NSR, s. 267-268.

² DVP T. 23, k. 2-1, s. 293.

v balkánských zemích.³ Státní tajemník Weiszäcker 28. února 1941 oznámil sovětskému velvyslanci Děkanozovovi, že Bulharsko 1. března přistoupí k Paktu tří.⁴ Bulharsko tak nejenže odmítlo sovětskou nabídku na uzavření smlouvy o vzájemné pomoci, ale tímto krokem se dostávalo i mimo sovětskou zájmovou sféru, jak ji definoval v listopadu 1940 Molotov.⁵ Molotov tentýž den Schulenburgovi jasně vyjádřil sovětskou nespokojenost. Bulharský krok je v rozporu se sovětskými podmínkami z 25. listopadu 1940 a Německu „je známo, že Bulharsko pokládáme za oblast, která se nachází v bezpečnostní zóně SSSR. Sovětská vláda ... má v Bulharsku vážné zájmy.“⁶ Hned po bulharském podpisu přístupového protokolu k Paktu tří 1. března Schulenburg Molotovovi oznámil další „novinku“ - kvůli hrozícímu vysazení britských vojsk v Řecku „v nejbližší době do Bulharska vstoupí německá vojska“. Podle Molotova se německá vláda tímto krokem „dala na cestu porušování bezpečnostních zájmů SSSR“ a porušila sovětské podmínky z 25. listopadu 1940. Zdůraznil, že „otázka Bulharska je pro nás velmi závažná“, a proto „nemůžeme německé kroky přijímat neutrálně“.⁷ Moskva pak na vstup německých vojsk reagovala nesouhlasným prohlášením TASS, otištěným 4. března 1941 v sovětských denících. Podle prohlášení vstup vojsk „povede nikoli k posílení míru, ale k rozšíření sféry války a zatažení Bulharska do ní“. Proto sovětská vláda „věrna své politice míru, nemůže projevit jakoukoli podporu bulharské vládě při

---

³ Majskij informoval z Londýna 29. ledna 1941 o „systematické infiltraci Němců do Bulharska a [Eden] tvrdil, že v Rumunsku je už 10 německých divizí“. DVP T. 23, k. 2-1, s. 372.

⁴ DVP T. 23, k. 2-1, s. 430.

⁵ 23. ledna 1941 Molotov Schulenburgovi znovu zdůraznil, že Sovětský svaz pokládá Bulharsko a oblast Průlivů za svou „bezpečnostní zónu“. NSR, s. 274.

⁶ DVP T. 23, k. 2-1, s. 434-435; NSR, s. 277-278.

⁷ DVP T. 23, k. 2-1, s. 443-444; NSR, s. 278-279.

provádění její nynější politiky“.⁸ V Německu prohlášení otištěno vůbec nebylo, na což si také Děkanozov v Berlíně stěžoval.⁹

4.2 Jugoslávská krize

Další vyostření sovětsko-německých vztahů přinesla jugoslávská krize. Jugoslávie se v letech 1939-1941 snažila manévrovat mezi zájmy a vlivy států Osy a západními mocnostmi. Po německém vítězství ve Francii jako jeden z posledních států na světě navázala na konci června 1940 diplomatické styky se Sovětským svazem.¹⁰ Jugoslávský velvyslanec Milan Gavrilovič a vojenský atašé Popovič, oba protiněmecky zaměřeni, vedli na podzim 1940 dosud ne úplně objasněná jednání se zástupci Generálního štábu Rudé armády.¹¹ Popovič byl v září 1940 přijat lidovým komisařem obrany Timošenkem a náčelníkem Generálního štábu Mereckovem, se kterými chtěl dohodnout dodávky sovětského válečného materiálu do Jugoslávie. Sovětská strana s jugoslávskými požadavky předběžně souhlasila, sám Timošenko se vyjádřil, že jako voják chápe strategickou důležitost Jugoslávie a rád pomůže „oběma rukama“.¹² Již 25. října bylo Popovičovi oznámeno, že „vyšší sovětská instance“ dala principiální souhlas k dodávkám válečného materiálu jugoslávské armádě.¹³ Ke skutečné realizaci dodávek ale prozatím nedošlo. Sověti trvali na přísném utajení, a proto odmítli možnost přepravy přes Bulharsko nebo přímé přelety letadel. Jugoslávci, kteří měli nedostatek lodních kapacit, navrhli přepravu

---

⁸ DVP T. 23, k. 2-2, s. 448

⁹ DVP T. 23, k. 2-2, s. 462. Goebbels ve svém deníku 5. března 1941 sovětské prohlášení označil jako „prázdný výstřel do vzduchu.“ Dněvníki Jozefa Gebbelsa 1940-1941 gg., In: Novaja i novejšaja istorija č. 3/1995, s. 207.

¹⁰ V Jugoslávii našla ve 20. letech útočiště velmi početná skupina ruských emigrantů, proto Jugoslávie SSSR až do roku 1940 oficiálně neuznávala.

¹¹ Sudoplatov Gavriloviče označuje za spolupracovníka jak britské tak sovětské rozvědky.

Sudoplatov, P., Raznyje dni tajnoj vojny i diplomatii. 1941 god, Moskva 2001, s. 126-127.

¹² Gibianskij, L. Ja., Jugoslavskij krizis načala 1941 goda i Sovetskij sojuz, In: Vojna i politika 1939-1941, Moskva 1999, s. 207-209.

¹³ Náčelník jugoslávského generálního štábu P. Kosič zaslal 25. listopadu do Moskvy poděkování za souhlas s vojenskými dodávkami. Gibianskij, c. d., s. 209. Srv. také Sipols, Tajny, s. 287.

sovětskými loděmi po Dunaji, příp. po moři do jugoslávské zóny v soluňském přístavu. I přes předběžný souhlas ale ani v prosinci ani v lednu 1941 k žádným dodávkám nedošlo.¹⁴ Sovětská strana totiž nelibě vnímala, jak se jugoslávská vláda sblíží s mocnostmi Osy. Popovičovi bylo 4. února 1941 oznámeno, že zdržení způsobil jugoslávský podpis dohody o přátelství s Maďarskem (12. prosince) a uzavření obchodní dohody s Německem (19. prosince 1940). Lidový komisariát obrany ale přesto stále souhlasil s uskutečněním dodávek. Popovič měl do Bělehradu zaslat dotaz, zda by Jugoslávci byli schopni dohodnutý materiál dopravit vlastními prostředky v přísném utajení z přístavu v Oděse. Jugoslávský ministr obrany Pešič telegrafoval 6. února Popovičovi do Moskvy, že s přepravou vlastními loděmi z Oděsy souhlasí a žádal o sdělení data, kdy bude možné materiál naložit. Přesnou odpověď ale Sověti opět neposkytli.¹⁵

Německo, které se připravovalo na tažení proti Řecku, mezitím na jugoslávskou vládu silně tlačilo, aby souhlasila s přistoupením k Paktu tří.¹⁶ Hitler při setkání s regentem Pavlem 4. března 1941 tento požadavek předložil fakticky ve formě ultimáta. Sovětský svaz se snažil podpořit protiněmecké kruhy v Jugoslávii v jejich odporu proti přistoupení k Paktu tří. Velvyslanci Gavrilovičovi byla začátkem března 1941 naznačena sovětská ochota jednat o případném uzavření vojenské spojenecké smlouvy s Jugoslávii.¹⁷ Již v únoru 1941 navíc do Moskvy s tajnou misí přijel B. Simič, představitel tajné organizace srbských důstojníků „Černá ruka“. Podle zprávy sovětského velvyslance v Bělehradě B. Z. Lebeděva z 1. března, Simič přijel

---

¹⁴ Gibianskij, c. d., s. 209.

¹⁵ Tamtéž, s. 210.

¹⁶ Již 13. prosince 1940 Hitler podepsal směrnici č. 20 „Operace Marita“, jejímž cílem bylo obsazení Řecka, kde od podzimu 1940 neúspěšně bojovala italská armáda. Ve směrnici stálo, že „jugoslávský postoj zatím není úplně vyjasněn“. Tervor-Roper, Hitler's War, s. 92.

¹⁷ Gibianskij, c. d., s. 211.

do Moskvy s „tajnými plnými mocemi pro rozhovory se sovětskou vládou“.¹⁸ V půli března však jugoslávská vláda pod německým tlakem souhlasila s přistoupením k Paktu tří. Velvyslanec Gavrilovič proto ještě 22. března během jednání s Molotovovým náměstkem Vyšinským požadoval, aby Sovětský svaz otevřeně označil plánované přistoupení Jugoslávie k Paktu tří za nesprávné a tím se pokusil rozhodnutí Cvetkovičovy vlády zvrátit.¹⁹ Přístupový protokol byl ale 25. března 1941 ve Vídni podepsán, což vyvolalo velké demonstrace v Bělehradě.²⁰ O dva dny později byla Cvetkovičova vláda smetena protiněmeckým vojenským převratem vedeným gen. Dušanem Simovičem. Místo regenta Pavla byl do čela státu dosazen dosud neplnoletý král Petr II. V pozadí převratu stály i britské a sovětské tajné služby.²¹ Nová jugoslávská vláda sice oficiálně neodvolala svůj podpis pod Paktem tří, ale přesto na informace o událostech v Bělehradu Hitler reagoval velkým záchvatem hněvu.²² Ještě 27. března 1941 podepsal směrnicí č. 25, ve které plánovanou vojenskou akci proti Řecku rozšířil i na Jugoslávii.²³

Události v Bělehradě byly naopak příznivě přijaty v Moskvě. Velvyslanec Gavrilovič hned 28. března žádal v Moskvě o vojenskou pomoc pro Jugoslávii.²⁴ V Bělehradě byl 30. března sovětský velvyslanec Lebeděv přijat novým jugoslávským ministrem obrany B. Iličem a vyslechl jeho přání uzavřít „vojensko-politické spojení za jakýchkoli podmínek předložených sovětskou vládou“. Molotov následující den Lebeděvovi telegrafoval sovětský souhlas s příjezdem

---

¹⁸ Gibianskij, c. d., s. 213. Srv. Sipols, Tajny, s. 289-290.

¹⁹ DVP T. 23, k. 2-2, s. 490.

²⁰ Generální tajemník KPJ Tito 22. března 1941 obdržel direktivu Kominterny s příkazem „zaujmout tvrdý postoj“ proti kapitulaci před Německem. Gibianskij, c. d., s. 215. Podle hlášení sovětské vojenské rozvědky byly demonstrace v Bělehradu vedeny pod hesly „Za spojení se SSSR“, „Ať žije Stalin a Molotov“ apod. 1941 god, k. 1, s. 804.

²¹ K ne úplně jasné roli sovětských a britských tajných služeb srv. Gibianskij, c. d., s. 215-216. Sudoplatov, Raznye dni, s. 129-130; Sipols, Tajny, s. 292.

²² Goebbels si poznamenal 29. března 1941, že „vůdce vypadá dost vyčerpaně. Historie s Jugoslávií ho velmi rozezabila“. Dněvníki, č. 3/1995, s. 208.

²³ Trevor-Roper, Hitler's War, s. 108-110.

²⁴ Sipols, Tajny, s. 292.

jugoslávské delegace na jednání do Moskvy.²⁵ Kominternu zároveň jugoslávským komunistům nařídila vyvolat „lidový tlak za odvolání Paktu tří a za uzavření paktu o vzájemné pomoci se SSSR“.²⁶ Gavrilovič 1. dubna 1941 informoval Vyšinského o probíhající mobilizaci jugoslávské armády, která je „dobře vyzbrojena, ale má málo letadel a protitankových děl, které počítá, že dostane od SSSR“. Vyšinskij Gavrilovičovi odpověděl, že Sovětský svaz jugoslávskou politiku „pokládá za správnou“ a schvaluje mobilizaci jugoslávské armády.²⁷ 2. dubna do Moskvy dorazili B. Simič a plk. D. Savič, kteří spolu s velvyslancem Gavrilovičem vytvořili jugoslávskou delegaci.²⁸ Jednání bylo zahájeno následujícího dne, kdy Jugoslávci Vyšinskému předložili vlastní návrh vojenské spojenecké smlouvy. Zároveň vyřídili vzkaz organizátora převratu gen. Simoviče, že „Jugoslávie zcela a úplně stojí na straně SSSR a neuzavře žádnou dohodu s Anglií ani jinou mocností bez souhlasu SSSR“. Na Vyšinského žádost přislíbili vypracovat podrobný seznam požadovaného vojenského materiálu.²⁹

Z hlášení rozvědky NKGB z 2. dubna 1941 byli Sověti informováni o plánovaném německém útoku proti Jugoslávii.³⁰ SSSR byl ochoten podpořit Jugoslávii v jejím odporu proti Německu, ale nikoli se přímo vojensky vázat, jak to předpokládal jugoslávský návrh spojenecké smlouvy předložený 3. dubna. Tento návrh byl proto odmítnut a namísto něho Vyšinskij 4. dubna Jugoslávčům předložil návrh dohody o přátelství a neútočení. Nemožnost uzavření spojenecké smlouvy zdůvodnil tím, že SSSR „má dohodu s Německem a nechceme dát důvod pro

---

²⁵ Gibianskij, c. d., s. 218-219; Sípols, Tajny, s. 293.

²⁶ Komintern, s. 518. Gibianskij, c. d., s. 218.

²⁷ DVP T. 23, k. 2-2, s. 510-511.

²⁸ 2. dubna 1941 Gavrilovič Vyšinského žádal, aby o nadcházejícím sovětsko-jugoslávském jednání byla zveřejněna zpráva v tisku, protože „to by byl úder blesku. Němci by hned pochopili, jak mají vést jednání s Jugoslávií.“ Zároveň Vyšinského informoval, že podle jeho informací se Němci připravují na útok proti SSSR. DVP, T. 23, k. 2-2, s. 513.

²⁹ DVP T. 23, k. 2-2, s. 514-515.

³⁰ 1941 god, k. 2, s. 14-15.

předpoklad, že jsme ochotni ji porušit“.³¹ Jugoslávci nebyli úplně spokojeni, protože by si raději přáli spojeneckou smlouvu, ale se sovětským návrhem souhlasili a předložili alespoň seznam požadovaného vojenského materiálu.³² Během další série schůzek v průběhu dne se pak projednával definitivní text dohody. Došlo přitom ke změně druhého odstavce hovořícího o tom, že v případě útoku třetího státu na jednoho ze signatářů nebude druhý signatář nijak pomáhat agresorovi. Tuto formulaci během dne sovětská strana navrhla zmírnit tím způsobem, že v případě útoku se druhý signatář bude „držet politiky neutrality“.³³ S touto změnou Jugoslávci vyslovili jasnou nespokojenost, protože tak mírné vyjádření „může Němcům rozvázat ruce“.³⁴ Důvodem změny původně navrženého textu byla zřejmě Molotovova schůzka se Schulenburgem téhož dne. Na Molotovovo sdělení o chystaném podpisu sovětsko-jugoslávské přátelské dohody, Schulenburg uvedl, že takový krok vyvolá „podivný dojem a udivení v Berlíně a rozruch v celém světě“ a „sotva vylepší mezinárodní situaci“.³⁵ Jugoslávci navrženou změnu textu odmítli, gen. Simovič ve snaze odvrátit německý útok v Bělehradě naopak od sovětského velvyslance Lebeděva žádal v případě německého útoku „sovětskou demarši v Berlíně“ a byl ochoten „okamžitě přijmout na jugoslávském území jakékoli ozbrojené síly SSSR, zejména letectvo“.³⁶ K definitivnímu rozuzlení situace došlo 5. dubna. B. Simič v poledne Vyšinskému oznámil, že v předložené formě dohodu podepsat nelze, protože jugoslávský národ by z ní byl „rozčarován“. Zároveň „pohrozil“, že pokud nebude text druhého odstavce změněn, Jugoslávie se může

---

³¹ DVP T. 23, k. 2-2, s. 516. Původní jugoslávský návrh srv. Sipols, Tajny, s. 295-296.

³² 1941 god, k. 2, s. 20. Šlo hlavně o letadla, protitankové kanóny, kulometry a palivo.

³³ 1941 god, k. 2, s. 19.

³⁴ Gavrilovič dodal, že delegace měla původně za úkol uzavřít vojensko-politické spojení. Dohoda o přátelství a neútočení je něco jiného, ale přesto má velký význam pro budoucí osud Jugoslávie a může „zachránit mír“, proto je nutná její přesná formulace. 1941 god, k. 2, s. 19-20.

³⁵ DVP T. 23, k. 2-2, s. 519-520.

³⁶ Gibianskij, c. d., s. 220; Sipols, Tajny, s. 297.

obrátit k Británii, od které má konkrétní nabídky vojenské pomoci.³⁷ Stalinovi byly mezitím předloženy další agenturní svodky rozvědky NKGB i vojenské rozvědky o chystaném německém útoku proti Jugoslávii, který může způsobit i odklad případné akce proti SSSR.³⁸ V noci z 5. na 6. dubna byli Jugoslávci neočekávaně pozváni do Kremlu, kde na ně kromě Vyšinského čekali i Molotov se Stalinem. Molotov překvapivě oznámil, že sovětská strana je ochotna přijmout Jugoslávci navrhanou formulaci dohody. A Stalin navíc uznal jugoslávské argumenty, protože sovětská formulace textu by znamenala, že v případě útoku na Jugoslávii „si SSSR umyje ruce“.³⁹ Ve tři hodiny ráno 6. dubna byla dohoda o přátelství a neútočení datovaná zpětně 5. dubnem podepsána. Obě strany se zavazovaly v případě útoku proti jedné z nich „pokračovat v politice přátelských vztahů k druhé straně“.⁴⁰ Hlavním důvodem náhlého sovětského obratu byly zřejmě zprávy o blížícím se německém útoku na Jugoslávii. Cílem bylo zřejmě povzbudit Jugoslávce v odporu a prodloužit tak německé vázání na Balkáně. V analýze *Narkomindělu* z 4. dubna k výhodám chystané smlouvy se praví, že Jugoslávie „se vážně připravuje na odpor Němcům“, a proto by podpora Jugoslávie „odpovídala našim státním zájmům. Samozřejmě, že žádný krok z naší strany nezajistí absolutní garanci, aby Jugoslávie nebyla napadena ze strany mocností Osy, ale už sám fakt naší podpory bude mít pro Jugoslávii velký politický význam a zároveň ve značné míře posílí naše pozice na Balkáně.“⁴¹ Stalinovou snahou mohlo být poněkud oddálit německý útok a umožnit jugoslávské armádě větší čas na přípravu obrany, i s dodávkami sovětských zbraní.⁴² Po

---

³⁷ 1941 god, k. 2, s. 48-49.

³⁸ 1941 god, k. 2, s. 24, 27.

³⁹ Gibianskij, c. d., s. 221.

⁴⁰ DVP T. 23, k. 2-2, s. 522; Sipols, Tajny, s. 300.

⁴¹ Sipols, Tajny, s. 298.

⁴² G. Gorodetsky se domnívá, že uzavřením dohody chtěl Stalin „odradit Hitlera od útoku“ a „přivést ho k jednacímu stolu“. Gorodetsky, c. d., s. 143, 147. L. Gibianskij uvádí, že Stalinovým cílem bylo pozdržet německý útok tak, aby připravenější jugoslávská armáda déle vázala německé síly. Gibianskij, c. d., s. 222. Podle G. Hilgera bylo Stalinovým cílem posílit jugoslávskou vůli k odporu,

podepsání dohody se v Kremlu konal slavnostní banket, na kterém se Stalin široce zajímal o bojeschopnost jugoslávské armády. Savič prohlásil, že v případě německého útoku se budou Jugoslávci bit do posledního muže a varoval i před Hitlerovými plány proti SSSR. Na to Stalin odpověděl, „ano, máte pravdu. Hitler se sám nezastaví. Má dalekosáhlé plány.“ Na Gavrilovičovu zmínku o údajném německém plánu zaútočit v květnu 1941 na Sovětský svaz, Stalin reagoval: „Jen ať to zkusí. Nervy máme pevné.“ Poté se podrobně hovořilo o různých vojenských otázkách, o kvalitě sovětských zbraní a Stalin jugoslávské armádě přislíbil dodávky vojenského materiálu.⁴³ Hned ráno Simič jednal v generálním štábu Rudé armády o poskytnutí letadel, děl a minometů do Jugoslávie.⁴⁴ Vzhledem k rychlému průběhu německého tažení na Balkáně ale tyto dodávky již nebyly realizovány.⁴⁵

Dohoda, oznámená moskevským rozhlasem ve čtyři hodiny ráno 6. dubna 1941, vyvolala v Německu překvapení. Útok na Jugoslávii zahájený o dvě hodiny později ovšem nijak nezastavila ani nezdržela. Již 17. dubna jugoslávská armáda kapitulovala. Hitlera sovětsko-jugoslávská dohoda silně podráždila. Během setkání s Schulenburgem 28. dubna na Berghofu se Hitler ptal, „co ke všem čertům vedlo Rusy k uzavření přátelské dohody s Jugoslávií“. Měl prý z událostí dojem, že „Rusko nás chce zastrašit“. Schulenburg dohodu pokládal jen za výraz tradičních ruských zájmů na Balkáně.⁴⁶ V prohlášení k národu 22. června 1941 Hitler prohlásil, že „srbský puč proti Německu nebyl proveden snad jenom pod anglickými prapory,

---

„tím rozšířit válku na Balkáně a odvrátit bezprostřední německé nebezpečí od SSSR“. Hilger, c. d., s. 326.

⁴³ Něvežin, Zastolnyje, s. 245-246; Sipols, Tajny, s. 300-301; Werth, c. d., s. 144.

⁴⁴ Gibianskij, c. d., s. 222.

⁴⁵ 6. května vyšly sovětské noviny až v poledne s velkými fotografiemi z podpisu dohody. Komentáře ale byly velmi opatrné. Gorodetsky, c. d., s. 151. Vzhledem k rychlosti německého tažení se Sovětský svaz k Jugoslávii moc nevyjadřoval. Molotov se o dohodě nezmínil dokonce ani 6. dubna při setkání s Schulenburgem, který mu přišel zahájení války oznámit. NSR, s. 320. Až 12. dubna *Narkomindel* vydal oficiální prohlášení odsuzující vstup maďarských vojsk na území Jugoslávie. DVP T. 23, k. 2-2, s. 553. Sověti také přijali několika jugoslávských letadel s uprchlíky. 1941 god, k. 2, s. 62.

⁴⁶ NSR, s. 330.

nýbrž v podstatě pod prapory sověto-ruskými. ... Německá říše má dnes doklady, jimiž je prokázáno, že Rusko, aby konečně dostalo Srbsko do války, dalo ujištění, že bude přes Soluň proti Německu dodávat zbraně, letadla, munici a ostatní válečný materiál.⁴⁷ Podle velvyslaneckého rady Hilgera „nic, co Rusové mezi lety 1939-1941 udělali, nerozdráždilo Hitlera tak, jako jejich smlouva s Jugoslávií. Nic nepřispělo větší měrou k definitivnímu rozkolu. A Stalin to musel cítit.“⁴⁸

4.3 Změna v linii Kominterny na jaře 1941

Na jaře 1941 je obrat v sovětském postoji k válce jasně zřetelný ve směrnicích Kominterny pro podzemní komunistické strany v okupované Evropě. Po podpisu paktu až do německého útoku na Francii stál Sovětský svaz v pozici fakticky proněmecké neutrality, kdy za viníky války byly označovány „imperialistické kruhy“ a hlavní osten sovětské propagandy mířil proti západním státům jako „agresorům“. Nejvíce byl tento postoj výrazný během sovětsko-finské války. Komunistické strany v odboji se měly orientovat pouze na Sovětský svaz a nespojovat se s národním nekomunistickým odbojem. Tuto tendenci vyjadřovala např. direktiva Kominterny pro ÚV KSČ v Praze z 10. března 1940: „Spolu s německým proletariátem zastáváme společnou linii proti západnímu imperialismu jako agresoru. Proto jsme rozhodně proti zahraniční akci Beneše ... Heslo obnovy Československa dnes skrývá imperialistické a protisovětské plány.“⁴⁹ Jednotlivé komunistické strany dostaly na

---

⁴⁷ Úřední dokumenty, s. 14-15. Němci po obsazení Bělehradu v budově jugoslávského ministerstva obrany ukořistili značné množství dokumentů, ze kterých si udělali poměrně přesný obrázek o tajných sovětsko-jugoslávských jednáních od podzimu 1940. Tyto údaje po útoku na SSSR publikovali. Srv. Tamtéž, s. 54-55. Navíc také dekodovali jugoslávské diplomatické šifry. Sipols, Tajny, s. 301-302.

⁴⁸ Hilger, c. d., s. 326-327. Státní tajemník Weiszäcker si 6. dubna do deníku zapsal, že jde o „novou ruskou provokaci proti nám“. Sipols, Tajny, s. 303.

⁴⁹ Depeše, s. 411-412. Někteří komunisté s tím nesouhlasili, např. V. Clementis. Gottwald 20. dubna 1940 informoval Prahu, že „Clementis vystupuje proti sovětsko-německému paktu. Byl proti Sovětskému svazu v otázce Finska. Je pro válku na straně anglo-francouzského imperialismu proti Německu. Je pro podřízení naší strany Benešovi... Vyloučili jsme jej ze strany.“ Tamtéž, s. 417. Naopak podle depeše z Prahy 20. září 1940 např. E. Klíma z ilegálního vedení KSČ „z pojmu agresora dospěl k spravedlnosti války ze strany Německa a prosazuje podporu této války“. Tamtéž, s. 419.

jaře 1940 úkol „systematicky rozebrat legendu o antifašistickém charakteru války ze strany Anglie a Francie, s pomocí které ohlupují lidové masy“.⁵⁰ Ještě začátkem června 1940 se v Moskvě připravovala směrnice pro KSF, která byla i v době, kdy Němci postupovali do nitra Francie, namířena proti „francouzské buržoazii“. Směrnice uváděla, že „vpád německé armády do Francie nic nemění na imperialistickém charakteru války ze strany Francie, protože její buržoazie stále sleduje své imperialistické cíle ve válce“. Tato směrnice ale vzhledem k rychlému průběhu událostí nebyla odeslána.⁵¹ Nečekaně rychlá porážka Francie byla přelomem. Směrnice byla přepracována v duchu, který již vyjadřoval odpor proti kapitulaci a okupaci.⁵² Následující direktivy z léta 1940 francouzským komunistům určily novou politickou linii odporu proti německým okupantům.⁵³ Tato nová linie se na podzim 1940 dále upřesňovala. Dimitrov činnost Kominterny 25. listopadu 1940 projednával se Stalinem a Molotovem, kterých se tázal, zda je možné dále posílit „rozkladný kurs proti německým okupačním vojskům v různých zemích“. Tento kurs byl schválen, protože, jak odpověděl Molotov, „je správné takhle postupovat. Nebyli bychom komunisty, kdybychom dělali něco jiného. Nesmíme ale vzbuzovat rozruch.“⁵⁴

Na začátku roku 1941 je v linii Kominterny zřejmý pozoruhodný nástup nové tendence, předznamenávající dokonce formulace, které se veřejně objeví až po německém útoku 22. června 1941. Jde zejména o zřetelný protiněmecký charakter a o vyzdvižení hesla „národně-osvobozenického boje“ proti Němcům. Depeše pro ÚV KSČ v Praze z počátku ledna 1941 označuje „propagandu o již jistém vítězství

---

⁵⁰ Komintern, s. 20.

⁵¹ Dallin - Firsov, c. d., s. 166-168.

⁵² Tamtéž, s. 169-174. Podle F. Fureta byly směrnice KI nejlepším indikátorem změn sovětské politiky. Srv. Furet, c. d., s. 407. 3. srpna 1940 Kominternu zakázala jakékoli přátelské kontakty francouzských komunistů s okupačními orgány. Dallin – Firsov, c. d., s. 180. K obratu v linii Kominterny srv. Komintern, s. 26-31; Narinskij, c. d., s. 42-43.

⁵³ Komintern, s. 39.

⁵⁴ Dimitrov, c. d., s. 202-203.

Německa“ za „podfuk“. Stejně tak „tzv. Nový řád Evropy pod německým vedením je pouze zbožným přáním nacistů“. Komunistická strana má vést linii „boje za národní osvobození českého národa“, protože „se stále jasněji projevuje souvislost národního a sociálního osvobození, národní svobody a socialismu“. Zároveň s tím zostřít „boj proti buržoazii orientované na Berlín“.⁵⁵ Poté co Bulharsko odmítlo sovětskou nabídku paktu o vzájemné pomoci, Kominternu bulharským komunistům nařídila vést kampaň „nikoli na třídní, ale na všenárodní a státní vlně“.⁵⁶ Novou pozici Sovětského svazu vyjádřil v dubnu 1941 Ždanov: „Německou expanzi na Balkáně neschvalujeme. To ale neznamena, že bychom od paktu s Německem přešli na stranu Anglie. Ti, kteří takto uvažují, nedoceňují samostatnou roli a sílu Sovětského svazu.“⁵⁷ Komunistické strany měly přejít na linii široké národní protifašistické fronty, v tomto smyslu jasně hovořily směrnice z dubna 1941: italská komunistická strana měla organizovat „blok všech opozičních sil proti fašismu orientovaných na zrušení spojení se státy Osy a za vystoupení Itálie z války“. Stejně tak úkolem francouzských komunistů bylo „vést národ k boji za národní osvobození. Komunistická strana se musí stát jádrem široké národní fronty sil vystupujících za svobodu a nezávislost Francie“. Zdůrazněn byl hlavní úkol dneška: „národní osvobození od cizí poroby“. Teze o svržení kapitalismu a proletářské revoluci měly být prozatím odloženy stranou.⁵⁸ Ilegální vedení KSČ ve své rezoluci z dubna 1941 vyzdvihlo „heslo společné fronty s druhými středoevropskými národy a se všemi národy potlačenými německým imperialismem“, za nesprávné rezoluce označila hovořit o „české nebo slovenské sovětské republice“ a doporučila heslo „Za svobodu

---

⁵⁵ Depeše, s. 423, 382.

⁵⁶ Po bulharském připojení se k Paktu tři pak měli komunisté vyvolat „lidové hnutí proti ustavení okupačního režimu v zemi a uchvácení jejího hospodářského potenciálu“. Komintern, s. 485, 41.

⁵⁷ Komintern, s. 45-46. Během jugoslávské krize Kominternu nařizovala Titovi zaujmout tvrdou protiněmeckou linii. Po německém útoku na Jugoslávii schválil sekretariát Kominterny 12. dubna 1941 rezoluci komunistické strany Rakouska, která válku označovala za zločinnou a vyzývala rakouské vojáky, aby se této války neúčastnili. Tamtéž, s. 523-524. Srv. Narinskij, c. d., s. 46-47.

⁵⁸ Tamtéž, s. 46-48.

českého, slovenského národa pod záštitou moci a síly Sovětského svazu“.⁵⁹ V souvislosti se zdůrazněním národního protiněmeckého akcentu Stalin 20. dubna 1941 dokonce s Dimitrovem mluvil o možném rozpuštění Kominterny. Samostatné působení komunistických stran - „pod různými názvy – strana práce, marxistická strana, na jménu nezáleží“ – by podle Stalina bylo výhodnější, protože by se mohly lépe soustředit na úkoly ve svých zemích. I když tento Stalinův nápad realizován nebyl, Dimitrov ho vážně se Ždanovem projednával.⁶⁰

Nová „národní“ linie byla shrnuta ve směrnici Kominterny k 1. máji 1941. Na rozdíl od předchozích let Kominterny nevydala žádné veřejné prohlášení. Jak řekl Ždanov Dimitrovovi, zbytečně by se tím „odkryly karty našim nepřátelům“.⁶¹ Jednotlivé komunistické strany měly tentokrát vydat vlastní prvomájové prohlášení na základě konkrétní situace v dané zemi. Držet se přitom měly několika obecných tezí: „válka se stala světovou válkou, ale ani jeden z imperialistických bloků není schopen zajistit výsledek odpovídající zájmům lidu a potřebám míru.“ V okupovaných zemích vzrůstá lidový odpor a „národy, které se staly objekty agrese, jako Jugoslávci a Řekové, vedou spravedlivou obrannou válku“. Prvomájovou kampaň měly komunistické strany zaměřit na sjednocení mas v odporu proti okupaci, „celá příprava musí probíhat pod heslem jednoty“. Zdůrazněna měla být „nezávislá mírová politika silného Sovětského svazu, jeho činnost v zájmu národů bránících svou národní samostatnost“, které se měly soustředit „kolem země socialismu“.⁶²

---

⁵⁹ Brod, T., *Osudný omyl Edvarda Beneše*, Praha 2002, s. 81-82. Srv. také dubnové číslo Rudého práva. *Rudé právo 1939-1945*, Praha 1971, s. 169-177.

⁶⁰ Místo Kominterny by byl zřízen jiný orgán „informací a ideologické pomoci komunistickým stranám“. *Komintern*, s. 52; Dimitrov, c. d., s. 227-228; Dallin – Firsov, c. d., s. 226-227. M. Djilasovi řekl Dimitrov v roce 1944, že idea rozpuštění Kominterny byla opuštěna, aby se nezdálo, že se tak činí pod německým tlakem. Djilas, M., *Conversations with Stalin*, London 1962, s. 35. Kominterny byla definitivně rozpuštěna na jaře 1943 jako „důkaz“, že SSSR neusiluje o vývoz revoluce.

⁶¹ Dallin – Firsov, c. d., s. 184.

⁶² Tamtéž, s. 185-187. KSC na základě této směrnice vydala ostře protiněmecké provolání vyzývající k jednotnému boji a ohlašující „den osvobození, kdy pracující lid rozlomí okovy světových kapitalistických otrokářů“ podobně jako národy Litvy, Lotyšska, Estonska, Ukrajiny, Besarbie a

4.4 Pakt o neútočení s Japonskem

I přes skrytou roztržku během jugoslávské krize, bylo formálně nadále zachováno zdání pokračující sovětsko-německé spolupráce. Dobře vypočítané gesto směrem k Německu udělal Stalin 13. dubna, když se na nádraží loučil s japonským ministrem zahraničních věcí J. Macuokou po podpisu sovětsko-japonského paktu o neútočení.

Napjaté sovětsko-japonské vztahy se od léta 1939 (konflikt u Chalchyn-Golu) pomalu zlepšovaly.⁶³ Velvyslanec I. Tatekawa 30. října 1940 na schůzce s Molotovem přímo vyslovil japonské „přání uzavřít se SSSR pakt o neútočení, podobný sovětsko-německému paktu“. Molotov odpověděl, že „uzavření paktu rozváže Japonsku ruce na jihu, ale z druhé strany zkomplikuje naše vztahy s USA a Čínou“. Proto pro SSSR požadoval nějakou kompenzaci, např. Jižní Sachalin nebo Kurilské ostrovy. To bylo pro Japonsko nepřijatelné a jednání uvázla na mrtvém bodě.⁶⁴ K obratu došlo až v březnu 1941, kdy japonský ministr zahraničních věcí J. Macuoka projížděl přes Moskvu na návštěvu Berlína. Při této příležitosti ho 24. března přijal sám Stalin a k možnosti zlepšení vzájemných vztahů uvedl, že „to pokládá nejen za nutné, ale i za zcela reálné.“ Přislíbil Macuokovi sovětskou odpověď na japonskou nabídku paktu při jeho zpáteční cestě z Berlína do Japonska.⁶⁵ Ve dnech 27. března až 4. dubna Macuoka jednal s Hitlerem a Ribbentropem v Berlíně. Němci počítali s tím, že SSSR vojensky porazí vlastními silami a neusilovali o to, aby se Japonsko k útoku na SSSR připojilo. Podpořili naopak

---

Bukoviny. Rudá armáda, „která jediná na světě chrání moc dělníků a rolníků, se připravuje na rozhodný okamžik“, zatím „čeká, kdy proletariát kapitalistických zemí aktivně projeví svou vůli“. Rudé právo, s. 583, 585.

⁶³ Již na podzim 1939 Japonsko Sovětskému svazu nabídlo rozšíření vzájemných obchodních vztahů. Po pádu Francie a Nizozemska Japonsko směřovalo svoji další expanzi jižním směrem na bývalé kolonie těchto poražených zemí. 9. června 1940 byla v Moskvě podepsána dohoda o vymezení hranice mezi Mongolskem a Mandžuskem. Velvyslanec S. Togo 2. července 1940 Molotovovi předložil k posouzení návrh dohody o neutralitě. Na zasedání Nejvyššího sovětu 1. srpna 1940 Molotov oznámil, že vztahy s Japonskem se začínají normalizovat. DVP T. 23, k. 1, s. 321, 400-407; Sipols, Tajny, s. 304-308.

⁶⁴ Sipols, Tajny, s. 311-312.

⁶⁵ DVP T. 23, k. 2-2, s. 499-502.

japonský postup proti britským državám v jihovýchodní Asii. Ribbentrop Macuokovi pouze oznámil, že „současné vztahy s Ruskem jsou korektní, ale nikoli přátelské“. Za důvod ochlazení označil sovětské požadavky ve Finsku a na Balkáně a naznačil, že „německá armáda je připravena na všechno. Pokud by nás Rusko začalo ohrožovat, tak Vůdce Rusko zničí.“ S již učiněným rozhodnutím zaútočit na SSSR ale Macuoku neseznámili.⁶⁶ Macuoka se 7. dubna vrátil zpět do Moskvy a navázal na obtížná jednání s Molotovem. Zlom nastal 12. dubna, kdy Macuoku znovu přijal osobně Stalin. Následujícího dne byl sovětsko-japonský pakt o neútočení na pět let podepsán.⁶⁷ V Berlíně rychlé uzavření dohody vzbudilo jisté překvapení, protože Macuoka sice Němce o jednání se Sověty informoval, ale tak brzký podpis dohody nepředpokládal.⁶⁸

Macuokova odjezdu z Moskvy Stalin využil k neobvyklému gestu směrem k Německu. Při oficiálním loučení na moskevském nádraží byli kromě sovětských představitelů přítomni i pracovníci německé ambasády včetně velvyslance Schulenburga. Zcela nečekaně se zde objevil i Stalin, který se přitočil k Schulenburgovi, objal ho kolem ramen a prohlásil: „Musíme zůstat přátelé a vy proto musíte udělat všechno!“ Poté se obrátil k zástupci německého vojenského atašé plk. H. Krebsovi a řekl mu: „Zůstaneme přáteli, ať se děje cokoli.“ Jak Schulenburg ihned informoval Berlín, „Stalin to provedl bezpochyby cíleně, a proto vědomě upoutal pozornost řady přítomných“.⁶⁹ Překvapení Němci si Stalinovo gesto vyložili přesně tak, jak Stalin předpokládal – jako důkaz sovětské snahy o udržení

---

⁶⁶ NSR s. 284-285. Záznamy Macuokových jednání s Ribbentropem a Hitlerem srv. NSR, s. 281-316. Srv. Sipols, Tajny, s. 314-316

⁶⁷ Sipols, Tajny, s. 316-320; DVP T. 23, k. 2-2, s. 560-566.

⁶⁸ Schulenburga o uzavření paktu „na poslední chvíli“ informoval sám Macuoka ráno 13. dubna 1941. NSR, s. 322-323. Goebbels to v deníku označil za „velkou senzaci“. Dněvníki, č. 3/95, s. 210.

⁶⁹ NSR, s. 324; Werth, c. d., s. 144.

přátelských vztahů s Německem.⁷⁰ Krebs začátkem května odjel do Berlína, kde se netajil svým přesvědčením, že „Rusko udělá všechno, aby se vyhnulo válce. Můžeme očekávat jakékoli ústupky.“⁷¹ Pracovníci velvyslanectví, kteří byli stoupci německo-sovětské spolupráce, se tak utvrdili ve svém odporu k zahájení války proti SSSR. To se odrazilo i v dalších Schulenburgových depeších zasílaných do Berlína.

4.5 Stalinův nástup do čela Rady lidových komisařů a jeho projev 5. května

Dne 6. května 1941 byl veřejně oznámen Stalinův nástup do funkce předsedy Rady lidových komisařů (RLK), kterým byl do té doby Molotov. Význam této změny byl srovnatelný s výměnou na postu lidového komisaře zahraničních věcí v květnu 1939, kdy Stalin před jednáním s Německem chtěl mít prostřednictvím Molotova zahraniční politiku plně pod kontrolou. Stalinovo převzetí funkce předsedy RLK bylo ale pouze součástí rozsáhlé změny celého vládního mechanismu. V předchozím období existovala jistá neefektivita při rozhodování RLK – všechna usnesení musela být nejprve schválena politbyrem ÚV VKS(b) (tedy *de facto* Stalinem) a až poté byla definitivně přijata a vyhlášena RLK. Na jaře 1941 byl tento systém změněn, politbyro 20. března rozhodlo zřízení byra RLK, které se stalo jakousi vedoucí skupinou v RLK a jeho členové, Stalinovi nejbližší spolupracovníci, dohlíželi na činnost vždy několika lidových komisariátů.⁷² Dne 4. května pak politbyro přijalo usnesení „o posílení práce sovětských ústředních orgánů“, kterým byl Stalin jmenován předsedou RLK, dosavadní předseda Molotov zůstal jeho náměstkem.⁷³ Všechna přijímaná usnesení RLK byla nyní nejprve projednávána

---

⁷⁰ Srv. Hilger, c. d., s. 327. Goebbels si poznamenal: „velkolepé [Stalinovo gesto], musíme to využít. Už se postaráme, aby se o tom každý dověděl... Stalin se zjevně nechce seznámit s německými tanky.“ Dněvník, č. 3/95, s. 210-211.

⁷¹ Halder, KTB II, s. 396.

⁷² Politbjuro III, s. 170; Chlevnjuk, c. d., s. 253.

⁷³ Za důvod změny usnesení označovalo „současnou napjatou mezinárodní situaci, vyžadující všestranné posílení práce sovětských orgánů ve věci obrany země“. „Naznačit tov. Stalina I.V.“ Postavlenije Politbjuro CK VKP(b), In: Istoričeskij archiv č. 5/1994, s. 221; Politbjuro III, s. 193.

v byru RLK, jehož členové byli zároveň i členy politbyra ÚV VKS(b), takže jednání obou orgánů se fakticky překrývala a nebylo nutné věci projednávat nejprve v politbyru a poté v RLK jako v předchozím období. Vedlo to k zefektivnění práce a k jistému posílení role RLK.⁷⁴ Změna mocenského mechanismu znamenala, že Stalin pro nadcházející období chce, aby vládní aparát pod jeho kontrolou rozhodoval co nejrychleji a nejefektivněji.

Význam Stalinova nástupu do nové funkce si uvědomovali i na německém velvyslanectví. Schulenburg tento krok analyzoval 7. května ve své depeši do Berlína. V souladu se svým přesvědčením o nutnosti dalšího rozvoje německo-sovětské spolupráce se domníval, že Stalin Molotova nahradil kvůli své nespokojenosti s ochlazením sovětsko-německých vztahů, za které je Molotov odpovědným. Stalin se v nové pozici, která „soustřeďuje všechnu moc v jeho rukou“ podle Schulenburga pokusí vztah k Německu zlepšit.⁷⁵ V následující depeši tento svůj názor ještě rozvinul s tím, že jde o jednu z nejvýznamnějších událostí v SSSR od jeho vzniku. Svou domněnku o Stalinově snaze projevit dobrou vůli vůči Německu podpořil i dalšími fakty: sovětský velvyslanec v Berlíně Děkanozov stál při přehlídce na Rudém náměstí 1. máje hned vedle Stalina, Sovětský svaz uzavřel velvyslanectví Jugoslávie, Belgie a Norska a navázal styky s proněmeckou vládou v Iráku. Na základě toho Schulenburg usuzoval, že Stalin udělá vše „pro uvolnění

---

⁷⁴ Chlevnjuk, c. d., s. 254-256. Členy byra RLK byli od 7. května Stalin, Vozněsenskiij, Molotov, Mikojan, Bulganin, Kaganovič, Mechlis, Andrejev, od 15. května i Vorošilov a Šverník a od 30. května i Ždanov a Malenkov. Z členů byra RLK pouze Bulganin a Mechlis nebyli zároveň členy nebo kandidáty politbyra. 30. května byl navíc zrušen Výbor obrany a místo něho zřízena Komise pro vojenské a námořní záležitosti při byru RLK, se členy: Stalin (předseda), Vozněsenskiij (zástupce), Vorošilov, Ždanov, Malenkov. Mladé kádry - Ždanova a Malenkova – Stalin vytahoval nahoru. Ždanov se v květnu 1941 stal hlavním Stalinovým zástupcem v bolševické straně. O. Chlevnjuk hovoří o přesunu rozhodovacího centra z politbyra do RLK v květnu 1941. Tamtéž, s. 266. O významu vyzdvihování mladých kádru Stalin na jaře 1941 několikrát hovořil s poukazem na krach Francie, kde rozhodovali „staří“. Dimitrov, c. d., s. 212-213; Něvežin, Zastolnyje, s. 239.

⁷⁵ NSR, s. 336.

napětí mezi SSSR a Německem a vytvoření lepší atmosféry“.⁷⁶ Schulenburgova představa, že Stalin Molotova nahradil kvůli jakési nespokojenosti s jeho politikou vůči Německu, byla hluboce mylná. Vyplývalo z ní i jisté nepochopení Molotovovy role, který vždy jen plnil Stalinovy příkazy a žádnou vlastní politiku neprováděl. Již 24. května Schulenburg po schůzce s Molotovem v telegramu do Berlína uznal, že „nic nenasvědčuje tomu, že by Molotovova pozice byla nějak otřesena nebo že by jeho vliv jako lidového komisaře zahraničních věcí byl oslaben“. Podle Schulenburgova názoru „dva nejsilnější muži v SSSR – Stalin a Molotov – dále pevně řídí zahraniční politiku“, jejímž „hlavním cílem je vyhnout se konfliktu s Německem“.⁷⁷

Nakolik byly Schulenburgovy analýzy sovětské politiky vzdálené realitě, ukazuje Stalinův projev na slavnostním shromáždění absolventů vojenských akademií v Kremlu 5. května 1941, tedy den po jeho faktickém převzetí funkce předsedy RLK. Obsah projevu zůstával dlouho utajován, sovětský tisk o něm uveřejnil 6. května 1941 jen stručnou zmínku.⁷⁸ Projev se stal samozřejmě předmětem zájmu německé diplomatické mise. Velvyslanec Schulenburg o Stalinově vystoupení zaslal do Berlína podrobnější údaje až 4. června 1941. Zprávu vypracoval moskevský korespondent agentury DNB E. Schüle na základě informací získaných od údajného přímého účastníka kremelského shromáždění. Schulenburg v telegramu do Berlína upozorňuje, že nemůže ručit za pravdivost informací ve zprávě, ale podle jeho názoru „znějí velice pravděpodobně“.⁷⁹ Podle Schüleho zprávy Stalin „více než dvě třetiny své řeči věnoval podrobnému a nestrannému porovnání německého a

---

⁷⁶ NSR, s. 338.

⁷⁷ NSR, s. 344.

⁷⁸ *Pravda* 6. května informovala, že Stalin během 40 minut svého projevu „zmínil hluboké změny provedené během posledních let v Rudé armádě a zdůraznil, že Rudá armáda prošla reorganizací a rozsáhlým přezbrojením na základě zkušeností současné války.“ Projev účastníci shromáždění vyslechli s „mimořádným zájmem“. Werth, c. d., s. 145; Višljov, O.V., *Zapadnyje versiji vyskazyvanij I.V. Stalina 5 maja 1941 g.*, In: *Novaja i novejšaja istorija* č. 1/1999, s. 106.

⁷⁹ ADAP Bd. XII., Nr. 593, s. 802.

sovětského válečného potenciálu“ a celkově „došel k závěru, že sovětský vojenský potenciál ustupuje německému“. Jak Schüle uzavíral, u posluchačů „vznikl dojem, že Stalin se snaží připravit své okolí k nutnosti ‚nového kompromisu‘ s Německem“.⁸⁰ Tyto informace se Schulenburgovi zdály věrohodné, protože celkově zapadaly do jeho přesvědčení o Stalinově snaze o dohodu s Německem.⁸¹

Německá vojenská rozvědka se po útoku na Sovětský svaz o obsah Stalinova projevu zajímala a podařilo se jí získat několik výpovědí přímých účastníků shromáždění. Jejich svědectví byla v přímém rozporu s tím, co hlásil Schulenburg do Berlína 4. června 1941. Tři zajatí sovětsí důstojníci poskytli naprosto opačné údaje, než zpráva německého velvyslanectví o údajné Stalinově přípravě „na nové ústupky Německu“. Podle svědectví zajatců Stalin v projevu naopak odmítl přeceňování síly německé armády a oznámil, že „éra mírové politiky skončila, začíná éra rozšiřování socialistické fronty silou zbraní“. Bývalý velvyslanec rada G. Hilger se těchto výsledků také účastnil a byl přesvědčen, že velvyslanectví se v květnu 1941 stalo obětí dezinformace. Zajatci se ve svých výpovědích téměř doslova shodovali, i když neměli možnost se mezi sebou domluvit.⁸² Náčelník Oddělení Cizí armády Východ v OKH plk. R. Gehlen 18. října 1942 na základě výsledků vypracoval souhrnnou zprávu o tajné Stalinově řeči. Gehlen v ní shrnuje: „tři nezávisle na sobě sestavená svědectví se shodují ve výkladu těchto hlavních bodů projevu: 1) výzva připravit se

---

⁸⁰ ADAP. Bd. XII. Nr. 591, s. 803.

⁸¹ I velvyslanec rada Hilger uváděl, že tyto informace „velmi dobře zapadaly do mého přesvědčení o Stalinových názorech a záměrech“. Hilger, c. d., s. 330.

⁸² Hilger, c. d., s. 330. Svědectví zajatých sovětských vojáků ale mohla být samozřejmě snadno zpochybněna – zajatci vypovídali pouze to, co vyslyšající chtěli slyšet. O Stalinův projev se po svém příjezdu do Moskvy v červenci 1941 zajímal i britský válečný korespondent A. Werth. Podle něj ze Stalinova tajného projevu „jasně vyplývá, že Stalin a Molotov ... věděli, že srážka s Německem je nyní nevyhnutelná“. Werth z různých zdrojů sestavil hlavní body Stalinova projevu: 1) v blízké budoucnosti lze prý čekat německý útok; 2) Rudá armáda ale zatím není dostatečně silná; 3) SSSR proto bude usilovat o oddálení německého útoku; 4) pokud se ho podaří oddálit, tak válka nevyhnutelně přijde v roce 1942. Rudá armáda buď počká na německý útok, anebo „se chopí iniciativy“. Všechny Werthovy zdroje se prý shodovaly na Stalinově přesvědčení, že „válka bude roku 1942 ‚skoro nevyhnutelná‘ s tím, že Rusové možná převezmou iniciativu“. Werth, c. d., s. 145-146.

na válku s Německem; 2) řeč o vojenských přípravách Rudé armády; 3) éra mírové politiky Sovětského svazu skončila. Od této chvíle je nutné rozšíření Sovětského svazu na západ silou zbraní. Ať žije aktivní útočná politika Sovětského svazu!; 4) válka začne v nejbližším čase; 5) řeč o skvělých perspektivách vítězství Sovětského svazu ve válce s Německem.⁸³

Dnes jsou již k dispozici dokumenty z ruských archivů, které v základních bodech potvrzují výpovědi sovětských zajatců a naprosto vyvracejí zprávu německého velvyslanectví v Moskvě o údajné Stalinově ochotě k novým ústupkům. Na základě reprezentativní škály pramenů je možné Stalinův projev před absolventy i jeho proslovy na následujícím banketu poměrně přesně rekonstruovat.⁸⁴

Slavnostního shromáždění v Kremlu 5. května se zúčastnilo asi 2000 absolventů a učitelů z 16 vojenských akademií Rudé armády. Mezi účastníky byly také všechny špičky bolševické strany a Rudé armády. Po projevech vojenských činitelů a úvodním slově předsedy prezidia Nejvyššího sovětu M. I. Kalinina přišla na řadu Stalinova řeč trvající zhruba 40 minut.⁸⁵ První část svého projevu Stalin věnoval současnému stavu Rudé armády, která „byla dobře reorganizována a přezbrojena na základě zkušeností moderní války“.⁸⁶ Jak uvedl, „Rudá armáda již není taková, jaká byla před několika lety ... opravdovou zkušenost v přestavbě naší

---

⁸³ Višljov, O., Nakanune 22 ijunja 1941 goda, Moskva 2001, s. 169-170. Výpovědi zajatých sovětských vojáků srv. Tamtéž, s. 170-176.

⁸⁴ Základním pramenem je zápis zhotovený pracovníkem lidového komisariátu obrany K. Semjonovem, který měl být původně otištěn v již nevydaném 14. dílu Stalinových spisů pokrývajícím období let 1934-1941. Pečenkin, A.A. (ed.), „Sovremennaja armija – armija nastupaťelnaja“, In: Istoričeskij archiv č. 2/1995, s. 23-31; Bezymenskij, L., Die Rede Stalins am 5. Mai 1941 – dokumentiert und interpretiert, In: Osteuropa 42 (1992), s. 242-264; Něvežin, Sindrom, s. 184-185. Dále jsou k dispozici zápisy z deníků a vzpomínky očitých svědků projevu - G. Dimitrova, G. K. Žukova, V. A. Malyševa, V. V. Višňovského, P. N. Ljaščenka, M. I. Ševeljova, E. Muratova, M. G. Vajnburga. Srv. Dimitrov, c. d., s. 230-231; Višljov, O., Reč I. V. Stalina 5 maja 1941 g. Rossijskije dokumenty, In: Novaja i novejšaja istorija č. 4/1998, s. 85-87; Žukov, c. d., s. 374-375; „S ogněm i krovju pologam“, In: Vojenno-istoričeskij žurnal č. 2/1995, s. 22-23; Něvežin, Zastolnyje, s. 273-293.

⁸⁵ Stalin hovořil zřejmě bez písemných podkladů. Nevezhin, V.A., Stalin's 5 May 1941 Addresses: The Experience of Interpretation, In: The Journal of Slavic Military Studies, Vol. 11, No. 1 (March 1998), s. 133.

⁸⁶ Dimitrov, c. d., s. 230.

armády nám poskytla rusko-finská válka a současná válka na západě“ a dnes „máme moderní armádu, vyzbrojenou nejnovější technikou“. Připomněl, že „dříve měla Rudá armáda 120 divizí. Nyní jich má 300“, z nich „připadá jedna třetina na mechanizované divize“ a „ze 100 [mechanizovaných] divizí jsou dvě třetiny tankové a jedna třetina motorizované“.⁸⁷ Dále hovořil o kvalitě zbraní, kterými je nyní Rudá armáda vyzbrojena: „Naše tanky ... byly všechny ze slabých pancířů. Dnes to už nestačí. Dnes je zapotřebí pancíř o 3-4× silnější tloušťce. Máme tanky pro první linii, které budou prorážet frontu. Máme tanky pro druhou a třetí linii, doprovodné tanky pěchoty. Vzrostla palebná síla tanků.“⁸⁸ Stejně tak bylo modernizováno i dělostřelectvo a letectvo: „Dříve se za ideální rychlost letectva považovalo 400-450 km/h. Dnes tato představa zastarala. Máme a také v dostatečném množství vyrábíme letouny, které dosahují rychlosti 600-650 km za hodinu. Jsou to letouny první linie. V případě války budou využity v první řadě.“⁸⁹ Kromě moderních zbraní je ale potřeba mít také kvalitní velitelský sbor. Na tomto místě Stalin směřoval kritické výtky ke kvalitě vojenské výuky. Poznamenal, že „naše školy ještě zaostávají za armádou“ a musí při výuce využít „nové techniky a zkušenosti moderní války“.⁹⁰ Po rozboru stavu Rudé armády Stalin obrátil pozornost k mezinárodní situaci a snažil se odpovědět na otázku, „proč utrpěla Francie porážku, zatímco Německo vítězí? Skutečně je jeho armáda neporazitelná?“ Příčiny porážky Francie viděl v tom, že „Francouzům se zatočila hlava z vítězství, z pocitu sebeuspokojení. Francie ... usnula na vavřínech. Vojenské myšlení v její armádě nepostoupilo kupředu. Ustrnulo na úrovni roku 1918 ... Objevila se nová morálka, která začala armádu rozkládat. K vojsku se přistupovalo s despektem ... Armádu je třeba hýčkat. Není-li tomu tak,

---

⁸⁷ Pečenkin, c. d., s. 26.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž, s. 27.

⁹⁰ Tamtéž.

není silné a bojeschopné armády. A to byl případ Francie.“ Naproti tomu německá armáda poražená v roce 1918 „se učila dobře. Němci kriticky posoudili příčiny své porážky ... armádu lépe zorganizovali, vycvičili a vyzbrojili. Vojenské myšlení šlo v německé armádě kupředu. Armáda byla vyzbrojena nejnovější technikou.“⁹¹

Závěrem Stalin položil otázku, zda „je opravdu německá armáda neporazitelná?“ A sám na ni jasně odpověděl: „Není. Na světě není ani nebylo neporazitelných armád ... Německo rozpoutalo válku a její první fázi vedlo pod heslem nápravy křivd versailleského míru. Toto heslo bylo populární a našlo podporu.“ Nyní se ale „situace změnila. Dnes bojuje německá armáda pod jinými hesly. Hesla o nutnosti osvobodit se od Versailles vyměnili za hesla útočná. Pod hesly útočné, dobovačné války, nebude mít německá armáda úspěch.“ Nyní německá armáda „vede válku pod heslem podmanění jiných zemí“ a to jí „nepřinese vítězství. Z hlediska vojenského nedisponuje německá armáda ničím zvláštním ani pokud jde o tanky, ani pokud jde o dělostřelectvo nebo letectvo. Značná část německé armády ztrácí svůj lesk, jenž měla na začátku války ... Německo šlo do určitého momentu nahoru. Dnes ale bojuje pod praporem ovládnutí jiných národů ... německá armáda přestala usilovat o další zdokonalování vojenské techniky. Němci jsou toho názoru, že jejich armáda je nejideálnější, nejlepší a neporazitelná. To ale není pravda.“⁹²

Dimitrov si do deníku poznamenal Stalinovu historickou paralelu s Napoleonem: „Německo pokračuje ve válce pod praporem zotročování“ a „to je pro německou armádu velké mínus“, protože „nemá dřívější sympatie celé řady zemí a národů, musí bojovat a je na nepřátelském území a v týlu má nepřátelské masy ... To vše ukazuje, že německá armáda není neporazitelná. I Napoleon měl velké vojenské úspěchy do té doby, dokud vedl válku za účelem osvobození z feudalismu,

---

⁹¹ Tamtéž, s. 27-28.

⁹² Tamtéž, s. 28-29.

jakmile však začal bojovat s cílem pokořit a podmanit si jiné národy, začala být jeho armáda porážena.⁹³ Náměstek předsedy RLK V. A. Malyšev si zapsal Stalinova závěrečná slova: „Zvítězí ta armáda, která je lépe organizovaná, lépe vyzbrojená, která je svým národem milovaná, která si dobře osvojuje novou techniku války a která se ve vedení války nebojí vzdát starých metod. Toto je třeba, abyste věděli při svém odchodu do armády.“ Podle Malyševa projev „vlil do našich vojáků víru ve vlastní síly a rozptýlil ‚aureolu‘ slávy, jíž je ověčena německá armáda“.⁹⁴

Po oficiálním shromáždění se konala slavnostní recepce za účasti Stalina, členů politbyra a velení Rudé armády. Stalin, který „měl mimořádně dobrou náladu“, na recepci pronesl několik přípitků, které na zúčastněné učinily velký dojem.⁹⁵ První z nich byl na počest „vedoucích kádrů akademií, jejich náčelníků a za likvidaci zaostávání ve studiu moderní techniky“. Druhý přípitek Stalin věnoval na zdraví dělostřelců, tankistů, letců a jezdeckva. Přitom poznamenal, že „kanóny tanků mohou mít ráži až 130 mm“. Z letectva vyzdvihl zejména bitevní letectvo, operující v součinnosti s dělostřelectvem, tanky a pěchotou, které „bylo dosud nedocenoáno“. Velký význam podle Stalinova názoru mělo i jezdeckvo, které bude „po průlomu fronty dál rozvíjet dosažený úspěch. Bude pronásledovat ustupující jednotky protivníka a vlamovat se do průlomu.“⁹⁶ Největší pozornost ale vzbudil přípitek třetí. Jeden z přítomných generálů se pokusil připít na „mírovou stalinskou politiku“. Na to ale Stalin okamžitě odmítavě zareagoval se slovy: „dovolte mi vnést opravu. Mírová politika zabezpečovala mír naší zemi. Mírová politika je dobrá věc. Do určité doby, do jistého času, jsme prováděli obrannou linii – do té doby, než jsme

---

⁹³ Dimitrov, c. d., s. 231.

⁹⁴ Višljov, Reč, s. 87.

⁹⁵ Dimitrov, c. d., s. 231.

⁹⁶ Pečenkin, c. d., s. 29-30. O parametrech tanků se Stalin zmínil, protože ve stejný den politbyro přijalo usnesení „o technicko-taktických parametrech tanku KV-3“ a „o výrobě tanku T-34 v roce 1941“. Politbjuro III, s. 194.

přezbrojili naši armádu, než jsme ji vybavili moderními bojovými prostředky. Ale nyní, když jsme naši armádu přebudovali, když jsme ji vybavili moderní technikou, když jsme se stali silnými – nyní je třeba přejít z obrany do útoku. Chceme-li bránit naši zemi, musíme jednat útočným způsobem. Od obrany přejít k vojenské politice útočných akcí. Musíme změnit naši výchovu, naši propagandu, agitaci, náš tisk v útočném duchu. Rudá armáda je moderní armáda a moderní armáda – to je armáda útočná.⁹⁷

Ze sovětských pramenů tak jasně vyplývá, že zpráva zasláná německým velvyslanectvím do Berlína byla ve skutečnosti cílenou sovětskou dezinformací, která měla vzbudit dojem, že Sovětský svaz není připraven na válku a je ochoten přistoupit na kompromis. Stalin hovořil přesně v opačném smyslu, vyzdvihl sílu sovětské armády, kvalitu její výzbroje a snažil se naopak svými argumenty rozmetat dojem „neporazitelnosti“ německé armády. V podobném duchu se o Rudé armádě vyjádřil již 4. února 1941 na oslavě 60. narozenin maršála Vorošilova. Tehdy prohlásil: „Zahraniční politika se provádí dvěma způsoby: diplomacií a armádou. Naše diplomacie pracuje dobře. Přesto by ale ničeho nedosáhla, kdybychom neměli velkou, plně moderní armádu. ... A my máme armádu s již více než 4 miliony vojáků a dobře vyzbrojenou. To je síla, se kterou nelze nepočítat při řešení mezinárodních problémů.“⁹⁸

---

⁹⁷ Pečenkin, c. d., s. 30. Podle Dimitrova Stalin zdůraznil, že „naše politika míru a bezpečnosti je zároveň politikou přípravy na válku. Není obrany bez útoku. Je třeba vychovávat armádu v útočném duchu. Je třeba připravovat se na válku.“ Dimitrov, c. d., s. 231. Dramatik V. V. Višňovskij ve svém deníku shrnul: „Řeč ohromného významu. Začínáme ideologický a praktický útok... Hitler se přepočítal... Kupředu – náš pochod na západ. Kupředu k možnostem, o kterých jsme dávno snili.“ Melťjuhov, Upuščennyj, s. 349.

⁹⁸ Něvežin, Zastolnyje, s. 242. Srv. Dimitrov, c. d., s. 212-213.

4.6 Reakce sovětského aparátu na Stalinův projev

Stalinův projev z 5. května 1941 bývá různě interpretován, ale rozhodně nešlo jen o prázdná slova.⁹⁹ Na Stalinovu výzvu k novému „útočnému duchu“ totiž velmi rychle zareagoval stranický a armádní propagandistický aparát. Již před Stalinovým projevem pozorovatelé zaznamenali změny sovětské propagandy. Do kin se vrátily protifašistické filmy, které byly po podpisu paktu v roce 1939 z promítání staženy.¹⁰⁰ Spisovatel Ilja Erenburg od podzimu 1940 pracoval na svém protifašistickém románu *Pád Paříže*. Právě vzhledem k tomuto zaměření nebyl text prvních kapitol politickými orgány schválen. 24. dubna 1941 se však nečekaně Erenburgovi telefonicky ozval přímo Stalin, kterého zajímalo, zda Erenburg v knize hodlá „odsoudit německé fašisty“. Když Erenburg přisvědčil, tak ho Stalin vyzval, aby v práci na románu pokračoval. Erenburg si z tohoto rozhovoru vyvodil jasný závěr: „Brzy bude válka... Bylo jasné, že tady nejde o literaturu. Stalin věděl, že o tomto telefonátu se bude hovořit.“¹⁰¹

Po Stalinově projevu 5. května přípravu nových propagandistických směrnic koordinovala Správa propagandy a agitace ÚV VKS(b) pod dohledem tajemníků ústředního výboru A. A. Ždanova a A. S. Ščerbakova. Jednou z nejpropracovanějších byla směrnice Hlavní správy politické propagandy RA „O úkolech politické

---

⁹⁹ Jistě není možné Stalinův projev vykládat jako otevřený a přímý pokyn k válce s Německem, jak to dělá např. Hoffmann, c. d., s. 35n. Na druhou stranu je ale zřejmé, jak vyvozuje z projevu německý historik B. Bonwetsch, že Stalin „na jaře 1941 s válkou proti Německu počítal. Pro jaký termín, to není jisté.“ Bonwetsch se domnívá, že „nejvíce indicií mluví pro rok 1942“. Bonwetsch, c. d., s. 152. Ruský historik V. Něvežin, který se otázkou Stalinova projevu 5. května 1941 zabýval asi nejpodrobněji, je přesvědčen, že to, co Stalin pronesl, „nebyly jen prázdné deklarace. Pro velení Rudé armády a pro struktury bolševické strany byla Stalinova slova mobilizačním úkolem v duchu sloganu o ‚útočné válce‘, slova, která se měla brzy realizovat ve skutečnosti.“ Nevezhin, c. d., 141-142. G. Gorodetsky dosti nepochopitelně tvrdí, že projev byl součástí Stalinovy „kampaně appeasementu“ a měl prý Němce odradit od útoku vyjádřením vlastního sebevědomí. Přitom německému velvyslanectví byly ale poskytnuty naprosto opačné informace. Gorodetsky, s. 208-209. K různým interpretacím projevu srv. Něvežin, *Zastolnyje*, s. 273-279.

¹⁰⁰ Werth, c. d., s. 142-143.

¹⁰¹ Ehrenburg, I., *Eve of War 1933-1941*, London 1963, s. 274-275. 1. května 1941 pak Erenburga lidový komisariát obrany vyzval, aby do svého románu zařadil i širší pasáž o německé armádě. Tamtéž, s. 276. Román byl nakonec dokončen až v roce 1942.

propagandy v Rudé armádě v nejbližším období“. Ve směrnici byla slovy téměř doslova shodnými se Stalinovými charakterizována situace v Evropě a příčiny prvotních německých úspěchů. V duchu Stalinova projevu bylo zároveň zdůrazněno, že nyní již Německo úspěchů nedosáhne, protože v jeho armádě se rozmohla sebechvála a pomalu začíná zaostávat i po technické stránce. Musí také čelit řadě ekonomických problémů, zejména nedostatku ropy a dalších strategických surovin, „což je slabé místo německé ekonomiky“. V důsledku okupace téměř celé Evropy navíc proti Německu stojí nepřátelské masy okupovaných zemí.¹⁰² Současnou mezinárodní situaci směrnice charakterizovala jako „zatěžující a totální“ válku dvou kapitalistických mocností, kdy Anglie s výhledem na pomoc USA ještě zdaleka není poražena a „Německo nemá síly na brzkou porážku Anglie a ukončení války“. Naproti tomu SSSR stále sílí a zvětšuje svou vojenskou moc. Směrnice označovala Německo za největšího nepřítele, protože „velká námořní mocnost není pro SSSR takovým nebezpečím jako silná kontinentální mocnost“. Sovětská zahraniční politika je „třídní politika“, vycházející z „boje dvou systémů“, a proto jsou „jakékoli dohody a pakty mezi SSSR a imperialistickými státy pouze dočasné“.¹⁰³ Sovětský svaz má nyní pouze jednoho souseda v Evropě – Německo, a to začíná ohrožovat sovětské zájmy např. ve Finsku a na Balkáně. Směrnice poukazovala na to, že „je nesprávné pokládat naši mírovou politiku za věčnou a neměnnou. Je to dočasná politika, která byla určena nutností soustředit dostatečné síly proti kapitalistickému obklíčení. Nyní takové síly máme a vstupujeme do nového, útočného období sovětské zahraniční politiky... Přitom není vyloučeno, že vzhledem k složité situaci bude SSSR nucen převzít iniciativu útočných válečných akcí“.¹⁰⁴ Tato nová útočná politika již přinesla úspěchy v podobě připojení území na západě. Rudá armáda již nyní má odpovídající

---

¹⁰² Melt'uchov, Upuščennyj, s. 351-352.

¹⁰³ Tamtéž, s. 355

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 357.

sílu a prostředky a „od obrany přechází, když to situace vyžaduje, k vojenské politice útočných akcí.“ Podle směrnice „zkušenost ukazuje, že obranná strategie proti rychlým motorizovaným svazkům [Německa] nepřináší žádný úspěch a končí porážkou. Proto je proti Německu nutné postupovat stejnou útočnou strategií, podpořenou silnou technikou.“ Německá armáda se „ještě nestřetla s rovnocenným protivníkem, stejně silným početně, technickým vybavením i bojovou přípravou. Takový střet není daleko.“¹⁰⁵ Při posuzování návrhu této směrnice na zasedání Hlavní vojenské rady 4. června 1941 Ždanov prohlásil: „Stali jsme se silnějšími, můžeme si klást větší úkoly. Války s Polskem a Finskem nebyly válkami obrannými. Již jsme vstoupili na cestu útočné politiky.“¹⁰⁶ Definitivní text směrnice Hlavní politické správy RA byl schválen 20. června 1941.¹⁰⁷ Již tři dny předtím politbyro rozhodlo o povolání 3700 komunistů na posílení politické propagandy v armádě.¹⁰⁸ Stranické organizace měly v armádě vést propagandu v duchu „plné připravenosti k vedení útočné války s cílem úplného zničení protivníka a dosažení úplného vítězství“.¹⁰⁹ V tomto Stalinem požadovaném „útočném duchu“ bylo rozpracováno i několik dalších stranických a armádních směrnic – „O úkolech propagandy na nejbližší období“, „O marxisticko-leninské výuce důstojnického sboru“ a „O politickém školení rudoarmejců na letní období 1941“.¹¹⁰ Následujícím způsobem v nich byl objasněn význam slov „spravedlivá“ a „nespravedlivá“ válka:

---

¹⁰⁵ Při posuzování návrhu direktivy bylo u této věty na okraj připsáno: „Taková formulace není možná. To by znamenalo odkrýt karty nepříteli.“ Tamtéž, s. 361; Něvežin, Sindrom, s. 230. Ve stejném duchu bylo v armádě i v ÚV strany vypracováno ještě několik dalších dokumentů.

¹⁰⁶ Petrov, B. N., O strategičeskom razvertyvanii Krasnoj armii nakanune vojny, In: Gotovil li, s. 68.

¹⁰⁷ Definitivní text dopracovávali tajemník ÚV G. M. Malenkov, lidový komisař obrany S. K. Timošenko a náč. Hlavní politické správy RA A. I. Zaporožec. Kiseljov, V. N., Uprjamyje fakty načala vojny, In: Gotovil li, s. 78-79; Něvežin, Sindrom, s. 224.

¹⁰⁸ Politbjuro III, s. 208. Povolání měli být do 1. srpna 1941, měli být fyzicky zdraví a ve věku 22-30 let. Izvestija CK KPSS č. 2/1990, s. 207-208. V předchozím období bylo 4000 komunistů na práci v armádě povoláno před vpádem do Polska 29. srpna 1939. Politbjuro II, s. 1076.

¹⁰⁹ Něvežin, Sindrom, s. 224.

¹¹⁰ K dokumentům z května-června 1941 srv. Melt'jučov, M. I., Ideologičeskiye dokumenty maja-ijunja 1941 goda o sobytijach vtoroj mirovoj vojny, Drugaja vojna 1939-1945, Moskva 1996, s. 76-101; Něvežin, Sindrom, s. 215-235.

„Spravedlivé a nespravedlivé války jsou mnohdy interpretovány tímto způsobem: když nějaký stát jako první napadne jinou zemi a vede útočnou válku, je to válka nespravedlivá, a naopak, když je nějaká země přepadena a pouze se brání, je taková válka považována za spravedlivou. Z toho se vyvozuje závěr, že Rudá armáda bude vést pouze válku obrannou. Zapomíná se ale přitom na to, že každá válka, kterou Sovětský svaz povede, bude válkou spravedlivou.“ Obecný pohled na útočnou válku jako na nespravedlivou byl kritizován, protože vede k odmítnutí „jakékoli možnosti vojenské iniciativy Rudé armády ve státním zájmu Sovětského svazu“.¹¹¹

V duchu těchto směrnic se nejvyšší představitelé SSSR vyjadřovali krátce před německým útokem. Předseda prezidia Nejvyššího sovětu M. I. Kalinin vystoupil 20. května 1941 na schůzi pracovníků aparátu Nejvyššího sovětu. Nejprve zkritizoval slabý odpor Francie v minulém roce, kvůli kterému se úplně nenaplnila představa o vyčerpávající válce v západní Evropě. Francii ale částečně nahradila Británie a jak Kalinin uvedl, „mnozí v SSSR s radostí vítají zprávy o úspěších Angličanů, vnitřně si přejí, aby Němci byli bití“.¹¹² Sovětský svaz mezitím zesílil, připojil nová území a „pokud by se mu podařilo připojit i Finsko, byla by jeho pozice ještě lepší“. Kalinin dále rozváděl: „Jestli jste marxisté, jestli studujete historii strany, tak chápete, co je hlavní myšlenkou marxistického učení - z velkých konfliktů lidstva těžit maximální prospěch pro komunismus... Komunista si musí přát rvačku, pokud má šanci na úspěch. A copak my nemáme takové šance? Máme, o tom nemám žádných pochyb.“ Nejlepší pro pochopení marxismu je „studium vojenství, a ještě lépe je, když se za něj bojuje se zbraní v ruce, lepší metody pro studium marxismu není“. Válka je sice spojena se strádáním, ale je to i příležitost, „kdy je možné rozšířit komunismus“.

---

¹¹¹ Něvežin, Sindrom, s. 221.

¹¹² Někrič, c. d., s. 129. Britského vojenského atašé v Moskvě pozvala v březnu 1941 skupina sovětských důstojníků na večírek a připojela si s ním na „vítězství nad naším společným nepřitelem“. Werth, c. d., s. 143.

Prozatím se zónu komunismu dařilo rozšiřovat s malými oběťmi, ale i kdyby to potřebovalo „větší úsilí“, tak „komunisté, pokud jsou komunisté, pokud představují pokrokovou internacionální brigádu, se tomu vyhnout nemohou... Armáda musí myslet takto: čím dříve bude bitka, tím lépe (bouřlivý aplaus).“¹¹³ Podobně Kalinin vystoupil ještě jednou 5. června 1941 před absolventy vojensko-politické akademie V. I. Lenina v Moskvě – válku je třeba vést v tom okamžiku, „kdy je možné rozšířit komunismus“.¹¹⁴

Toto zjevné přeceňování vlastních sil a útočné zaměření sovětské propagandy mělo po 22. červnu katastrofální důsledky. Podle hlášení armádních politických pracovníků se dokonce mnozí vojáci domnívali, že válku ve skutečnosti zahájil Sovětský svaz.¹¹⁵

---

¹¹³ Tamtéž, s. 130-131. V tezích pro své vystoupení měl Kalinin uvedeno: „Teze č. 9 - výsledky stalinské zahraniční politiky: zůstali jsme mimo válku a zároveň jsme byli schopni zatlačit na kapitalistický svět“, „Teze č. 10 - Kapitalistický svět je plný do nebe volajících hanebností, které mohou být odstraněny pouze zakalenou ocelí svaté revoluční války.“, „Teze č. 11 - Nelze se nekontrolovatelně opájet mírem – tím se lidé mění na slabé pacifisty ... My nejsme pro mír za každou cenu. Ne, my vedeme aktivní, řekl bych útočnou politiku proti kapitalismu.“ Tamtéž, s. 131. Jako příklad války, na kterou je třeba se připravovat, uvedl Kalinin válku s Finskem. Srv. Melt'uchov, Upuščennyj, s. 358.

¹¹⁴ Srv. Někrič, c. d., s. 132; Melt'uchov, Upuščennyj, s. 359, 354. Podobně i Ždanov 15. května 1941 na zasedání pracovníků ústředního výboru strany oznámil, že „pokud nám to okolnosti dovolí, tak dále rozšíříme frontu socialismu“. Melt'uchov, Upuščennyj, s. 359.

¹¹⁵ Melt'uchov, Upuščennyj, s. 365.

5. Sovětské informace o německých plánech

5.1 Německá dezinformační kampaň

Sovětské vedení mělo před 22. červnem 1941 k dispozici řadu dílčích informací, zpráv a údajů o přípravách německé armády k útoku na SSSR. Sovětská rozvědka si již během 30. let v zemích západní Evropy vybudovala rozsáhlou agenturní síť. Proud informací ale přicházel nejen ze zahraničních sítí NKVD (NKGB) a vojenské rozvědky, ale i z pohraničních vojenských okruhů o německých přípravách na druhé straně hranice a o přeletech německých pozorovacích letadel, z Kominterny, která byla ve styku s podzemními komunistickými stranami v okupované Evropě a z hlášení diplomatických zástupců a vojenských přidělců v různých zemích.¹

Poprvé se o příčinách sovětského překvapení německým útokem začalo diskutovat za chruščovovského období destalinizace. Nikita Chruščov ve svém tajném projevu na XX. sjezdu KSSS v roce 1956 některá z varování (včetně zprávy od Winstona Churchilla) zmínil a za jediného viníka jejich ignorování označil Stalina: „Stalin nedbal těchto varování. A co více, Stalin nařídil nevěnovat těmto hlášením žádnou pozornost, aby nebyl vyprovokován vojenský konflikt.“² Stalin zprávy o německých přípravách k útoku pokládal za dezinformace šířené Brity anebo samotnými Němci. Jeho názoru pak byla přizpůsobována i některá hlášení, zejména vojenské rozvědky. Nejlépe o Stalinově nedůvěře k těmto údajům svědčí jeho vlastnoruční poznámky, které se dochovaly na některých dokumentech.

Navíc sami Němci na jaře 1941 zahájili velkou dezinformační kampaň, jejímž cílem bylo vzbudit dojem, že hlavním protivníkem zůstává Británie a invaze na

---

¹ Zpravodajská hlášení z let 1940-41 byla zveřejňována od konce 80. let v časopisech Izvestija CK KPSS, Istoričeskij archiv, Novaja i novejšaja istorija a v několika specializovaných sbornících. Srv. Sekrety Gitlera na stole Stalina, Moskva 1995; 1941 god. Dokumenty, Moskva 1998; hlášení diplomatů v oficiální edici Dokumenty vněšnej politiky.

² Khrushchev, c. d., s. 588.

ostrovy je stále na pořadu dne.³ 15. února 1941 vydalo OKW zvláštní direktivu k dezinformaci protivníka, jejímž cílem bylo „skrýt před protivníkem přípravu operace Barbarossa ... v druhé fázi, kdy již zakrývat přípravy k operaci Barbarossa nebude možné, vysvětlovat tuto činnost jako dezinformační, určenou k odpoutání pozornosti od příprav na invazi do Anglie.“⁴ Druhá fáze dezinformace byla uvedena do chodu direktivou OKW z 12. května 1941. Měl být vyvolán dojem, že soustředování vojsk na východě je jenom „hluboce promyšlený manévr k oklamání západního protivníka ... zvláště energicky je třeba pokračovat v přípravách na útok proti Anglii ... vojska rozmístěná u La Manche musí věřit ve skutečnou přípravu invaze do Anglie.“⁵

Po Evropě Němci začali rozšiřovat „zvěsti“ o plánované akci proti Anglii. Vojenské soustředování německých vojsk na východě bylo zároveň vydáváno za prostředek politického nátlaku na Sovětský svaz v případných dalších jednáních. Ve svodce agenturních informací *Dienststelle Ribbentrop* z 15. května 1941 se uvádí, že „sovětští diplomaté dali několikrát najevo, že německé vojenské přípravy u sovětských hranic mají z větší míry politický než vojenský význam.“⁶ Podle zprávy německého ministerstva zahraničních věcí pro Hitlera z 4. června 1941 jsou „cizinci ... v Berlíně přesvědčeni o tom, že mezi Berlínem a Moskvou se vedou tajné diplomatické rozhovory. Navíc věří tomu, že došlo k tajné schůzce mezi vůdcem a Stalinem ... [a] že mezi Německem a Sovětským svazem začala ‚velká diplomatická hra‘.“⁷

18. června 1941 si Goebbels zapsal do deníku, že „dezinformace Ruska dosáhla vrcholu. Zaplavili jsme svět takovým množstvím různých spekulací, že se v tom už i

---

³ K německé dezinformační kampani na jaře 1941 srv. Višljov, Nakanune, s. 45-52.

⁴ 1941 god, k. 1, s. 661-662.

⁵ 1941 god, k. 2, s. 196.

⁶ Višljov, Nakanune, s. 153.

⁷ Tamtéž, s. 155.

já sám špatně orientuji. ... Náš nejnovější trik: plánujeme svolat velkou mírovou konferenci s účastí Ruska.“⁸ Dezinformační kampaň se Němcům vydařila, až do poslední chvíle si ani britská rozvědka nebyla úplně jistá, zda Německo skutečně na SSSR zaútočí. I československý prezident Edvard Beneš ještě 21. června 1941 nebyl přesvědčen, že Němci zaútočí: „Myslím, že se dohodnou, že k válce nedojde.“⁹

5.2 Zahraniční rozvědka NKVD-NKGB

Sovětská zahraniční rozvědka prošla od svého vzniku složitým organizačním vývojem. Od roku 1939 byla 5. oddělením Hlavní správy státní bezpečnosti (GUGB) lidového komisariátu vnitřních věcí (NKVD), v jehož čele stál L.P. Berija.¹⁰ Usnesením politbyra ÚV VKS(b) z 3. února 1941 byl NKVD rozdělen na dva komisariáty. Do nově zřízeného lidového komisariátu státní bezpečnosti (NKGB) byly přesunuty všechny původní kompetence Hlavní správy státní bezpečnosti NKVD. Jako 1. správa byla do NKGB přesunuta i zahraniční rozvědka.¹¹ Novým lidovým komisařem NKGB byl jmenován V. N. Merkulov (do té doby Berijův první náměstek v NKVD). Faktický vliv nad rozvědkou si stále zachovával L. P. Berija, který byl jako náměstek předsedy Rady lidových komisařů pověřen celkovým

---

⁸ Dnevníky Josefa Gebbelsa. 1940-1941 gg., Novaja i novejšaja istorija 3/1995, s. 221. Goebbels nechal 13. června 1941 vytisknout zvláštní vydání ústředního listu *Völkischer Beobachter*, do kterého napsal úvodník o úspěšné akci na Krétě, která může být příkladem pro invazi do Británie. Noviny pak byly krátce po vydání zkonfiskovány, což vzbudilo „ohromnou senzaci ... anglické radiostanice již hlásí, že soustředění našich vojsk proti Rusku je bluf, kterým kryjeme své přípravy k invazi do Anglie.“ Tamtéž, s. 217; Višljov, Nakanune, s. 149-150.

⁹ Otahálová, L. – Červinková, M. (eds.), Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943 (1), Praha 1966, s. 232.

¹⁰ Zahraniční rozvědka vznikla v roce 1920 jako *Innostrannyj otděl* (INO), v roce 1923 byla zařazena do rámce OGPU a od roku 1939 byla 7. oddělením (po reorganizaci v červenci 1939 5. oddělením) Hlavní správy státní bezpečnosti lidového komisariátu vnitřních věcí. K vývoji zahraniční rozvědky NKVD srv. Andrew, Ch. - Mitrokhin, V., *The Sword and the Shield. The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York 1999; Kolpakidi, A.I. – Prochorov, D.P., *Vněšnja razvedka Rossiji*, Moskva 2001

¹¹ 1941 god., k. 1, s. 593.

dohledem nad prací NKVD i NKGB.¹² V čele zahraniční rozvědky stál v letech 1938-1939 V. G. Děkanozov a od května 1939 M. P. Fitin.

18. dubna 1941 byla vydána direktiva prikazující přechod rozvědky NKGB na práci ve válečném režimu a aktivaci všech agenturních sítí pro podmínky války.¹³ NKGB, pod který spadala jak zahraniční rozvědky, tak vnitřní bezpečnost, získával informace z řady různých zdrojů: z hlášení rezidentů v různých evropských zemích, ze zpráv od podřízených útvarů (zejména od ukrajinského a běloruského NKGB) o situaci na hranicích, ze sledování zahraničních diplomatů a z odposlouchávání cizí diplomatické korespondence.¹⁴

V Berlíně agenturní síť řídili hlavní rezident A. Kobulov a jeho zástupce A. M. Korotkov, oficiálně vystupující jako diplomatičtí pracovníci sovětského velvyslanectví. Nejdůležitějšími agenty berlínské rezidentury byli členové tzv. Rudé kapely *Korsičan* a *Staršina*. Pod krycím jménem *Korsičan* se skrýval vyšší úředník německého ministerstva hospodářství Arvid Harnack a *Staršina* byl důstojník ve štábu luftwaffe Harro Schulze-Boysen.¹⁵ *Staršina* i *Korsičan* od konce roku 1940 až do června 1941 hlásili nepřetržitý proud dílčích informací o německých přípravách k útoku na SSSR. Byli nejcennějšími zdroji rozvědky NKGB v Německu, i když nepracovali na nejvyšších místech a přímo s plánem Barbarossa nebyli seznámeni. Od září 1940 do 16. června 1941 berlínská rezidentura do Moskvy poslala celkem 25

---

¹² Už po pěti měsících v červenci 1941 byl NKGB zrušen a jeho kompetence byly zařazeny zpět pod Berijův NKVD. Srv. Kolpakidi – Prochorov, c.d., s. 35, 39.

¹³ Sudoplatov, P., *Special Tasks*, New York 1995, s. 119.

¹⁴ Ve sborníku 1941 god je otiščena řada zachycených telegramů zahraničních diplomatů v Moskvě poskytnutých archivem dnešní ruské Federální bezpečnostní služby (FSB). K činnosti sovětské rozvědky v roce 1941 srv. Mel'juchov, M., *Sovětskaja razvedka i problema vnezapnogo napadenija, Otčestvennaja istorija* č. 3/1998, s. 3-20; Bezymenskij, L., *Der sowjetische Nachrichtendienst und der Kriegsbeginn von 1941*, in: *Der Deutsche Angriff auf die Sowjetunion 1941. Die Kontroverse um die Präventivkriegsthese*, Darmstadt 1998, s. 103-115.

¹⁵ Jako „rudou kapelu“ označovalo gestapo sovětskou špionážní síť v Německu. *Staršina* i *Korsičan* byli gestapem zatčeni a popraveni v roce 1942. V roce 1969 jim byl v SSSR posmrtně udělen Řád Rudého praporu. Kolpakidi – Prochorov, c. d., s. 500-501. K „rudé kapele“ srv. Schellenberg, W., *Memoirs*, London 1956, s. 321-329.

hlášení jen na základě informací od *Korsičana* a *Staršiny*. V NKGB podle těchto zpráv vypracovali 20. června 1941 pozoruhodný „kalendář hlášení agentů berlínské rezidentury *Korsičana* a *Staršiny*“, který je souhrnem informací o postupu německých válečných příprav.¹⁶

Staršina a *Korsičan* poskytovali zejména cenné údaje týkající se drobnějších otázek plánování ve štábu luftwaffe a hospodářských příprav na válku. Informace strategického charakteru přicházející z Berlína byly ale velmi rozporné a nepřesné. *Korsičan* ani *Staršina* nepatřili k nejvyšším kruhům a neměli přístup k těm nejtajnějším dokumentům. Stalinovu nedůvěru k těmto informacím zvyšovaly i stále se posunující termíny údajně plánovaného německého útoku. *Korsičan* 23. března 1941 informoval, že „vojenské vystoupení Německa proti SSSR je určeno na konec dubna nebo začátek května“.¹⁷ *Staršina* k tomu ale dodal, že „je pouze 50% šance, že se tato akce uskuteční, může se to ještě ukázat jako bluf“.¹⁸ 14. dubna pak z Berlína hlásili, že „počátku vojenských akcí bude předcházet ultimátum Sovětskému svazu s nabídkou připojit se k Paktu tří“, začátek akce měl přijít „po skončení války s Jugoslávií a Řeckem“.¹⁹ *Staršina* hlásil 30. dubna, že „otázka vystoupení Německa proti SSSR byla definitivně rozhodnuta, začátek je možné očekávat ze dne na den.“²⁰ Již v květnovém hlášení se ale opět objevily naprosto rozporné informace od *Korsičana*, podle kterého se prý od SSSR „bude vyžadovat vystoupení proti Anglii na straně Osy. Jako záruka bude okupována Ukrajina a možná Pobaltí.“²¹ *Staršina* 9. května 1941 hlásil naopak, že „o napadení SSSR bylo rozhodnuto ... ve štábu německého letectva probíhá příprava operace proti SSSR nejvyšším tempem ... často

---

¹⁶ 1941 god, k. 2, s. 400-407.

¹⁷ 1941 god, k. 2, s. 402.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž, s. 403.

²⁰ Tamtéž, s. 404.

²¹ Tamtéž, s. 405.

se mluví o 20. květnu jako o začátku války.“ Nejprve ale bude Sovětskému svazu předloženo „ultimátum s požadavkem na zvýšení vývozu do Německa.“²² 14. května *Staršina* informoval, že „plány proti Sovětskému svazu se odkládají“ a že „ve štábu letectva ... se domnívají, že současné operace proti Angličanům a proti SSSR jsou jen těžko možné.“²³ 9. června *Staršina* opět opakoval, že Německo nejprve Sovětskému svazu předloží hospodářské ultimátum.²⁴

Ze stručného přehledu je zřejmé, že hlášení berlínské rezidentury založená na informacích od *Korsičana* a *Staršiny* byla vysoce rozporuplná, oznámeno bylo několik termínů možného zahájení německého útoku a ani jeden z nich se nevyplnil. Poslední hlášení od berlínské rezidentury přišlo 16. června 1941. *Staršina* a *Korsičan* sdělovali, že „všechny vojenské přípravy Německa na vojenskou akci proti SSSR jsou plně zakončeny, útok je možné očekávat v libovolný čas“.²⁵ Toto varování lidový komisař státní bezpečnosti Merkulov Stalinovi předložil 17. června 1941. Na dokumentu se zachovala Stalinova vlastnoruční poznámka, která nejlépe vystihuje jeho důvěru k těmto hlášením: „S[oudruhu] Merkulovovi. Můžete poslat ten svůj ‚zdroj‘ ze štábu něm[eckého] letectva do pr... To není ‚zdroj‘, ale dezinformátor J. St[alin]“²⁶ [podtrženo v originálu – pozn. V.Š.]

Ze zpráv berlínské rezidentury vyplývalo, že soustředování německých vojsk na východě může být chápáno i jako prostředek nátlaku na Sovětských svaz při budoucích jednáních. Navíc hlášení naznačovala, že se dá očekávat nějaké německé ultimátum s požadavky. Toto přesvědčení potvrzovaly i zprávy dalšího sovětského

---

²² Tamtéž, s. 405.

²³ Tamtéž, s. 406.

²⁴ Tamtéž, s. 407.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Izvestija CK KPSS č. 4/1990, s. 221; 1941 god, k. 2, s. 383. Podle P. Sudoplatova „Stalina a Molotova dráždily jiné názory, které byly v rozporu s jejich strategickými plány... to objasňuje hrubé poznámky Stalina na Merkulovově zprávě.“ Sudoplatov, Special, s. 120. Náčelníka rozvědky Fitina, který zprávu vypracoval, prý „před popravčí četou zachránil jen začátek války“. Andrew – Mitrokhin, c. d., s. 94.

agenta v Berlíně lotyšského novináře Berlingse Orestese, který pro rozvědku NKGB pracoval pod krycím jménem *Lyceista*. Orestes byl ale dvojitý agent nasazený německou tajnou službou do blízkosti sovětského rezidenta v Berlíně A. Kobulova.²⁷ *Lyceista* tak berlínské rezidentuře NKGB dodával zprávy v rámci německé dezinformační kampaně. Např. 25. května 1941 hlásil, že „válka mezi Sovětským svazem a Německem je málo pravděpodobná ... Hitler nemůže jít na takový risk ... německé ozbrojené síly soustředěné u hranic mají Sovětskému svazu ukázat odhodlanost k akci, pokud by to bylo nutné. Hitler počítá s tím, že Stalin se tak stane přístupnější k dohodě, zastaví všechny intriky proti Německu a hlavně poskytne více materiálu, zejména nafty.“²⁸

Pracovníci NKGB sledovali také činnost německého velvyslanectví v Moskvě. Podle Pavla Sudoplatova (v roce 1941 prvního náměstka náčelníka rozvědky Fitina) se několikrát podařilo získat i německou diplomatickou korespondenci. Německý velvyslanec Schulenburg byl odpůrcem zahájení války a jeho zprávy do Berlína, které Sověti získali, tak navozovaly dojem, že stále nejpravděpodobnější variantou je zahájení jednání mezi SSSR a Německem.²⁹

Lidový komisař NKGB Merkulov hlásil 18. června 1941 Stalinovi závažné skutečnosti o odjezdu velkého množství německých pracovníků a o ničení materiálů na velvyslanectví. Podle sledování NKGB se mezi pracovníky německého velvyslanectví zvyšuje „nervozita a nepokoj“ a jsou přesvědčení, že „vzájemné vztahy mezi Německem a SSSR se natolik vysotřily, že v nejbližší době mezi nimi

---

²⁷ Pro Němce pracoval pod krycím jménem „Peter“. 1941 god, k. 2, s. 635. Srv. Melt'jučov, Upuščennyj, s. 255. Ribbentrop psal, že „agenta [Petera] můžeme využít jak budeme chtít.“ 1941 god, k. 1, s. 470.

²⁸ 1941 god, k. 2, s. 259. K činnosti dvojitého agenta Orestese srv. Bezymenskij, Gitler, s. 466-467; Višljov, Nakanune, s. 49. Hlášení, která Orestes poskytoval Němcům jsou otištěna v 1941 god, k. 2, s. 420-421; Višljov, Nakanune, s. 161-164.

²⁹ Sudoplatov, Special, s. 123.

začne válka“.³⁰ Jen mezi 10. a 17. červnem 1941 z velvyslanectví odjelo 34 lidí včetně žen a dětí a do Německa odesílají i svůj majetek.³¹

Jak Merkulov dále uváděl, do Německa je odesíláno i velké množství písemností a jiné jsou likvidovány spálením přímo na místě. Např. vojenský atašé Köstring a jeho pomocník Schubut se ničení dokumentů věnovali celý den 15. června. NKGB se navíc podařilo zachytit i následující rozhovor na velvyslanectví: „Tyhle materiály mají být zničeny? Ne, v nich se píše jen o počasí. Ty tu můžeš klidně zůstat. Šéf řekl, že tyto materiály Rusové znají. Ty tady necháme ležet.“³²

Na jaře 1941 byl také zaznamenán stále se zvyšující počet narušení sovětské hranice německými agenty a letadly. Náčelník Hlavní správy pohraničních vojsk a Berijův první náměstek v NKVD genpor. I. I. Maslennikov o tom pravidelně vypracovával souhrnné zprávy, které Berija pak předkládal Stalinovi.³³ Berija 29. dubna 1941 informoval Stalina o zadržení několika německých agentů vybavených radiostanicemi na hranicích, kteří při zatýkání kladli ozbrojený odpor.³⁴ Sovětští pohraničníci 12. června objevili tajně položený německý telefonní kabel přes pohraniční řeku San.³⁵ Ve stejný den Berija zaslal Stalinovi souhrnnou zprávu o neustálém nárůstu počtu narušení státní hranice. Od října 1940 do 10. června 1941 sovětskou hranici narušilo celkem 185 německých letadel, z toho 91 od začátku května 1941. Berija dodával, že „narušení ... nejsou náhodná, což je potvrzeno směřováním letadel do hloubi našeho území. V řadě případů německá letadla létají nad naše území do hloubi 100 km i více...“ K nejdůležitějšímu případu došlo 15. dubna 1941, kdy byl v Rovně sovětskými stíhači přinucen přistát německý výzvědný

---

³⁰ 1941 god, k. 2, s. 384.

³¹ Merkulov hlásil, že např. letecký atašé Aschenbrenner odjel 14. června s veškerým majetkem včetně automobilu. 1941 god, k. 2, s. 385.

³² Tamtéž, s. 385.

³³ Maslennikovy a Berijovy zprávy o narušování sovětské hranice byly publikovány v Neuslyšanyje signaly vojny, In: Istoričeskij archiv č. 2/1995, s. 4-21.

³⁴ Tamtéž, s. 9.

³⁵ Tamtéž, s. 13.

letoun (200 km v hloubi sovětského území), ve kterém byly nalezeny mapy Ukrajiny a špionážní fotografické vybavení.³⁶ Berija dále informoval také o vzrůstajícím počtu pozemních narušení státní hranice. Od 1. ledna do 10. června 1941 bylo na sovětsko-německé hranici zadrženo 2080 lidí, z toho podle Beriji 183 agentů německé rozvědky. Mnozí z nich byli vybaveni radiostanicemi, zbraněmi i granáty. Během přestřelků bylo 36 těchto narušitelů zabito a 25 raněno.³⁷ K vyostření situace došlo v posledních dnech před německým útokem. Jen 19. června 1941 bylo za sovětskou hranicí zaznamenáno 14 německých letadel, 2 z nich byla ostřelována protiletadlovým dělostřelectvem a 3 letadla sovětské stíhači přinutili přistát na sovětském území. 20. června 1941 bylo zaznamenáno již 39 případů narušení hranice letadly (v jednom případě došlo i ke vzdušné přestřelce) a 21. června 1941 19 případů.³⁸

Sovětská strana několikrát oficiálně proti narušování hranice protestovala. První nóta byla německému velvyslanectví předána již 21. dubna 1941.³⁹ Sám Molotov jednal německým velvyslancem Schulenburgem o situaci na hranicích ještě 21. června 1941. Stěžoval si, že narušování hranic německými letadly není náhodné a velvyslanec předal protestní nótu. Schulenburg odpověděl, že „mu o narušování hranic německými letadly není nic známo, ale naopak dostává zprávy o narušování hranice sovětskými letadly.“⁴⁰

Zprávy o narušování hranic nebo o likvidačních pracích na německém velvyslanectví byly velmi varovné, ale přesto Stalinův názor nedokázaly nijak významně ovlivnit. Podle Žukova Stalin na tyto případy reagoval slovy: „Německý

---

³⁶ Tamtéž, s. 14; Srv. Šnajdr, Barbarossa! 22. červen 1941 – první den bojů ve vzduchu, Olomouc 1999, s. 1.

³⁷ Tamtéž, s. 15.

³⁸ Tamtéž, s. 17-21.

³⁹ DVP T. 23 k. 2-2, s. 605.

⁴⁰ DVP T. 23 k. 2-2, s. 751. I Němci na jaře 1941 zaznamenávali řadu narušení hranice sovětskými letadly. Srv. hlášení náčelníka OKW Jodla. NSR, s. 329; Šnajdr, c. d., s. 5.

velvyslanec nás jménem Hitlera ubezpečil, že u nich je v současné době v letectvu mnoho mládeže, která je profesionálně slabě připravena. Mladí letci se špatně orientují ve vzduchu. Proto nás velvyslanec prosil, abychom nevěnovali zvláštní pozornost jejich bloudícím letadlům.“⁴¹

5.3 Vojenská rozvědka

Stejně rozporuplné jako hlášení rozvědky NKGB byly i zprávy sovětské vojenské rozvědky. Náčelníkem rozvědné správy Generálního štábu Rudé armády byl v roce 1941 genpor. F. I. Golikov.⁴² Vojenská rozvědka disponovala vlastní agenturní sítí, zprávami od vojenských přidělců na sovětských velvyslanectvích a měla za úkol zejména rozkrýt vojenské soustředování a plány protivníka. Informace o soustředování německé armády jí pravidelně poskytovala i rozvědka NKVD-NKGB.

V 60. letech Golikov vystoupil s tvrzením, že sovětské vojenské rozvědce se německý plán Barbarossa podařilo odhalit již na počátku roku 1941 a že jediným viníkem ignorování zpráv rozvědky bylo politické vedení strany.⁴³ Ve skutečnosti sovětská vojenská rozvědka plán Barbarossa nezískala.⁴⁴ Podařilo se jí ale zjistit některé základní body německého plánu.

Rezidentura vojenské rozvědky na sovětském velvyslanectví v Berlíně byla řízena plukovníkem N.D. Skorňakovem (*Meteor*) a vojenským atašé velvyslanectví genmjr. V.I. Tupikovem (*Arnold*). Hlavními zdroji jejich informací v Berlíně byli pracovníci německého ministerstva zahraničí Ilse Stöbe (*Alta*) a Rudolf von Scheliha (*Árijec*).⁴⁵ Směrnici č. 21 Operace Barbarossa Hitler podepsal 18. prosince 1941.

---

⁴¹ Žukov, c. d., s. 347. Je otázka nakolik Žukovova tvrzení odpovídají skutečnosti.

⁴² K činnosti vojenské rozvědky srv. Pavlov, A.G., Sovětskaja vojennaja razvedka nakanune Velikoj otečevnoj vojny, Novaja i novejšaja istorija č. 1/1995, s. 49-60; Kolpakidi, A. – Prochorov, D., Imperija GRU, Moskva 2001. Na Hlavní rozvědnou správu (známá zkratka GRU) byla rozvědná správa změněna v únoru 1942.

⁴³ Někrič, c. d., s. 125, 252-254; Bezymenskij, Gitler, s. 445-446.

⁴⁴ Žukov tato tvrzení označuje za „čistý výmysl“. Žukov, c. d., s. 382.

⁴⁵ Kolpakidi – Prochorov, Imperija, s. 326n.

Berlínská rezidentura hlásila do Moskvy 29. prosince 1940 první informace od *Alty a Árijce*: „Hitler dal příkaz k přípravě války proti SSSR. Válka bude zahájena v březnu 1941.“⁴⁶ Totéž potom potvrzovala další zpráva z 4. ledna 1941, která upřesňovala, že informace „není založena na pověstech, ale na zvláštním příkazu Hitlera, který je přísně tajný a který zná jen velmi málo lidí.“⁴⁷ Velmi důležité hlášení pak od *Alty* přišlo 28. února 1941. Ve zprávě se správně uvádělo, že k útoku na SSSR budou zformovány „tři skupiny armád, a to pod velením polních maršálů von Bocka, von Rundstedta a Rittera von Leeba. Skupina armád ‚Königsberg‘ má útočit na Leningrad, skupina armád ‚Varšava‘ na Moskvu a skupina armád ‚Poznaň‘ na Kyjev. Předpokládané datum útoku je 20. května.“ Hlášení z 28. února 1941 obsahovalo nejpřesnější údaje, které se sovětské rozvědce před německým útokem podařilo získat. Správně určovalo 3 skupiny armád i jejich velitele a plánované datum také rámcově odpovídalo – podle původních německých plánů měla akce proti SSSR začít 15. května 1941.

Vojenská rozvědka na základě získaných informací pravidelně vypracovávala rozbor síly a soustředování německé armády. K nejdůležitějším patřil rozbor „varianty bojových akcí německé armády proti SSSR“ z 20. března 1941 vypracovaný náčelníkem rozvědné správy Golikovem pro lidový komisariát obrany, radu lidových komisařů a ústřední výbor VKS(b). V úvodu rozboru Golikov přesně podle Stalinových představ zdůraznil, že „většina agenturních zpráv týkajících se možné války [Německa] se SSSR na jaře 1941 vychází z anglo-amerických zdrojů, úkolem kterých je ... zhoršit vztahy mezi Německem a SSSR.“⁴⁸ Přesto si ale některé zprávy „zaslouží v některých svých částech vážnou pozornost“. Golikov v 16 bodech rozvedl údaje získané z různých zdrojů s tím, že se podle nich „střet mezi

---

⁴⁶ 1941 god, k. 1, s. 466.

⁴⁷ Tamtéž, s. 508.

⁴⁸ Tamtéž, s. 776-780.

Německem a SSSR může čekat v květnu 1941“. Cílem německé akce má být „likvidace nebezpečí, že SSSR vystoupí na straně Anglie a zároveň okupací Ukrajiny zabezpečit Evropu zemědělskými produkty“.⁴⁹ Dále uvedl informace o plánovaném uskupení německé armády z únorového hlášení berlínské rezidentury vojenské rozvědky: Němci chystají 3 skupiny armád, 1. skupina pod velením von Bocka (v červnu 1941 ve skutečnosti von Leeb) zaútočí na Leningrad, 2. skupina pod velením von Rundstedta (ve skutečnosti von Bock) zaútočí na Moskvu a 3. skupina pod velením von Leeba (ve skutečnosti von Rundstedt) zaútočí na Kyjev. Orientační datum zahájení útoku: 20. května 1941⁵⁰

Tyto, až na pomíchané jména velitelů, poměrně přesné údaje ale Golikov na konci rozboru zpochybnil následujícími závěry: „za nejvhodnější datum začátku útoku proti SSSR se jeví doba po vítězství nad Anglií nebo po uzavření míru mezi Anglií a Německem. Pověsti a zprávy hovořící o nevyhnutelnosti války mezi SSSR a Německem na jaře tohoto roku je nutné pokládat za dezinformace, vycházející z anglické, nebo možná i německé rozvědky.“⁵¹ Těmito závěry tak znehodnotil celý předchozí obsah dokumentu. Podle svědectví některých pracovníků rozvědné správy Golikov svá hlášení upravoval tak, aby přesně vyhovovala Stalinovým názorům.⁵²

25. dubna 1941 zaslal Golikovovi do Moskvy velmi závažnou zprávu vojenský atašé sovětského velvyslanectví v Berlíně genmjr. V.I. Tupikov. V dokumentu shrnul údaje o německých válečných přípravách získané za poslední 3 měsíce. Na základě podrobně rozvedených údajů došel k jednoznačnému závěru: „v německých plánech figuruje SSSR jako hlavní protivník ... termín začátku střetnutí - možná velmi brzy,

---

⁴⁹ Tamtéž, s. 778

⁵⁰ Tamtéž, s. 779

⁵¹ Tamtéž, s. 780.

⁵² Srv. Novobranec, V., Nakanune vojny, In: Znamja č. 6/1990, s. 168-188. Někričovi Golikov v roce 1964 řekl, že ve zprávách rozvědky se vyzdvihovalo to, co potvrzovalo Stalinovo přesvědčení o anglických dezinformacích. Někrič, c. d., s. 252. Také srv. Bezymenskij, Gitler, s. 444-446; Pavlov, c. d., s. 56-57.

nepochybně během probíhajícího roku.⁵³ Tupikov doplnil i přehled přeskupování německých sil během posledního půl roku:

	Počet divízí		
	15.11.1940	15.1.1941	25.4.1941
Západ	90	90	75
Východ	70	80	95
Balkán	-	-	50
Afrika	-	-	8-10
Německo	65	75	45
Celkem	225	245	275

Z tohoto přehledu vyplývá, že „uskupení německé armády na východě systematicky roste a sílí. Jsou k dispozici zprávy, že východní uskupení se bude ještě dále zvětšovat ... Spolu s divizemi Rumunska je [na východě] ... 118-120 divízí.“⁵⁴

Vojenská rozvědka pravidelně zpracovávala přehledy o narůstající síle německé armády na sovětské hranici. Ty byly potom využívány i v strategických plánech vypracovávaných operační správou Generálního štábu. Údaje ze svodky z 15. května 1941 vedly k vypracování nového plánu strategického rozvinování, ve kterém se navrhovalo urychlit rozvinutí sil Rudé armády a zaútočit na soustředující se německá vojska. Rozvědná správa na jaře 1941 odhadovala nárůst síly protivníka na sovětsko-německé hranici následovně:⁵⁵

	4. dubna 1941	25. dubna 1941	15. května 1941	31. května 1941
Pěší divize	70	77-83	87-93	92-94
Motorizované divize	7	7	13	14
Tankové divize	6-7	9	12	13
Jezdecké divize	-	1	1	1
Celkem soustředěno proti SSSR	83-84	95-100	114-119	120-122

Rozvědná správa zároveň ve svých rozborech silně nadhodnocovala početní sílu německé armády. Celkový počet německých divízí byl v poslední svodce

⁵³ 1941 god, k. 2, s. 117.

⁵⁴ Tamtéž, s. 118.

⁵⁵ 1941 god, k. 2, s. 46, 119-120, 213-215, 289-290

z 31. května odhadnut na 286-296. Německá armáda měla 22. června 1941 ve skutečnosti celkem 208 divizí, z nichž na východní frontě bylo nasazeno 152.⁵⁶ Počet německých tanků byl 11. března 1941 odhadnut na 10 000 a počet letadel na 15 000.⁵⁷ I to byly vysoce nadhodnocené počty, v německé armádě bylo k 1. červnu 1941 celkem 5694 tanků a útočných děl a na východní frontě z nich bylo 22. června 1941 použito 3648.⁵⁸ Německých letadel bylo na východě 22. června 1941 nasazeno včetně transportních a výzvědných celkem 3904.⁵⁹

V poslední svodce rozvědné správy o uskupení německých vojsk z 31. května 1941 bylo uvedeno následující rozdělení německých sil: proti SSSR 120-122 divizí, proti Anglii 122-126 divizí a v záloze 44-48 divizí. Rozvědná správa tak odhadovala, že větší část německých sil je stále soustředěna proti Británii. To vedlo i k následujícímu závěru: „německé velení ... rychle obnovilo své hlavní uskupení na západě, pokračuje zároveň v přepravě vojsk do Norska s perspektivou obnovení hlavní operace proti britským ostrovům.“⁶⁰ Analýzy vojenské rozvědky tak sice správně odhalovaly pokračující posilování uskupení německých vojsk na východě, přesto byl ale útok proti SSSR považován za možný až po ukončení války Německa s Británií.⁶¹

Od 60. let bylo v sovětské literatuře často zmiňováno jméno nelegálního rezidenta sovětské vojenské rozvědky s krycím jménem *Ramsay* v Japonsku Richarda Sorgeho, který pracoval na německém velvyslanectví v Tokiu jako tiskový atašé. Sorge měl díky přátelství s německým velvyslancem v Japonsku Eugenem Ottem a díky přístupu k materiálům velvyslanectví údajně do Moskvy oznámit

---

⁵⁶ 38 divizí zůstávalo na západě, 8 v Norsku, 7 na Balkáně, 2 v Africe a 1 v Německu. Mueller-Hillebrand, B., *Das Heer 1933-1945*. Band II, Frankfurt am Main 1956, s. 111.

⁵⁷ 1941 god, k. 1, s. 742.

⁵⁸ *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*. Band 4, Stuttgart 1987, s. 185.

⁵⁹ Tamtéž, s. 313.

⁶⁰ 1941 god, k. 2, s. 290.

⁶¹ Srv. Melt'jučov, *Upuščennyj*, s. 248-250.

přesné informace o datu německého útoku.⁶² Dokumenty zveřejněné v 90. letech ale legendu o špičkovém vyzvědači úplně nepotvrzují. *Ramsay* z Tokia v březnu-červnu 1941 poslal celkem 8 hlášení. 11. března 1941 informoval Moskvu, že „nelítostný boj Německa proti Sovětskému svazu“ začne „po ukončení nynější války“.⁶³ 6. května 1941 oznamoval, že podle velvyslance Otta je „Hitler rozhodnut porazit SSSR a získat evropskou část Sovětského svazu“ a válka může po ukončení osevu v SSSR začít v „libovolný moment“. Hitler a jeho generálové navíc „hodnotí Rudou armádu velmi nízko a předpokládají, že bude poražena během několika týdnů“. Tyto informace byly ale poněkud zpochybněny závěrem hlášení: „O začátku války proti SSSR Hitler rozhodne buďto ještě v květnu nebo po ukončení války s Anglií.“⁶⁴ Další Sorgeho zpráva došla do Moskvy 21. května 1941. Sorge rozporuplně hlásil, že podle německých činitelů, kteří dorazili do Japonska z Berlína, „válka mezi Německem a Sovětským svazem může začít na konci května ... zároveň ale také oznámili, že v tomto roce může nebezpečí i pominout“. Dále oznámil nesmyslný údaj, že k útoku proti SSSR má Německo připraveno „9 armádních sborů skládajících se ze 150 divizí“.⁶⁵ V Moskvě si vyžádali zprávu doplnit: „upřesněte: sborů nebo armád. Pokud sborů, tak to nesouhlasí s chápáním termínu sbor.“⁶⁶ V této době již v moskevském ústředí vojenské rozvědky pojali k Sorgeho zprávám podezření, zda se nejedná o dezinformace. Svědčí o tom poznámky psané na Sorgeho hlášeních přijatých z Tokia. Další dvě hlášení Sorge poslal 1. června 1941. V prvním

---

⁶² V říjnu 1941 byl Sorge odhalen a tři roky později popraven. Jeho jméno bylo na piedestal v SSSR vyzdvíženo v 60. letech. Údajně poté, co Chruščov shlédl film „Kdo jste, doktore Sorge?“ a ptal se Mikojana: „To u nás byl skutečně takový agent?“ Srv. Bezymenskij, Gitler, s. 452. V 60. letech v SSSR vyšlo několik oslavných publikací o Sorgeho životě, např. Korolkov, J., Čeloveč, dlja kotorogo něbylo tajn, Moskva 1965. Sorgeho ve své knize vyzvedl i A.M. Někrič, Sorge prý v roce 1939 dodal zprávy o „celkovém počtu 23 139 slov a v roce 1940 dokonce téměř 30 000 slov“. Někrič, A. M., První den války, Praha 1967, s. 118-119. Srv. také Schellenberg, c. d., s. 175-181.

⁶³ 1941 god, k. 1, s. 740.

⁶⁴ 1941 god, k. 2, s. 175.

⁶⁵ Tamtéž, s. 252.

⁶⁶ Tamtéž.

z nich poměrně přesně informoval, že válka proti SSSR na „95% ... začne v druhé polovině června“. Důvodem k válce je fakt, že „existence silné Rudé armády neumožňuje Německu rozšířit válku v Africe, protože musí držet velké síly ve východní Evropě“. Dále doplnil, že „technický oddíl německého letectva v mém městě dostal příkaz co nejdříve se vrátit [do Německa]“. Náčelník rozvědné správy Golikov na toto hlášení dopsal: „Zjistěte, zda se v Japonsku nachází oddíl německého letectva.“⁶⁷ Ještě větší nedůvěru v Moskvě vyvolala Sorgeho druhá zpráva z 1. června 1941. Sorge v ní upřesnil, že „očekávání sovětsko-německé války okolo 15. června je založeno čistě na informaci, kterou z Berlína přivezl plukovník Scholl, odkud odjel 6. května ... Ott sdělil, že on tyto informace přímo z Berlína nemá, a má pouze údaje od Scholla.“ Názor Golikova na věrohodnost zprávy nejlépe vyjadřuje jeho vlastnoruční rezoluce na dokumentu: „[založit] do složky pochybných a dezinformačních hlášení Ramsaye.“⁶⁸ Ještě větší nedůvěru ke zprávám *Ramsaye* v Moskvě zřejmě vyvolalo jeho další hlášení ze 17. června 1941, kdy oznamoval, že „válka proti SSSR se odkládá, pravděpodobně do konce června. Vojenský atašé neví, jestli válka bude nebo ne.“⁶⁹ Jeho poslední zprávě z 20. června 1941, že „válka mezi Německem a SSSR je nevyhnutelná“, pak již zřejmě nebyla věnována žádná větší pozornost.⁷⁰ Ani Sorgeho „varování“, do podoby legendy dovedená v sovětské literatuře 60. let, tak nemohla Stalina o skutečné hrozbě německého útoku přesvědčit.⁷¹

---

⁶⁷ Tamtéž, s. 304.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Tamtéž, s. 380.

⁷⁰ Tamtéž, s. 398. Na Sorgeho naprosto protichůdné zprávy údajně reagoval i Stalin, který je označil za dezinformace „posery, který se v Japonsku povaluje v bordelech“ a prohlásil, že „kromě Wilhelma Piecka se žádnému Němci nedá věřit.“ Andrew - Mitrokhin, c. d., s. 93; Bezymenskij, *Der sowjetische*, s. 110.

⁷¹ Jak uvádí G. Gorodetsky Sorgeho zprávy „byly namíchány z různých údajů a odrážely částečnou a mnohdy chybnou znalost reálných událostí na německém velvyslanectví [v Japonsku]“. Gorodetsky, c. d., s. 181.

5.4 Hlášení velvyslanců

I sovětští velvyslanci v evropských zemích v průběhu první poloviny roku 1941 hlásili do Moskvy řadu informací, údajů i spekulací, které získali během oficiálních i neformálních hovorů s různými zahraničními představiteli. Velvyslanci také vedli pravidelné deníky, kam zaznamenávali všechny své schůzky a témata hovorů na nich, tyto deníky byly pravidelně posílány do Moskvy. Většina velvyslaneckých depeší byla určena přímo Molotovovi, který důležité z nich předkládal Stalinovi.

K nejdůležitějším diplomatickým postům patřil samozřejmě post velvyslance v Berlíně, který od prosince 1940 zastával V. G. Děkanozov. Jmenování Děkanozova, který byl do května 1939 náčelníkem zahraniční rozvědky NKVD a poté prvním Molotovovým náměstkem v lidovém komisariátu zahraničních věcí, symbolizovalo důležitost, jakou Moskva berlínskému velvyslanectví přikládala.⁷²

Na jaře 1941 Děkanozov do Moskvy odeslal několik důležitých depeší s informacemi o německých válečných přípravách. V depeši do Moskvy ze 4. dubna 1941 shrnul své dosavadní informace o německých válečných přípravách proti SSSR.⁷³ Depeše byla doplněním k údajům agentů *Korsičana* a *Staršiny* odeslaným do Moskvy po linii NKGB. Děkanozov uvedl, že „zvěsti a zprávy [o přípravách německého útoku] k nám nyní chodí každodenně z různých kanálů“.⁷⁴ Tyto zprávy rozvedl v celkem 19 bodech, např. hlášení sovětského konzula v Praze, že němečtí důstojníci prohlašují, že „v dubnu-květnu bude válka s Ruskem“, zprávy o zájmu o Ukrajinu v různých německých kruzích a další různé zachycené výroky. Podle Děkanozova „zvláštní pozornosti v Německu zasluhuje pokračující mobilizace

---

⁷² 12. prosince 1940 byl Děkanozov v Berlíně přijat Ribbentropem, kterému předal zvláštní dar – velký portrét Stalina, kterým byl Ribbentrop „velmi potěšen ... prohlížel si portrét, zdál se mu velmi pěkný, prosil vyfotit Stalinovi srdečné poděkování.“ 19. prosince 1940 pak Děkanozov předal své pověřovací listiny Hitlerovi, který se zajímal o to, jak dobře zná Stalina, když je také Gruzín. DVP T. 23, k. 2-1, s. 183, 213-214.

⁷³ Sokolov, V.V., *Novyje danyje o podgotovke germanskogo vtorženija do SSSR v 1941 g.*, In: *Novaja i novejšaja istorija č. 1/2000*, s. 82-89.

⁷⁴ *Tamtéž*, s. 86

záložníků a ročníku 1922.“ Děkanozov shrnoval: „Němci proti nám vedou válku nervů... Soudě podle řady údajů, Němci vážně uvažují o střetnutí s námi, o útoku na SSSR ještě během nynější války s Anglií.“⁷⁵

4. června 1941 Děkanozov do Moskvy odeslal zprávu založenou na rozboru německého a evropského tisku. V úvodu uvedl: „Současně se zvěstmi o blížící se válce mezi Německem a Sovětským svazem se v Německu začaly šířit pověsti o sblížení Německa se SSSR buď na základě velkých ‚ústupků‘ ze strany Sovětského svazu, nebo na základě [nového] ‚rozdělení sfér vlivu‘ a dobrovolného zřeknutí se SSSR zasahovat do evropských záležitostí.“⁷⁶ Dále rozvedl informace o německých plánech na budoucí využití Ukrajiny, které se šíří po Berlíně a o člancích německého tisku o „úrodné Ukrajině“, čímž „Němci především pokračují v ideologické (a faktické) přípravě na válku proti SSSR“.⁷⁷

Zprávy zasílané Děkanozovem z Berlína tedy neobsahovaly jednoznačné informace a na jejich základě se německé válečné přípravy daly považovat jak za přípravu války tak za prostředek nátlaku pro případ nových jednání mezi SSSR a Německem. Totéž Děkanozovovi sdělil např. i čínský vyslanec v Berlíně během jejich setkání 30. května 1941. Děkanozov hlásil do Moskvy, že podle čínského vyslance se v berlínských diplomatických kruzích spekuluje o obou variantách – o útoku i o uzavření nové dohody.⁷⁸

Kromě zpráv od vlastních diplomatů a vlastní rozvědky byli Sověti o německých přípravách informováni i několika představiteli jiných zemí. O německém plánu útoku na SSSR získali poměrně podrobné informace Američané. Státní tajemník Cordell Hull rozhodl, že tyto informace sdělí sovětskému velvyslanci K.

---

⁷⁵ Tamtéž, s. 86-89.

⁷⁶ DVP T. 23, k. 2-2, s. 715.

⁷⁷ Tamtéž, s. 719.

⁷⁸ Tamtéž, s. 705.

Umanskému.⁷⁹ 1. března 1941 Umanskij hlásil do Moskvy obsah své schůzky se státním podtajemníkem Sumnerem Wellesem. Welles mu oznámil, že „podle důvěrných sdělení ... o kterých americká vláda nemá nejmenších pochyb, německé vojenské plány spočívají v tom, aby po vítězství nad Anglií ... [Německo] zaútočilo na Sovětský svaz.. Plány tohoto útoku jsou německým velením rozpracovány do všech detailů.“⁸⁰ Umanskij na toto sdělení reagoval nedůvěřivě a připomněl, že „podobná tvrzení a informace obíhající s tendenčními záměry se objevily i před a po Mnichovu a vedlo to jen k tomu, že mnohé vlády se přepočítaly, když si myslely, že SSSR se může stát objektem agrese.“⁸¹ S podobnou nedůvěrou bylo přijato i podobné varování amerického velvyslance v Moskvě L. Steinhardta. 5. června 1941 při setkání s Molotovovým náměstkem A. Lozovským Steinhardt oznámil, že je přesvědčen o blízkém německém útoku.⁸²

5.5 Churchillovo „varování“

V literatuře je často zmiňované Churchillovo varování Stalinovi z dubna 1941. Britové v rámci operace *Ultra* zachytili a dešifrovali řadu německých radiogramů s příkazy k přesunům německých jednotek k sovětským hranicím. 29. března 1941 byl dekódován německý radiogram s rozkazem k přesunu tří německých tankových divizí z Rumunska ke Krakovu.⁸³ Po jistém váhání se Churchill rozhodl, že tuto informaci, ovšem pečlivě „zabalenou“, poskytne Stalinovi: „Mám od spolehlivého

---

⁷⁹ Americký obchodní atašé Sam E. Woods, který měl v Berlíně velmi dobré styky již v lednu 1941 do Washingtonu hlásil hlavní body německého plánu. Hull, C., *The Memoirs of Cordell Hull*. Volume II, New York 1948, s. 967-968.

⁸⁰ 1941 god, k. 1, s. 695.

⁸¹ Tamtéž, s. 696.

⁸² DVP T. 23, k. 2-2, s. 727. Steinhardt hlásil do Washingtonu, že „Sověti udělají doslova cokoli, aby zabránili válce s Německem... Jediná cesta ... jak by se Moskva mohla stát spojencem západu je německý útok.“ Dunn, D. J., *Caught between Roosevelt and Stalin*, University Press of Kentucky 1998, s. 122.

⁸³ Winterbotham, F.W., *Přísně tajné*, Praha 1981, s. 86. *Ultra* byl krycí název pro dešifrování německých radiogramů zakódovaných šifrovačím strojem Enigma, který Němci pokládali za nerozluštitelný. Od poloviny války Britové dešifrovali německé radiodepeše již téměř v reálném čase, což mělo velký vliv na průběh války.

agenta zaručené informace, že když si Němci mysleli, že mají Jugoslávii v kapse - to znamená po 20. březnu -, začali přesunovat tři z pěti pancéřových divizí z Rumunska do jižního Polska. V okamžiku, kdy se dověděli o srbské revoluci, tento přesun byl obrácen zpět. Vaše Excelence jistě pohotově ocení význam těchto faktů.⁸⁴

Toto „varování“ bylo 3. dubna 1941 odesláno britskému velvyslanci v Moskvě Staffordu Crippsovi, který ho měl osobně předat Stalinovi.⁸⁵ Stalinovi se zpráva dostala do rukou až 21. dubna 1941. V té době byla Británie ve velice svízelné situaci jak na Balkáně, tak v Africe. Stalin neměl k Británii důvěru, uplynul sotva rok od doby, kdy Britové spolu s Francouzi plánovali nálety na sovětská ropná pole na Kavkazu a tyto plány nezůstaly Stalinovi utajeny. Churchillovo dubnové varování u Stalina naopak vzbudilo ještě větší nedůvěru k Británii. Toto „varování“ pokládal pouze za britskou snahu vtáhnout SSSR do války a tím uvolnit německý tlak na Británii.⁸⁶ Molotov později vzpomínal: „Prosím vás, copak bylo možné věřit v této věci Churchillovi? Měl jenom zájem, abychom se s Němci co nejdříve střetli, nic jiného!“⁸⁷

Náčelník rozvědky Fitin zaslal 5. května 1941 Stalinovi zachycený Crippsův telegram určený pro *Foreign Office*, který Stalinovu nedůvěru k Británii dále posílil. Cripps v depeši zmiňuje zvyšující se napětí mezi SSSR a Německem, ale „sovětská vláda bude ustupovat německému tlaku ... [a] pokud Hitlerovi budou stačit tvrzení a sliby, tak na Rusko útočit nemusí.“ Další události budou záviset na tom, „do jaké míry Hitler potřebuje poslušnost od SSSR“. Sovětský svaz má „největší strach

---

⁸⁴ Churchill, c. d., s. 355.

⁸⁵ Předávání se poněkud zkomplikovalo, až 19. dubna 1941 Cripps zprávu předal Vyšinskému a ten potom Crippse informoval, že Stalin ji obdržel 21. dubna 1941. Churchill, c. d., s. 357; Gorodetsky, c. d., s. 168.

⁸⁶ G. Gorodetsky píše, že „varování mělo opačný efekt, jenom zvýšilo sovětskou nedůvěru ... je pochybné, zda Churchillova zpráva byla vůbec varováním.“ Gorodetsky, c. d., s. 176. Srv. také Žukov, c. d., s. 368. Sověti navíc získali informaci, že Britové pro odrazení Hitlera od invaze rozšiřují zprávy, že v případě německé invaze vstoupí do války proti Německu SSSR. Sudoplatov, Special, s. 118.

⁸⁷ Čujev, c. d., s. 48.

z toho, že můžeme uzavřít separátní mír s Němci ... a dát Hitlerovi volnou ruku na východě. ... tato delikátní otázka ... je nejcennější kartou v této těžké hře a určité prostředky k využití této karty budou nalezeny.“⁸⁸

Utvrzovat ho v názoru, že z britské strany se nejedná o čistou hru, Stalina mohly i samotné analýzy britské rozvědky. Ty měl k dispozici prostřednictvím agentů tzv. Velké pětky.⁸⁹ *Joint Intelligence Committee* (JIC) pro Churchilla na jaře 1941 vypracoval několik analýz, které došly k závěru, že zprávy o chystaném německém útoku proti SSSR jsou z největší pravděpodobností dezinformace rozšiřované Němci. Podle britských analytiků by vpád do SSSR Němcům nepřinesl žádnou výhodu, naopak jen hospodářské ztráty a v německém generálním štábu je navíc silná opozice proti otevírání druhé fronty.⁹⁰ JIC 23. května 1941 Churchillovi hlásil, že „výhody uzavření dohody se SSSR jsou pro Německo veliké“⁹¹ a že „pověsti o bezprostředním útoku na Rusko utichly a místo nich se vyrojily zprávy, že se mezi oběma zeměmi schyluje k nové dohodě. To výbor považoval za pravděpodobné, poněvadž německé hospodářství bude vyžadovat posílení, aby dokázalo zajistit potřeby dlouhé války.“⁹² Hospodářské ústupky Německo mohlo získat silou nebo dohodou a „členové výboru se domnívali, že se Němci rozhodnou pro druhou možnost, ačkoli k dosažení cíle by pomohla pouhá hrozba silou“.⁹³ Teprve v polovině června 1941 JIC na základě stále většího počtu zpráv o německém

---

⁸⁸ 1941 god, k. 2, s. 153.

⁸⁹ Velká pětka (Cairncross, Philby, Burgess, Blunt, Maclean) byli špičkoví sovětsí agenti, kteří se dostali na vysoká místa v britské zpravodajské službě a vládních orgánech. Na jaře 1941 Philby pracoval v sekci D SIS (později SOE), Blunt v MI5 a Cairncross byl tajemníkem ministra Hankeye, předsedy výboru pro dohled nad tajnými službami. Rezydent NKVD v Londýně A.V. Gorskij „nestíhal ani všechny dokumenty pro odeslání šifrovat.“ Londýnská rezidentura NKVD zaslala do Moskvy v roce 1941 celkem 7867 tajných britských dokumentů. Andrew - Mitrokhin, c. d., s. 91; Gorodetsky, c. d., s. 185. Sudoplatov uvádí, že „z Británie jsme dostali důvěryhodné zprávy, že německá ofenziva proti SSSR závisí na dohodě s britskou vládou, protože [Německo] si nemůže dovolit bojovat na dvou frontách“ a že „Philby hlásil, že britská vláda bude podporovat napětí a vojenský konflikt mezi Německem a SSSR.“ Sudoplatov, Special, s. 118.

⁹⁰ Gorodetsky, c. d., s. 164.

⁹¹ Andrew - Mitrokhin, c. d., s. 93.

⁹² Churchill, c. d., s. 352.

⁹³ Tamtéž, s. 353.

soustředování vojsk na východě došel k závěru, že „jde o záležitost mnohem většího významu, než je pouhá hospodářská dohoda. Je možné, že si Německo přeje odstranit ze své východní hranice potenciální hrozbu čím dál mohutnějších sovětských sil.“ Přesto se ale „členové výboru ... podle vlastního přesvědčení nemohli ještě rozhodnout, zda dojde k válce, nebo k dohodě“.⁹⁴

Kromě těchto analýz, které Stalin měl od své londýnské agenturní sítě k dispozici, ho v jeho nedůvěře k Velké Británii utvrdila ještě jedna událost: záhadný Hessův let do Skotska 10. května 1941. Stalin v žádném případě nevěřil, že šlo o svévolnou Hessovu akci. Domníval se, že Hess odletěl na Hitlerův příkaz do Anglie jednat o ukončení britsko-německé války.⁹⁵ První stručné zprávy o Hessově letu, které poskytl Kim Philby (*Söhnchen*), hlásil londýnský rezident NKGB A.V. Gorskij (*Vadim*) do Moskvy 14. května 1941. Hess prý přiletěl s „mírovými nabídkami.“⁹⁶ 18. května 1941 pak *Vadim* posílal podrobnější informace: „čas na mírové rozhovory ještě nenastal, ale v průběhu dalšího vývoje války se Hess možná stane centrem intrik pro uzavření kompromisního míru...“⁹⁷ Chruščovovi Stalin na jeho názor, že Hess „byl na tajnou misi vyslán Hitlerem, aby vyjednal s Angličany ukončení války“, odpověděl: „Ano, tak to je. Rozumíte tomu správně.“⁹⁸

Naposledy Britové Sověty varovali 16. června 1941. Zástupce ministra zahraničních věcí Alexander Cadogan sovětskému velvyslanci Majskému poskytl

---

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ Ke Stalinově názoru na Hessův případ srv. Gorodetsky, c. d., s. 246-274; Gorodeckij, G., Kanun vojny: Stalin i delo Gessa, In: Voprosy istoriji č. 11-12/1992, s. 161-169.

⁹⁶ 1941 god, k. 2, s. 200-201.

⁹⁷ Tamtéž, s. 249. O Hessův let se Stalin zajímal i dále během války, 24. října 1942 mu Berija hlásil informace, které rezidentu NKVD v Londýně poskytl náčelník československé zpravodajské služby plk. František Moravec: „Rozšířený názor, že Hess přiletěl do Anglie nečekaně, je nevěrohodný. Dlouho před přiletem o tom Hess vedl korespondenci s lordem Hamiltonem. V ní se podrobně probíraly otázky přeletu...v ní byly dostatečně jasně vyloženy plány německé vlády spojené s útokem na Sovětský svaz. V dopisech se také argumentovalo o nutnosti ukončení války mezi Anglií a Německem.“ Tamtéž s. 249. V listopadu 1942 během debat o otevření druhé fronty, Stalin v dopise velvyslanci v Londýně Majskému obvinil Churchilla, že si drží „Hesse v záloze“. Dokonce ještě v říjnu 1944 během jednání v Moskvě se Stalin Churchilla na Hessův případ ptal a dal jasně najevo, že oficiální britské verzi nevěří. Churchill, c. d., s. 65; Gorodetsky, c. d., s. 246.

⁹⁸ Khruschhev, c. d., s. 133.

velmi detailní informace o soustředování německých vojsk na východě, šlo o dosti přesné údaje získané z *Ultry*.⁹⁹ Majskij informace hned odeslal do Moskvy, ale nepovažoval je „za stoprocentně věrohodné, neboť údaje zpravodajské služby nejsou vždy přesné. Zároveň měli Britové zájem na rozpoutání války na východě a mohli záměrně zveličovat.“¹⁰⁰ Britská varování tak žádný efekt nepřinesla. Československý vojenský zástupce v SSSR plukovník H. Píka 18. června 1941 oznamoval exilové vládě do Londýna, že „Sověty se neobávají ani tak Německa, jako protisovětské dohody anglo-německé. Mají prý důkazy o protisovětské politice některých vlivných anglických kruhů.“¹⁰¹

5.6 Schulenburgovo „varování“

Jako v historii bezprecedentní krok bývá označováno varování před útokem od německého velvyslance v Moskvě Schulenburga. Ten patřil k německým diplomatům „staré školy“ a k odpůrcům zahájení války proti SSSR.¹⁰² Hitlerovi poslal zvláštní memorandum, ve kterém vyložil důvody proti válce. 28. dubna 1941 se pak sešel přímo s Hitlerem na Bergohofu. Hitler Schulenburgovi nedůvěřoval a na schůzce mu jasně řekl: „Neplánuji válku proti Rusku!“ Po návratu do Moskvy 30. dubna 1941 Schulenburg oznámil velvyslaneckému radovi Gustavu Hilgerovi: „O válce proti Rusku již bylo rozhodnuto... [Hitler] mi záměrně lhal.“¹⁰³

---

⁹⁹ DVP T. 23, k. 2-2, s. 739.

¹⁰⁰ Majskij, I., Velvyslancem v Londýně, Praha 1967, s. 160.

¹⁰¹ Otáhalová – Červinková, c. d., s. 231.

¹⁰² Celé německé velvyslanectví bylo v opozici proti zahájení války se SSSR. Kromě velvyslance Schulenburga to byl zejména velvyslanecký rada Gustav Hilger (velký znalec SSSR, který dokonale ovládal ruštinu, Stalin o něm říkal, že hovoří rusky lépe než on sám), vojenský atašé Ernst Köstring a jeho zástupce Hans Krebs (o 4 roky později 30. dubna 1945 byl vyslán z Hitlerova berlínského bunkru vyjednávat se Sověty). Hitler ale na tyto názory nehleděl, podle Krebse „Hitler již nenaslouchá důstojníkům generálního štábu od té doby, co ho varovali před tažením proti Francii.“ Hilger, c. d., s. 329. Molotov na Hilgera vzpomínal: „Hilger tvrdil, že je našim přítelem... byl proti válce. Báł se. Rusky uměl perfektně, od Rusů k nerozlišení.“ Čujev, c. d., s. 34, 37.

¹⁰³ Hilger, c. d., s. 328-329.

Po oznámení 6. května 1941, že Stalin převzal funkci předsedy Rady lidových komisařů, došli na německém velvyslanectví k závěru, že může jít o signál o připravenosti k jednání. Schulenburg s Hilgerem se proto rozhodli, že Sovětům na vlastní zodpovědnost otevřeně oznámí vážnost situace.¹⁰⁴ Na oběd na ambasádu byl několikrát pozván sovětský velvyslanec v Berlíně Děkanozov, který zrovna pobýval v Moskvě.¹⁰⁵ Němečtí hostitelé se snažili během hovoru poukázat na nebezpečnost situace a přesvědčit Rusy o nutnosti zahájit přímá jednání s Německem. Podle Hilgera ale „naše snahy skončily naprostým krachem. Když jsme Děkanozovovi řekli, že jednáme na vlastní zodpovědnost bez vědomí našich nadřízených, tak se nás stále ptal, zda mluvíme z příkazu německé vlády, jinak, jak řekl, nebude moci předat naše sdělení svým nadřízeným.“¹⁰⁶ Děkanozov se zřejmě „domníval, že jednáme na příkaz Hitlera a že chceme Kreml přinutit udělat takový krok, který by ho poškodil“.¹⁰⁷ Děkanozov o rozhovorech na německém velvyslanectví vypracoval podrobné záznamy pro Molotova.¹⁰⁸ Podle záznamu z 5. května 1941 němečtí hostitelé hovořili o zhoršených vztazích mezi Německem a SSSR, o Hitlerově nespokojenosti se sovětsko-jugoslávskou smlouvou uzavřenou den před německým útokem na Jugoslávii a o šířících se „zvěstech o nadcházející válce mezi SSSR a Německem“.¹⁰⁹ Během setkání 9. května pak Schulenburg prohlásil, že „i když není oprávněn kritizovat činnost své vlády, uznává, že Německo nekonzultovalo vždy v plné míře se sovětskou vládou otázky spojené se zájmy SSSR a Německa“. A dále dokonce navrhl, aby se „Stalin [v souvislosti se svým jmenování do čela RLK]

---

¹⁰⁴ Hilger v pamětech tvrdí, že s tímto nápadem přišel on a že Schulenburga nejprve „bylo těžké přesvědčit“. Tamtéž, s. 331.

¹⁰⁵ Děkanozov byl na německém velvyslanectví 5., 9. a 12. května 1941. DVP T. 23, k. 2-2, s. 654, 664, 675.

¹⁰⁶ Hilger, c. d., s. 331.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Záznamy označené nejvyšším stupněm utajení *osobaja papka* byly určeny pouze pro Molotova a do *Narkomindělu* byly předány až v červnu 1941. Srv. Sokolov, c. d., s. 85.

¹⁰⁹ DVP T. 23, k. 2-2, s. 655-656. Stalin údajně na tato slova reagoval: „Berme to tak, že tato dezinformace nyní dosáhla i úrovně velvyslanců.“ Sokolov, c. d., s. 85.

obrátil dopisy na vedoucí politické představitele spřátelených zemí, zejména Macuoku, Mussoliniho a Hitlera ... a v nich uvedl, že SSSR bude i nadále provádět přátelskou politiku vůči těmto zemím ... v dopise adresovaném Hitlerovi by v druhé části mohlo být uvedeno např. to, že Stalin se dozvěděl o šířících se pověstech o ... možnosti konfliktu mezi našimi zeměmi. Proti těmto pověstem že Stalin navrhuje vydat společné německo-sovětské prohlášení ... Na to by následovala odpověď vůdce a otázka by podle Schulenburgova mínění byla vyřešena ... Jestli se Stalin obrátí přímo na Hitlera s dopisem, tak Hitler pošle kurýra zvláštním letadlem a věc se vyřeší velmi rychle.¹¹⁰ Děkanozov na Schulenburgovy rady reagoval zdrženlivě, návrh s dopisem označil za „hypotetický“ a předpokládal „těžkosti v jeho realizaci“.¹¹¹ Při poslední schůzce 12. května 1941 Děkanozov informoval, že Stalin a Molotov proti Schulenburgově návrhu v zásadě nemají námitek, ale podrobnosti by ještě musely být dohodnuty přímo mezi Schulenburgem a Molotovem. Na to Schulenburg oznámil, že „se mnou hovořil na vlastní zodpovědnost ... bez jakýchkoli pověření ...v zájmu dobrých vztahů mezi našimi zeměmi. Pokračovat v těchto rozhovorech přímo s Molotovem nemůže, protože nemá odpovídající pověření od své vlády ... bylo by dobré, kdyby se Stalin sám od sebe spontánně obrátil dopisem k Hitlerovi.“¹¹² Schulenburg dal v rozhovoru najevo, „že v Berlíně není snaha dát mu taková pověření ... a několikrát ‚prosil‘, abychom neprozradili, že přišel s těmito návrhy.“¹¹³

Schůzky Děkanozova s Schulenburgem tak žádný zvrat nepřinesly, němečtí hostitelé sice naznačili vážnost situace, o nějakém jasném varování, že bezprostředně

---

¹¹⁰ DVP T. 23, k. 2-2, s. 666-667.

¹¹¹ Tamtéž, s. 667.

¹¹² Tamtéž, s. 675-676.

¹¹³ Tamtéž, s. 676.

hrozí německý vojenský útok, se však hovořit nedá.¹¹⁴ Sovětská strana nakonec přistoupila k vydání vlastního komuniké, známého prohlášení TASSu z 13. června 1941, které mělo být zřejmě pokusným balónkem k vyvolání německé odezvy. Prohlášení odmítalo spekulace „anglického a zahraničního tisku“ o nadcházející válce mezi Německem a SSSR s tím, že „Německo nepředložilo SSSR žádné stížnosti ani žádné nové přesnější návrhy“.¹¹⁵ Během posledního jednání Molotova s Schulenburgem před německým útokem 21. června 1941, dal Molotov najevo své překvapení nad tím, že prohlášení TASSu nebylo v Německu publikováno a nepřišla žádná odezva.¹¹⁶

5.7 „Velká hra“

Sovětská rozvědka sice získala řadu dílčích informací o německém soustředování, ale jasný obraz situace neposkytla. Informací bylo možná až příliš mnoho a chybělo jejich odborné analytické zpracování.¹¹⁷ Ke Stalinově nedůvěře přispívalo i to, že rozvědka oznámila několik termínů německého útoku, z nichž ani jeden se nevyplnil. V podstatě všechna „surová“ hlášení, která obsahovala i mnoho pochybných údajů nebo přímo dezinformací, byla posílána přímo Stalinovi. Stalin sám by zřejmě ani nepřipustil, aby mu byly předkládány pouze již „přefiltrované“ analýzy. Stalin tak osobně suploval roli analytického oddělení rozvědky, které má za úkol zhodnotit věrohodnost a důležitost získaných informací.¹¹⁸

---

¹¹⁴ Molotov vzpomínal: „[Schulenburg] nevaroval, jen naznačoval, že [válka] může začít... Jak věřit Schulenburgovi? Různých zpráv a dohadů bylo plno.“ Čujev, c. d., s. 48. Srv. Bezymenskij, *Der sowjetische*, s. 112.

¹¹⁵ 1941 god, k. 2, s. 361.

¹¹⁶ DVP T. 23, k. 2-2, s. 751.

¹¹⁷ G. Gorodetsky shrnuje, že získané informace „byly spíše rázu taktického, zatímco strategických informací bylo málo a byly neúplné.“ Gorodetsky, c. d., s. 276.

¹¹⁸ Genpor. V.A. Kirpičenko z dnešní ruské SVR (Služba vnější rozvědky) říká: „Rozvědka ani státní bezpečnost tehdy neměly informačně-analytickou službu. Ta byla zřízena až koncem roku 1943. Proto jsme nemohli odlišit dezinformace od věrohodných zpráv... Rozvědka uváděla různá data útoku na Sovětský svaz a Stalin těmto datům přestal věřit... Bohužel nebyly předkládány analyzované informace, ale průběžná hlášení z různých zdrojů. A nahoře je hodnotili.“ Zeňkovič, N., *Kremelská tajemství*, Brno 2001, s. 24-25.

Sovětská rozvědka nezískala ani plán Barbarossa, nebyl jí znám ani samotný krycí název „Barbarossa“. Podařilo se jí zjistit zvyšující se koncentraci německých vojsk na sovětských hranicích. Hlavní směry možného německého útoku byly pouze odhadovány, v posledním sovětském plánu strategického rozvinování z 15. května 1941 se možný hlavní německý útok odhadoval „směrem na Kovel-Rovno-Kyjev“, což nevystihovalo skutečnost.¹¹⁹

Stalin poměrně logicky předpokládal, že Hitler po zkušenostech z první světové války neotevře Německu další frontu předtím, než bude ukončena válka s Británií. Podle Molotova „takového mínění nebyl jen Stalin, ale i já. A také ostatní.“¹²⁰ Při jednání s Žukovem a Timošenkem 13. června 1941 Stalin prohlásil, že „Německo po uši uvázlo ve válce na západě a já věřím, že Hitler nebude riskovat s otevíráním další fronty a napadením Sovětského svazu. Hitler není takový hlupák, aby nevěděl, že Sovětský svaz - to není země jako Polsko, to není Francie, a to dokonce není ani Anglie, ani všechny tyto státy dohromady.“¹²¹ Hlášení rozvědky o hrozícím útoku z různých zdrojů pokládal za cílené dezinformace, jak o tom svědčí i zmiňovaná hrubá poznámka zachovaná na zprávě ze 17. června 1941.¹²² Zdrojem těchto dezinformací byla podle Stalinovy úvahy zejména Británie, pro kterou by zatažení

---

¹¹⁹ 1941 god, k. 2, s. 216.

¹²⁰ Čujev, c. d., s. 42.

¹²¹ Žukov, c. d., s. 383. Dalším důvodem pro Stalinovu nedůvěru bylo také Hitlerovo zdržení na Balkáně. Sr. Běrežkov, V., Kak ja stal, s. 60.

¹²² Často je také citován údajný Berijův výrok: „Já a moji lidé Josefe Vissarionoviči známe váš moudrý závěr: Hitler na nás v roce 1941 nezaútočí.“ Bezymenskij, Der sowjetische, s. 110. Citována bývá také údajná Berijova rezoluce z 21. června 1941: „V poslední době mnozí spolupracovníci podléhají zjevným provokacím a šíří paniku. Tajné spolupracovníky Jestřába, Karmen, Almaza a Věrného za systematickou dezinformaci rozdrtit do táborového prachu jako pomahače mezinárodních provokatérů, kteří si přejí poštvat nás proti Německu.“ Obě tyto citace poprvé uvedl v roce 1989 bez uvedení zdroje ve svém článku spisovatel O. Gorčakov, od kterého je všichni další přebírají. V žádné edici dokumentů se nikdy neobjevily a zmiňovaná krycí jména se v rejstříku krycích jmen sovětské rozvědky nevyskytují. Berijův syn Sergo to označuje za „tuctovou falzifikaci“ s tím, že Gorčakov na konci 80. let pouze plnil „společenské zadání“. Berija, S., Moj otec - Lavrentij Berija, Moskva 1994, s. 130-131; Gorčakov, O., V předvečer neboli tragédie Kasandřina, Týdeník aktualit č. 24/1989.

Německa do nové války na východě znamenalo velké ulehčení.¹²³ Žukovovi Stalin řekl: „nás straší Německem a Němce zase straší Sovětským svazem a štvou nás proti sobě navzájem... Je to průhledná politická hra.“¹²⁴ Dezinformace mohlo šířit i samo Německo, které si tlakem na SSSR chtělo zlepšit výchozí podmínky pro budoucí jednání o nových zejména hospodářských požadavcích. Stalin se domníval, že Hitler předloží nové požadavky. Jak vzpomínal Molotov, „a proč by se nedomníval? Hitler se vždy snažil u protivníka dosáhnout nějakých ústupků. Mohla to být hra. Muselo se s tím počítat.“¹²⁵ Zjistit německý postoj mělo hlášení TASSu z 13. června 1941, které formuloval sám Stalin a podle Molotova to byla „diplomatická hra ... žádná naivnost, ale diplomatický tah, politický tah ... pokus vyjasnit situaci. Už to, že [Němci] nezareagovali, něco znamenalo, ukazovalo to, že s námi hrají falešnou hru.“¹²⁶

Generální tajemník výkonného výboru Kominterny Georgi Dimitrov 21. června 1941 telefonoval Molotovovi informaci z telegramu od Mao Ce-tunga, že Němci v nejbližších hodinách zaútočí na SSSR. Molotov Dimitrovovi odpověděl: „Situace je nejasná. Vede se velká hra. Ne všechno závisí na nás.“¹²⁷

---

¹²³ Ch. Andrew výstižně píše, že „Stalin měl mnohem menší nedůvěru k Adolfu Hitlerovi než k Winstonu Churchillovi.“ Andrew – Mitrokhin, c. d., s. 93.

¹²⁴ Žukov, c. d., s. 372.

¹²⁵ Čujev, c. d., s. 50.

¹²⁶ Čujev, c. d., s. 51. Podle G. Gorodetskyho měla zpráva TASS vyvolat „německé popření válečných úmyslů a nebo dokonce Hitlera přivést k jednacímu stolu.“ Gorodetsky, c. d., s. 293.

¹²⁷ Dimitrov, c. d., s. 235.

6. Sovětské ozbrojené síly v červnu 1941

Rudá armáda byla v červnu 1941 vedle německé armády nejsilnější vojenskou silou na světě. V kvantitativních parametrech, jako např. v počtu tanků nebo letadel, německou armádu i mnohonásobně překonávala. V této kapitole je uveden stručný nástin struktury a stavu Rudé armády v červnu 1941.

Ozbrojené síly Sovětského svazu v roce 1941 tvořily:

- Dělnicko-rolnická Rudá armáda¹, která zahrnovala pozemní síly, letectvo a protivzdušnou obranu
- válečné námořnictvo
- pohraniční a vnitřní vojska spadající pod lidový komisariát vnitra (NKVD).

Početní stav Rudé armády se za pouhé tři roky zvýšil z 1,5 milionů vojáků v lednu 1938 na více než 5 milionů v červnu 1941. V okamžiku německého útoku měla Rudá armáda 303 divizí v různém stadiu zformovanosti, z nich 198 střeleckých, 61 tankových, 31 motorizovaných a 13 jezdeckých. Dalších 14 divizí mělo vnitřní vojsko NKVD.²

6.1 Sovětský zbrojní průmysl

Sovětský vojenský průmysl produkoval již od 30. let ohromné množství zbraní. Přední vojenští teoretici jako A. Svěčin nebo V. Triandafillov ve svých studiích zdůraznili souvislost vojenské doktríny a ekonomické politiky státu. Urychlená industrializace ve 30. letech se proto soustředila zejména na budování vojenských průmyslových kapacit.³ Růst zbrojního průmyslu se projevil i v systému jeho řízení, lidový komisariát obranného průmyslu byl 11. ledna 1939 rozdělen na čtyři samostatné komisariáty: leteckého průmyslu, výzbroje, výroby munice a stavby

¹ Oficiální název sovětské armády. Pro zkrácení používám pouze termín Rudá armáda (RA).

² K struktuře a síle Rudé armády v červnu 1941 srv. Glantz, D., *Stumbling Colossus. The Red Army on the Eve of World War*, Lawrence 1998; Mel'jučov, Upuščennyj, s. 265-301, 385; Anfilov, V., *Groznoje leto 41 goda*, Moskva 1995; Fidler, J., *Sovětské ozbrojené síly v červnu 1941*, In: *Historie a vojenství* č. 4/1996, s. 77-104; Chorkov, A. G., *Grozovoj ijuň*, Moskva 1991; 1941 god. Uroki i vyvody, Moskva 1992.

³ Sapir, J., *The Economics of War in the Soviet Union during World War II*, In: Kershaw, I. – Lewin, M. (eds.), *Stalinism and Nazism. Dictatorships in Comparison*, Cambridge 1999, s. 209-216.

lodí.⁴ Celkové výdaje na zbrojení činily v roce 1940 32,6 % a pro rok 1941 již byly plánovány ve výši 43,4 % státního rozpočtu.⁵

Po německém vítězství na západě bylo v létě 1940 přijato několik opatření, které sovětský průmysl převedly fakticky na válečný stav.⁶ Tento systém nebylo nutné nijak podstatně upravovat ani po německém útoku 22. června 1941. Dne 26. června 1940 Nejvyšší sovět SSSR přijal výnos „O přechodu na osmihodinový pracovní den a sedmidenní pracovní týden a o zákazu svévoleného odchodu dělníků a zaměstnanců z podniků a úřadů“ a 11. října 1940 výnos „O státních pracovních zálohách“. Výnosy zaváděly drakonické tresty za porušení pracovní morálky, rušily jakoukoli možnost volby zaměstnání a volného pohybu po SSSR. Zaměstnanci mohli být rozhodnutím úřadů kdykoli přemístováni z místa na místo. Fakticky šlo o novodobou dobu feudálního režimu.⁷ Podle výnosu o státních pracovních zálohách měla učiliště každý rok připravit až milion nových pracovníků do průmyslu. Na začátku roku 1941 bylo do zbrojních závodů předčasně povoláno 50 tisíc učňů posledních ročníků.⁸

Politbyro ÚV VKS(b) se otázkami zbrojení zabývalo velmi často, na podzim 1940 a na jaře 1941 téměř na každém zasedání.⁹ Jedním z hlavních témat byl rozvoj letecké výroby – již v září 1939 politbyro rozhodlo o rekonstrukci 9 starých a výstavbě dalších 9 nových leteckých závodů. Výroba vojenských letadel se měla

---

⁴ Gosudarstvennaja vlast' SSSR. Vysšije organy vlasti i upravlenija i ich rukovoditeli 1923-1991 gg., Moskva 1999, s. 58-63. Podobně byl 24. ledna 1939 rozdělen na šest nových lidových komisariátů i lidový komisariát těžkého průmyslu. Tamtéž, s. 42.

⁵ Někrič, c. d., s. 110; DDSV, Sv. 3, s. 366. Molotov vzpomínal: „Růst vojenského průmyslu v předválečných letech byl u nás tak vysoký, že na víc jsme neměli. Bezprostředně před válkou žil lid v obrovském vypětí. ... Copak bylo možné držet lidi, stranu a armádu v takovém vypětí rok nebo dva roky?“ Čujev, c. d., s. 45. Srv. také Kumaněv, G. A., Rjadom so Stalinym: otkrovennyje svjdetelstva, Moskva 1999, s. 271-272.

⁶ A. Werth výnosy z roku 1940 označuje za „skutečnou bombu“. Werth, c. d., s. 113.

⁷ Bonwetsch, B., Stalin, the Red Army, and the „Great Patriotic War“, In: Kershaw – Lewin, c. d., s. 185. Dějiny Velké vlastenecké války uvádějí, že šlo o „iniciativní návrhy odborů“, které měly význam v boji proti „fluktuantům, povalečům a jiným dezorganizátorům výroby“. Dějiny Velké vlastenecké války, s. 417. Srv. DDSV, Sv. 3, s. 358.

⁸ Podle oficiálních Dějin „zapojení miliónů žen a mladých lidí do výroby umožňovalo manévrovat kvalifikovanými pracovními silami“. DDSV, Sv. 3, s. 358; DVVV, Sv. 1, s. 418. V roce 1940 bylo v pracovních zálohách 750 tisíc učňů a učnic. Někrič, c. d., s. 108.

⁹ Srv. katalog usnesení politbyra Politbjuro III, s. 87 a násl.

zdvojnásobit a na vojenskou výrobu začaly být převáděny civilní závody.¹⁰ Ředitelé závodů na výrobu letadel a leteckých motorů měli podle usnesení politbyra z 16. listopadu 1940 každodenně Moskvu informovat o plnění plánu výroby.¹¹ Program letecké výroby schválený 7. prosince 1940 pro rok 1941 předpokládal produkci celkem 20 150 letadel, z toho 8510 stíhaček, 6070 bombardérů, 1750 bitevníků, 300 dopravních a 3320 výcvikových letadel. Pozornost byla soustředěna zejména na nové typy stíhaček Mig-3, Lagg-3 a Jak-1.

Výroba se měla postupně zvyšovat, ve druhém pololetí roku 1941 měla dosahovat dvojnásobků prvního pololetí. Tento ambiciózní program nebyl konečný, na jaře 1941 se plány výroby jednotlivých leteckých závodů dále zvyšovaly.¹² Do konce roku 1940 se kapacita leteckého průmyslu zvýšila o tři čtvrtiny oproti roku 1937 a „do léta 1941 předstihla výrobní kapacitu německých leteckých závodů téměř o polovinu“.¹³

Obdobnou pozornost politbyro věnovalo i ostatním složkám zbrojního průmyslu. Plány výroby nových těžkých tanků KV a středních tanků T-34 schválilo 15. března a 5. května 1941. Pro rok 1941 se počítalo s výrobou 2800 tanků T-34 a 1200 tanků KV. Výroba měla dosáhnout vrcholu v letních a podzimních měsících.¹⁴

Srovnání zbrojní výroby Německa, které již bylo rok ve válce, a SSSR, teprve přecházejícího na plnou válečnou výrobu v roce 1940-1941 je následující:¹⁵

---

¹⁰ DDSV, Sv. 3, s. 367. V roce 1940 šlo na leteckou výrobu 40 % vojenského rozpočtu. 1941 god. Uroki, s. 34.

¹¹ Izvestija CK KPSS, č. 2/1990, s. 194-195.

¹² Izvestija CK KPSS, č. 2/1990, s. 195-196; Politbjuro III, s. 165, 182, 187, 189, 210; 1941 god, k. 2, s. 378-379.

¹³ DDSV, Sv. 3, s. 368.

¹⁴ 1941 god, k. 1, s. 771-775; 1941 god, k. 2, s. 162-167.

¹⁵ Mel'jučov, Upuščennyj, s. 378.

	Německo		Sovětský svaz	
	1940	1. pololetí 1941	1940	1. pololetí 1941
Pušky	1 474 398	736 111	1 461 000	791 977
Samopaly	125 873	120 891	81 118	3110
Kulometry	57 313	52 200	47 582	7787
Minomety	11 924	7876	38 349	10 480
Děla	14 861	9809	13 724	7913
Tanky	1975	1621	2793	1848
Letadla	9869	5470	10 565	5958
Granáty	26 mil.	6,4 mil.	14,9 mil.	11,3 mil.
Miny	22,5 mil.	1,7 mil.	18,2 mil.	8,8 mil.

6.2 Struktura armády

Řízení pozemní armády, letectva a protivzdušné obrany zabezpečoval lidový komisariát obrany. Válečné námořnictvo spadalo pod samostatný lidový komisariát válečného námořnictva.¹⁶ Celkovou koordinaci vojenské politiky prováděla Hlavní vojenská rada v lidovém komisariátu obrany a Výbor obrany při Radě lidových komisařů.¹⁷ Po nepříliš úspěšném vystoupení Rudé armády ve válce proti Finsku vystřídal v květnu 1940 na postu lidového komisaře obrany K. J. Vorošilova S. K. Timošenko, který byl zároveň s B. M. Šapošnikovem a G. I. Kulikem povýšen do hodnosti maršála. Timošenko po nástupu do funkce vypracoval přijímací protokol, který podává dosti nelichotivý obrázek tehdejšího stavu Rudé armády.¹⁸ V armádě byly zahájeny hluboké reformy, někdy nazývané jako „Timošenkova revoluce“.¹⁹ Změny se projeví např. i zavedením tradičních vojenských hodností, které předtím v Rudé armádě jako „buržoazní“ neexistovaly. V květnu 1940 byly zřízeny generálské a admirálské hodnosti pro vyšší velitelský sbor armády a vojenského námořnictva a v listopadu i poddůstojnické hodnosti. Výnos Nejvyššího sovětu

¹⁶ Podle výnosu Rady lidových komisařů z 8. března 1941 lidový komisariát obrany řídil armádu prostřednictvím 7 hlavních správ, 13 správ a Generálního štábu, ve kterém bylo osm správ a čtyři samostatná oddělení. Srv. Žukov, c. d., s. 320.

¹⁷ 30. května 1941 byl Výbor obrany zrušen a místo něho vznikla Komise pro vojenské a vojensko-námořní otázky při Byru Rady lidových komisařů. Chlevnjuk, c. d., s. 255.

¹⁸ 1941 god, k. 2, s. 622-631.

¹⁹ Srv. Van Dyke, C., The Timoshenko Reforms, In: The Journal of Slavic Military Studies, vol. IX, No. 1 (March 1996), s. 69-96.

v srpnu 1940 zaváděl nedílnou velitelskou pravomoc, z vojenských komisařů se stali zástupci velitelů a náčelníků pro politické věci.²⁰

Po čistkách na konci 30. let se výrazně změnilo složení velitelského sboru. Došlo k výraznému omlazení, ale zároveň i k snížení odborné kvalifikace velitelů. Věková struktura důstojnického sboru byla v červnu 1941 následující: 29 % do 25 let, 57 % od 26 do 35 let, 13 % od 36 do 45 let a jen 1 % byli velitelé starší 45 let. Jen od května 1937 do září 1939 bylo čistkami postiženo 36 761 lidí v armádě a asi 3 tisíce lidí v námořnictvu. K 1. lednu 1941 důstojnický sbor armády a námořnictva tvořilo 579 581 lidí, ze kterých jen 7 % mělo vyšší vojenské vzdělání, 60 % střední, 25 % pouze zrychlené velitelské kurzy a 12 % bylo úplně bez zvláštního vojenského vzdělání. V době německého útoku 75 % velitelů svůj post zastávalo po dobu kratší než jeden rok.²¹

Území Sovětského svazu bylo v roce 1941 rozděleno na 16 vojenských okruhů a jeden front.²² V čele každého okruhu stála vojenská rada, hlavním orgánem velení pak byl štáb okruhu a velitelství jednotlivých druhů vojsk.²³ Nejvyšším uskupením pozemních vojsk byla v západních vojenských okruzích vševojsková armáda, která se skládala ze 2-3 střeleckých sborů, mechanizovaného sboru, letectva a dělostřeleckých, ženijních a týlových jednotek.²⁴ Nejdůležitějšími bylo pět okruhů na západních hranicích: Leningradský (LenVO), Pobaltský zvláštní (PribOVO), Západní zvláštní (ZapOVO), Kyjevský zvláštní (KOVO) a Oděský (OdVO). Tyto okruhy byly v srpnu 1940 převedeny na novou strukturu. Označení „zvláštní“

---

²⁰ Erickson, J., *The Road to Stalingrad. Stalin's War with Germany: Volume One*, London – New Haven 1999, s. 16-19.

²¹ 1941 god. Uroki, s. 48-49.

²² Šlo o Dálněvýchodní front, který byl udržován ve válečné struktuře vzhledem k vojenským incidentům s Japonskem v letech 1938-1939.

²³ Štáb okruhu měl celkem 10 oddělení (nejdůležitější byla operační, rozvědne, mobilizační). V okružním aparátu byla velitelství jednotlivých druhů vojsk: letectva, dělostřelectva, mechanizovaných vojsk. Chorkov, c. d., s. 7.

²⁴ Tamtéž, s. 13.

znamenal, že štáb okruhu byl organizován tak, aby za válečné situace mohl být okamžitě změněn na velitelství frontu.²⁵ Na staré státní hranici Sovětského svazu před rokem 1939 existovala linie opevněných prostorů (tzv. Stalinova linie). Po posunu hranic dále na západ byla tato linie částečně opuštěna a na nových hranicích započala výstavba nových opevněných prostorů, která ovšem v červnu 1941 nebyla zdaleka dokončena.²⁶

Od srpna 1940 se připravoval nový mobilizační plán. Předchozí mobilizační plán byl schválen Výborem obrany 29. listopadu 1937 a podle něj byla provedena mobilizace sedmi okruhů v září 1939 a během války s Finskem. Rozhodnutí o vypracování nového mobilizačního plánu pod označením MP-41 přijala Hlavní vojenská rada 16. srpna 1940.²⁷ Definitivní verze mobilizačního plánu MP-41 byla schválena 12. února 1941. Plán předpokládal, že po provedení mobilizace bude mít Rudá armáda 198 střeleckých, 10 horských střeleckých, 2 motostřelecké, 30 motorizovaných, 60 tankových a 14 jezdeckých divizí, 2 samostatné střelecké brigády a 6 výsadkových brigád. Rozvinuto mělo být 65 velitelství střeleckých sborů a 30 mechanizovaných sborů. Celkový početní stav RA měl být 8 682 827 vojáků a 187 880 dalších pracovníků. Tabulkově měla armáda disponovat 32 628 letadly, 61 226 děly, 36 879 tanky, 10 679 obrněnými automobily.²⁸ Počty techniky se do 22. června 1941 nepodařilo naplnit. Podle schváleného mobilizačního plánu se na jaře 1941 začaly formovat nové divize, zejména tankové pro mechanizované sbory. Čísla stanovená mobilizačním plánem nebyla definitivní a dále se zvyšovala. Usnesením z 23. dubna 1941 začaly být formovány další jednotky – do 1. června 10

---

²⁵ Oděský okruh nebyl „zvláštní“ protože měl spolu s Kyjevským okruhem tvořit jeden Jihozápadní front. Velitelství frontu mělo vzniknout ze štábu KOVO. Ze štábu OdVO mělo vzniknout pouze armádní velitelství. Chorkov, c. d., s. 7; Kolomijec – Makarov, c. d., s. 16-18.

²⁶ Kolomijec, M. – Makarov, M., Preljudija k „Barbarosse“, Moskva 2001, s. 70-77. Tarleton, R. E., What Really Happened to the Stalin Line?, In: The Journal of Slavic Military Studies, vol. 5, No. 2 (June 1992), s. 187-219.

²⁷ 1941 god. Uroki i vyvody, s. 71.

²⁸ 1941 god, k. 1, s. 640-650. Srv. Gerasimov, G.I., Mobilizacija jest' vojna, In: VIŽ č. 3/1999, s. 2-11.

protitankových brigád, 16 výsadkových brigád a 5 výsadkových sborů, které měly být dislokovány v západních vojenských okruzích. Lidový komisař obrany 12. června 1941 zřídil i příslušnou Hlavní správu výsadkových vojsk RA.²⁹

Nejvyšším svazkem pěchoty v Rudé armádě byl střelecký sbor. V červnu 1941 jich bylo v Rudé armádě 62. Jeho složení a tabulkový stav byl následující:³⁰

Složení střeleckého sboru	Tabulkový stav sboru (3 střelecké divize)
2-4 střelecké divize	51 061 lidí
2 sborové dělostřelecké pluky	306 polních děl
oddíl PVO	162 protitankových kanónů
ženijní a spojovací prapor	48 protiletadlových děl
sborová průzkumná letka.	198 minometů
	48 lehkých tanků
	39 obrněných automobilů

Střelecké divize mírového stavu existovaly do března 1941 ve dvou variantách, základního (12000 mužů) a sníženého (6000 mužů) stavu. 5. dubna 1941 lidový komisariát obrany nařídil přechod střeleckých divizí na nové stavy a část divizí se navíc začala měnit na zvláštní horské střelecké divize. Aby bylo možné usplnit formování nových střeleckých divizí, byl základní stav snížen na 10291 mužů, válečný stav byl stanoven na 14483 mužů. Na přelomu května-června 1941 byla zahájena skrytá mobilizace více než 800 tisíc záložníků, kteří měli posílit střelecké divize západních vojenských okruhů.³¹ Střeleckou divizi tvořily 3 střelecké pluky, dva dělostřelecké pluky a průzkumný, protitankový, protiletadlový, ženijní, spojovací a tankový prapor.³²

²⁹ Chorkov, c. d., s. 40-41; DDSV, Sv. 3, s. 405.

³⁰ Chorkov, c. d., s. 14; Glantz, Stumbling, s. 110-111; Kolomijec – Makarov, c. d., s. 29-34.

³¹ Glantz, Stumbling, s. 110-111; Kolomijec – Makarov, c. d., s. 27, 34.

³² Chorkov, c. d., s. 14-15; Kolomijec – Makarov, c. d., s. 34.

Typ divize (5. dubna 1941)	Lidí	Koní	Aut	Pušky	Děla a minomety	Samopaly	Kulomety lehké a těžké	Lehkých tanků
Základní mírový stav	10291	1955	414	7818	238	1159	371+164	16
Snížený mírový stav	5864	905	155	3685	180	691	324+163	16
Válečný stav	14483	3039	558	10420	210	1204	392+166	16
Horská střelecká divize	8829	3160	203	6960		788	314+110	

V červnu 1941 bylo v Rudé armádě celkem 198 střeleckých divizí (z nich 19 horských střeleckých a 2 motostřelecké) a 3 samostatné střelecké brigády.³³

Nárůst počtu střeleckých divizí byl mezi lety 1938-1941 značný:³⁴

	1. červen 1938	1. ledna 1939	22. červen 1941
Počet střeleckých divizí	71	97	198

Srovnání tabulkových stavů sovětské střelecké a německé pěší divize bylo následující:³⁵

	Sovětská střelecká divize válečného stavu	Německá pěší divize
Lidí	14483	16859
Koní	3039	6358
Pušky	10420	11500
Těžké kulomety	166	142
Lehké kulomety	392	434
Samopaly	1204	787
Protitankové	0	81
Děla a minomety	210	215
Automobily	558	902
Lehké tanky	16	0
Obrněná vozidla	13	16
Traktory	99	62

Tabulkově byly síly sovětské střelecké a německé pěší divize srovnatelné, ale v okamžiku německého útoku se většina ze střeleckých divizí nacházela ve stádiu přechodu ze starých na nové stavy. Pouze 21 střeleckých divizí k 22. červnu 1941

³³ 1941 god. Uroki, s. 26.

³⁴ Glantz, Stumbling, s. 152; 1941 god. Uroki, s. 26-27.

³⁵ Glantz, Stumbling, s. 152.

dosáhlo stanovených tabulkových stavů, ostatní se pohybovaly na úrovni 70-80 %.

V západních vojenských okruzích byly jejich průměrné stavy byly následující:³⁶

Vojenský okruh	Průměrný stav střelecké divize
Leningradský	11 985
Pobaltský zvláštní	8712
Západní zvláštní	9327
Kyjevský zvláštní	8792
Oděský	8400

Potřeby výzbroje střeleckých vojsk puškami, kulomety, minomety i děly (kromě protiletadlových) byly kryty téměř v plném rozsahu. Naopak značně zaostávalo vybavení samopaly. Automobilů a traktorů byla pouze polovina požadovaných tabulkových počtů. Stejně tak většině střeleckých divizí chyběl tabulkový tankový prapor (16 lehkých tanků), protože tanky byly přednostně přidělovány nově formovaným mechanizovaným sborům. Řada divizí také měla místo dvou jen jeden dělostřelecký pluk.³⁷

Velkou pozornost věnoval Sovětský svaz rozvoji tankových vojsk. Sovětský průmysl produkoval ohromné množství tanků a již ve 30. letech byl Sovětský svaz v počtu tanků nejsilnější mocností na světě. Organizační struktura tankových vojsk v rámci Rudé armády prošla složitým vývojem. Kromě samostatných tankových svazků byly tanky v Rudé armádě, na rozdíl od jiných armád, také součástí střeleckých, jezdeckých a výsadkových vojsk. Od roku 1932 byla tanková vojska Rudé armády organizována v mechanizovaných sborech a samostatných mechanizovaných brigádách, v roce 1938 byly tyto útvary přejmenovány na tankové. Na počátku roku 1939 měl Sovětský svaz 4 tankové sbory, z nichž každý měl mít

---

³⁶ Chorkov, c. d., s. 15-16.

³⁷ DDSV, Sv. 3, s. 403; Chorkov, c. d., s. 16. Např. v Západním zvláštním VO bylo místo 1204 samopalů v divizi průměrně jen 550 a v Kyjevském jen 267. Glantz, Stumbling, s. 111, 112, 115-116, 153.

tabulkově 12170 lidí a 560 tanků.³⁸ Během bojů s Japonci na Chalchyn-Golu a za „osvobozovacího“ pochodu do Polska v září 1939 byly zjištěny velké nedostatky v organizaci a systému velení tankových sborů. Hlavní vojenská rada na základě toho 21. listopadu 1939 došla k závěru, že zkušenosti z působení „tankových sborů v průběhu akce ukázaly na složitost velení a jeho těžkopádnost“, zatímco „samostatné tankové brigády působily mnohem lépe a byly mobilnější.“³⁹ Proto Hlavní vojenská rada nařídila rozpustit stávající čtyři tankové sbory. Nahradit je měly motorizované divize, každá s 257 tanky. V roce 1940 mělo být vytvořeno 8 a v první polovině roku 1941 dalších 7 těchto divizí. V květnu 1940 byly v Rudé armádě 4 motorizované divize a 39 samostatných tankových brigád.⁴⁰

Po nástupu Timošenka do funkce lidového komisaře obrany došlo v létě 1940 v organizaci tankových vojsk k další zásadní změně – mechanizované sbory byly obnoveny a z tankových brigád vytvořeny tankové divize. S touto strukturou pak Rudá armáda vstoupila do války s Německem v červnu 1941. Rozhodnutím Rady lidových komisařů z 6. července 1940 bylo zahájeno formování 8 mechanizovaných sborů, z nichž se měl skládat ze 2 tankových a 1 motorizované divize. Do konce roku 1940 začal být formován i devátý mechanizovaný sbor a od března 1941 dalších 20 mechanizovaných sborů.⁴¹

Struktura a tabulkový početní stav mechanizovaného sboru byl následující:

Mechanizovaný sbor:	Celkem:
2 tankové divize	36 080 lidí
1 motorizovaná divize	1031 tanků
Dělostřelecký pluk	268 obrněných vozidel
Motocyklový pluk	358 děl a minometů
Ženíjní a spojovací prapor	352 traktorů
Průzkumná letka	5165 automobilů

³⁸ Drogovoz, I., *Železnyj kulak RKKK*, Moskva 1999, s. 5.

³⁹ Mel'jučov, *Upuščennyj*, s. 273.

⁴⁰ Chorkov, c. d., s. 16-17;

⁴¹ Chorkov, c. d., s. 17.

Z uvedených 1031 tanků mělo být 126 nových těžkých tanků KV a 420 nových středních tanků T-34. Formováním 29 mechanizovaných sborů vznikala skutečně ohromná tanková síla. K naplnění tabulkových stavů 29 mechanizovaných sborů bylo ale třeba více než třicet tisíc tanků a tanky byly navíc potřeba i pro další složky Rudé armády. Pro srovnání - německá armáda měla v červnu 1941 celkem 5694 tanků.⁴² V okamžiku německého útoku bylo v Rudé armádě celkem 25 784 tanků.⁴³ Nebylo v silách sovětského průmyslu dodat potřebné množství tanků nových typů. Jak po válce přiznal Žukov, „nedomysleli jsme objektivní možnosti našeho tankového průmyslu. Pro úplnou kompletaci nových mechanizovaných sborů bylo zapotřebí 16 600 tanků jenom nových typů a všech dohromady kolem 32 000.“⁴⁴

V okamžiku německého útoku se tak mechanizované sbory nacházely v různém stadiu formování. V západních vojenských okruzích bylo dislokováno dvacet mechanizovaných sborů a v následující tabulce jsou uvedeny jejich stavy v červnu 1941:⁴⁵

---

⁴² Das Deutsche Reich, Bd. 4, s. 185.

⁴³ Sám Stalin při jednání s Rooseveltovým vyslancem Hopkinsem v červenci 1941 uvedl, že Rudá armáda má „4000 velkých tanků, 8000 středních a 12 000 lehkých tanků. Němci mají celkově 30 000 tanků“. Počet sovětských tanků zhruba odpovídal skutečnosti, počet německých tanků Stalin mnohonásobně nadsadil (Němci měli v červnu 1941 celkem 5694 tanků a útočných děl, z toho 3648 na východní frontě). Werth, c. d., s. 304; Das deutsche Reich, Bd. 4, s. 185. Skutečný počet sovětských tanků v červnu 1941 byl po válce dlouhá léta zamlžován a uvádělo se jen 1861 tzv. „nových typů“, mezi které byly řazeny pouze tanky T-34 a KV. DDSV, Sv. 3, s. 404. Např. V. Anfilov v 70. letech tvrdil, že Rudá armáda měla „1800 těžkých a středních tanků. Kromě toho byl v pohraničních okruzích značný počet lehkých tanků zastaralých konstrukcí...“ Anfilov, V., Krach bleskové války, Praha 1977, s. 235. Přitom starší typy sovětských tanků jako např. BT byly plně srovnatelné nebo lepší než většina německých tanků (více než polovina něm. tanků na východě byly tanky lehké). Až na konci 80. let se o skutečných počtech tankové techniky začalo otevřeně diskutovat. Srv. Krikunov, V. P., Kuda dělils tanki?, In: VIŽ č. 11/1988, s. 28-39. V roce 1993 byl oficiálně uveden počet celkem 22 600 tanků, ze kterých ale údajně pouze 3800 bylo bojeschopných. Grif, s. 345. Tento nesmyslný údaj podrobili kritice N.P. Zolotov a S. I. Isajev, kteří ve své analýze uvedli celkem 23 106 tanků k 1. červnu 1941, z nich 18 691 bojeschopných a dalších 206 nově vyrobených do 22. června 1941. Zolotov, N. P. – Isajev, S. I., Bojegotovy byli..., In: VIŽ č. 11/1993, s. 77. Tento počet byl pak dalším výzkumem ještě zvyšován až na 25 784 tanků k 22. červnu 1941. Srv. Meltjuchov, Upuščennyj, s. 385, 535; Drogovoz, c. d., s. 24.

⁴⁴ Žukov, c. d., s. 325.

⁴⁵ Glantz, Stumbling, s. 155; 1941 god. Uroki, s. 29.

	Zahájení formování	Lidí	Tanků (KV a T-34)	Obrněných vozidel	Děl a minometů	Aut	Traktorů
Tabulkový počet		36080	1031 (546)	268	385	5165	352
Leningradský vojenský okruh							
1. MS	březen 1941	31439	1037 (15)	239	294	4730	246
10. MS	březen 1941	26168	469	86	232	1000	34
Pobaltský zvláštní vojenský okruh							
3. MS	červenec 1940	31975	651 (110)	220	367	3897	308
12. MS	březen 1941	28832	749	23	313	2531	194
Západní zvláštní vojenský okruh							
6. MS	červenec 1940	32382	1131 (452)	242	349	4779	294
11. MS	březen 1941	21605	414 (20)	84	144	920	55
13. MS	březen 1941	17809	282	34	249	982	103
14. MS	březen 1941	19332	518	44	240	1361	99
17. MS	březen 1941	16578	63	38	116	607	40
20. MS	březen 1941	20391	94	11	134	431	25
Kyjevský zvláštní vojenský okruh							
4. MS	červenec 1940	28098	979 (414)	175	286	2854	274
8. MS	červenec 1940	28713	898 (171)	172	294	3237	359
9. MS	březen 1941	26833	298	73	219	1067	133
15. MS	březen 1941	33395	749 (136)	160	227	2035	165
16. MS	březen 1941	26920	482 (76)	118	209	1777	193
19. MS	březen 1941	21654	453 (5)	26	92	865	85
22. MS	březen 1941	24087	712 (31)	82	300	1226	114
24. MS	březen 1941	21556	222	16	0	229	69
Oděský vojenský okruh							
2. MS	červen 1940	32396	517	186 (60)	351	3794	266
18. MS	březen 1941	26879	282	6	113	1334	58
Průměr		25852	550	101	226	1990	155

Stav techniky se tak průměrně nacházel na zhruba polovičních počtech. Téměř plně kompletními byly čtyři sbory – 1. MS v Leningradském vojenském okruhu, 6. MS v Západním zvláštním vojenském okruhu, který byl nejsilnějším mechanizovaným sborem vůbec, a 4. a 8. MS v Kyjevském zvláštním vojenském okruhu. 6., 4. a 8. MS byly dislokovány v bělostockém a Lvovském výběžku, odkud měly být podle plánu vedeny ofenzivní operace. Naopak několik sborů nedosahovalo ani velikosti tankové divize, která měla mít 375 tanků – šlo o 13., 9., 24. a 18. sbor. 17. a 20. MS byly jenom prázdnou slupkou s 63 a 94 tanky. Žádný ze sborů neměl stanovený počet nových tanků KV a T-34. K naplnění tabulkových stavů nových tanků ve všech sborech by bylo třeba 3654 tanků KV a 12 180 tanků T-34. Do

22. června 1941 bylo vyrobeno celkem 1861 tanků T-34 a KV. Pro mechanizované sbory navíc chyběly i zkušené velitelské kádry.⁴⁶

I přes nedokončené formování sovětské tankové síly po kvantitativní stránce značně převyšovaly síly německé. Mechanizovaný sbor svou tankovou silou odpovídal celé německé tankové skupině (*Panzergruppe*), kterých Němci proti SSSR nasadili čtyři (1. - 799 tanků, 2. - 953 tanků, 3. - 1014 tanků a 4. - 631 tanků). Sovětská tanková divize počtem tanků téměř dvojnásobně převyšovala svůj německý protějšek.⁴⁷

	Sovětská tanková divize	Německá tanková divize	Sovětská motorizovaná divize	Německá motorizovaná divize
Lidí	10940	16000	11650	14029
Tanků	375	135-209	275	0
Obrněných vozidel	95	25	49	37
Děla a minometů	58	102	98	171
Automobilů	1568	1275	1587	2278
Traktorů	84	200	153	

Prudkým rozvojem prošlo v letech 1939-1941 i vojenské letectvo, které bylo samostatnou složkou Rudé armády. Během armádních reforem byla 25. července 1940 změněna jeho struktura, z původních leteckých brigád se přešlo na letecké divize a samostatné letecké brigády.⁴⁸ Stíhací, bombardovací a smíšené divize se skládaly ze 4-5 leteckých pluků, samostatné brigády ze 2-3 pluků. V listopadu 1940 vzniklo letectvo zálohy vrchního velení – dálkové bombardovací letectvo, které se mělo skládat z pěti leteckých sborů, každý se dvěma dálkovými bombardovacími a jednou dálkovou stíhací divizí.⁴⁹

Organizačně bylo letectvo Rudé armády rozděleno na letectvo vrchního velení (dálkové bombardovací) podřízené přímo vrchnímu velitelství, okružní (frontové)

⁴⁶ Glantz, Stumbling, s. 117-118.

⁴⁷ Glantz, Stumbling, s. 154.

⁴⁸ Mel'juhov, Upuščennyj, s. 285.

⁴⁹ 1941 god. Uroki, s. 37; DDSV, Sv. 3, s. 407.

letectvo, které mělo podporovat operace frontů, tvořené samostatnými bombardovacími, stíhacími a smíšenými leteckými divizemi, armádní letectvo, každou vševojskovou armádu měla podporovat jedna smíšená letecká divize a vojenské letectvo u střeleckých sborů, šlo o sborové letky vyzbrojené průzkumnými letouny. Vojenské námořnictvo mělo vlastní samostatné letectvo.⁵⁰

Podle mobilizačního plánu MP-41 mělo mít vojenské letectvo celkem 79 leteckých divizí, 263 leteckých pluků s 32 628 letadly. V letech 1939-1940 bylo zformováno nových 124 leteckých pluků, v první polovině roku 1941 se začalo formovat dalších 106 (do německého útoku formování zakončilo 19 z nich).⁵¹ Od ledna 1939 do německého útoku sovětské letectvo obdrželo z výroby 17 745 bojových letounů, z nich 3719 bylo považováno za moderní typy (Mig-3, Jak-1, LaGG-3, Pe-2).⁵² K 22. červnu 1941 sovětské vojenské letectvo mělo celkem 24 488 letounů.⁵³

Sovětské letectvo 22. června 1941	
Bombardéry	6887
Rozvědné	1934
Stíhačky	9881
Bitevníky	57
Ostatní	5729

V západních vojenských okruzích z nich bylo umístěno 8974, z toho 7593 bojeschopných. Dalších 1506 bojeschopných letadel bylo v Severním, Baltickém, Černomořském loďstvu a Dunajské flotile.⁵⁴

Od počátku roku 1941 zrychleným tempem pokračovala výstavba letišť v západních vojenských okruzích. K 1. lednu bylo v západních vojenských okruzích

⁵⁰ Chorkov, c. d., s. 30; DDSV, Sv., s. 407.

⁵¹ Mel'juhov, Upuščennyj, s. 290.

⁵² Kulikov, V. – Moščanskij, I., Operacija Barbarossa. Vozdušnyje sraženija 1941 goda, Moskva 2000, s. 2.

⁵³ Mel'juhov, Upuščennyj, s. 393.

⁵⁴ Tamtéž, s. 385-386.

612 letišť a dalších 143 se budovalo. Velká část letišť se nacházela v těsné blízkosti státní hranice, což v prvních dnech německého útoku vedlo ke katastrofě sovětského letectva, kdy značná část letadel byla zničena ještě na zemi. Např. je možné zmínit letiště Dolubovo (10 km od hranic, 73 letadel), Čunev (15 km od hranic, 83 letadel), Černovicy (20 km od hranic, 131 letadel), Belcy (116 letadel). Jen na těchto čtyřech letištích, které byly pod přímým ohrožením německou dělostřeleckou palbou, se nacházelo 403 letadel, z toho polovina nových typů.⁵⁵

Kvantitativně bylo sovětské letectvo ohromnou silou. Ve výcviku letců byly ale velké nedostatky, které byly kritizovány i na poradě nejvyšších velitelů RA v prosinci 1940. Nedostatečný výcvik se projevil i tragickými haváriemi. Na jaře 1941 tak v letectvu došlo k poslední velké armádní čistce před německým útokem.⁵⁶

6.3 Poměr sil 22. června 1941

Ozbrojené síly Sovětského svazu k 22. červnu 1941 čítaly 5 774 211 lidí.⁵⁷

- 4 605 321 v pozemní armádě
- 475 656 ve vojenském letectvu
- 353 752 ve vojenském námořnictvu
- 167 582 v pohraničním vojsku
- 171 900 ve vnitřním vojsku NKVD

Rudá armáda disponovala měla celkem 303 divizí, 25 784 tanků, 117 581 děl a minometů a 24 488 letadel.⁵⁸ V pěti západních vojenských okruzích bylo rozmístěno celkem 174 divizí se 3 088 160 vojáky. Z dalších 77 divizí, které se na západ začaly přesunovat v květnu 1941 do 22. června dorazilo celkem 16 divizí s 201 691 vojáky.⁵⁹

---

⁵⁵ 1941 god. Uroki, s. 36. Autoři publikace k tomu poznamenávají: „Na letištích v blízkosti hranice se nacházela značná část letadel nových typů ... To bylo jednou z příčin velkých ztrát našeho letectva v prvních hodinách války. Letadla navíc na většině letišť nebyla rozptýlena a zamaskována.“ Tamtéž. Srv. Chorkov, c. d., s. 34.

⁵⁶ Čerušev, N. S., Udár po svoim. Krasnaja armija 1938-1941, Moskva 2003, s. 433-438.

⁵⁷ Mel'juhov, Upuščennyj, s. 385.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž, s. 385-386. Do počtu divizí přepočítány i výsadekové brigády.

Již plně mobilizované německé ozbrojené síly v červnu 1941 čítaly 7 234 000 vojáků.⁶⁰

- 3,8 mil. pozemní armáda (Heer)
- 1,2 mil. záložní armáda (Ersatzheer)
- 1,68 mil. vojenské letectvo (Luftwaffe)
- 404 tisíc vojenské námořnictvo (Kriegsmarine)
- 150 tisíc vojska SS (Waffen-SS)

Německá armáda měla v červnu 1941 celkem 208 divizí, pro akci na východě z nich bylo vyčleněno 153 divizí s celkem 4,05 miliony vojáků (3,3 mil. v pozemní armádě, 650 tisíc v letectvu a 100 tisíc v námořnictvu), 4215 tanky a útočnými děly, 43 812 děly a minomety a 3909 letadly. K 22. červnu bylo na východě rozvinuto 128 divizí a německé uskupení čítalo 3,5 mil. vojáků, 37 099 děl a minometů a 3648 tanků a útočných děl. K tomu je třeba připočíst i síly německých spojenců (Finsko, Rumunsko, Maďarsko, Slovensko), které se do akce zapojily krátce po 22. červnu. Celkem se jednalo o 37 divizí s 765 500 vojáky, 5502 děly a minomety, 306 tanky a 886 letadly.

Celkový poměr na východní frontě byl následující:⁶¹

	Němci a spoj.	Sověti (pět západních vojenských okruhů)
Vojáků	4 327 500	3 289 851
Děla a minomety	42 601	59 787
Tanky a samohybná děla	3954	11 135
Letadla	4846	10 743

I přes kvantitativní převahu Rudé armády v technice, disponovala německá armáda výhodou momentu překvapení a byla plně rozvinuta do uskupení, které odpovídalo jejím útočným plánům.⁶² Rudá armáda se 22. června nacházela teprve ve

⁶⁰ Mueller-Hillebrand, c. d., s. 102.

⁶¹ Mel'juhov, Upuščennyj, s. 385-386. Srv. Glantz, Stumbling, s. 292-295; Fidler, J., Červen 1941 – Barbarossa kontra Groza, In: Vojenské rozhledy č. 3/1996, s. 117-123; Mueller-Hillebrand, c. d., s. 106; Das deutsche Reich, Bd. 4, s. 185, 313.

⁶² Sovětská historiografie tvrdila, že německá armáda měla „o 80 procent více vojáků než Rudá armáda, o 50 procent více středních tanků, o 220 procent více letounů nových typů a o 25 procent více děl a minometů.“ Anfilov, Krach, s. 235. P. A. Rotmistrov uváděl, že „pokud jde o nepřítele, měl nad

stádu rozvinování a její dislokace byla naprosto nevhodná pro obranu, ke které byla přinucena. Po zahájení války se také plně projevila mnohem větší zkušenost a iniciativnost německého velení a zkušenosti německých tankových a leteckých posádek.

---

našimi vojsky takovouto převahu: v počtu osob 1,8krát, ve středních a těžkých tancích 1,5krát, v bojových letounech nových typů 3,2krát, v dělech a minometech 1,25krát“. Rotmistrov, P. A., Doba a tanky, Praha 1974, s. 92-93. Ve skutečnosti Němci neměli v červnu 1941 ani jeden těžký tank, středních tanků Pz III (37 mm nebo 50 mm kanón) a Pz IV (75 mm kanón s krátkou hlavní) na východě nasadili 1423. Das deutsche Reich, Bd. 4, s. 185. V. Anfilov dokonce tvrdil, že Němci na východě nasadili „35tunové tanky“, za které zaměnil české lehké tanky Pz 35(t) o hmotnosti 10 tun. Anfilov, Krach, s. 80.

7. Sovětské strategické plánování a rozvinování armády na jaře 1941

7.1 Sovětská vojenská doktrína

Základy sovětské vojenské doktríny formoval v červenci 1921 M. V. Frunze ve stati „Sjednocená vojenská doktrína Rudé armády“, kde zdůraznil potřebu skončit se systémem „kolik hlav – tolik názorů“.¹ Vojenskou doktrínu státu Frunze dělil na dvě části – politickou a technickou. Politická část měla vyjadřovat základní charakter a politiku státu a linii jeho vládnoucí třídy, zatímco technická část konkrétní úkoly výstavby Rudé armády, její bojové přípravy a plánování. Hlavní otázkou podle Frunzeho bylo, zda bude doktrína Rudé armády obranná nebo útočná. Ve stati se táže, zda se „máme zastavit na myšlence pasivní obrany země a nedávat si žádné aktivní úkoly, nebo naopak?“ Teprve odpověď na tuto otázku „určí charakter výstavby našich ozbrojených sil, charakter a systém přípravy našich jedinečných vojáků a silných jednotek, vojensko-politickou propagandu a všeobecně celý vývoj v zemi“. Frunze ocenil útočnou doktrínu německé armády z první světové války, která se podle něj ukázala správnou a naopak zkritizoval doktrínu francouzskou, charakterizovanou „nedůvěrou ve vlastní síly a neexistencí žádných velkých útočných plánů“. Doktrína Rudé armády měla podle Frunzeho vycházet z toho, že Sovětské Rusko je „jediný stát na světě, kde vláda patří pracujícím“. Základním úkolem takového státu je zničení kapitalistického systému. Proto „mezi naším proletářským státem a celým ostatním buržoazním světem může být jen jeden vztah: dlouhý, úporný a těžký boj na život a na smrt“. V průběhu času se mohou střídát období přímého konfliktu s obdobími mírového soužití, ale „současná paralelní existence našeho proletářského státu se státy buržoazně-kapitalistického světa není dlouhodobě možná“. Proto doktrína Rudé armády „nemůže nebýt aktivní... Zvítězí

---

¹ Frunze, M. V., Jedinaja vojennaja doktrina i Krasnaja armija, Krasnaja nov' č. 1/1921, s. 94-106. Na internetu: <http://militera.lib.ru/science/frunze1/index.html>

jen ten, kdo se odhodlá k útoku, strana, která se jen brání, je odsouzena k porážce.“ Tato útočná doktrína musí samozřejmě vycházet z ekonomických podmínek státu, přesto „proletariát může a bude útočit a s ním jako jeho hlavní zbraň bude útočit Rudá armáda“. Podle Frunzeho proto sovětská vojenská doktrína musí mít jednoznačný aktivní útočný charakter, kterému se podřídí i vojenský výcvik, propaganda a plánování. Frunzeho stať vyvolala velkou diskuzi mezi vojenskými teoretiky. Frunze musel své závěry trochu upravit a uznat, že v době poválečné obnovy Rudá armáda na žádnou ofenzívu pomýšlet nemůže, naopak spíše se připravovat na obranu. Jeho hlavním závěrem ale zůstávalo, že „útok je nejlepším druhem obrany“.²

Frunzeho koncepce měla velký vliv na další vývoj doktríny Rudé armády. V roce 1940 byla uvedená stať v novém vydání Frunzeho spisů otištěna na prvním místě jako „programová“. Náčelník Hlavní politické správy Rudé armády Mechlis základní body této koncepce používal ve svých programových dokumentech. V souladu se Stalinovým pokynem k posílení „útočného duchu“ v armádě bylo 6. května 1941 rozhodnuto o novém zvláštním knižním vydání Frunzeho stati vzhledem k „výjimečné závažnosti“ jejího obsahu pro důstojnický sbor.³

Jádrem sovětské vojenské teorie se ve 30. letech stala tzv. hluboká útočná operace, jejíž základní zásady byly poprvé vyloženy ve Směrnici pro vedení boje v hloubce nepřítel v roce 1932. Armádní Polní řád z roku 1936 hlubokou útočnou operaci charakterizoval jako „současný úder letectva a dělostřelectva do hloubi nepřátelské obrany, průnik do taktické hloubi obrany útočnými jednotkami s širokým využitím tanků a rozhodný rozvoj taktického úspěchu do operačního s cílem úplného

---

² K diskuzím kolem Frunzeho koncepce srv. Kulešova, H. Ju., Vojenno-doktrinalnyje ustanovki stalinskogo rukovodstva i represii v Krasnoj armii konca 1930-x godov, In: Otečestvennaja istorija č. 2/2001, s. 62-66.

³ Tamtéž, s. 70.

obklíčení a zničení nepřítele“.⁴ Hlubokou útočnou operaci prováděl jeden nebo více frontů složených ze 2-4 úderných armád, 1-2 armád, 1-2 mechanizovaných sborů a 15-30 leteckých divizí.⁵ Otázky spojené s hlubokou útočnou operací, součinností pozemních sil a letectva byly ve 30. letech podrobně rozpracovávány v řadě teoretických prací.⁶ Podle Rotmistrova tak „koncem 30. let sovětské vojenské umění mělo dostatečně vyvinutou teorii vedení útočných operací, které se co do rozměrů členily na frontové a armádní“, zatímco „obraně se přikládal mnohem menší význam“.⁷

Ofenzivní zaměření sovětské vojenské doktríny vyjadřoval Polní řád z roku 1939 (PU-39) slovy: „Naše válka proti agresorovi bude nejspravedlivější ze všech válek, jaké dějiny lidstva poznaly. Vnutí-li nám nepřítel válku, bude Dělnicko-rolnická rudá armáda útočit tak, jak dosud žádná armáda neútočila. Válku povedeme útočně a přeneseme ji na území protivníka.“⁸ Otázky útočných operací tak byly v sovětské teorii široce rozpracovány, naproti tomu obrana nikoli. Přílišné zaměření na útok se projevilo i v sovětském operačním plánování a mělo tragické následky po německém útoku v červnu 1941.⁹

---

⁴ Glantz, D., *Military Strategy of the Soviet Union*, London 1992, s. 66. K hluboké útočné operaci srv. Rotmistrov, P. A., *Doba a tanky*, Praha 1974, s. 44-45.

⁵ Glantz, *Military*, s. 66-67; Erickson, s. 28-29.

⁶ Triandafillov, V., *Charakter operacij sovremennych armij*, Moskva 1937. Srv. Tuchačevského stati „Charakter pohraničních operací“ a „O novém Polním řádu Dělnicko-rolnické Rudé armády“. Tuchačevskij, M. N., *Sebrané spisy*, Praha 1966, s. 262-273, 286-302; *Velikaja otečestvennaja vojna*, Kniga 4, Moskva 1999, s. 32-37.

⁷ Rotmistrov, c. d., s. 42, 44.

⁸ DVVV, Sv. 1, s. 437. Jak uváděl Molotov, „copak někdo může přijít s doktrínou, podle které by se měl nepřítel pozvat do země?“ Čujev, c. d., s. 54.

⁹ D. Volkogonov připomíná, že: „většina strategických obranných operací roku 1941... se dopředu neplánovala. Přinutil nás k nim protivník, on diktoval podmínky a akce sovětských vojsk měly často spontánní charakter... Před válkou se organizaci a řízení dlouhotrvající strategické obrany v rámci celé země nevěnovala náležitá pozornost ani ve výcviku a na cvičeních, ani v teorii... Ten, kdo by před válkou navrhl posoudit možnost organizování obrany na Dněpru, u Moskvy nebo Leningradu, by byl jistě obviněn z kapitulství, zrady a zaprodanství. Otázky organizace strategické obrany ve velkém prostoru a déle trvajícím období se neřešily ani teoreticky.“ Volkogonov, D., *Triumf i tragedija*, Kniga II. Část 1, Moskva 1989, s. 292.

7.2 Hlavní charakteristiky sovětského plánování

Operační plány pro případ války vypracovávala operační správa Generálního štábu Rudé armády. Od vzniku Generálního štábu do německého útoku v roce 1941 vzniklo postupně 15 operačních plánů. V posledním roce před německým útokem, od srpna 1940 do května 1941, byl plán s oficiálním názvem „plán strategického rozvinování sovětských ozbrojených sil“ celkem čtyřikrát přepracován.¹⁰

Plány strategického rozvinování měly vždy stejnou strukturu, skládaly se z několika základních částí:

1) Rozbor vojensko-politické situace a přehled pravděpodobných protivníků Rudé armády, což bylo zejména Německo a jeho spojenci na západě, ale nevyklučoval se ani konflikt s Japonskem na východě.

2) Síly možných protivníků vyčíslené na základě informací rozvědky.

3) Analýza pravděpodobných operačních plánů protivníků a hlavní směry jejich možných útoků.

4) Zásady strategického rozvinování sil Rudé armády.

5) Zásady strategického rozvinování sil Rudé armády na západě. Protože území na sovětských západních hranicích bylo geograficky rozděleno oblastí pripjat'ských bažin (Polesí), byly plánovány dvě varianty rozvinování – s hlavními silami na jih nebo na sever od Brestu-Litevského.

6) Zásady strategického rozvinování sil Rudé armády na východě.

Poslední předválečnou verzi operačního plánu z 24. března 1938 předložil lidovému komisaři obrany Vorošilovovi tehdejší náčelník Generálního štábu maršál

---

¹⁰ Gorkov, Ju. A., Gotovil li Stalin upreždajuščij udar protiv Gitlera v 1941 g., In: Novaja i novejšaja istorija 3/1993, s. 30. Štáb RKKKA vznikl 14. února 1921, na Generální štáb byl přejmenován 26. září 1935. Sr. Zacharov, M.V., Generalnyj štab v predvojennyje gody, Moskva 1989, s. 310-311. K historii sovětského operačního plánování sr. Gorkov, Ju. A., Kreml. Stavka. Genštab, Tver 1995; Wanner, J. – Litera, B. Přeměny Rudé armády a sovětské strategické plány 1931-1941, Slovanské historické studie 26 (2000).

B. M. Šapošnikov, plán oficiálně schválila Hlavní vojenská rada 19. listopadu 1938.¹¹ K dalšímu přepracování pak došlo až v roce 1940. Od srpna 1940 do května 1941 Generální štáb Rudé armády vypracoval celkem čtyři verze plánu strategického rozvinování sovětské armády – plán ze srpna 1940, plán z 18. září 1940, upřesněný plán z 11. března 1941 a plán z 15. května 1941.¹² Důvodem pro změnu plánu schváleného v roce 1938 byla naprosto změněná politická situace v Evropě po pádu Polska a Francie a také posun hranic Sovětského svazu dále na západ. Na nové variantě plánu začal Generální štáb ještě pod vedením Šapošnikova pracovat již koncem roku 1939, předložen lidovému komisaři obrany Timošenkovi byl ale až v srpnu 1940. 15. srpna 1940 Šapošnikova ve funkci náčelníka Generálního štábu nahradil armádní generál K. A. Mereckov a plán byl v září 1940 opět změněn. Důvodem pro přepracování bylo včlenění pobaltských republik do rámce SSSR a údajná nespokojenost Timošenka s Šapošnikovým plánem.¹³ Záříjový plán podepsaný Timošenkem a Mereckovem byl posouzen Stalinem a 14. října 1940 schválen.

Na příkaz náčelníka Generálního štábu plány konkrétně vypracovávali pod vedením náčelníka operační správy gen. G. K. Malandina jeho dva zástupci – hlavním autorem byl genmjr. A. M. Vasilevskij a vypomáhal mu genmjr. A. F.

---

¹¹ Plán z 24. března 1938 je otištěn v 1941 god. k. 2, s. 557-571. Srv. také Anfilov, V.A., Groznoje leto 41 goda, Moskva 1995, s. 60.

¹² Oba plány z roku 1940 byly publikovány v úplnosti v roce 1998, plán z 15. května 1941 již v roce 1993, pouze z plánu z 11. března 1941 je dodnes k dispozici pouze zlomek. Plány byly poprvé otištěny ve Vojenno-istoričeském žurnalu (dále jen VIŽ) v letech 1991-1992, ale v záměrně zkrácené verzi, nejdůležitější části dokumentů byly bez jakéhokoli upozornění vypuštěny. Jak upozornil např. P.N. Bobylev, „plány byly v žurnalu publikovány jen částečně s porušením základních pravidel publikování dokumentů.“ Srv. Bobylev, P. N., Točku v diskusiji stavit' rano, In: Otečestvennaja istorija 1/2000, s. 42. Neúplné dokumenty převzaté z VIŽ publikovali i Litera, B. – Wanner, J.,c. d., s. 196n. Součástí plánů byly i přílohy – mapy soustředování a dislokace jednotek, grafikony přesunů apod. Tyto přílohy zatím nejsou k dispozici.

¹³ Timošenko byl před nástupem do funkce lidového komisaře obrany velitelem Kyjevského zvláštního vojenského okruhu a nebyl spokojen s tím, že za hlavní byl v Šapošnikově plánu považován severní směr a nebyla dostatečně propracována jižní varianta. Srv. Gorkov, Gotovil li, s. 31-32. Melt'juchov, Upuščennyj, s. 302.

Anisov.¹⁴ Dokumenty měly nejvyšší stupeň utajení a kromě jejich autorů z Generálního štábu s nimi byli seznámeni ještě lidový komisař obrany a Stalin s Molotovem. Hotový plán podepisoval lidový komisař obrany a náčelník Generálního štábu, případně byl na plánu i podpis zhotovitele z operační správy (většinou Vasilevskij). Plán byl poté předán k posouzení Stalinovi, který o tom, zda plán bude nebo nebude přijat, rozhodoval fakticky sám. Od roku 1938 nebyly předkládané plány podepisovány Stalinem ani jiným politickým činitelem.¹⁵

Hlavní autor plánů Vasilevskij byl několikrát v Kremlu a proces schvalování popisuje následujícím způsobem: „v roce 1940 jsem dvakrát doprovázel zástupce náčelníka Generálního štábu Vatutina do Kremlu s operačním plánem, kde byl tento plán předložen lidovým komisařem obrany a náčelníkem Generálního štábu I. V. Stalinovi. V obou případech jsme museli několik hodin čekat... [Po posouzení plánu] na něm nebyly žádné poznámky a ani žádné příkazy k nějakým úpravám jsme nedostali. Na plánu nebylo nic, co by vypovídalo o tom, jestli byl přijat nebo odmítnut. Pouze pokračující práce na něm svědčily o tom, že byl zřejmě schválen.“¹⁶

Na přelomu roků 1940/41 došlo v plánování k zásadním změnám. Po poradě nejvyšších velitelů Rudé armády na konci prosince 1940 a po provedení dvou strategických her na mapách byl v lednu 1941 Mereckov v čele Generálního štábu nahrazen dosavadním velitelem Kyjevského zvláštního vojenského okruhu arm. gen. G. K. Žukovem. Pod Žukovovým vedením došlo k dalším revizím plánu, nejprve v březnu a poté v květnu 1941, kdy se již přímo uvažovalo o preventivním úderu na soustředující se německá vojska.

---

¹⁴ Vasilevskij zpracovával severní, severozápadní a západní směr, Anisov jihozápadní směr a Dálný východ. Mel'jučov, Upuščennyj, s. 302.

¹⁵ Gorkov, Ju. A., Nakanune 22 ijunja, In: Novaja i novejšaja istorija 6/1992, s. 4.

¹⁶ Vasilevskij, A. M., Nakanune vojny, In: Novaja i novejšaja istorija 6/1992, s. 8.

7.3 Plán strategického rozvinování ze srpna 1940

První ze čtyř plánů zhotovených rok před německým útokem vypracoval zástupce velitele operační správy genmjr. Vasilevskij podle instrukcí náčelníka Generálního štábu Šapošnikova. Na dokumentu není uvedeno přesné datum, ale dokončen byl koncem července nebo začátkem srpna 1940 ještě před nástupem Mereckova do funkce náčelníka Generálního štábu.¹⁷

Za nejpravděpodobnějšího protivníka plán určuje Německo. Případný střet s ním může do konfliktu vtáhnout „s cílem revanše – také Finsko, Rumunsko a možná i Maďarsko“. Nevylučuje ani možné vojenské vystoupení Turecka „inspirované Němci“ a zásah Japonska na východě, které zaujímá postoj „ozbrojené neutrality, ale kdykoli může přejít k otevřenému střetu“.¹⁸

Autoři plánu odhadovali, že Německo „má v současné době zformováno na 200 pěších, 15 tankových, 5-7 lehkých, 10 motorizovaných, 8 horských a 2-3 výsadkové divize. Dohromady má 240-243 divizí s celkovým početním stavem 8 milionů lidí, 13 900 letadel a na 9-10 tisíc tanků různých typů.“ Předpokládalo se, že proti Sovětskému svazu by z těchto sil mohlo být nasazeno „173 divizí, z nich 138 pěších, 15 tankových, 10 motorizovaných, 5 lehkých a 3 výsadkové divize“.¹⁹

S přihlednutím k pravděpodobným německým spojencům plán předpokládal celkové síly protivníka na západě:²⁰

Německo	173 divizí, 9-10 000 tanků, 13 900 letadel
Finsko	15 divizí, 400 letadel
Rumunsko	15 divizí, 250 tanků, 900 letadel
Maďarsko	15 divizí, 300 tanků, 600 letadel
CELKEM	233 divizí, 10 550 tanků, 13 900 letadel

¹⁷ Poprvé částečně publikován ve VÍŽ č. 12/1991, s. 17-20. V této publikaci byly ale (záměrně?) úplně vynechány nejdůležitější části plánu týkající se sovětského rozvinování na západě. Kompletně byl plán poprvé otištěn až v roce 1998. 1941 god. k. 1, s. 181-193.

¹⁸ 1941 god. k. 1, s. 181.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Tamtéž, s. 182.

Zatímco němečtí plánovači dosti podceňovali skutečnou sílu Rudé armády, tak v plánech Generálního štábu Rudé armády byly naopak síly německé armády značně nadhodnoceny. Týkalo se to zejména tankových a leteckých sil německé armády. Celkový počet divizí protivníka sovětská rozvědka odhadovala poměrně přesně, ale struktura německých sil byla značně přeceněna. Ve skutečnosti Německo v létě 1940 disponovalo jen 10 tankovými divizemi a celkový počet německých tanků nebyl „9-10 tisíc“, ale pouze asi 3500.²¹

Pravděpodobné plány protivníka byly odhadnuty následujícím způsobem: „Německo rozvine se vší pravděpodobností své hlavní síly na sever od ústí řeky San tak, aby z Východního Pruska přes Litvu vedlo a rozvíjelo hlavní úder směrem na Rigu, Kovno, Vilnius a dále na Minsk.“ Předpokládalo se, že na sever od ústí řeky San Německo soustředí 123 pěších, 10 tankových divizí a hlavní část svého letectva. Na jih od ústí řeky San pak pouze 50 pěších a 5 tankových divizí. Nevylučovala se sice ani opačná možnost, tedy hlavní německý úder jižním směrem na Kyjev, ale v plánu bylo zdůrazněno, že „hlavní, pro Německo politicky nejvýhodnější a tudíž nejpravděpodobnější se jeví 1. varianta, tj. rozvinutí hlavních sil německé armády na sever od ústí řeky San“.²² Odhad, že hlavní německý úder bude veden severně od řeky San, se v červnu 1941 ukázal jako v podstatě správný. V pozdějších variantách plánu byl ale tento názor změněn ve prospěch jižního směru.

Hlavní síly Rudé armády měly být soustředěny na západě proti Německu. Na západ mělo být vyčleněno celkem 179 divizí (143 střeleckých, 8 motorizovaných, 18 tankových a 10 jezdeckých divizí), 14 samostatných tankových brigád a 172 leteckých pluků. V souladu s odhadem, že případný německý útok bude směřovat severně od ústí řeky San, měly být i hlavní síly Rudé armády soustředěny severně od

---

²¹ K 1. dubnu 1940 bylo v německé armádě 3387 tanků a útočných děl, z nich 2580 se zúčastnilo tažení proti Francii. Srv. Mueller-Hillebrand, c. d., s. 106.

²² 1941 god, k. 1, s. 182-183.

Polesí, na jihu měla být vedena dostatečnými silami aktivní obrana.²³ Problém rozdělení sil severně nebo jižně od oblasti pripjaťských bažin (Polesí) byl v sovětském vojenském plánování dlouhodobě studován. 14. března 1938 náčelník Generálního štábu Šapošnikov ve svém zápisu pro lidového komisaře obrany Vorosilova zdůraznil, že jižní varianta je méně výhodná pro soustředění a rozvinutí sil než severní, a to pro obě strany z důvodu pomalejšího ukončení mobilizace a rozvinutí sil. Podle Šapošnikova by umístění hlavního uskupení sovětských sil mělo odpovídat dislokaci hlavních sil protivníka.²⁴ V srpnové verzi operačního plánu byla tato Šapošnikova zásada dodržena.

Jako hlavní úkol pro Rudou armádu srpnový plán stanovil „porážku německých sil soustředěných ve východním Prusku a v oblasti Varšavy, pomocným úderem pak zničit uskupení protivníka v oblasti Ivangorod, Lublin, Tomašev, Sandoměř.“²⁵ Za tímto účelem měl být zformován Severozápadní, Západní a Jihozápadní front.

Rozdělení sil mezi fronty bylo následující:²⁶

	střelecké divize	motorizované divize	tankové divize	jezdecké divize	samost. tank. brigády	letecké pluky
Severozápadní front	31	2	4	-	3	20
Západní front	41	2	5	3	4	74
Jihozápadní front	40	3	7	7	4	58

Zbýlé divize a letecké pluky určené pro západ zůstávaly v Záloze vrchního velení za jednotlivými fronty.

Jednotlivé fronty měly v plánu určeny následující úkoly. Západní front měl vést hlavní úder „severně od řeky Bug, v obecném směru Allenstein, spolu s armádami Severozápadního frontu porazit německé armády soustředěné ve Východním Prusku,

²³ Tamtéž, s. 185.

²⁴ Bobylev, Točku, s. 46.

²⁵ 1941 god, k. 1, s. 185.

²⁶ Tamtéž, s. 186-188.

ovládnout toto území a dosáhnout prostoru jižně od toku řeky Visly.²⁷ Jihozápadní front měl „aktivní obranou v Karpatech chránit na hranici s Rumunskem území západní Ukrajiny a Besarábie. Zároveň úderem ve směru Mosty-Velikije, Rava-Ruska, Seňava v obecném směru Lublin porazit spolu s levým křídlem Západního frontu ivangorodsko-lublinské uskupení protivníka a dosáhnout středního toku Visly.“²⁸

Charakteristické je, že v plánu se vůbec nepočítalo s obrannými opatřeními v případě německého útoku. Vůbec se nebrala v úvahu možnost nečekaného vtržení německých vojsk na sovětské území. Všechny příkazy pro jednotlivé fronty vycházejí z okamžiku nástupu Rudé armády do útoku.

7.4 Plán strategického rozvinování z 18. září 1940

Srpnový plán se nestal funkčním dokumentem a 15. srpna 1940 vystřídal Šapošnikova ve funkci náčelníka Generálního štábu arm. gen. K. A. Mereckov. Pod jeho vedením začala operační správa zpracovávat novou verzi plánu strategického rozvinování. Práce byla dokončena 18. září 1940.²⁹

Oproti srpnové variantě zůstaly odhady sil pravděpodobných protivníků téměř nezměny. U nejpravděpodobnějšího protivníka Německa se odhadovalo, že proti SSSR může nasadit 173 divizí, z toho 140 pěších, 15-17 tankových, 8 motorizovaných, 5 lehkých a 3 výsadkové, což byly jen lehce navýšené počty oproti předchozí verzi plánu.³⁰

Stejně tak možný směr hlavního německého útoku zůstal v zásadě správně určen severně od ústí řeky San směrem na Rigu, Kovno, Dvinsk a dále na Minsk. Došlo ale

---

²⁷ Tamtéž, s. 186.

²⁸ Tamtéž, s. 187.

²⁹ Plán z 18. září 1940 byl poprvé publikován ve VIŽ č. 1/1992, s. 24-29. V této publikaci byla ale (záměrně?) vynechána celá část týkající se rozvinutí RA severně od řeky San. Kompletně byl uveřejněn až v roce 1998. 1941 god. k. 1, s. 236-253.

³⁰ Tamtéž, s. 237.

k zásadní změně názoru, zda má být těžiště sovětských sil soustředěno severně nebo jižně od Brestu-Litevského. V srpnovém plánu bylo těžiště umístěno severně od Brestu-Litevského s poukazem na to, že i možný hlavní německý úder by byl veden tímto směrem. V zářijové verzi sice zůstal stejný odhad směru německého úderu, ale hlavní síly RA měly být soustředěny jižně od Brestu-Litevského.

V novém plánu byly na rozdíl od předchozí verze rozpracovány obě varianty rozvinutí sil RA – jižně i severně od Brestu-Litevského. Severní varianta byla ale označena za nevhodnou z několika důvodů:

1) V boji o východní Prusko bude Německo projevovat silný odpor.

2) „Složité přírodní podmínky východního Pruska jsou krajně nevhodné pro vedení útočných operací.“

3) „Výjimečná připravenost tohoto prostoru [vých. Pruska] pro obranu.“³¹

Podle autorů plánu hrozí „nebezpečí, že boj na této [severní] frontě může vést k zatěžujícím bojům, bude vázat naše hlavní síly a nepřinese potřebný rychlý efekt, což ve svém důsledku urychlí vystoupení balkánských zemí proti nám“.³² Odmítnutá severní varianta byla v podstatě shodná se srpnovým plánem.

Z uvedených důvodů byla proto dána přednost jižní variantě rozvinování sil Rudé armády. Důvodem k této změně nebyl jiný odhad směru německého útoku a nešlo ani o variantu vhodnější pro obranu. Jižní varianta byla shledána jako způsobilejší pro vedení vlastního útoku. Hlavním úkolem Rudé armády mělo být „mohutným úderem ve směru Lublin, Krakov a dále na Breslau (Vratislav) v první etapě války odříznout Německo od balkánských zemí, zbavit ho důležitých hospodářských základů a zásadně ovlivnit balkánské země v otázce jejich účasti ve válce.“ Hlavní

---

³¹ Tamtéž, s. 245.

³² Tamtéž.

výhodou jižní varianty bylo, že „úder tímto směrem povede ještě slabě připravenou obranou na území bývalého Polska“.³³

Pro vedení války na západě mělo být vyčleněno 142 střeleckých, 7 motorizovaných, 16 tankových a 10 jezdeckých divizí, 15 samostatných tankových brigád a 159 leteckých pluků. V jižní variantě plánu měly být tyto síly mezi jednotlivé fronty rozděleny následujícím způsobem.³⁴

	střelecké divize	motorizované divize	tankové divize	jezdecké divize	samost. tank. brigády	letecké pluky
Severozápadní front	17	2	4	-	2	20
Západní front	35	1	3	3	4	39
Jihozápadní front	70	4	9	7	5	81

Oproti srpnovému plánu tak nastal jasný přesun těžiště k Jihozápadnímu frontu:

	střelecké divize	motorizované divize	tankové divize	jezdecké divize	samost. tank. brigády	letecké pluky
Srpnový plán - Jihozápadní front	40	3	7	7	4	58
Plán z 18. září 1940 - Jihozápadní front	70	4	9	7	5	81

Po rozvinutí vojsk měly armády Jihozápadního frontu „v součinnosti s 4. armádou Západního frontu ... rozhodným způsobem porazit uskupení protivníka v oblasti Lublin-Sandoměř a dosáhnout řeky Visly. Dále vést úder ve směru Kelce, Krakov ... dosáhnout řeky Pilice a horního toku Odry.“ Severozápadní a Západní front měly „společným úderem v obecném směru Allenstein zničit německé síly soustředující se ve východním Prusku“. Levé křídlo Západního frontu mělo spolu s Jihozápadním frontem zničit německé uskupení v oblasti Lublinu a krýt ze severu postup Jihozápadního frontu.³⁵

³³ Tamtéž, s. 241.

³⁴ Tamtéž, s. 242-244.

³⁵ Tamtéž, s. 242-243.

Za jediný závažný nedostatek jižní varianty byl v plánu označen fakt, že vzhledem k současné propustnosti železniční sítě na Ukrajině může být soustředování vojsk zakončeno až 30. dne od začátku mobilizace, teprve poté bude možný „přechod do hlavního útoku“.³⁶

Stalinovi byla definitivní verze plánu podepsaná lidovým komisařem obrany Timošenkem a náčelníkem Generálního štábu Mereckovem předložena k posouzení 5. října 1940.³⁷ Základní body plánu byly v zásadě schváleny – nejsilnějším uskupením měl být Jihozápadní front, který měl mocným úderem odříznout Německo od balkánských zemí. Tento úder měl být „pokládán za hlavní“.³⁸

Pro úspěšné provedení operace ale Stalin nařídil ještě větší posílení Jihozápadního frontu. Stalinovy pokyny pro doplnění plánu shrnuli ve svém záznamu Timošenko a Mereckov:

- 1) do 1. května 1941 zformovat dalších 18 tankových a 20 kulometně-dělostřeleckých brigád – ty využít ke krytu hranic v období soustředování vojsk
- 2) připravit vytvoření dvou velitelství frontů na základě štábů Moskevského a Archangelského vojenského kruhu
- 3) připravit zformování dalších 42 střeleckých divizí v 1. měsíci války
- 4) věnovat pozornost rozvoji železnic na jihozápadě, do 1. ledna 1941 vypracovat vojenský grafikon železniční dopravy
- 5) v roce 1941 dodatečně zformovat dalších 100 leteckých pluků³⁹

Těmito opatřeními mělo být dosaženo následujícího navýšení sil Jihozápadního frontu:⁴⁰

---

³⁶ Tamtéž, s. 244.

³⁷ Gorkov, Gotvil li, s. 32.

³⁸ 1941 god, k. 1, s. 289.

³⁹ Tamtéž, s. 288-290.

⁴⁰ Tamtéž, s. 289.

	střelecké divize	motorizované divize	tankové divize	jezdecké divize	tank. brigády	letecké pluky
Plán z 18. září 1940 - Jihozápadní front původní verze	70	4	9	7	5	81
Plán z 18. září 1940 - Jihozápadní front po navýšení	80	5	11	7	20	140

Dále měly být rozpracovány „operační plány bojových operací proti Finsku, proti Rumunsku a proti Turecku“. Příprava všech plánů měla být ukončena k 1. květnu 1941.⁴¹

V poválečné sovětské literatuře se objevil názor, že jižní varianta rozvinování sovětských sil byla vybrána na příkaz Stalina, který se prý obával „fašistického útoku směrem na Ukrajinu“. Tato tvrzení při konfrontaci se zveřejněnými dokumenty neobstojí.⁴² Jižní variantu jako nejvhodnější pro vedení útoku vybrali sami autoři plánu, po jeho posouzení Stalinem v říjnu 1940 byl Jihozápadní front pouze ještě více posílen. Posílen nebyl kvůli obavám z německého útoku tímto směrem, ale pro zajištění úspěšného vedení vlastních operací. V plánu se vůbec nehovoří o tom, že by se německý útok mohl očekávat na Ukrajině. Naopak za nejpravděpodobnější je v něm považován případný německý útok severně od řeky San. Ani v plánu ani v zápisu Stalinových pokynů pro jeho doplnění se o žádné „hrozbě Ukrajině“ nehovoří a neplánují se ani žádná obranná opatření v tomto smyslu. Možný německý útok směrem na Ukrajinu se předpokládal až v další přepracované verzi plánu z 11. března 1941.

⁴¹ Tamtéž, s. 290. Zveřejněn byl zatím pouze operační plán války proti Finsku vypracovaný 18. září 1940. Operační plány proti Rumunsku a Turecku zůstávají dosud utajeny.

⁴² Srv. Žukov, c. d., s. 349. D. Volkogonov tvrdí: „V srpnu 1940 byl plán obrany znovu přepracován... Autorem byl zejména A. M. Vasilevskij, který se domníval, že hlavní síly naší armády je třeba soustředit v Západním frontu... 5. října byl plán předložen Stalinovi... Stalin nakonec pronesl: „Mně se vůbec nepozdává snaha Generálního štábu soustředit vojska v Západním frontu... Myslím, že naopak pro Němce je nejdůležitější chléb Ukrajiny... Hitler připravuje hlavní úder na jihozápadním směru.“ Volkogonov, c. d., s. 133. Je zjevné, že Volkogonov plete dohromady srpnový a zářijový plán. Tuto verzi převzal i Glantz, *Stumbling*, s. 92-93. K tomu srv. Bobylev, *Točku*, s. 48-49.

Stejně jako v srpnovém plánu tak i v přepracované verzi z 18. září 1940 jasně stojí: „Dokumentačními údaji o operačních plánech pravděpodobných protivníků, jak na Západě, tak na Východě, Generální štáb RA nedisponuje.“⁴³

Po zpracování Stalinových připomínek byl operační plán 14. října 1940 schválen.⁴⁴ Na hlavní operační plán navazovaly operační plány jednotlivých okruhů, mobilizační plány a plány krytu státní hranice v období soustředování vojsk. V návaznosti na to byli do Generálního štábu povoláni velitelé jednotlivých vojenských okruhů, kteří měli vypracovat příslušné okružní plány. Ty potom podléhaly schválení lidového komisaře obrany a náčelníka Generálního štábu.

7.5 Okružní plány v roce 1940 a plán války proti Finsku

Z okružních plánů byl dosud zveřejněn pouze návrh operačního plánu Kyjevského zvláštního vojenského okruhu (KOVO).⁴⁵ Z něj a z Oděského vojenského okruhu měl vzniknout Jihozápadní front, který měl vést hlavní operaci. Návrh plánu vypracoval náčelník štábu KOVO Purkajev v prosinci 1940 a předložil ho k posouzení Generálnímu štábu.

V první části okružního plánu KOVO věnované posouzení vojensko-politické situace a sil protivníka se uvádí, že na současná německá opatření (vstup německých vojsk do Rumunska a Finska) „je nutné nahlížet nejen jako na opatření směřovaná proti Anglii, ale i jako opatření, která se mohou obrátit proti SSSR.“ Přesto ale případný německý útok proti SSSR „bude nejpravděpodobnější v situaci, kdy Německo dosáhne vítězství v boji s Anglií“.⁴⁶

---

⁴³ 1941 god, k. 1, s. 238.

⁴⁴ Gorkov, Gotovil li, s. 32; Anfilov, Groznoje, s. 63. Je to jediný plán ze čtyř operačních plánů z let 1940-1941, o kterém je naprosto jisté, že byl schválen a že šlo o platný dokument.

⁴⁵ 1941 god. k. 1, s. 484-497. Jedná se o verzi z prosince 1940, která byla během roku 1941 dále rozpracována. Operační plány okruhů z roku 1941 zůstávají nadále utajeny.

⁴⁶ Tamtéž, s. 484.

V plánu se odhadovalo, že proti Jihozápadnímu frontu může Německo a jeho spojenci Rumunsko, Itálie a Maďarsko soustředit celkem 135-160 pěších a 14 tankových divizí, 14-16 tisíc letadel a 15 000 děl, což byly vysoce nadhodnocené počty. Možný hlavní německý útok byl předpokládán na území Ukrajiny a bylo zde rozebráno několik možných směrů útoku. Doba soustřeďování německých sil se odhadovala na 15 dní.⁴⁷

V souladu s hlavním operačním plánem se ale neplánovala žádná obranná opatření, konkretizovaly se pouze vlastní útočné úkoly pro jednotlivé armády frontu. Analyzován byl prostor budoucích bojových operací Jihozápadního frontu – „jižní část Generálního gouvernementu, jihovýchodní část Německa a Československa, Maďarsko a Rumunsko (poslední tři území - možná)“.⁴⁸ Podrobně popsány byly zejména budované německé obranné linie na území bývalého Polska, letiště a hlavní centra zbrojní výroby.

Hlavním úkolem Jihozápadního frontu bylo „porazit v součinnosti se 4. armádou Západního frontu ozbrojené síly Německa v prostoru Lublin, Tomašov, Kelce, Radom, Jaslo, Krakov a do 30. dne operace dosáhnout linie řeka Pilica, Petrokov, Opole, Neustadt a tím odříznout Německo od jeho jižních spojenců... Být připraven k přechodu do útoku od 30. dne mobilizace.“⁴⁹

V první etapě měla vojska krytu po dobu mobilizace a rozvinování hlavních sil chránit opevněnou linii státní hranice a zabránit případnému vtržení protivníka na sovětské území. Hlavní síly měly být soustředěny během 27 dní na linii Kovel-Luck-řeka Sryr-Brody-Lvov-Sambor-Drogobyč-Stryj-Stanislav a dále po řece Dněstr. Po soustředění vojsk přicházela „druhá etapa - útok... Začátek útoku od 30. dne

---

⁴⁷ Tamtéž, s. 485-486.

⁴⁸ Tamtéž, s. 487

⁴⁹ Tamtéž, s. 492.

mobilizace.⁵⁰ Do průlomu měla být nasazena speciální jezdecko-mechanizovaná armáda složená ze 2 mechanizovaných a 1 jezdeckého sboru.

Jednotlivé armády frontu měly určeny následující úkoly:⁵¹

armáda	úkoly
5. armáda (štáb Macev)	překročit Bug, do 3. dne ovládnout Lublin, do 10. dne dosáhnout řeky Visly
19. armáda (štáb Radzechov)	útok ve směru Tomašov, Zámostí, do 12. dne dosáhnout řeky Visly
6. armáda (štáb Javorov)	úderem na Tornograd prorazit linii protivníka, do průlomu nasadit jezdecko-mechanizovanou armádu, ovládnout Sandoměř, do 10. dne dosáhnout řeky Visla
26. armáda (štáb Sambor)	překročit řeku San, do 3 dnů obsadit Žešov, získat předmostí na Visle a přes Radomysl do 10. dne dosáhnout linie Ščučin-Opatovec-Tarnuv
12. armáda (štáb Chyrov)	hlavní úder ve směru Krosno, Jaslo, do tří dnů obsadit Krosno, do 10. dne dosáhnout linie Tarnuv-Grybuv
18. armáda (štáb Stanislav)	bránit hranici s Maďarskem a Rumunskem
9. armáda (štáb Kišiněv)	bránit hranici s Rumunskem, v případě vystoupení Rumunska na straně Německa vést úder přes Tulč na Medžidia a Konstanz, obsadit severní Dobrudžu a dosáhnout hranice s Bulharskem, Rumunsko odříznout od Černého moře.
Jezdecko- mechanizovaná armáda (štáb Brodok)	využít průlomu na úseku 6. armády a v součinnosti s 5., 6., 19. armádou a letectvem zničit lublinské uskupení protivníka, obsadit západní břeh Visly u Pulavy, Solece a Anopolu

Během posuzování operačního plánu v říjnu 1940 Stalin zadal úkol vypracovat i plány pro případ války s Finskem, Rumunskem a Tureckem. Plán války proti Finsku mu byl předložen současně s operačním plánem již 5. října 1940. Nese název „Úvahy o rozvinutí ozbrojených sil Rudé armády pro případ války s Finskem“ a je datován stejně jako hlavní operační plán – 18. září 1940.⁵² Rudé armádě klade následující úkoly: krýt hranice v době rozvíjení vojsk a poté „úderem hlavních sil Severozápadního frontu přes Savonlinnu na San-Michel ... a úderem od Vyborgu

⁵⁰ Tamtéž, s. 494.

⁵¹ Tamtéž, s. 494-496. Součástí plánu byla i mapa v měřítku 1:1 000 000, která dosud nebyla zveřejněna, Byla na ní vyznačena bojová sestava armád frontu a úkoly jednotlivých armád.

⁵² 1941 god. k. 1, s. 253-260. O přípravě nové války proti Finsku blíže srv. Bezymenskij, Gitler, s. 326-330; Fidler, J., Sovětské přípravy druhé zimní války, In: Historie a vojenství č. 4/2001, s. 773-787.

přes Sippole ... vtrhnout do středního Finska, zničit zde hlavní síly finské armády a obsadit střední část Finska.“ Na provedení tohoto úkoly se plánovalo vyčlenit 46 střeleckých, 2 tankové a 1 motorizovaná divize a 78 leteckých pluků. Celkem s 785 tanky a 3900 letadly.⁵³ Přesné úkoly pro jednotlivé armády náčelník Generálního štábu Mereckov určil ve svém rozkazu k vypracování okružního operačního plánu veliteli Leningradského vojenského okruhu z 25. listopadu 1940.⁵⁴

7.6 Bojová příprava vojsk

V západních vojenských okruzích probíhala během roku 1940 intenzivní bojová příprava, která odpovídala útočným úkolům stanoveným operačním plánem. Během řady cvičení byly „detailně propracovány otázky hromadného použití tanků, letectva a výsadkových vojsk, jakož i provádění útočných operací do velké hloubky.“⁵⁵

V Západním zvláštním vojenském okruhu se v září 1940 se konalo velké velitelsko-štábní cvičení, jehož „tématem ... byl průlom nepřátelské obrany střeleckým sborem a násilným přechodem přes řeku a rozvíjení útoku do hloubky zasazením mechanizovaného sboru do průlomu.“⁵⁶ 4.-7. září 1940 6. střelecká divize cvičila „zdolávání předpolí předvojem střelecké divize a prolamování nepřátelského opevněného pásma hlavními silami.“⁵⁷

V Kyjevském zvláštním vojenském okruhu proběhlo na konci září 1940 štábní cvičení 12. armády za účasti velitele okruhu Žukova, tématem cvičení byl průlom obrany nepřítele. Tehdejší náčelník operačního oddělení štábu 12. armády Bagramjan vzpomínal: „Žukov se zajímal o téma cvičení... Jablkem sváru byl počet tanků a děl

---

⁵³ 1941 god, k. 1, s. 255.

⁵⁴ Tamtéž, s. 418-423.

⁵⁵ Moskalenko, K. S., Na jihozápadním směru 1941-1943. Kniha 1, Praha 1976, s. 11.

⁵⁶ Anfilov, V. A., Krach bleskové války, Praha 1977, s. 161.

⁵⁷ Tamtéž, s. 162-163.

na úseku průlomu... Žukov prohlásil: „Musíme se učit válčit s chytrým a silným nepřítelem. Pouhým hurá ho neporazíme.“⁵⁸

Plán bojové přípravy na letní období 1940 v Kyjevském okruhu stanovil „detailně rozpracovat následující otázky:

- a) Na úrovni frontu – útočnou operaci frontu s průlomem opevněné linie....
- b) Na úrovni armád – útočnou operaci armády...
- c) V sborech a divizích: 1) vedení střetných bojů; 2) útok s průlomem opevněné linie...; 3) obranný boj s budováním opevnění...“⁵⁹

Již z témat cvičení je zřejmé, že obrana se neplánovala ani téměř necvičila. Tehdejší velitel Kyjevského okruhu Žukov později vzpomínal: „Účastnil jsem se mnohých polních cvičení, manévrů a operačně-strategických her a nemohu si vzpomenout na případ, kdy by se útočící strana dostala do těžkých podmínek a nedosáhla stanoveného cíle. Pokud v průběhu akce útok nesplnil zadané úkoly, velení výcviku se uchýlilo k umělým opatřením ulehčujícím splnění úkolu pro útočící stranu. ... Co se týká jiných způsobů a forem vedení ozbrojeného boje, těmi se prostě opovrhovalo, zejména v operačně-strategickém měřítku. Stejně málo pozornosti jako obraně se věnovalo otázkám střetných bojů, ústupovým akcím a bojům v podmínkách obklíčení.“⁶⁰

7.7 Porada nejvyššího velení Rudé armády v prosinci 1940

23.-31. prosince 1940 se v Moskvě konala porada nejvyšších velitelů Rudé armády.⁶¹ Účastnili se jí všichni vedoucí činitelé lidového komisariátu obrany, Generálního štábu, velitelé jednotlivých okruhů a armád a velitelé některých sborů,

---

⁵⁸ Bagramjan, I. Ch., Tak začínala válka, Praha 1972, s. 23.

⁵⁹ Mel'jučov, Upuščennyj, s. 327.

⁶⁰ Žukov, c. d., s. 339.

⁶¹ O konání porady bylo rozhodnuto již koncem září 1940, kdy byli také vybráni autoři hlavních referátů. Žukov, c. d., s. 303.

celkem asi 270 lidí. V takovém rozsahu šlo o poslední poradu před německým útokem.⁶²

Na poradě bylo předneseno 6 hlavních referátů, ke kterým se poté vedla diskuze. Při posuzování referátů vystoupilo celkem 58 lidí. Závěrečný projev na konci porady měl lidový komisař obrany Timošenko. Sám Stalin se setkání neúčastnil, ale Timošenkův projev si nechal poslat ke korektuře⁶³

Témata hlavních referátů byla následující:⁶⁴

Přednášející	Referát
náč. gen. štábu Mereckov	Úkoly a zadání bojové přípravy pozemních vojsk, letectva a operační přípravy nejvyššího velení
vel. KOVO Žukov	Charakter moderní útočné operace
náč. Hlavní správy letectva genpor. P.V. Ryčagov	Vojenské letectvo v útočné operaci a v boji za ovládnutí vzdušného prostoru
vel. MVO arm. gen. I.V. Ľuleněv	Charakter moderní obranné operace
vel. ZapOVO Pavlov	Využití mechanizovaných jednotek v moderní útočné operaci a nasazení mechanizovaného sboru do průlomu
gen. inspektor pěchoty genpor. A.K. Smirnov	Boj střelecké divize v útoku a v obraně

Kromě Mereckovova referátu se tak jednalo hlavně o vojensko-teoretické otázky vedení vojenských operací.

V diskuzi, zejména po Mereckovově referátu, se poměrně otevřeně hovořilo o nedostacích ve výcviku Rudé armády a o slabé úrovni velitelského sboru. Mereckov kritizoval konzervativismus a zastaralé návyky velitelského sboru. Hlavní příčinu většina diskutujících viděla v nízké kvalitaci velké části velitelského sboru, což bylo důsledkem čistek v armádě prováděných od roku 1937. Např. velitel 6. armády genpor. Muzyčenko kritizoval, že funkce velitelů pluku jsou „často v rukou málo

⁶² O poradě se kusé informace objevovaly v literatuře od 60. let. Podrobněji se o jednotlivých referátech zmínil např. Anfilov, Krach, s. 180-191. Plné texty všech referátů a zápisy diskuze byly odtajněny počátkem 90. let a souhrnně publikovány v Russkij archiv. Velikaja Otečestvennaja. Tom 12(1), Moskva 1993. Na základě těchto odtajněných materiálů nejlepší rozbor porady podal Bobylev, N. P., Repeticija katastrofy I, In: VIŽ č. 6/1993, s. 10-16.

⁶³ 1941 god, k. 1, s. 498

⁶⁴ Bobylev, Repeticija I, s. 10.

vzdělaných nebo přímo negramotných“. „Negramotnost našeho velitelského sboru“ stejně ostře kritizoval genmjr. Popov.⁶⁵

Kritizovala se i úroveň bojové přípravy. Mereckov konstatoval, že během podzimních cvičení získaly např. v Západním zvláštním vojenském okruhu z 54 prověřovaných útvarů kladné hodnocení jen tři. Zástupce náčelníka Generálního štábu vojenského letectva genpor. Smuškevič poukázal na nedostatečný výcvik pilotů v nočním létání. Jak uvedl, např. v Leningradském vojenském okruhu se během celého roku 1940 v noci nalétalo jen 141 hodin, což je roční norma pro tři piloty. Mereckov kritizoval i zastaralé řady Rudé armády, které „neodpovídají potřebám moderní války a jsou v nich mnohá chybná tvrzení“.⁶⁶

V diskuzi po Žukovově referátu o vedení moderní útočné operace vystoupil náč. štábu Pobaltského zvláštního vojenského okruhu genpor. Klenov. Upozornil na to, že v referátu byla malá pozornost věnována počátečnímu období války. Zároveň kritizoval knihu G. S. Issersona „Nové formy boje“ z roku 1940. Isserson v ní poukázal na zkušenost z německého tažení do Polska, kdy Německo zahájilo útok s plně rozvinutými silami. Podle Klenova se v knize „dělají uspěchané závěry, založené na válce Němců proti Polsku, že počáteční období války nebude, že válka dnes začíná velmi prostě útokem připravených sil, jak to provedli Němci v Polsku... Takové závěry pokládám za nesprávné.“⁶⁷ Klenov stejně jako plánovači Generálního štábu do počátečního období války kladli mobilizaci, soustředění a rozvinutí sil, které bude chráněno zvláštními armádami krytu.

Generál Ťuleněv ve svém referátu, který byl jako jediný věnován otázkám obrany, uvedl, že „v současné době nemáme teorii obrany, kterou bychom mohli

---

⁶⁵ Tamtéž, s. 13-14.

⁶⁶ Tamtéž, s. 13, 15.

⁶⁷ Tamtéž, s. 16.

postavit proti současné teorii a praxi hluboké armádní útočné operace“.⁶⁸ Žukov konstatoval, že Ťuleněvův referát „neodhaloval specifiku soudobé strategické obrany... V té době se naše vojensko-teoretická věda vůbec nezabývala do hloubky problémy strategické obrany, chybně se považovala za ne tak důležitou.“⁶⁹

Někteří diskutující upozorňovali, že velitelé nemají dostatečné znalosti o zkušenostech z bojů v Evropě a dokonce ani ze sovětsko-finské války. Přesto ale vojenské zkušenosti Němců z tažení let 1939-1940 řada diskutujících značně podceňovala. Náčelník rozvědné správy Generálního štábu genpor. F. I. Golikov dokonce doporučoval „vyhnout se zveličování a poklonkování před úspěchy“ cizích armád, protože se „to škodlivě odráží na naší výchově“.⁷⁰

Pavlov, který rozebíral využití mechanizovaných sborů v útoku, prohlásil, že „naše pohledy na využití tanků se ukázaly jako velmi správné a byly potvrzeny činnostmi německých tankových jednotek v Polsku a na Západě. Němci nic nového nevymysleli. Oni jen převzali to, co už u nás bylo a trochu to zlepšili a změnili.“⁷¹

Podobný názor vyjádřil ve svém závěrečném projevu i lidový komisař Timošenko, když prohlásil, že „pokud jde o strategické umění, zkušenost z války v Evropě bohužel nepřináší nic nového“.⁷² Přesto ale upozornil, že Němci dosáhli velkých úspěchů, a že v oblasti vedení frontové a armádní operace nastávají velké změny. Poukázal zejména na široké německé použití tankové a letecké techniky ve vzájemné součinnosti, nasazení výsadkařů apod. Připomněl, že při útoku na Francii Němci obešli Maginotovu linii přes Nizozemsko a Belgie. Za v historii „první úspěšný průlom moderní obranné linie“ označil boje na Karelské šíji během

---

⁶⁸ Tamtéž, s. 15.

⁶⁹ Žukov, c. d., s. 304.

⁷⁰ Na nedostatečné zkušenosti upozorňoval např. náčelník správy bojové přípravy RA genpor. B. N. Kurďumov nebo velitel Povolžského VO genpor. V.F. Gerasimenko. Bobylev, Repeticija I, s. 12.

⁷¹ Tamtéž, s. 20.

⁷² Zaključitel'naja reč narodnogo komissara oborony Sojuza SSR, In: VIŽ č. 1/1992, s. 17.

sovětsko-finské války.⁷³ Dále shrnul zásady provádění moderní obranné a útočné operace. Hlavní pozornost přitom věnoval operaci útočné, protože „obrana není rozhodujícím způsobem boje pro porážku nepřítele, té se dosáhne jedině útokem. K obraně přistupujeme tehdy, pokud nemáme dostatek sil pro útok, nebo tehdy, když je obrana v dané situaci výhodnější pro přípravu útoku.“⁷⁴ Timošenko tak výstižně shrnul zásady sovětské vojenské strategie.

O počátečním období války, o tom, jak odrazit první úder nepřítele, se na poradě nehovořilo (kromě zmíněného vystoupení Klenova). Hlavní část debaty byla soustředěna na nedostatky v bojové přípravě Rudé armády. Z operačně-taktických otázek se většina vystoupení v diskuzi týkala organizace útočné operace, jak vyplývá i z témat hlavních referátů. O hrozícím střetu s Německem se na poradě hovořilo nepřímě. Jak shrnul závěry porady Žukov, „předpovídali jsme, že válka s Německem může být těžkou a dlouhou, ale zároveň s tím jsme se domnívali, že naše zem již má vše potřebné pro dlouhotrvající válku a boj do plného vítězství. Tehdy jsme nepředpokládali, že naše vojska tak nezdařeně vstoupí do války, že v prvních bojích utrpí těžké porážky a budou nucena ustoupit do hloubi země... Organizace strategické obrany, ke které jsme byli donuceni přejít na začátku války, nebyla posuzována.“⁷⁵

---

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž, s. 19. Korekturu Timošenkovu projevu provedl Stalin, ale Timošenko si zkorigovaný text nevyzvedl, což Stalina rozčílilo. Jak píše Žukov, na setkání v Kremlu 2. ledna 1941 „Stalin začal s tím, že nespál celou noc, protože četl návrh závěrečné řeči S. K. Timošenka ..., aby k němu mohl dát své opravy. ... Vytkl Timošenkovi, že skončil poradu, aniž se dozvěděl jeho názor ...“ Žukov, c. d., s. 306. Stalin v pasáži o obraně do Timošenkovu projevu dopsal: „K obraně přistupujeme proto, abychom připravili útok. . . Obrana je zvláště výhodná jen v tom případě, když je myšlena jako prostředek pro organizaci útoku a ne jako vlastní cíl.“ 1941 god, k. 1, s. 498

⁷⁵ Žukov, c. d., s. 305.

7.8 Strategické hry na mapách v lednu 1941

Provedení operačně-strategické hry na téma „Útočná operace frontu s průlomem opevněného prostoru“ nařídil lidový komisař obrany Timošenko již 11. října 1940.⁷⁶ Hra měla „dát praxi vyššímu velitelskému sboru v organizaci a plánování frontové a armádní operace a jejím bojovém a materiálním zabezpečení... [a] osvojit si základy moderní útočné operace“.⁷⁷ Při hře mělo být vyzkoušeno překonávání velké vodní překážky, organizace a použití výsadku, nasazení jezdecko-mechanizovaných sil do průlomu. Dějištěm hry měla být oblast Pobaltí a východního Pruska – měla tak být otestována severní varianta operačního plánu. Datum konání hry Timošenko stanovil na 17.-19. listopadu 1940.⁷⁸

Vzhledem k tomu, že při posuzování operačního plánu v říjnu 1940 bylo jasné stanoveno, že hlavním bude jihozápadní směr a Stalin doporučil jeho ještě větší posílení, tak hra byla nakonec odložena. Navíc bylo rozhodnuto, že se uspořádají místo jedné hry dvě – druhá hra na jihozápadním směru, aby tak byly prověřeny obě varianty plánu.⁷⁹ Druhá hra byla nyní koncipována jako hlavní, zatímco první hra na severozápadním směru jen jako pomocná operace. Termín konání her byl posunut na konec prosincové porady velitelského sboru.

---

⁷⁶ Kusé a nepřesné informace o strategických hrách na mapách konaných v lednu 1941 se poprvé začaly objevovat v memoárové literatuře od 60. let. Zmiňována ale byla pouze jedna hra. Srv. Žukov, c. d., s. 306n; Zacharov, c. d., s. 239-250. Vlastní dokumentace průběhu her včetně map byla odtajněna na počátku 90. let. Na základě těchto materiálů zřejmě nejpřesnější rozbor obou her vypracoval Bobylev, P. N., Repeticija katastrofy II, VIŽ č. 7/93, s. 14-21 a Repeticija katastrofy III, VIŽ č. 8/93, s. 28-35. Naopak velmi zavádějící výklad předkládají Fugate a Dvoreckij (např. tvrdí, že rozhodnutí o konání her padlo až po velitelském setkání, že jako jediná měla být původně sehrána hra na jihozápadním směru a další nesprávné údaje). Srv. Fugate, B. – Dvoreckij, L., Bouře na Dněpru, Brno 1999, s. 59n.

⁷⁷ Bobylev, Repeticija II, s. 14.

⁷⁸ Tamtéž, s. 15.

⁷⁹ Vasilevskij uvádí, že při hrách „byly prověřeny hlavní ... body operačního plánu“. Vasilevskij, Nakanune, s. 9.

První hra na severozápadním směru proběhla v Generálním štábu 2.-6. ledna 1941, seznam jejích účastníků byl schválen 20. prosince 1940.⁸⁰ Na vedení hry dohlížel lidový komisař Timošenko a přihlíželi také tajemníci ÚV VKS(b) Ždanov a Malenkov.⁸¹ Mezi účastníky hry byli velitelé vojenských okruhů, náčelníci štábů okruhů, velitelé armád apod. Těm byly přiděleny jednotlivé velitelské posty na straně „západních“ (Němců) a „východních“ (Sovětů). Hlavní operace proti sobě vedly severovýchodní front „západních“ pod velením Žukova (velitel Kyjevského VO) a severozápadní front „východních“ pod velením Pavlova (velitel Západního VO).

Scénář hry, předložený účastníkům 30. prosince 1940, byl následující: „západní“ (Němci) zahájili 15. července 1941 útok na „východní“ (Sověty). Hlavní úder Němců byl veden jižně od Brestu, vedlejší úder potom severně od Brestu směrem na Rigu a Dvinsk. Severní útok Němců byl odražen a byli vytlačeni do původních obranných pozic. Severozápadní front Sovětů k 1. srpnu 1941 dosáhl linie státní hranice. Tady končil úvodní scénář hry a teprve v tomto okamžiku začínala vlastní hra.⁸² Severozápadní front Sovětů pod velením Pavlova měl za úkol zničit uskupení Němců (vedené Žukovem) ve východním Prusku a k 3. září 1941 dosáhnout toku řeky Visla.⁸³

Vlastní hra tak začínala v okamžiku, kdy sovětská vojska z linie státní hranice zahajují útok. Předchozí obrana a vytlačení Němců po jejich útoku popsané v úvodním scénáři nebyly součástí hry.

Pavlov zadané úkoly nedokázal splnit, „východní“ sice postoupili na území protivníka, ale velitel „západních“ Žukov dobře využil vybudované obranné linie ve východním Prusku, soustředil jednotky na pravém křídle a 12. srpna 1941 přešel do

---

⁸⁰ Bobylev, Repeticija II, s. 15. Tvzení Fugata a Dvoreckého, že s nápadem na konání her přišel Stalin až po konci velitelské porady neodpovídají skutečnosti. Fugate – Dvoreckij, c. d., s. 59.

⁸¹ Mereckov, c. d., s. 199

⁸² Bobylev, Repeticija II, s. 16-17.

⁸³ Tamtéž.

protiútoku. Fronta „východních“ byla proražena. 13. srpna 1941 byla hra zastavena, když bylo zřejmé, že „východní“ vedení Pavlovem nedokáže v určeném časovém termínu splnit stanovený cíl – zničit uskupení „západních“ ve východním Prusku a dosáhnout toku Visly.⁸⁴

První hra na severozápadním směru tak potvrdila obavy, které byly uvedeny již v operačním plánu z 18. září 1940: „složitě přírodní podmínky východního Pruska jsou krajně nevhodné pro vedení útočných operací .... [a je zde] nebezpečí, že boj na této frontě může vést k zatěžujícím bojům, bude vázat naše hlavní síly a nepřinese potřebný rychlý efekt.“⁸⁵

Druhá hra na jihozápadním směru byla odehrána 8.-11. ledna 1941. Výchozí scénář byl podobný hře první: 1. srpna 1941 zahájili „západní“ (Němci) útok proti Lvovsko-tarnopolskému uskupení „východních“ (Sověťů). Na linii Lvov-Kovel byli Němci zastaveni a do 8. srpna 1941 vytlačeni zpět za státní hranici, kde ustoupili na dříve připravenou linii Starina-Grybuv-Tarnov-Visla. 8. srpna 1941 pak začínala vlastní hra. Stejně jako v předchozí hře obrana ani vytlačení Němců popsané ve scénáři nebyly součástí hry. Hra začínala v okamžiku, kdy sovětská vojska zahajují útok z linie již západně od sovětské státní hranice.⁸⁶

Obě strany si nyní vyměnily obsazení velitelských postů. Žukov jako velitel Kyjevského zvláštního vojenského okruhu nyní velel „svému“ Jihozápadnímu frontu „východních“. Pavlov hrál nyní za Němce jako velitel Jihovýchodního frontu „západních“. Úkolem „východních“ bylo do 16. září 1941 dosáhnout toku řeky Visly, udržet na této linii frontu, zničit uskupení protivníka v oblasti Proskurova a

---

⁸⁴ Tamtéž, s. 17-20.

⁸⁵ 1941 god, k. 1, s. 245.

⁸⁶ Bobylev, Repeticija III, s. 28; Russkij archiv, s. 389.

obsadit území kolem Krakova a Myslenic. Zároveň s tím přistoupit k rozvinutí hlavního úderného uskupení k útoku na Budapešť.⁸⁷

Na rozdíl od první hry „východní“ pod velením Žukova dokázali splnit stanovené cíle. Během 15.-20. srpna 1941 Žukov plně převzal iniciativu, 16. srpna „východní“ prorazili frontu na Lvovsko-budapešťském směru a překročili Karpaty. 17. srpna 1941 byla do průlomů nasazena jezdecko-mechanizovaná armáda. Do týlu „západních“ v oblasti Mukačevo-Čop byly zároveň vysazeny 3 výsadkové brigády (více než 7 tisíc výsadkářů s lehkými tanky a děly). 20. srpna 1941 již bylo zřejmé strategické vítězství „východních“ vedených Žukovem. Síly „západních“, rozdělené na dvě skupiny, se ocitly v obklíčení. Žukov nařídil dokončení likvidace obklíčených uskupení protivníka a obsazení oblasti Budapešti, Kečkemetu, Solnoku a přípravu útoku směrem na Fokšanská vrata. Poté byla hra vzhledem k jasnému strategickému vítězství „východních“ ukončena.⁸⁸

V obou hrách tak vítězství dosáhla strana pod velením G.K. Žukova. Potvrdila se nevhodnost severozápadního směru pro vedení útočné operace. Na jihozápadě byly naopak útočné úkoly „východních“ splněny. Závažnou skutečností bylo, že při hrách se vůbec neprocvičovala obrana. Ve výchozím scénáři obou her byla sice uvedena situace, kdy byli Němci po útoku vytlačeni zpět za linii státních hranic, ale jakým způsobem toho bylo dosaženo se ve scénáři neuvádělo. Tvrzení poválečné memoárové literatury, že při hře se cvičila v podstatě stejná situace, k jaké skutečně došlo 22. června 1941, tak vůbec neodpovídá skutečnosti.⁸⁹ Úkoly zadané scénářem

---

⁸⁷ Tamtéž, s. 28-29.

⁸⁸ Tamtéž, s. 30-34.

⁸⁹ Srv. např. Zacharov, c.d., s. 239-240. P.N. Bobylev uvádí: „Jakým způsobem se ‚východním‘ podařilo tak rychle odrazit útok ‚o tom se v zadání her vůbec nehovořilo. ...V hrách nebyl ani náznak posouzení akcí ‚východních‘ v případě útoku skutečného protivníka.“ Bobylev, P.N., K kakoj vojně gotoviljsa Generalnyj štab RKKK v 1941 godu?, Otečestvennaja istorija 5/1995, s. 8.

obou her straně „východních“ odpovídaly severní a jižní variantě operačního plánu z 18. září 1940.

7.9 Personální změny a plán z 11. března 1941

Výsledky her měly i závažné personální důsledky. Stalin se o obsazení jednotlivých velitelských postů ve hrách nechal informovat 2. ledna 1941, kdy ve své kremelské pracovně přijal všechny hlavní účastníky her.⁹⁰ Týden po ukončení druhé hry 14. ledna 1941 si pak za přítomnosti Molotova a Ždanova pozval Timošenka, Mereckova a Žukova.⁹¹ Stalin se rozhodl vyměnit náčelníka Generálního štábu. Dosavadní náčelník Mereckov byl specialistou na oblast severozápadu (v roce 1939 byl velitelem Leningradského vojenského okruhu), ale operační plán pokládal za hlavní prostor budoucích operací jihozápadní směr, což potvrdily i provedené hry.

Svědectví přímých účastníků o průběhu schůzky – Žukova a Mereckova – v jejich poválečných pamětech se natolik rozcházejí, že je nelze pokládat za spolehlivý pramen. Každopádně Stalin nebyl spokojen s Mereckovovým výkladem o příčinách neúspěchu strany „východních“ v první hře. Přerušil Mereckovův výklad a sdělil Timošenkovi, že novým náčelníkem Generálního štábu jmenuje Žukova.⁹²

Príslušné přísně tajné usnesení politbyra ÚV VKS(b) bylo přijato ještě téhož dne 14. ledna 1941. Kromě změny na postu náčelníka Generálního štábu bylo schváleno 10 dalších změn na velitelských postech. K nejdůležitějším patřilo jmenování

---

⁹⁰ Stalinova návštěvní kniha 2. ledna 1941, 1941 god, k. 1, s. 500.

⁹¹ Stalinova návštěvní kniha 14. ledna 1941, 1941 god. k. 1, s. 501. Žukov a Mereckov strávili u Stalina jen 20 minut (od 18:55 do 19:15).

⁹² Žukov např. tvrdí, že schůzky se zúčastnil i Pavlov, Kulik a Vorošilov, se kterými se prý střetl o umístění budovaných opevněných prostorů v Bělorusku. S Kulikem se pak prý neshodl v otázce výzbroje (na Kulika byla v sovětské poválečné literatuře často svalována vina). Jde o zjevnou poválečnou fabulaci, protože zmínění lidé 14. ledna 1941 u Stalina vůbec nebyli. Např. Pavlov byl u Stalina pouze 2. ledna 1941. Během 20 minut, co Žukov s Mereckovem u Stalina strávili, by na podobnou debatu nebyl ani čas. Mereckovovy paměti působí věrohodněji, správně uvádí, že schůzky se zúčastnila jen „nevelká skupina účastníků hry“ a že setkání trvalo „15-20 minut“, což potvrzuje Stalinova návštěvní kniha. Srv. Žukov, c. d., s. 308-310, Mereckov, c. d., s. 200; 1941 god, k.1, s. 500-503.

dosavadního velitele Leningradského vojenského okruhu genpor. M. P. Kirponose velitelem Kyjevského okruhu, odkud odcházel Žukov.⁹³ Stalin při personálních změnách zřejmě vycházel z výsledků právě provedených her. Odvolaný Mereckov byl jmenován zástupcem lidového komisaře obrany pro otázky bojové přípravy.⁹⁴

Po nástupu Žukova do funkce náčelníka Generálního štábu (oficiálně se ujal funkce 1. února 1941) došlo k dalšímu přepracování operačního plánu. Všechny rozhodující posty v lidovém komisariátu obrany i v Generálním štábu nyní zaujímali lidé z KOVO – Timošenko a Žukov bývali velitelé tohoto okruhu, první zástupce náčelníka Generálního štábu Vatutin býval náčelníkem štábu KOVO, náč. operační správy Malandin přišel také ze štábu KOVO. Znamenalo to definitivní potvrzení jihozápadní varianty operačního plánu.

Na příkaz nového náčelníka Žukova jeho zástupce Vatutin v únoru 1941 připravil „Plán rozpracování operačních plánů“.⁹⁵ K 8. březnu měla být vypracována nová severní varianta a k 22. březnu varianta jižní. „Upřesněný plán strategického rozvinutí ozbrojených sil SSSR na Západě a Východě“ byl nakonec hotov již 11. března 1941. Hlavním autorem byl opět první zástupce náčelníka operační správy Vasilevskij.⁹⁶ „Upřesněný plán“ měl stejnou strukturu jako předchozí verze. V první části se rozebíraly síly a plány možných protivníků. Oproti verzi z 18. září 1940

---

⁹³ 1941 god, k. 1, s. 537.

⁹⁴ Jeho osud byl poté dosti dramatický. V lednu-dubnu 1941 byl ještě několikrát pozván ke Stalinovi (podle návštěvní knihy naposledy 23. dubna 1941). Usnesením politbyra z 21. června 1941 měl být pověřen hlavním velením Severního frontu. Tento záměr ale zhatil německý útok následujícího dne. Několik dní po německém útoku byl z nepříliš jasných důvodů zatčen a uvězněn. Propuštěn byl až v září 1941, kdy ho Stalin jmenoval představitelem Hlavního stanu u Severozápadního frontu. Jak píše Mereckov v pamětech, po propuštění z vězení ho Stalin v Kremlu přivítal slovy: „Vítejte, soudruhu Mereckove! Jak se vám daří?“ Mereckov, c. d., s. 214.

⁹⁵ Anfilov, Groznoje, s. 63; Melt'jučov, Upuščennyj, s. 303.

⁹⁶ Plán z 11. března 1941 je ze čtyř plánů strategického rozvinutí z let 1940-1941 jediným, jehož plný text je dosud utajován. Poprvé byl zveřejněn ve VIŽ č. 2/1992, s. 18-22. Zde byl ale z nejdůležitější části plánu (základy našeho strategického rozvíjení na západě) otištěn pouze jeden (!) odstavec. Editoři sborníku 1941 god z roku 1998 potom celou tuto část plánu vynechali už úplně. Srv. 1941 god. k. 1, s. 741-746. K plnému textu mělo přístup jenom několik privilegovaných historiků, jako Ju. Gorkov nebo M. Garejev, kteří ve svých studiích citují i z dosud nezveřejněných částí. Srv. Gorkov, Kreml, s. 60-61.

došlo k následujícímu navýšení odhadu vojenských sil nejpravděpodobnějšího protivníka Německa:⁹⁷

	odhad v plánu z 18. září 1940	odhad v plánu z 11. března 1941
pěší divize	205-226	225
tankové divize	15-17	20
motorizované divize	8	15
CELKEM divizí	243	260
tanků	10 000	10 000
letadel	14 200 – 15 000	15 000

Na rozdíl od předchozího plánu se již nepředpokládalo, že Německo hlavní síly rozvine severně od Polesí, ale „Německo nejpravděpodobněji rozvine své hlavní síly na jihovýchodě od Sedlce k Maďarsku tak, aby úderem na Berdičev a Kyjev obsadilo Ukrajinu.“ Na severu by pak vedlo pomocný úder na Dvinsk a Rigu.⁹⁸ Šlo pouze o odhady, v plánu bylo opět uvedeno, že „dokumentačními údaji o operačních plánech pravděpodobných protivníků... Generální štáb nedisponuje“.⁹⁹

Odhad sil, které by Německo a jeho spojenci mohli vyčlenit proti SSSR byl následující:¹⁰⁰

	Divize			Celkem divizí	děl	tanků	letadel
	pěší	tankové	motorizované				
Německo	165	20	15	200	15 500	10 000	10 000
Finsko	18 + 26 sam. brigád	-	-	18 + 26 sam. brig.	1000	60	500
Rumunsko	30	-	-	30	2700	400	600
Maďarsko	20	-	2 brigády	20	850	350	500
CELKEM	233	20	15	268	200 50	10 810	11 600

⁹⁷ VIŽ č. 2/1992, s. 18-19.

⁹⁸ Tamtéž, s. 20. Žukovovo poválečné tvrzení, že se „snažil odstranit“ přílišné zaměření na jihozápadní směr neodpovídá skutečnosti. V pamětech píše, že při „přepřepování operačního plánu na jaře 1941 (únor-duben) jsme tuto chybu plně neodstranili.“ Žukov, c. d., s. 348. Ve skutečnosti plány vypracované pod jeho vedením naopak zaměření na jihozápad ještě posílily.

⁹⁹ VIŽ č. 2/1992, s. 20.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 19.

Hlavní sovětské síly měly být soustředěny na západě. Na východě měly být ponechány jen takové síly, které „by umožnily zničit první sled japonské armády do doby soustředění druhého sledu a tím vytvořily ustálenou situaci.“¹⁰¹

Pro „vedení operací na západě a na finské frontě“ byly určeny tyto síly:¹⁰²

	Západ	Finská fronta	CELKEM
střelecké divize	158	13	171
motostřelecké divize	27	-	27
tankové divize	53	1	54
jezdecké divize	7	-	7
sam. střelecké divize	-	2	2
letecké pluky	234	19	253

Hlavní sovětské uskupení mělo být rozvinuto jižně od Polesí, tak jak to předpokládal i předchozí plán z 18. září 1940. Zdůvodněno to bylo tím, že severní varianta se „soustředěním hlavních sil proti východnímu Prusku a na varšavském směru vyvolává vážné nebezpečí, že válka na této frontě může vést k zatěžujícím bojům“.¹⁰³ A to kvůli přírodním podmínkám daného prostoru a dobře připraveným německým opevněným prostorům ve východním Prusku.

Proto plán za nejvýhodnější označoval „rozvinutí našich hlavních sil jižně od řeky Pripjat’, aby silnými údery na Lublin, Radom a Krakov splnily první strategický cíl: zničit hlavní síly Němců a v první etapě války odřízly Německo od balkánských zemí a tím ho zbavily základních hospodářských základů...“¹⁰⁴ Dalším strategickým cílem Rudé armády podle plánu mohlo být „na základě situace určeno – rozvíjení operace přes Poznaň na Berlín nebo akce jihozápadním směrem na Prahu a Vídeň nebo úder na sever na Toruň a Gdaňsk s cílem obchvatu východního Pruska“.¹⁰⁵

¹⁰¹ 1941 god, k. 1, s. 745.

¹⁰² VIŽ č. 2/1992, s. 22.

¹⁰³ Tamtéž, s. 22.

¹⁰⁴ Gorkov, Gotovil li, s. 35.

¹⁰⁵ Gorkov, Gotovil li, s. 35.

Dále byly v plánu rozvedeny úkoly pro jednotlivé fronty, které odpovídaly jižní variantě plánu z 18. září 1940. O tom, že v této době se již uvažovalo o konkrétním datu možného útoku, svědčí rukopisná poznámka zástupce náčelníka Generálního štábu Vatutina v části věnované úkolům Jihozápadního frontu: „Útok začít 12.6.“¹⁰⁶ Šlo pouze o pracovní datum a vzhledem k tomu, že plán se dále v květnu přepracovával, nebylo realizováno. Zda byl upřesněný březnový plán předložen k posouzení Stalinovi není známo.

7.10 Plán preventivního úderu z 15. května 1941

Schválený operační plán z 18. září 1940 i jeho upřesněná verze z 11. března 1941 vůbec nebraly v úvahu možné akce protivníka. Pro sovětská vojska v nich byly stanoveny pouze útočné úkoly. V obou plánech bylo také uvedeno, že Generální štáb žádnými údaji o možných plánech protivníků nedisponuje.

Na jaře 1941 ale začal výrazně sílit proud zpravodajských hlášení o německých přípravách k útoku na SSSR. I přes Stalinovu nedůvěru k těmto informacím je nebylo možné dále ignorovat. Na počátku května 1941 tak operační správa Generálního štábu (hlavním autorem byl opět Vasilevskij) rozpracovala novou verzi operačního plánu, ve kterém se přímo navrhovalo zaútočit na soustředující se německá vojska.¹⁰⁷ Důvodem byly informace rozvědné správy Generálního štábu, podle kterých Německo pokračuje v soustředování svých divizí na hranicích SSSR:

---

¹⁰⁶ Zřejmě z tohoto důvodu je celá tato část plánu dosud utajována. Garejev k tomu poznamenává: „Přesné datum začátku útoku může určit jen ta strana, které chce disponovat iniciativou na začátku bojových operací. Pravda, toto datum nakonec nebylo potvrzeno, ale samotný Vatutin si ho zřejmě nevymyslel. ... [nakonec to ale] prakticky nebylo realizováno.“ Garejev, M. A., Gotovil li Sovetskij Sojuz uprežďajuščejje napadenije na Germaniju v 1941 godu?, In: Vojna i politika, Moskva 1999, s. 274. G. Gorodetsky, který měl k celému dokumentu údajně přístup, tvrdí dost nepochopitelně, že „rámec březnového plánu byl značně defenzivní“. Gorodetsky, c. d., s. 228. Srv. Melf'juchov, Upuščennyj, s. 314-315, 333.

¹⁰⁷ Vůbec poprvé se o existenci tohoto plánu v roce 1989 zmínil D. Volkogonov a po něm v roce 1990 V. Karpov již rozváděl úvahy, co by nastalo v případě jeho realizace. Volkogonov, c. d., s. 136; Karpov, V., Žukov, In: Kommunist vooruženych sil č. 5/1990, s. 67-68. Plán existuje ve dvou verzích – rukopisné a strojopisné. Rukopisná verze na 15 stranách je pouze návrhem, ve kterém je přeškrtnuta a opravena řada údajů a chybí na něm podpisy. Strojopisná verze je oficiální verzí včetně podpisů

	Celkový počet	Na hranicích SSSR k 15.5.1941	Německo může soustředit proti SSSR celkem
Pěší divize	230	86	137
Tankové divize	22	13	19
Motorizované	20	12	15
Jezdecké	4	1	4
Výsadkové	8	-	5
CELKEM	284	112	180

Tyto údaje převzaté ze svodky rozvědné správy z 15. května 1941 byly uvedeny v první části plánu.¹⁰⁸ Dalších 60 divizí mohli proti SSSR nasadit pravděpodobní němečtí spojenci Finsko, Maďarsko a Rumunsko. Předpokládalo se, že hlavní síly Němci soustředí jižně od Brestu-Litevského, aby vedli útok směrem na Ukrajinu.

Podle autorů plánu se zvýšila hrozba, že Německo „má možnost nás předejít v rozvinování a zasadit nenadálý úder“, protože „udržuje svoji armádu zmobilizovanou a s rozvinutým týlem“. Proto se v plánu doporučovalo: „Abychom tomu zabránili, pokládám za nezbytné v žádném případě nenechávat iniciativu německému velení, předejít [podtrženo v originálu – pozn. V.Š.] protivníka v rozvinování a zaútočit na německou armádu v okamžiku, kdy se bude nacházet ve stadiu rozvinování a ještě nebude schopna zorganizovat frontu a vzájemnou součinnost vojsk.“¹⁰⁹

Prvním strategickým cílem vojsk Rudé armády mělo být „zničení hlavních sil německé armády, rozvinutých jižně od Demblinu a do 30. dne operace dosažení linie

---

Žukova a Timošenka a obsahuje už opravené údaje z rukopisu. Kompletní text návrhu uveřejnil v roce 1993 V. Danilov a po něm Ju. Gorkov. W. Maser publikoval fotokopie všech 15 stránek rukopisného návrhu. B. Fugate a L. Dvoreckij pak v roce 1997 zveřejnili i oficiální strojopisnou verzi. Gorkov, Gotovil li, s. 40-45; Danilov, W., Hat der Generalstab der Roten Armee einen Präventivschlag gegen Deutschland vorbereitet?, ÖMZ č. 1/1993, s. 49-51; Fugate – Dvoreckij, c. d., 108-109; Maser, W., Porušení slova, Ostrava 1996, s. 402-416. K hlavnímu plánu jsou v archivu ještě přílohy, které jsou zatím nedostupné: plán předpokládaných bojových akcí pro případ války s Německem a 8 map. Danilov, V, Stalinskaja strategija načala vojny: plany i realnosť, Drugaja vojna 1939-1945, s. 139.

¹⁰⁸ 1941 god, k.2, s. 215-216. Hlášení rozvědné správy Generálního štábu o uskupení německých vojsk 15. května 1941, Tamtéž, s. 213-215.

¹⁰⁹ Gorkov, Gotovil li, s. 41.

Ostrolenka-řeka Narev-Lobič-Lodž-Kreuzburg-Opole-Olomouc“.¹¹⁰ Hlavní úder „ve směru Krakov a Katowice“ měl vést Jihozápadní front, Předpokládalo se, že na hlavním směru útoku budou mít sovětská vojska převahu 152 divizí proti 100 německým. Západní front měl útočit směrem na Siedlec a Demblin s cílem obsadit Varšavu. Na hranicích s Maďarskem a Rumunskem měla být vedena „aktivní obrana“ a v příznivé situaci měl být zahájen i „úder proti Rumunsku“.¹¹¹ Podrobně stanovené úkoly pro jednotlivé fronty vycházely z předchozích verzí plánu z 18. září 1940 a 11. března 1941. O severní variantě útoku se ale již vůbec neuvažovalo.

Pro provedení akce mělo být na západ vyčleněno 258 z celkového počtu 303 sovětských divizí:¹¹²

	Celkem v RA	Vyčlenit na západ
Střelecké divize	168	163
Tankové divize	61	58
Motorizované divize	31	30
Jezdecké divize	13	7
Dělostřelecké pluky ZVV	74	53
Letecké pluky	218	165

Jihozápadní front byl proti předchozím verzím plánu značně posílen zejména tankovými a motorizovanými divizemi.¹¹³

	střelecké divize	motorizované divize	tankové divize	jezdecké divize	samost. tank. Brigády	letecké pluky
Plán z 18. září 1940 - Jihozápadní front	70	4	9	7	5	81
Plán z 15. května 1941	74	15	28	5	-	91

Definitivní verze plánu byla zřejmě 19. května 1941 předložena k posouzení Stalinovi.¹¹⁴ Zda byl plán Stalinem schválen zůstává otázkou, bohužel zatím není

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Tamtéž, s. 41-42.

¹¹³ Tamtéž, s. 43.

¹¹⁴ Strojopisná verze plánu je datována 15. květnem 1941 (na rukopisném návrhu přesné datum chybí). Podle Stalinovy návštěvní knihy Žukov a Timošenko byli u Stalina nejdříve 19. května 1941 (od 19:50 do 21:05).a poté 23. května 1941 (od 19:00 do 21:55). 1941 god, k. 2, s. 144.

k dispozici dokument, který by to potvrzoval, Stalin navíc plány předložené k posouzení nepodepisoval.¹¹⁵

24. května 1941 se u Stalina konalo velké setkání velitelů západních vojenských okruhů, v takovém rozsahu poslední před německým útokem.¹¹⁶ Bohužel nejsou k dispozici žádné dokumenty týkající se této schůzky, ale dá se předpokládat, že se na ní projednávaly otázky spojené s operačním plánem z 15. května 1941.¹¹⁷

Vývoj událostí a opatření přijímaná Generálním štábem svědčí proto, že plán se plán skutečně prováděl. V plánu Žukov požaduje schválení několika konkrétních opatření, čímž se také dokument liší do předchozích verzí:

1) „Pod záminkou provedení výcviku záloh provést skrytou mobilizaci.“¹¹⁸

Rozhodnutí o provádění výcviku záloh přijalo politbyro ÚV VKS(b) již 8. března 1941. Od poloviny května mělo být na výcvik postupně povoláno celkem 975 870

---

¹¹⁵ Někteří historici, jako např. L. Bezymenskij, G. Gorodetsky, V. Anfilov nebo D. Glantz jsou přesvědčeni, že Stalin tento plán odmítl. Gorodetsky např. tvrdí, že „plán je ve skutečnosti nepodepsaný návrh“ a prý byl „Stalinem naprosto odmítnut“. Gorodetsky, c. d., s. 239. Bezymenskij také pochybuje, že „přeškrtný“ návrh plánu mohl být předložen Stalinovi a dokonce uvádí, že „v archívech nebyl nalezen jiný, načisto přepsaný text.“ Bezymenskij, L., O planě Žukova, Novaja i novejšaja istorija č. 3/2000, s. 64. Vycházeli totiž pouze z ručně psaného návrhu a existence strojepisné verze s vlastnoručními podpisy Žukova a Timošenka jim zřejmě nebyla známa. V. Anfilov zase v polovině 90. let vystoupil s tvrzením, že o plánu z 15. května 1941 věděl již v 60. letech a že na toto téma vedl rozhovor s Žukovem. Žukov prý v rozhovoru prohlásil, že plán byl Stalinem odmítnut. Věrohodnost těchto „interview“ publikovaných v roce 1995 a 1999 je dosti pochybná a navíc poválečná Žukovova tvrzení je stejně jako jeho paměti nutné vždy konfrontovat se skutečnými dokumenty. Anfilov, V., ... a razgovor zakončilsja ugrozj Stalina, In: VIŽ č. 3/1995, s. 41; Týž, Dolgoj put' k Berlinu, Něžavisimaja gazeta 8. 5. 1999, s. 8. Jako „důkaz“ toho, že plán se vůbec neprojednával, byl dokonce předložen i jeden zfabrikovaný „dokument“. Má jít o záznam z „rozšířeného jednání politbyra na konci května 1941“. Ve skutečnosti se na jednáních politbyra žádné záznamy nevedly (dokumentovala se pouze přijatá usnesení) a lidé v „záznamu“ hovořící se u Stalina v květnu 1941 vůbec nesešli. Obsah dokumentu je pak dosti neumělou kompilací pasáží z Žukovových vzpomínek a dalších materiálů. Na tento falzifikát se dokonce odvolávají i někteří seriózní autoři, jako např. V. Anfilov. Je otištěn např. v Krasnov, V., Něžvestnyj žukov, Moskva 2000, s. 542-550; K tomuto falzifikátu srv. V asociacii istorikov vtoroj mirovoj vojny, In: Novaja i novejšaja istorija 6/1998, s. 203; Mel'tjučov, Upuščennyj, s. 9.

¹¹⁶ Podle Stalinovy návštěvní knihy se schůzky trvající dvě a půl hodiny kromě lidového komisaře obrany Timošenka, Žukova a Vatutina z Generálního štábu účastníci ze západních vojenských okruhů všichni jejich velitelé, náč. štábů a velitelé letectva okruhů. 1941 god, k. 1, s. 144-145.

¹¹⁷ Žádné dokumenty ke schůzce neexistují nebo dosud nebyly nalezeny. Ju. Gorkov je přesvědčen, že na setkání se „projednávaly úkoly západních pohraničních okruhů vyplývající z operačního plánu...zejména se upřesňovaly otázky spojené s posledním operačním plánem z 15. května 1941.“ Naopak podle Bezymenského „logika událostí svědčí: [plán se na schůzce] neposuzoval.“ Gorkov, Kreml, s. 35; Bezymenskij, O planě, s. 67.

¹¹⁸ 1941 god, k. 2, s. 219.

lidí. Na přelomu května-června 1941 pak byla na základě tohoto usnesení provedena skrytá mobilizace, která umožnila posílit střelecké divize západních vojenských okruhů.¹¹⁹

2) „Provést skryté soustředění vojsk blíže k západní hranici, zejména soustředit všechny armády Zálohy vrchního velení.“¹²⁰ Utajený přesun vojsk na západ probíhal od dubna 1941. Generální štáb 13. května 1941 vydal příkaz k přesunu čtyř armád z vnitřních a východních vojenských okruhů na linii Dněpru a Západní Dviny. Další 3 armády se na přesun připravovaly. Jejich soustředění mělo být dokončen do poloviny července 1941. V polovině června Generální štáb nařídil západním vojenským okruhům vyvést vojska blíže ke státní hranici.¹²¹

3) „Utajeně soustředit letectvo na polní letiště ze vzdálených okruhů a začít rozvíjet letecký týl.“¹²² V polovině června 1941 začalo být přesunováno několik leteckých divizí z Dálného východu na západ, letadla byla přesunována na polní letiště blíže státní hranici.¹²³

4) „Pod krytím výcviku záloh rozvinout týl.“¹²⁴ V červnu 1941 bylo v západních vojenských okruzích soustředěno 14 400 vagonů střeliva a 4370 vagonů dalších zásob. Příkazem Generálního štábu z 1. června 1941 měly okruhy do 10. července předložit své požadavky na palivo a další suroviny pro jeden měsíc válečného stavu.¹²⁵

Dále byl v plánu uveden požadavek „plného a včasného splnění plánu výstavby železnic v roce 1941, zejména na lvovském směru“.¹²⁶ Na jaře 1941 byl do lvovské

---

¹¹⁹ 1941 god, k. 1, s. 731-732. Rozpis povolávání srv. 1941 god, k. 2, s. 244-248.

¹²⁰ 1941 god, k. 2, s. 219.

¹²¹ Podrobněji srv. podkapitola 7.13.

¹²² 1941 god, k. 2, s. 219.

¹²³ 1941 god. Uroki, s. 36; Mel'juhov, Upuščennyj, s. 332.

¹²⁴ 1941 god, k. 2, s. 219.

¹²⁵ Chorkov, c. d., s. 50; Mel'juhov, Upuščennyj, s. 332.

¹²⁶ 1941 god, k. 2, s. 220.

oblasti přesunut zvláštní sbor železničního vojska, který zde urychleně prováděl výstavbu nových železnic pro vojenské účely.¹²⁷

Všechna požadovaná opatření tak byla skutečně prováděna. V plánu bylo navíc uvedeno, že „úkoly válečnému námořnictvu již byly určeny podle mých materiálů, které jste již dříve schválil“.¹²⁸ Reálný vývoj událostí tak svědčí pro to, že operační plán z 15. května 1941 byl skutečně platným dokumentem.¹²⁹

Na hlavní operační plán navazovaly plány jednotlivých vojenských okruhů. Vojenské okruhy měly v roce 1941 vypracovat celkem 8 plánů: 1) plán krytu hranice v období soustředování vojsk, 2) plán operačního soustředování a rozvinování vojsk, 3) operační plán prvních bojových operací, 4) plán využití letectva v bojových operacích, 5) plán výstavby týlu, materiálního zabezpečení, rozvinutí zdravotnické a veterinární základny, 6) plán výstavby spojení v období krytí, soustředování a rozvinování vojsk, 7) plán protivzdušné obrany, 8) plán ženíjního zabezpečení.¹³⁰

---

¹²⁷ A. M. Krjukov vzpomíná: „Zvláštní sbor železničního vojska ve složení 1., 4. a 5. železniční brigáda byl přesunut z Dálného východu na Lvovskou, kovelskou a vinnickou železnici, aby rozvinul a zesílil trať Proskurovo-Jarmolincy-Kopyčincy-Bělobožnica, Novograd Volynskij-Šepetovka-Lanovecy-Tarnopol-Potutory-Chodarov a Lvovského železničního uzlu... Redislokace útvarů zvláštního sboru se prováděla organizovaně a utajeně, s přísným maskováním během celého přesunu a bez znalosti cíle.“ Krjukov, A. M., *Neklidné cesty*, Praha 1982, s. 27.

¹²⁸ 1941 god, k. 2, s. 219.

¹²⁹ O tom, že plán byl přijat a byl prováděným dokumentem jsou přesvědčeni např. V. Danilov, P. Bobylev, M. Melt'uchov, V.N. Kiselev, B.N. Petrov. Vycházejí zejména z toho, že všechna opatření, která jsou v plánu navrhována byla splněna a rozvinování sovětské armády v květnu-červnu 1941 přesně plánu odpovídalo. Srv. Petrov, B.N., *O strategičeskom razvertyvanii Krasnoj armii nakanune vojny, Gotovil li Stalin upreždajuščij udar protiv Gitlera v 1941 godu?*, Moskva 1995, s. 66-76; Kiselev, V.N., *Uprjamyje fakty načala vojny*, Tamtéž, s. 77-81; Danilov, *Stalinskaja*, s. 136-156. Ju. Gorkov rozporupně uvádí, že plán z 15. května 1941 byl „posledním operačním plánem války vypracovaným Generálním štábem ... s tímto plánem jsme vstoupili do války, jím se řídili velitelé vojsk okruhů.“ a že plán byl „schválen ... politickým vedením státu.“ V jiném článku ale tvrdí přesný opak: „Stalin neschválil iniciativu Generálního štábu.“ Srv. Gorkov, Ju. A. – Semin, Ju. N., *Koněc globalnoj lži*, VIŽ 2/1996, s. 2; Tíž, *O charaktere vojenno-operativnych planov SSSR nakanune Velikoj otečestvennoj vojny, Novaja i novejšaja istorija* 5/1997, s. 111. Autoři služební publikace Generální štábu SNS z roku 1992 konstatují, že „v březnu-květnu 1941... byl na základě údajů rozvědky upřesněn plán strategického rozvinování... V daný čas ... měla být přijímána opatření k odražení ... úderu protivníka.. To se ale nestalo. V plánech se především určovaly rozhodující cíle a úkoly... k zasažení dvou úderů: jednoho hlavního na Krakov... a druhého na Varšavu...“ 1941 god. Uroki i vyvody, Moskva 1992, s. 57-58.

¹³⁰ Ze všech těchto plánů byly dosud zveřejněny pouze plány krytu státní hranice.

7.11 Plány krytu státní hranice

Operační plán z 15. května 1941 požadoval pro období soustředování a rozvinování vojsk vypracovat detailní plány krytu státní hranice. V plánu z 15. května se uvádělo: „k těmto otázkám jsem vydal příkazy a rozpracování plánů obrany státní hranice a PVO bude plně dokončeno k 1. 6. 1941.“¹³¹ Příkazy západním pohraničním okruhům k vypracování okružních plánů krytu byly skutečně vydány již na počátku května.¹³² Nejzazší termín pro jejich dokončení v nich byl stanoven na 30. května 1941.¹³³ Poté měly být předloženy do Generálního štábu k posouzení.

Náčelník Generálního štábu Žukov v příkazech na vypracování plánů krytu hranice pro jednotlivé okruhy stanovil následující úkoly: „1. nedopustit pozemní ani vzdušný vpád protivníka na území okruhu. 2. Úpornou obranou opevnění na linii státní hranice krýt mobilizaci, soustředování a rozvinování vojsk okruhu... 4. Všemi druhy rozvědky zároveň zjistit charakter soustředování a uskupení vojsk protivníka. 5. aktivními operacemi letectva vybojovat nadvládu ve vzduchu a silnými údery na důležité železniční uzly, mosty a uskupení protivníka narušit a zdržet soustředování a rozvinování jeho vojsk.“¹³⁴ Důležitá místa pro útok letectva byla pro jednotlivé okruhy přesně stanovena. Údery na „základny a letiště“ mělo být „zničeno letectvo protivníka a v prvních dnech války vybojována nadvládu ve vzduchu“.¹³⁵

---

¹³¹ 1941 god, k. 2, s. 219.

¹³² Direktivy Generálního štábu k vypracování a samotné plány krytu státní hranice západních okruhů byly zveřejněny v letech 1996-1998. Autoři publikace plány krytu ale z nepochopitelných důvodů označili jako „okružní operační plány“, což neodpovídá skutečnosti. Operační plány okruhů zůstávají dosud utajeny. Gorkov, Ju. A. – Sjomín, Ju. N., Konec globalnoj lži, VIŽ 2/1996, s. 2-15, VIŽ 3/1996, s. 4-17, VIŽ 4/1996, s. 2-17, VIŽ 5/1996, s. 2-15, VIŽ 6/1996, s. 2-7; Tiž, O charaktere vojenno-operativnych planov SSSR nakanune Velikoj otečestvennoj vojny, In: Novaja i novejšaja istorija 5/1997, s. 108-129; 1941 god, k. 2, s. 227-244.

¹³³ Příkazy k vypracování plánů krytu hranice byly z Generálního štábu odeslány ZapOVO a KOVO 5. května 1941, OdVO 6. května 1941 a PribOVO 14. května 1941. ZapOVO měl plán vypracovat do 20. května, KOVO a OdVO do 25. května a PribOVO do 30. května 1941.

¹³⁴ Gorkov – Sjomín, O charaktere, s. 117. Citováno z direktivy pro KOVO z 5. května 1941. Úkoly v direktivách pro ostatní okruhy byly v zásadě stejné.

¹³⁵ Tamtéž, s. 119.

Při výhodných podmínkách měla být vojska chránící státní hranici připravena „na příkaz Vrchního velitele vést úder k zničení uskupení protivníka, přenést bojové akce na jeho území a obsadit výhodné linie“.¹³⁶

Podle plánů bylo ke krytu státní hranice vyčleněno celkem 107 divizí a 2 brigády, 51 divizí zůstávalo v záloze okruhů a 8 divizí v záloze Vrchního velení.¹³⁷ Plán krytu státní hranice měl být uveden do činnosti zvláštní direktivou Generálního štábu: „Přistupte k vyplnění plánu krytu 1941“ a přechod státní hranice mohl být proveden „až na příkaz Vrchního velitelství“.¹³⁸ Iniciativa tedy měla být na sovětské straně, čemuž odpovídaly i úkoly v jednotlivých plánech. To přesně odpovídalo operačnímu plánu z 15. května 1941, podle kterého krytí státní hranice mělo „zabezpečit se před možným nečekaným útokem protivníka, krýt soustředování a rozvinování našich vojsk a připravit je k přechodu do útoku“.¹³⁹ Plány krytu tak přímo navazovaly na hlavní operační plán a uskupení určené pro kryt hranice odpovídalo strategickému záměru vyjádřenému v operačním plánu.¹⁴⁰ V plánech krytu byly vyjádřeny pouze úkoly pro období soustředování vojsk, po jejich soustředění a rozvinutí se měly okruhy (resp. fronty z nich vzniklé) řídit okružními operačními plány. Žádné obranné plány vypracovány nebyly, a proto se po německém útoku v červnu 1941 okruhy

---

¹³⁶ Tamtéž, s. 116.

¹³⁷ Meltjučov, Upuščennyj, s. 321; 1941 god. Uroki, s. 64

¹³⁸ 1941 god, k. 2, s. 237. „Pro jeho uvedení do chodu se nepočítalo s nečekanými akcemi nepřítele.“ 1941 god. Uroki, s. 68.

¹³⁹ Tamtéž, s. 219.

¹⁴⁰ V. Anfilov uvádí: „Rozmístění armád krytu mělo vážné nedostatky. Přední okraj většiny divizí byl na státní hranici a chybělo předpolí. Na rozložení vojsk Západního a Jihozápadního vojenského okruhu měl velký vliv útočný charakter plánovaných strategických akcí. Proto byly hlavní síly soustředěny v bělostockém a lvovském výběžku... Uskupení letectva se plánovalo takovým způsobem, aby podporovalo Západní a Jihozápadní front při vedení útočných operací... Tím byla určena jeho dislokace v blízkosti státní hranice.“ Anfilov, Groznoje, s. 74-75. Podle autorů publikace „1941 god. Uroki i vyvody“ se „prakticky stíral rozdíl mezi bojovou činností během krytu hranice a prvními velkými operacemi“. 1941 god. Uroki, s. 66.

řídily právě podle plánů krytu, které ovšem s možností průlomu protivníka do sovětského vnitrozemí vůbec nepočítaly.¹⁴¹

Všechny západní okruhy vypracovaly plány krytu hranice na přelomu května a června. 10.-20. června 1941 byly předloženy k posouzení do Generálního štábu, kde již do německého útoku nestačily být definitivně schváleny.¹⁴²

7.12 Okružní plány v roce 1941

Po mobilizaci, soustředění a rozvinutí hlavních sil měly jednotlivé okruhy (resp. fronty z nich vzniklé) postupovat podle příslušných okružních operačních plánů. Okružní operační plány z roku 1941 dosud bohužel zůstávají utajeny. K dispozici je pouze příkaz náčelníka Generálního štábu Žukova Západnímu zvláštnímu vojenskému okruhu z 10. dubna 1941, ve kterém se nařizuje vypracovat okružní operační plán.¹⁴³

V této Žukovově direktivě jsou stanoveny hlavní úkoly, které měly být v plánu rozpracovány. V úvodu dokumentu se připomíná, že poslední události, jako „okupace Bulharska Němci, jejich vyhlášení války Jugoslávii a Řecku, podezřelý vstup německých vojsk do Finska a Rumunska a soustředování německých sil u hranic SSSR“ mohou vést k vojenskému konfliktu s Německem.¹⁴⁴

Proto má Západní zvláštní vojenský okruh (který se v době války změní na Západní front) rozpracovat „plán operačního rozvinování“, jehož zásadami má být: „1. v období mobilizace a soustředování vojsk úpornou obranou, opírající se o

---

¹⁴¹ Zástupce náčelníka štábu KOVO Bagramjan píše, že „při organizaci obrany proti německým vojskům [jsme se] řídili právě touto variantou plánu...“ Bagramjan, c. d., s. 60. Podle V. Anfilova „plán krytu... nepočítal s nečekaným útokem protivníka na zemi i ve vzduchu“. Anfilov, Groznoje, s. 75. Podle publikace „1941 god. Uroki i vyvody“ se plány krytu „ukázaly nerealistickými stejně jako operační plán“. 1941 god. Uroki, s. 60.

¹⁴² 1941 god. Uroki, s. 61.

¹⁴³ 1941 god. k.2, s. 133-139. Součástí direktivy byly i 3 mapy zobrazující plánované rozvinutí vojsk okruhu a grafikon železniční přepravy. Tyto přílohy nebyly dosud zveřejněny. Srv. Anfilov, Groznoje, s. 64.

¹⁴⁴ 1941 god, k. 2, s. 134 .

opevněné prostory, krýt naše hranice a nedopustit vpád protivníka... 2. S přechodem armád Jihozápadního frontu do útoku úderem levého křídla frontu v obecném směru Sedlec, Radom v součinnosti s Jihozápadním frontem zničit lublinsko-radomské uskupení protivníka. Nejbližší úkol frontu: obsadit oblast Sedlec, Lukov a zajistit přechody přes řeku Visla...3. Pro zajištění hlavního útoku frontu vést pomocný úder ve směru Varšava, s úkolem obsadit Varšavu a dosáhnout linie řeky Narev.“ Pravé křídlo frontu mělo vést úpornou obranu na linii řeka Něman-Lugin-Ostrolenka.¹⁴⁵

Dále byly v direktivě přesně specifikovány útočné úkoly pro 13. a 4. armádu na levém křídle a obranné úkoly pro 3. a 10. armádu na pravém křídle frontu. Letectvo mělo „v prvních dnech války vybojovat nadvládu ve vzduchu“ a udeřit na základny a letecká zařízení protivníka. Dále pak „v součinnosti s pozemními vojsky ničit živou sílu protivníka a jeho opevnění. Údery vést na hlavních útočných směrech armád frontu.“¹⁴⁶ Plán měl být uveden do chodu příkazem Generálního štábu „přistupte k vyplnění“. První přelet nebo přechod státní hranice měl nastat „na zvláštní příkaz Vrchního velitelství“.¹⁴⁷ Pouze v období soustřeďování vojsk měla být chráněna státní hranice a zabráněno případnému úderu protivníka. Tomu odpovídal i příkaz Žukovovy direktivy: „Vzhledem k možnosti, že protivník přejde do útoku před zakončením našeho soustřeďování, je nutné krytí hranice organizovat na frontě všech armád obranou, která bude sílit s tím, jak budou přibývat vojska, s využitím opevněných prostorů a polních opevnění.“¹⁴⁸

Obdobné příkazy k vypracování okružních operačních plánů byly odeslány do ostatních západních vojenských okruhů. Po vypracování měly být jednotlivé okružní

---

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 134-135.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 137.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 138-139.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 137.

plány předloženy k posouzení Operační správě Generálního štábu. Protože texty plánů dosud nejsou k dispozici, je možné vycházet pouze z memoárové literatury.

V Kyjevském zvláštním vojenském okruhu byl hlavním autorem okružního operačního plánu zástupce náčelníka štábu okruhu Bagramjan. Práce na plánu probíhaly v průběhu května i června a uspořádáno bylo také velitelsko-štabní cvičení, které mělo „dobrý průběh, takže štáby vyvodily z plánování a řízení útočné operace armády mnoho užitečných poznatků“.¹⁴⁹ Ve štábu Kyjevského okruhu se samozřejmě soustřeďovaly poznatky o přípravách německé armády na protější straně hranice a panovaly obavy, jestli Němci nepředstihnou Rudou armádu v rozvinutí svých sil a zasazení prvního úderu.¹⁵⁰ Do Generálního štábu byl operační plán z Kyjevského okruhu odeslán až 21. června 1941.

V Oděském vojenském okruhu na vypracování plánu dohlížel náčelník štábu okruhu Zacharov. Operační plán z 15. května 1941 předpokládal, že na území Kyjevského a Oděského okruhu vznikne jeden Jihozápadní front, velením frontu se mělo stát velitelství Kyjevského okruhu. Ze štábu Oděského okruhu mělo být pouze rozvinuto velitelství 9. armády. Štáb Oděského okruhu ale při práci na okružním operačním plánu došel k závěru, že výhodnější bude na území Oděského okruhu vytvořit samostatný Jižní front skládající se ze dvou armád. Vojska na rumunském směru měla být posílena tak, aby „těmito silami [bylo] možno vést úspěšné aktivní akce na fokšansko-bukureštském směru“.¹⁵¹

Hotový plán Oděského okruhu odvezl do Generálního štábu k posouzení 20. června 1941 zástupce náčelníka štábu okruhu plk. L. V. Vetošnikov. Do

---

¹⁴⁹ Bagramjan, c. d., s. 67.

¹⁵⁰ Bagramjan popisuje debatu ve štábu Kyjevského okruhu: Na návrh, aby síly určené ke krytí soustřeďování vojsk byly ještě více posíleny a mohly tak odrazit případný úder Němců, velitel okruhu Kirponos odpověděl: „Ale my nesmíme dopustit, aby nás nepřítel předešel... K čemu máme průzkum?“ A komisař Vašugin opakoval ideologické formulace: „Správně, soudruzi, uvažovat o obraně je pro nás nedůstojné. Jestliže nám nepřítel vnutí válku, stane se naše armáda nejútočnější armádou na světě.“ Bagramjan, c. d., s. 54.

¹⁵¹ Zacharov, c. d., s. 269.

německého útoku již plán nestačil být schválen, ale návrh štábu Oděského okruhu na vytvoření Jižního frontu byl skutečně přijat 21. června 1941 zvláštním usnesením politbyra ÚV VKS(b).¹⁵²

7.13 Rozvinování Rudé armády na západě na jaře 1941

V souladu s operačním plánem začalo na jaře 1941 soustředování sovětských vojsk u západních hranic spojené s velkými přesuny jednotek z vnitrozemí.¹⁵³

Podle plánu z 15. května 1941 mělo být na západě soustředěno 258 divizí (z celkového počtu 303), 165 leteckých pluků (z 218) a 53 dělostřeleckých pluků zálohy vrchního velení (z 74). Přesun z vnitrozemských, jižních a východních vojenských okruhů na západ začal již v dubnu 1941. 26. dubna 1941 Generální štáb nařídil vojenským radám Zabajkalského vojenského okruhu a Dálněvýchodního frontu připravit k odeslání na západ 1 mechanizovaný sbor (5.), 2 střelecké sbory (31. a 32.) a 2 výsadkové brigády (211. a 212.).¹⁵⁴ Plán z 15. května 1941 požadoval „zejména soustředit všechny armády zálohy vrchního velení“.¹⁵⁵ Příslušné příkazy vydal Generální štáb 13.-22. května 1941. 13. května byl nařízen přesun 19., 20., 21. a 22. armády, 22. května 16. armády. Připraveny k přesunu do nových prostor byly i 24. armáda ze Sibiřského vojenského okruhu a 28. armáda z Archangelského vojenského okruhu. Obě se měly přesunout do Moskevského vojenského okruhu a vytvořit ústřední zálohu.¹⁵⁶

---

¹⁵² Velitelství Jižního frontu mělo být vytvořeno ze štábu Moskevského vojenského okruhu, což Zacharov kritizuje, protože po německém úderu přesunující se štáb Moskevského okruhu neměl vůbec přehled o situaci. Zacharov, c. d., s. 280. Srv. Kiseljov, V. N. – Ramaničev, N. M., *Posledstvija oceňok*, In: VIŽ č. 7/1989, s. 21.

¹⁵³ K rozvinování Rudé armády na jaře 1941 srv. Fidler, J., *Strategické rozvinování sovětských pozemních sil v červnu 1941*, In: *Historie a vojenství* č. 3/2002, s. 638-661.

¹⁵⁴ 1941 god. Uroki, s. 83.

¹⁵⁵ 1941 god, k. 2, s. 219.

¹⁵⁶ Zacharov, c. d., s. 259-261; Glantz, *Stumbling*, s. 108.

Armáda	Odkud	Kam	Přesun provést
16. armáda	Zabajkalský VO	KOVO – Proskurov, Chmelniki	15. 6.-1. 7.
19. armáda	Severokavkazský VO	KOVO -Čerkassy, Bělaja Cerekev	25. 6. – 7. 7.
20. armáda	Orelský VO	Mogilev, Smolensk	3. - 5. 7.
21. armáda	Povolžský VO	Černigov, Gomel	2. – 10. 7.
22. armáda	Uralský VO	ZapOVO - Sebež, Vitebsk	1. – 2. 7.
24. armáda	Sibiřský VO	MVO	do 15. 7.
28. armáda	Archangelský VO	MVO	do 15. 7.

Zástupce náčelníka štábu KOVO Bagramjan vzpomínal: „Koncem května byla značná část důstojníků štábu okruhu zaměstnána přijímáním a rozmisťováním příjíždějících vojsk. Příjížděl jeden transport za druhým. Operační oddělení se přeměnilo v jakési dispečerské středisko, kde se soustřeďovaly všechny informace a pohybu a stavu jednotek.“¹⁵⁷ Přesun vojsk na západ zahájený 26. dubna 1941 probíhal v podmínkách přísného utajení. V příkazech Generálního štábu velitelům západních vojenských okruhů stálo: „O příjezdu výše zmíněných uskupení a jednotek na území okruhu nikdo, kromě Vás, člena Vojenské rady a náčelníka štábu okruhu nesmí vědět. Otevřené rozhovory po telefonu nebo telegrafu spojené s příjezdem a vykládkou vojsk kategoricky zakazují.“¹⁵⁸

V zahraničí se o přesunech vojsk v SSSR přesto objevily zprávy. TASS již 9. května 1941 vydal oficiální dementi, které formuloval sám Stalin.¹⁵⁹ Prohlášení popíralo zprávy, že „Sovětský svaz soustřeďuje velké síly na západních hranicích“ a že „v souvislosti s tím je omezen provoz na sibiřské železnici, tzn. že vojska z Dálného východu se přesunují k západním hranicím“. Podle Stalinova dementi jsou tyto zprávy „plod velké fantazie jejich autora“, protože „žádné velké soustřeďování

¹⁵⁷ Bagramjan, c. d., s. 67.

¹⁵⁸ Např. příkazy pro ZapOVO a KOVO z 12. června 1941. 1941 god, k. 2, s. 352, 356.

¹⁵⁹ 1941 god, k. 2, s. 178-179.

vojsk na západních hranicích SSSR neprobíhá ... přesunuje se pouze jedna střelecká divize. Všechno ostatní ... je čistá fantazie.¹⁶⁰

Přesunované armády měly vytvořit zálohu vrchního velení. Usnesením politbyra ÚV VKS(b) z 21. června 1941 z nich byla vytvořena Záložní skupina armád pod velením maršála S.M. Bud'onného se štábem v Brjansku. Formování štábu mělo být podle usnesení zakončeno k 25. červnu 1941.

Celkem se podle plánu strategického rozvinování začalo v květnu-červnu 1941 na západ přesunovat 77 divizí, 9 velitelství sborů a 4 armádní velitelství. Další tři armády - 20., 24. a 28. - se k přesunu v okamžiku německého útoku teprve připravovaly. Tento obrovský utajený přesun, který měl být ukončen v polovině července 1941, podle grafikonu vyžadoval použití 935 železničních souprav. K 22. červnu 1941 pouze 83 souprav již dosáhlo svého cíle, 455 souprav zastihl německý útok na cestě a 401 souprav se teprve nakládalo. Na místo tak do německého útoku dorazilo pouze 9 divizí, 19 bylo na cestě a zbylé se teprve na přesun připravovaly.¹⁶¹

Stav rozvinování sovětských vojsk zachytil ve svém záznamu z 13. června 1941 zástupce náčelníka Generálního štábu Vatutin. Podle tohoto záznamu bylo na západ určeno celkem s divizemi armád zálohy vrchního velení 237 divizí, dalších 33 divizí mělo být ještě po železnici přepraveno (přesunuty měly být během 13 dní v 1700 vagonech).

---

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 179.

¹⁶¹ 1941 god. Uroki, s. 83, 92.

Stav rozvinování sovětských vojsk na západě byl k 13. červnu 1941 následující, záznam hovoří již přímo o frontech:¹⁶²

	Celkem divizí	Střelecké divize	Tankové divize	Motorizované divize	Jezdecké divize
Celkem v RA	303	198	61	31	13
Fronty					
Severní front	22	16	4	2	-
Severozápadní front	23	17	4	2	-
Západní front	44	24	12	6	2
Jihozápadní front (bez jednotek na Krymu)	97	63	20	10	4
Armády Zálohy Vrchního velení na západě					
22. armáda (za Západním frontem)	9	6	2	1	-
16. armáda (za Jihozápadním frontem)	12	8	3	1	-
19. armáda (za Jihozápadním frontem)	11	8	2	1	-
Ústřední záloha					
28. armáda	8	5	2	1	-
24. armáda	11	8	2	1	-
Celkem					
Celkem na západě	237	155	51	25	6
Plánované počty na západ podle plánu z 15. 5. 1941	258	163	58	30	7
K přesunu na západ dále připraveno	33	30	2	1	-

12.-15. června 1941 nařídil Generální štáb západním pohraničním okruhům tajně přesunout vojska blíže ke státní hranici.¹⁶³ Přesun mohl být prováděn pouze na příkaz z Moskvy – když v Kyjevském okruhu na začátku června sami nařídili některým jednotkám obsadit předpolí opevněných prostorů, vyvolalo to ostrou reakci náčelníka Generálního štábu Žukova: „Sdělte pro informování lidového komisaře obrany na jakém základě jednotky opevněných prostorů KOVO dostaly příkaz obsadit předpolí.

¹⁶² 1941 god, k. 2, s. 359-360. V předchozích letech byly fronty zřízeny jen ve třech případech (kromě Dálnévýchodního frontu): Běloruský a Ukrajinský front v září 1939 před vpádem do Polska, Severozápadní front za finské války a Jižní front před vpádem do Besarábie.

¹⁶³ 1941 god. Uroki, s. 84-85.

Takové akce mohou vyprovokovat Němce k ozbrojenému konfliktu...¹⁶⁴ Žukov 11. června štábu KOVO přikazoval „předpolí bez zvláštního příkazu ... neobsazovat.“¹⁶⁵ Tento příkaz štáb Kyjevského okruhu obdržel 13. června, kdy Generální štáb nařídil „pro zvýšení bojové pohotovosti vojsk okruhu do 1. července 1941 všechny divize a velitelství sborů přesunout z hloubi území blíže ke státní hranici do nových táborů ... Přesun vojsk provést v naprostém utajení ... v noci.“¹⁶⁶ Lidový komisař obrany pak 19. června nařídil provést zamaskování letišť, skladů a techniky s termínem 15. července 1941.¹⁶⁷

Spolu s přesuny vojsk začala být připravována i polní velitelská stanoviště, která se budovala od jara 1941. Již 12. dubna 1941 informoval velitel KOVO genplk. Kirponos Žukova o postupu prací na přípravě frontového velitelského stanoviště v Tarnopolu.¹⁶⁸ Generální štáb nařídil 27. května práce na přípravě velitelských stanovišť do 30. července dokončit.¹⁶⁹ Práce byly výrazně urychleny a už 14.-19. června dostaly západní okruhy z Generálního štábu příkaz v nejpřísnějším utajení vyvést frontové a armádní štáby na určená polní velitelská stanoviště. Oděskému vojenskému okruhu bylo 14. června 1941 nařízeno vydělit ze štábu okruhu velitelství 9. armády (na území Oděského okruhu se měla původně rozvinout pouze armáda) a do 21. června 1941 ho přesunout na polní velitelské stanoviště do Tiraspolu. Štáb Oděského okruhu se do Tiraspolu přesunul 20. června 1941, tam ho zastihl německý útok. Stejně příkazy byly zaslány i do ostatních vojenských okruhů. Veliteli KOVO Kirponosovi bylo 19. června 1941 nařízeno „přesunout do 22. června 1941 velitelství do Tarnopolu, v Kyjevě ponechat pouze Vám podřízené velení okruhu... přesun

---

¹⁶⁴ 1941 god, k. 2, s. 341.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 346.

¹⁶⁶ 1941 god, k. 2, s. 358.

¹⁶⁷ 1941 god, k. 2, s. 392-393. Letecký průmysl měl od 1. července 1941 začít natírat nová letadla novým maskovacím vzorem. 1941 god, k. 2, s. 387-388.

¹⁶⁸ 1941 god, k. 2, s. 68-69.

¹⁶⁹ Zacharov, c. d., 263; Danilov, Stalinskaja, s. 146; 1941 god. Uroki, s. 84.

velitelství frontu provést v nejpřísnějším utajení.¹⁷⁰ Štáb Západního frontu se měl na polní stanoviště přesunout do 23. června 1941.¹⁷¹ Německý útok zastihl štáby na přesunu. Místa velitelských stanovišť byla v souladu s plánem ofenzivních akcí umístěna dost blízko hranice a po německém útoku proto musela být rychle přesunuta dále do hloubi území.

7.14 Západní vojenské okruhy v červnu 1941

Na území **Pobaltského zvláštního vojenského okruhu** (PribOVO) se měl rozvinout Severozápadní front, kterému operační plán kladl obranné úkoly - bránit pobřeží Baltského moře a nedopustit vpád proticníka z východního Pruska.¹⁷² Velitelem PribOVO byl genplk. F. I. Kuzněcov. Do sestavy vojsk Pobaltského okruhu spadaly tři armády (8., 11. a 27.), šest střeleckých sborů, 2 mechanizované sbory (12. a 3.), celkem 25 divizí (z toho 4 tankové a 2 motorizované).¹⁷³

Ze **Západního zvláštního vojenského okruhu** (ZapOVO) na území Běloruska měl být rozvinut Západní front, kterému operační plán určoval útok směrem na Varšavu.¹⁷⁴ Velitelem okruhu byl arm. gen. D. G. Pavlov, náč. štábu genmjr. V. E. Klimovskich a člen vojenské rady sborový komisař A. F. Fominyč. Do sestavy vojsk okruhu patřily čtyři armády (3., 4., 10. a 13., která se formovala teprve od 5. května 1941), osm střeleckých sborů, šest mechanizovaných sborů (6., 11., 13., 14., 17. a 20.), celkem 44 divizí (24 střeleckých, 12 tankových, 6 motorizovaných, 2 jezdecké) a 3 výsadkové brigády. Okruh byl po Kyjevském okruhu druhý nejsilnější v Rudé armádě. V šesti mechanizovaných sborech bylo celkem 2502 tanků, 6.

---

¹⁷⁰ 1941 god. Uroki, s. 86.

¹⁷¹ Zacharov, c. d., s. 263.

¹⁷² 1941 god, k. 2, s. 218.

¹⁷³ Petrov, B. N., Vojennyje dejstvija na severo-zapadnom napravleniji v načalnoj period vojny, In: VIŽ č. 7/1988, s. 44-45.

¹⁷⁴ 1941 god, k. 2, s. 218.

mechanizovaný sbor dislokovaný v Běllostoku byl nejsilnější v celé Rudé armádě.¹⁷⁵

V okruhu bylo celkem 1909 letadel, přičemž značná část, zejména letadla nových typů, na letištích v přílišné blízkosti hranice.¹⁷⁶

Pro krytí hranice v období mobilizace a rozvinování vojsk bylo vyčleněno:¹⁷⁷

První linie krytu hranice	12 střeleckých divízi 1 jezdecká divize
Druhá linie krytu hranice (50-100 km od hranice)	1 jezdecká divize 8 tankových divízi 4 motorizované divize

V souladu s operačním plánem bylo jádro vojsk okruhu soustředěno v bělostockém výstupu, což po německém útoku vedlo k drtivé sovětské porážce, protože Němci údery na křídlech celé uskupení ve výběžku obklíčili a zničili. Nejsilnější 10. armáda s 6. a 13. mechanizovaným sborem se nacházela ve středu výběžku předsunutá dopředu před slabšími 3. a 4. armádou na křídlech.¹⁷⁸

Poměr sil byl mezi Sověty a Němci na úseku Západního frontu byl následující:¹⁷⁹

	Sověti	Němci	Poměr
Divize	44	40	1,1 : 1
Vojáků	671 900	820 000	1 : 1,2
Děla a minomety	10 087	10 763	1 : 1,06
Tanky	2502	810	3 : 1
Letadla	1909	1685	1,2 : 1

Na území **Kyjevského zvláštního vojenského okruhu (KOVO)** se měl rozvinout Jihozápadní front, který měl podle operačního plánu vést hlavní operaci směrem do jižního Polska.¹⁸⁰ I proto byl KOVO nejsilnější ze všech západních

¹⁷⁵ Semidetko, V.A., Istoki poraženija v Belorussii, In: VIŽ č. 4/1989, s. 25; Glantz, Stumbling, s. 155; Moščanskij, I. – Chochlov, I., Katastrofa zapadnogo fronta, Moskva 2003, s. 2-13.

¹⁷⁶ Semidetko, c. d., s. 27.

¹⁷⁷ 1941 uroki, s. 90; Semidetko, c. d., s. 30.

¹⁷⁸ V. A. Semidetko k tomu poznamenává: „Celkově bylo uskupení vojsk v ZapOVO mnohem výhodnější pro útok než pro obranu.“ Semidetko, c. d., s. 30.

¹⁷⁹ Semidetko, c. d., s. 30; Mel'tjuchov, Upuščennyj, s. 388.

¹⁸⁰ 1941 god, k. 2, s. 218.

vojenských okruhů. Velitelem okruhu byl genplk. M. P. Kirponos, náč. štábu genpor. M. A. Purkajev a člen vojenské rady sborový komisař N. N. Vašugin.¹⁸¹

Do sestavy vojsk okruhu patřily čtyři armády (5., 6., 26. a 12.), 11 střeleckých sborů, osm mechanizovaných sborů (4., 8., 9., 15., 16., 19., 22. a 24.), celkem 58 divizí (26 střeleckých, 6 horských střeleckých, 16 tankových, 8 motorizovaných, 2 jezdecké) a 3 výsadkové brigády. 12. armáda, která měla útočit v oblasti Karpat byla zvláštní armádou horskou, z jejích šesti střeleckých divizí bylo pět horských střeleckých. Střelecké divize byly k 22. červnu na 60-70% válečného stavu (14483).¹⁸² V období mobilizace a rozvinování vojsk měla být střežena hranice podle okružního plánu krytu. Pro kryt hranice na úseku KOVO bylo vyčleněno.¹⁸³

První linie krytu hranice	16 střeleckých divizí
Druhá linie krytu hranice (50-100 km od hranice)	1 střelecká divize, 1 jezdecká divize, 8 tankových divizí, 4 motorizované divize

Hlavní síly okruhu - 6. a 26. armáda a 4. a 8. mechanizovaný sbor, které byly nejsilnější z mechanizovaných sborů v okruhu – byly soustředěny ve Lvovském výběžku, tedy stranou od hlavního útoku Němců. Několik dní před německým útokem se vojska okruhu začala přesunovat blíže ke státní hranici. Velitel 8. mechanizovaného sboru genpor. D. I. Rjabyšev dostal od velitele okruhu 20. června 1941 příkaz okamžitě vyjet ke hranici a provést rekognoskaci terénu „předpokládaných operací 8. mechanizovaného sboru“. Zejména měl prozkoumat stav pohraničních cest a mostů a jejich vhodnost pro použití tanků.¹⁸⁴

¹⁸¹ Vašugin patřil k velkým propagátorům „útočného ducha“ Rudé armády. Spáchal sebevraždu poté, co Rudá armáda po německém útoku musela přejít do obrany. K Vašuginovi srv. Rjabyšev, D. I., Pervyj god vojny, Moskva 1990, s. 34-35; Popel, N. K., V těžké době, Praha 1963, s. 131-133, 258.

¹⁸² Gurov, A. A., Bojevyje dejstvija sovetskich vojsk na jugo-zapadnom napravlenii v načalnom periode vojny, In: VIŽ č. 8/1988, s. 33; Moščanskij, I., Operacija Barbarossa. Tankovoje sraženijsje na zapadnoj Ukrajině, Moskva 2002, s. 2-11.

¹⁸³ 1941 uroki, s. 90; Gurov, c. d., s. 32.

¹⁸⁴ Rjabyšev, c. d., s. 6.

Celkový poměr sil byl mezi uskupením Jihozápadního frontu a německou skupinou armád Jih byl následující:¹⁸⁵

	Sověti	Němci	Poměr
Divize	58	36,5	1,6 : 1
Vojáků	957 000	730 000	1,3 : 1
Děla a minomety	12 604	9700	1,3 : 1
Tanky	4783	799	5,9 : 1
Letadla	1759	772	2,2 : 1

Vzhledem k sovětskému útočnému uskupení se ale sovětská početní převaha 22. června nemohla plně projevit. Hlavní německý úder byl veden severně od Lvovského výběžku v oblasti styku 5. a 6. sovětské armády, kde byly sovětské pozice nejslabší. Němci zde dosáhli lokální převahy.¹⁸⁶

Na území **Oděského vojenského okruhu** (OdVO) se měla původně rozvinout pouze 9. armáda, ale na návrh vojenské rady okruhu politbyro ÚV VKS(b) 21. června rozhodlo o rozvinutí samostatného Jižního frontu. Velitelem okruhu byl genplk. Ja. T. Čerevičenko. Vojska okruhu tvořilo pět střeleckých sborů (9. zvláštní na Krymu, 35., 14., 48. a 7.), jeden jezdecký sbor (2.) a dva mechanizované sbory (2. a 18.), celkem 27 divizí (15 střeleckých, 3 jezdecké, 6 tankových, 3 motorizované). Již 14. června obdržel štáb okruhu příkaz vyvést velitelství 9. armády na polní velitelské stanoviště v Tiraspolu, kam štáb okruhu v utajení vyjel 20. června.¹⁸⁷

21. června bylo kromě vytvoření Jižního frontu zároveň rozhodnuto i o rozvinutí ještě jedné armády v okruhu – 18. armády. Nakolik rozhodnutí souviselo s hrozbou německého útoku je otázkou. Velitelství Jižního frontu bylo vytvořeno ze štábu Moskevského vojenského okruhu (arm. gen. I. V. Ťuleněv) a velitelství 18. armády

¹⁸⁵ Velikaja otečestvennaja vojna. Kniga 1, Moskva 1998, s. 155; Gurov, c. d., s. 36. Počítána bojeschopná technika.

¹⁸⁶ Jak uvádí A.A. Gurov, „operační rozvinutí nepřítele bylo mnohem výhodnější“. Gurov, c. d., s. 35.

¹⁸⁷ Kiseljov, V. N. – Ramaničev, N. M., Posledstvija oceňok, In: VIŽ č. 7/1989, s. 14-16; Velikaja otečestvennaja, k. 1, s. 162-164.

ze štábu Charkovského vojenského okruhu (genmjr. I. V. Galanin). Štáb Moskevského okruhu na místo dorazil 24. června a štáb Charkovského okruhu dokonce až 26. června (a velení převzal 27. června). Tato skutečnost značně zkomplikovala velení v prvních dnech po německém útoku, nově příchozí štáby navíc neměly žádný přehled o situaci.¹⁸⁸

22. června 1941 – v den německého útoku – se tak Rudá armáda nacházela ve stádiu přesunu a rozvinování. V západních vojenských okruzích probíhal přesun jednotek blíže k hranicím, formovala se polní frontová velitelství a okružní štáby se na ně přesunovaly.

---

¹⁸⁸ Kiseljov – Ramaničev, c. d., s. 18, 21.

8. Počátky vytváření zahraničních jednotek v SSSR

V souvislosti s přípravami na válečný konflikt se v Sovětském svazu ještě před německým útokem začaly utvářet základy československé a polské vojenské jednotky. Jejich vznik signalizoval, že Stalin nevyklučoval v brzké době konflikt s Německem, při kterém by se boje vedly zřejmě i na československém a polském území. Vzhledem k početním stavům měly mít plánované československé a polské jednotky v případě konfliktu především propagandistický a zpravodajský význam.

8.1 Počátky formování polské jednotky v SSSR

Poté co německá a sovětská vojska v září 1939 obsadila území Polska, dal Stalin najevo, že by nebylo vhodné zachovávat nějaký „zbytkový“ polský stát. Jak 25. září 1939 Schulenburg hlásil do Berlína, podle Stalina je nutné se „v konečném uspořádání polské otázky vyvarovat všeho, co by mohlo vyvolávat spory mezi Německem a Sovětským svazem.“, proto nepokládá za „správné ponechávat zbytkový nezávislý polský stát.“¹ V tajném dodatku sovětsko-německé smlouvy o hranicích a přátelství z 28. září 1939 se obě strany dohodly, že „nebudou na svých územích trpět žádnou polskou agitací směřující proti druhé straně“ a „takovou agitaci potlačí v zárodku“.² Na polském území okupovaném Sovětským svazem začalo na podzim 1939 rozsáhlé zatýkání nepohodlných skupin obyvatelstva. Deportace postihly asi 400 000 lidí. Krátce po konci „osvobozovacího pochodu“ do východního Polska bylo v SSSR internováno celkem asi 200-250 tisíc polských válečných zajatců. Značná část z nich, zejména vojáci ukrajinského a běloruského původu z nově připojených území, byla v průběhu následujících měsíců postupně propuštěna

---

¹ NSR, s. 102-103.

² Tamtéž, s. 107.

domů, několik desítek tisíc zajatců ale stále zůstávalo v táborech.³ Na základě rozhodnutí politbyra ÚV VKS(b) z 5. března 1940 bylo postříleno 21 857 polských důstojníků internovaných v táborech v Kozelsku, Starobělsku a Ostaškově.⁴

V druhé polovině roku 1940, po rychlém německém vítězství nad Francií, nastala v sovětském vztahu k Polákům viditelná změna. Jak uvádí polský historik Paczkowski, „po porážce Francie se sovětská centrála usilovně snažila vybudovat něco na způsob „polské alternativy““.⁵ Na územích nově připojených k SSSR se začala provádět nová politika, která brala větší ohledy na polské tradice a kulturu. Ve Lvově se 25. listopadu 1940 konalo slavnostní shromáždění k 85. výročí smrti Adama Mickiewicze za účasti význačných sovětských slavistů. Následovala celá řada různých kulturních akcí a do Moskvy bylo pozváno několik delegací významných polských osobností. Polská komunistka Wanda Wasilewska byla v prosinci 1940 přijata do VKS(b) a za ní během první poloviny roku 1941 následoval stále větší počet rehabilitovaných polských komunistů, kteří získávali legitimace VKS(b) (polská komunistická strana byla v roce 1938 v Moskvě rozpuštěna). Pod vedením Wasilewské začal v lednu 1941 ve Lvově vycházet polsky psaný měsíčník „Nowe Horyzonty“. Skupina vybraných polských komunistů byla na jaře 1941 shromážděna ve škole Kominterny v Moskvě s úkolem „diskutovat o budoucnosti své země“.⁶

---

³ Rajskej, N. S., Vtoraja mirovaja vojna i sudby polskih vojnoplennyh, Otčeštvennaja istorija č. 4/1995, s. 136-137. Paczkowski, c. d., s. 18.

⁴ 4421 důstojníků bylo postříleno v Katyňském lese, 3820 v táboře ve Starobělsku, 6311 v Ostaškově a 7305 v dalších táborech. 562 zajatců bylo předáno bezpečnostním orgánům nacistického Německa. Katyn. Mart 1940 – sentjabr 2000 g.: Rasstrel. Sudba živych. Echo Katyni, Moskva 2001, s. 684, 193. Srv. také Jažborovskaja, I. S. – Jablov, A. Ju. – Parsadanova, V. S., Katynskij sindrom v sovětsko-polskich otnošenijach, Moskva 2001.

⁵ Paczkowski, c. d., s. 19.

⁶ Tamtéž, s. 19. Do Moskvy byl pozván i bývalý polský premiér Kazimierz Bartel. O vydávání polského časopisu se politbyro usneslo již 9. října 1940 a 16. dubna 1941 pak rozhodlo i o vydávání novin v polském jazyce v Tarnopolu. Politbjuro III, s. 102, 185. Polský historik E. Duraczynski uvádí, že tato nová sovětská politika mohla „v budoucnu vést až k vytvoření jakéhosi polského státního nebo kvazistátního uspořádání“ Duračinskij, E., Polša v politike Moskvy 1939-1941 godov: fakty, gipotezy, voprosy, In: Vojna i politika 1939-1941, Moskva 1999, s. 61.

Zjevně se změnil i vztah k polským vojenským zajatcům. V druhé polovině roku 1940 začaly sovětské orgány uvažovat o jejich možném využití. Na Stalinův příkaz byla k rozhovorům do Moskvy 9. října 1940 přivezena skupina polských důstojníků v čele s podplukovníkem Zygmuntem Berlingem. Byli umístěni v Lubjance a s lidovým komisařem Berijou a jeho prvním zástupcem Merkulovem vedli rozhovory o možnosti vytvoření polských vojenských jednotek na sovětském území.⁷ V průběhu debat Berling, který nevěděl o tragickém osudu většiny internovaných polských důstojníků, navrhl, aby do řad nové polské armády byli přizváni i „vynikající důstojníci z táborů ve Starobělsku a Ostaškově.“ Merkulov mu na tento návrh odpověděl: „Ne, ti ne. S nimi se stala velká chyba.“⁸ Testovací pohovory probíhaly úspěšně a 31. října 1940 byla Berlingova skupina z Lubjanky přestěhována do zvláštní vily NKVD „Malachovka“, kterou sami Poláci nazývali jako „vilu rozkoše.“⁹

Berija 2. listopadu 1940 informoval Stalina o prvních krocích v „plnění Vašich příkazů o zajatých Polácích a Čechách.“ Uvedl, že v táborech NKVD se nachází 18 297 polských vojenských zajatců (mezi nimi 2 generálové, 39 plukovníků a podplukovníků a 222 majorů a kapitánů), z nichž 11 998 pocházelo z území, které v září 1939 obsadilo Německo. Z rozhovorů s 24 vybranými důstojníky vyplynulo, jak Berija hlásil Stalinovi, že všichni „mají ostře nepřátelský vztah k Němcům, považují v budoucnu za nevyhnutelné vojenské střetnutí mezi SSSR a Německem a vyjadřují přání účastnit se podle jejich mínění nadcházející sovětsko-německé války na straně Sovětského svazu“.¹⁰ Někteří z důstojníků byli toho názoru, že „budoucnost

---

⁷ Katyn, s. 194.

⁸ Katyn, s. 194. Při jednání s polským premiérem Sikorským 3. prosince 1941 Stalin na dotaz po osudu zmizelých polských důstojníků odpověděl, že zřejmě „utekli, třeba do Mandžuska.“ Tamtéž, s. 386-387.

⁹ Tamtéž, s. 194.

¹⁰ Stalin, Berija i sudba armii Andersa v 1941-1942 gg., In: Novaja i novejšaja istorija č. 2/1993, s. 60.

Polska a jeho znovuzrození jako národního státu může zajistit pouze Sovětský svaz“ a většina se pokládala za nezávislé na „takzvané ‚vládě‘ Sikorského“.¹¹ Generál Janušajtis nabídl, že je schopen převzít velení polských jednotek na území SSSR a doporučil zároveň vytvořit „speciální politickou platformu, která by jednala o budoucnosti Polska“. Několik dalších důstojníků se vyjádřilo, že „s velkou ochotou na sebe vezmou organizaci a velení nad jakýmkoli jednotkami sestavenými z polských zajatců za účelem boje s Německem“. Jak Berija uzavíral, „většina zajatců může být nepochybně využita pro organizaci polské vojenské jednotky“. K tomuto cíli je nutno „umožnit této skupině v konspirativní formě pohovořit se svými stoupenci v táborech polských vojenských zajatců a vybrat kádrovou sestavu budoucí divize. Až bude vybrána kadrová sestava, bude nutné v některém ze sovchozů na jihovýchodě SSSR zřídit štáb a místo organizace divize. Spolu se zvlášť určenými pracovníky štábu Rudé armády se sestavuje plán formování divize, řeší se otázka typu divize (tanková, motorizovaná, střelecká) a zabezpečují se její materiálně-technické potřeby. V táborech se zajatými Poláky ... orgány NKVD povedou odpovídající práci k přípravě náboru lidí do divize... Organizace a příprava divize se provádí pod vedením Generálního štábu Rudé armády.“¹²

Z Berijovy zprávy vyplývá, že již v listopadu 1940 se počítalo se zformováním polské divize v podstatě jako s rozhodnutou věcí. Přípravné práce pokračovaly po celé jaro 1941 a definitivní politické rozhodnutí o zformování polské divize padlo na nejvyšších místech v červnu 1941. Na území SSSR se v té době podle statistiky NKVD nacházelo 27 760 polských vojenských zajatců, kteří byli z větší části

---

¹¹ Tamtéž, s. 61.

¹² Tamtéž, s. 60-61. Část vybraných polských důstojníků byla komunistického zaměření. Podplukovník M. Morawski 26. května 1941 zaslal Berijovi stať nazvanou „Současná mezinárodní situace a budoucnost Polska“, ve které doporučil, aby boj za osvobození Poláků z německé nadvlády byl veden pod praporem „boje za socialistickou Evropu a socialistické Polsko“. Katyn, s. 330-336.

nasazení na urychlené budování komunikací a polních letišť na západní Ukrajině.¹³ Necelé tři týdny před německým útokem, 4. června 1941, politbyro ÚV VKS(b) schválilo „vytvořit v sestavě Rudé armády střeleckou divizi, složenou z osob polské národnosti a z osob znajících polský jazyk. Vytvoření divize do 1. července 1941 provést přeformováním 238. střelecké divize Středoasijského vojenského okruhu Poláky a osobami znajícími polský jazyk v řadách Rudé armády. 238. střeleckou divizi vytvořit v počtu 10 298 lidí.“¹⁴ Do německého útoku již toto rozhodnutí nebylo realizováno.

8.2 Počátky formování československé jednotky v SSSR

Po mnichovské dohodě byla přerušena československo-sovětská vojenská spolupráce, která se rozvíjela od roku 1936 zejména ve zpravodajské oblasti.¹⁵ V září 1939 se do sovětské internace v Polsku dostal československý legion v počtu několika set mužů pod velením podplukovníka Ludvíka Svobody.¹⁶ Internované skupině se nedostalo žádné podpory od zahraničního vedení KSČ v Moskvě.¹⁷ 14. prosince 1939 bylo uzavřeno československé velvyslanectví v Moskvě a

---

¹³ Katyn, s. 339.

¹⁴ Katyn, s. 337; Stalin, Berija i sudba, s. 61.

¹⁵ Srv. Kokoška, S., Československo-sovětská zpravodajská spolupráce v letech 1936-1941, In: Historie a vojenství č. 5/1997, s. 37-49.

¹⁶ 18. září 1939 legion při svém ústupu před Němci na východ narazil na sovětské jednotky a Svoboda se sborového velitele – neblaze proslulého - Mechlise bezelstně zeptal: „Prosím vás, jestli mi to můžete říci, to už jdete proti Němcům? A jestli ne, kdy proti nim půjdete?“ Legion byl internován v Kamenci Podolském, od poloviny října 1939 v Olchovcích a od listopadu ve velmi špatných podmínkách v Jarmolincích. V jednotce se začali aktivizovat komunisté, tzv. „hvězdáři“, kteří „okázale proklamovali své sympatie k Sovětskému svazu a ke komunismu, odsuzovali buržoazní Československou republiku a její vedoucí představitele, revoltovali vůči důstojníkům, vojenské kázní a pořádku... vedli štvavé řeči proti vojenskému odboji a jeho vedení.“ Jak Svoboda dále vzpomínal, „vystupovali jako horliví komunisté a snažili se dosáhnout vlivu u sovětských úřadů v neprospěch ... cílů a programu odboje... Hluboce se mě dotklo, když jsem se dozvěděl, že několik výtržníků, sotva jsme překročili sovětské hranice, roztrhlo československou vlajku a z rudého pruhu si zhotovilo sovětskou.“ Svoboda, L., Cestami života II., Praha 1992, s. 8, 27.

¹⁷ Podle K. Richtera vedení KSČ „hledělo [na skupinu] ... jako na účelovou buržoazní organizaci, spjatou ideově s imperialistickou válkou. Nechávalo ji prozatím stranou, neboť z hlediska komunistických koncepcí pro ni nevidělo možnost uplatnění.“ Richter, K., Cesta k Sokolovu, Praha 1981, s. 68.

velvyslanec Zdeněk Fierlinger odjel do Londýna.¹⁸ Pozoruhodné ovšem bylo, že ve stejném měsíci byl pplk. Svoboda pozván do Moskvy. Zde strávil asi pět týdnů debatami s důstojníkem NKVD vystupujícím pod jménem Orlov. Podle Svobody mu „Orlov naznačil, když jsem se mu předtím zavázal přísným mlčením, že s nebezpečím sovětsko-německého konfliktu se musí vážně počítat, i když k němu nedojde bezprostředně. Pro ten případ by bylo užitečné mít na sovětském území určité odborně kvalifikované kádry, s jejichž pomocí by se potom mohly organizovat československé jednotky.“¹⁹ V březnu 1940 byla čs. skupina přesunuta do kláštera v Orankách, kde měla o něco lepší ubytovací podmínky.

Protože Sovětský svaz stál mimo válku, snažila se československá exilová vláda v Londýně vyjednat transport československých vojáků do Francie. To se nakonec podařilo a od jara 1940 začaly přes Střední východ odjíždět transporty čs. vojáků na západ. Rychlý pád Francie přinesl změnu v sovětském postoji k československému odboji.²⁰ Sovětská strana začala dávat otevřeně najevo ochotu ke spolupráci s čs. exilem. Vedoucí druhého transportu čs. vojáků št. gšt. Krčka přivezl na konci května 1940 sovětský návrh navázat zpravodajskou spolupráci a vytvořit společnou výzvědnou „síť“ proti Německu na území ČSR“. Na sovětské přání měl Krčka po příjezdu na západ požádat náčelníka čs. zpravodajské služby plk. Moravce, aby poslal nějakého důstojníka k jednání do Moskvy.²¹ V polovině června 1940 byla čs. skupina přesunuta do prostor starobylého kláštera v Suzdalu a Svoboda byl v červenci znovu povolán do Moskvy, kde byl vyzván, aby odjel do Istanbulu, spojil

---

¹⁸ 11. prosince 1939 byl v Moskvě přijat slovenský velvyslanec Fraňo Tiso. Vztahy mezi SSSR a exilovou čs. vládou se v zimě 1939-40 dostaly na bod mrazu. Křen, J. – Kural, V., Ke stykům mezi československým odbojem a SSSR v letech 1939-1941, In: Historie a vojenství č. 3/1967, s. 455.

¹⁹ Svoboda, c. d., s. 51. Majskij řekl v Londýně Benešovi již 19. září 1939, aby sovětsko-německý pakt nepokládal za „nějakou alianci, ba spolupráci. Jsme úplně volní. Není v tom nic, co se v tom hledá ohledně našich závazků k Německu. Uvidíte to ještě později.“ Křen – Kural, c. d., s. 447.

²⁰ Svoboda si 10. června 1940 zapsal do deníku: „Denně čekáme aktivní zásah SSSR proti Německu.“ Svoboda, c. d., s. 91.

²¹ Podle Krčky sovětské návrhy „šly až k technickým podrobnostem“. Křen – Kural, c. d., s. 467.

se zde s čs. představiteli a dohodl přímou schůzku československých a sovětských zpravodajských orgánů.²² Po příjezdu do Istanbulu Svoboda vypracoval pro prezidenta Beneše rozsáhlou zprávu o své činnosti v SSSR. Shrnul v ní své poznatky svědčící o sovětských přípravách na válku s Německem.²³ Ve zprávě uváděl, že po válce Sověti „nevěří v existenci malých států... Jsou pro velké celky.“ Vysoký představitel NKVD mu naznačil, že je třeba „aby se váš národ orientoval na východ, to je třeba si uvědomit. Čs. republika bude ve Svazu sov. republik.“²⁴ 15. října 1940 do Istanbulu přicestoval plk. Heliodor Píka a byl připraven navázat spojení se sovětskými zpravodajskými orgány.²⁵

Zároveň došlo k posunu v činnosti sovětské rozvědky v protektorátu, kde měla vlastní zpravodajskou síť, ale v létě 1940 přistoupila i na iniciativu vycházející z nekomunistického odboje. Mezníkem byla 30. července 1940 schůzka pracovníka sovětského konzulátu Leonida Mochova s pplk. Josefem Balabánem ze zpravodajské skupiny odbojové organizace Obrana národa. Balabán informoval Londýn, že Mochov (označovaný jako „atašé“ nebo „Rudolf“) na schůzce označil sovětsko-německý konflikt za „nutný a blízký“ a se zřetelem k tomu projevil ochotu spolupracovat „s českým národním hnutím podřízeným Benešovi“. Zároveň předložil rozsáhlý program spolupráce, který zahrnoval předávání zpráv o německé zpravodajské síti a agentech, o dislokaci německých vojenských útvarů a válečném průmyslu, plány vysazení parašutistů a sabotáží. K tomuto účelu Mochov navrhl zřídit radiové spojení a kurýrní službu se SSSR a vyslat 2-3 čs. důstojníky do

---

²² Richter, c. d., s. 84; Svoboda, c. d., s. 112-113.

²³ Ve zprávě Svoboda uvedl: 1) příslušníci Rudé armády o tom mluví již zcela veřejně, 2) na západní Ukrajině je soustředěno mnoho vojska, 3) přes Lvov pochodovaly v červnu jednotky 5 dní všech zbraní, 4) neustále vojenské transporty, 5) v továrnách práce na 3 směny a prodloužení pracovního týdne, 6) z oranského tábora je připravován zajatecký tábor pro 6000 osob, 7) stále povolávání nových ročníků, 8) nováčci letos narukovali dříve než jindy. Richter, c. d., s. 83.

²⁴ Richter, K. – Benčík, A., Kdo byl generál Píka, Brno 1997, s. 67-68.

²⁵ Richter, c. d., s. 86.

Moskvy.²⁶ Edvard Beneš nehodlal připustit, aby Sověti pronikli do zpravodajských struktur českého odboje v protektorátu a přikázal, aby byly veškeré kontakty se Sověty vedeny pouze s vědomím Londýna.²⁷ Balabán se sovětským „Rudolfem“ navázal pravidelný styk a 20. října do Londýna hlásil, že Sověti „mají opravdový zájem na spolupráci zřejmě na popud Moskvy, kde prý těžce nesou postup Osy a s konfliktem určitě počítají.“ Dosavadní spolupráci shrnoval 6. listopadu 1940 v depeši Benešovi: „Rusové nic neslibovali o hranicích, ani o Slovensku, ani státní formě. Naznačují jen plány sovětizace Evropy, odpor proti Německu, Anglii ... Válku s Německem pokládají za neodvratnou... Jejich přípravy na evropskou akci jsou rozsáhlé. Kromě komsekcí organizují i síť válečné špionáže.“²⁸ Balabán na schůzkách několikrát „Rudolfa“ informoval o německých přípravách k útoku na SSSR. Na setkání 15. dubna 1941 „Rudolf“ podle Balabána zdůraznil „napjatý vztah s Německem. Brzy se prý projeví i jinak. Na otázku, zda je SSSR známo, že Němci počítají s napadením Ruska už v půli května, odpověděl ihned: Soudím, že ke konfliktu dojde ještě dříve, ale budeme to my a rozhodně nepochybuje ani o výsledku. Nás velmi interesuje, jak se v tom případě zachová český národ a jak nám budete pomáhat? Jaké jsou učiněny pro to přípravy?“²⁹

---

²⁶ Richter, c. d., s. 90; Kokoška, c. d., s. 47; Křen – Kural, Ke stykům mezi československým odbojem a SSSR v letech 1939-1941 (2. část), In: Historie a vojenství č. 5/1967, s. 733. Již 12. června 1940 Balabán na základě jistých dohod se sovětskými zpravodajci v Praze navrhoval Londýnu zřídit v Moskvě zpravodajskou ústřednu. 22. července pak hlásil, že podle sdělení sovětských představitelů nás „nemají mýlit oficiální projevy sovětské i německé. Skutečnost je a bude jiná.“ Benčík, A. – Kural, V., Zpravodajové generála Píky a ti druzí, Praha 1991, s. 10, 12.

²⁷ Šolc, J., Československá zpravodajská skupina v SSSR (duben-červen) 1941, In: Historie a vojenství č. 5/1997, s. 54; Richter, c. d., s. 91.

²⁸ ČSVDJ, s. 163. 20. října Balabán uváděl: „dosti pozorně a nakolik je možno sledují sovětské přípravy všeho druhu, které nejsou malé a jsou zřejmě založeny na programu: nejen Německo, nýbrž Evropu celou.“ Koura, P., Podplukovník Josef Balabán, Praha 2003, s. 139, 263. Srv. také další Balabánovy zprávy, Tamtéž, s. 247-248, 257-258, 262.

²⁹ Krajina, V., Vysoká hra, Praha 1994, s. 72-73. Poslední schůzka proběhla 21. dubna, následujícího dne byl Balabán zatčen gestapem. Koura, c. d., s. 142. Gestapo poměrně přesně sovětskou špionážní činnost v protektorátu zmapovalo. Srv. Úřední dokumenty, s. 88-89, 100.

Zprávy o sovětských nabídkách na spolupráci nejen z protektorátu, ale např. i z Bělehradu vzbudily v Londýně velkou pozornost.³⁰ Československá strana proto v létě 1940 navrhla přímé jednání Beneš-Majskij, které ale Sovětský svaz považoval za příliš nebezpečné a doporučil nejprve setkání prostředníků.³¹ První schůzka náčelníka čs. rozvědky plk. Františka Moravce se sovětským zástupcem proběhla až 22. prosince 1940 v Londýně. Sovětský zástupce projevil zájem o spolupráci v oblasti předávání zpravodajských poznatků, Moravec vyjádřil souhlas s případným vysláním čs. důstojníka do Moskvy, ale k žádnému zásadnímu posunu při jednání ještě nedošlo.³²

Nový impuls do jednání vnesl Ludvík Svoboda, který se v listopadu vrátil z Istanbulu do Moskvy. Na vlastní zodpovědnost bez vědomí Londýna jednal s pracovníky NKVD o možnosti zřízení zpravodajské skupiny v Moskvě napojené na odboj v protektorátu, o vytvoření přechodů na sovětských hranicích pro vojenskou emigraci a o přípravě organizace čs. jednotek v SSSR. K rozpracování těchto návrhů mu byla poskytnuta „tichá vila poblíž Moskvy“.³³ Do Moskvy bylo 31. prosince 1940 pozváno 13 důstojníků z čs. legionu ubytovaného v Suzdalu a každý byl dotazován, „jestli souhlasí, aby se v Sovětském svazu organizovala československá

---

³⁰ Čs. zpravodajskému důstojníkovi pplk. Hieke-Stojovi nabídl v létě 1940 protiněmeckou spolupráci v Bělehradě zdejší sovětský rezident. Benčík – Kural, c. d., s. 11. Hieke-Stoj, F., *Mé vzpomínky z druhé světové války*, In: *Historie a vojenství* č. 4/1968, s. 608-609.

³¹ Richter, K., *Československý odboj na východě*, Praha 1992, s. 23. V neoficiálním styku s Majským byl v Londýně Fierlinger, kterému Majskij 31. ledna 1941 řekl, že „to nebude dlouho trvat a my se budeme moci vrátit do svobodného Československa. .. již za dva neb tři měsíce se celá mezinárodní situace může radikálně změnit.“ *ČSVDJ*, s. 181.

³² *ČSVDJ*, s. 169-172.

³³ Richter, Cesta, s. 94-95. Podle Svobody šlo o „pohodlnou daču asi deset kilometrů od Moskvy na břehu romantického jezera.“ Svoboda, c.d., s. 144. Do deníku si Svoboda 20. listopadu 1940 zapsal: „Osvobození našeho národa lze jedině očekávat zásahem Sovětského svazu... Přípravy k tomu je nutno dělat již dnes, a to velmi pečlivě. Věřím, že započneme co nejdříve.“ *Tamtéž*, s. 145. Svoboda značně překročil své kompetence, na což 10. prosince 1940 poukázal gen. Ingr v depeši Píkovi do Istanbulu: „Pplk. Svoboda byl vyslán do Moskvy výhradně za posláním evakuace našich lidí ze sovětského Ruska. Pro jednání jiného druhu nebyl zplnomocněn. Je proto tím méně oprávněn vést jakékoli rozhovory o delikátních otázkách politických a zpravodajských.“ Richter, Cesta, s. 94.

vojenská jednotka“.³⁴ Svoboda pak 12. ledna 1941 společně s generálem NKVD Fokinem odjel do Istanbulu, aby zde zprostředkoval Fokinovo setkání s čs. zpravodajci plk. Píkou a plk. Kumpoštem.³⁵ Téhož dne proběhlo první jednání, při kterém Fokin uvedl, že SSSR sice musí zachovávat formální neutralitu, ale k válce s Německem může dojít během několika měsíců. Proto by bylo vhodné, aby na území SSSR zůstal základ budoucí československé jednotky a aby do Moskvy byla vyslána skupina vyšších důstojníků.³⁶ V depeši Benešovi Píka 14. ledna oznamoval, že „Sověty souhlasí, aby na jeho půdě byly organizovány samostatné československé jednotky, jakmile to mezinárodní situace dovolí. Nabízejí už nyní povolení k odchodu našich lidí do Ruska“ a „ihned otevřou hranice všem osobám, které musí uprchnout z domova před zatčením nebo dobrovolcům naší armády“. Uprchlíci „budou koncentrováni v táborech a odesláni do země námi určené nebo vyčkají utvoření naší jednotky“. Fokin dále doporučil, aby „v blízkosti Ruska, snad v Istanbulu, byl připraven štáb vyšších důstojníků, kteří by ve vhodnou dobu odjeli do Ruska, aby se sovětským štábem vypracovali organizaci československé jednotky a plán spolupráce pro osvobození ČSR“.³⁷ Vše by probíhalo za přísného utajení, protože, jak Píka informoval Londýn 23. ledna 1941, „Rusko nemůže ještě veřejně diplomatickou cestou dát žádných garancí, přece to bude ono, které osvobodí český národ. To se může stát jen povalením fašismu i nacismu po intervenci Ruska.“ Celkově Píka z jednání vyvozoval: „Přípravy proti Německu jasné. Z jejich naléhání možno soudit na akci relativně blízko.“³⁸ Svoboda se 25. ledna 1941 opět vrátil do konspirační vily u Moskvy, kde mu byla instalována vysílačka *Zoe* obsluhovaná

---

³⁴ Svoboda, c. d., s. 147.

³⁵ Richter, Československý, s. 24.

³⁶ Richter, Cesta, s. 95-96; Svoboda, c. d., s. 148-149.

³⁷ ČSVDJ, s. 181; Richter, Cesta, s. 96; Svoboda, c. d., s. 150; Benčík – Kural, c. d., s. 20.

³⁸ Richter, Cesta, s. 96; Benčík – Kural, c. d., s. 21. K istanbulským jednáním srv. Richter – Benčík, c. d., s. 67-88; Křen – Kural, c. d., s. 750-756.

českým radistou, která měla přímé spojení s expoziturou čs. zpravodajské služby v Istanbulu. V depeši z 18. února 1941 Svoboda žádal, aby 20 nejlepších důstojníků a 100 nejlepších poddůstojníků z čs. legionu v Suzdal, pro které se stále plánoval odjezd na západ, bylo ponecháno v SSSR, kde by „byli ihned přiděleni na výcvik do učiliště pro útočnou vozbu. Byl by to velmi spolehlivý kádr pro naše jednotky.“ Se sovětskými představiteli „již dohodl určité detaily“.³⁹

Hlavní sovětský požadavek, aby do Moskvy bylo vysláno několik čs. důstojníků, zatím nebyl splněn. Beneš se nechtěl příliš vázat na Sovětský svaz, aniž by SSSR poskytl československému zahraničnímu odboji patřičné politické záruky. Sověští představitelé dávali najevo jisté rozladění.⁴⁰ Píka 20. února 1941 hlásil do Londýna, že sovětský konzul v Istanbulu naléhavě žádá o vyslání alespoň jednoho nebo dvou čs. důstojníků do Moskvy. Stejně tak Svoboda v depeši ze 7. března z Moskvy informoval o sovětském udivení, že „pro spolupráci nemůžeme najít důstojníky“. Podle sovětského Generálního štábu je „doba kritická“ a je nutné „okamžité zahájení aktivní spolupráce“.⁴¹ V polovině března 1941 proto čs. vláda dala souhlas k odjezdu dvou důstojníků do SSSR, hlavním politickým a vojenským zmocněncem v SSSR byl jmenován H. Píka. Po vyřízení všech potřebných náležitostí Píka dorazil 26. dubna 1941 do Moskvy.⁴² Na 1. máje mu bylo umožněno přihlížet vojenské přehlídce na Rudém náměstí, o čemž pochvalně 5. května referoval do Londýna: „Sovětská armáda se prezentuje skvěle. Množství válečného materiálu působí mohutně... Ve válečném materiálu nebylo technické zádržky během přehlídky...

---

³⁹ Richter, Cesta, s. 101.

⁴⁰ Svoboda, c. d., s. 154; Křen – Kural, c. d., s. 754.

⁴¹ Richter, Cesta, s. s. 102.

⁴² Richter – Benčík, c. d., s. 89; Křen – Kural, c. d., s. 763.

Nálada v armádě a lidu zjevně protiněmecká.⁴³ 18. května se k Píkovi v Moskvě připojili další dva zpravodajští důstojníci, pplk. Fr. Hieke-Stoj a mjr. Jaroslav Kašpar-Pátý.⁴⁴

V SSSR tak přes jeho formální neutralitu začala působit tajná československá vojenská mise.⁴⁵ Přímé radiové spojení s Londýnem, které zajišťovali českoslovenští radisté, mise navázala 6. května. Členové mise byli ubytováni v konspirační vile NKVD vzdálené 35 km od Moskvy. Od začátku května Píka jednal se sovětskými činiteli o konkrétních možnostech spolupráce. Šlo zejména o zpravodajské záležitosti, vysílání parašutistů do protektorátu, přípravu sabotáží apod. Návrh činnosti mise předložil 18. května sovětskému Generálnímu štábu.⁴⁶ Během tříhodinového jednání se zástupcem náčelníka Generálního štábu 21. května 1941 bylo dohodnuto, že spolupráce bude zahájena „okamžitě proveditelným bodem - zpravodajskou službou“. Sovětský generál vyjádřil přesvědčení, že spolupráce povede k „osvobození Československa“.⁴⁷ Mělo být navázáno přímé radiové spojení s českým odbojem a na sovětských hranicích dislokována zvláštní zpravodajská skupina, která by zde vybudovala tajné přechody. Vycvičení měli být dobrovolníci pro letecké vysazení v protektorátu.⁴⁸ S výsledkem jednání byl Píka v zásadě spokojen, i když jak informoval Londýn 23. května, „osobně mám dojem, že všeobecná politika ‚Strýce‘ sleduje v prvé řadě komunizaci Evropy všude, kde se to

---

⁴³ Richter – Benčík, c. d., s. 91; Šolc, c. d., s. 57; Richter, Cesta, s. 105. Přehlídka 1. května 1941 byla mimořádně působivá. Podle A. Wertha se „v Moskvě povídalo, že celé toto vojsko - bylo na cestě do Minsku, Leningradu a na polské hranice“. Werth, c. d., s. 145.

⁴⁴ Šolc, c. d., s. 56; Hieke-Stoj, F., Za války na Středním východě, In: Historie a vojenství č. 6-7/1968, s. 1109-1111.

⁴⁵ Při jednání plk. Moravce se zástupcem sovětské rozvědky v Londýně 30. května 1941, sovětský zástupce oznámil, že Píkově misi s „ohledem na situaci SSSR a jeho vztah k současné mezinárodní politické situaci“ nelze přiznat „už nyní oficiální nebo polooficiální charakter.“ Současná zpravodajská spolupráce proti Německu má ale „jednoznačný charakter politický, nám a našim politickým a vojenským cílům plně odpovídající“. ČSVDJ, s. 190.

⁴⁶ Šolc, c. d., s. 58; Richter – Benčík, c. d., s. 91.

⁴⁷ Richter – Benčík, c. d., s. 93; Richter, Cesta, s. 106; Šolc, c. d., s. 59. Píka se domníval, že program jistě schválila i nejvyšší politická místa. Benčík – Kural, c. d., s. 38-39.

⁴⁸ Richter, Cesta, s. 106; Benčík – Kural, c. d., s. 37-38.

jen dá provést.“⁴⁹ Zpravodajská skupina *BORIS* pod velením mjr. Kašpara-Pátého, oficiálně krytá jako „geologická expedice“, vyjela 11. června 1941 vlakem přes Kyjev a Žmerinku do Černovic a poté do Stanislavi vzdálené 50 km od hranic. Úkolem skupiny bylo vybudovat v pohraničí předsunutou agenturní ústřednu, která by organizovala ilegální přechody na Podkarpatskou Rus a Slovensko. Po projednání s funkcionáři oblastní správy NKVD členové skupiny ve dnech 18.-21. června 1941 vyslechli několik uprchlíků a pokračovali v průzkumu pohraniční oblasti.⁵⁰ Další činnost skupiny zastavil německý útok 22. června 1941.⁵¹

Po zahájení války 10. srpna 1941 rekapituloval plk. Píka v depeši Benešovi své dojmy z dosavadního pobytu v SSSR a z jednání se sovětskými představiteli. Naskytl se mu jasný obraz „cíle sovětské politiky: vyčkávat vyčerpání Evropy k její bolševizaci... K mému přesvědčení v této věci přispěly výroky sovětských úředníků a jiné poznatky, jako: 1) Válka neskončí porážkou Německa, bude se bojovat dále ve všech státech Evropy, tato válka se přemění na sociální revoluci. Mnozí se vyjadřovali, že Sověty neustanou, dokud nezajistí Evropě sociální spravedlnost a diktaturu proletariátu. 2) Když naši lidé odmítali hovořiti o politickém uspořádání státu, uvádějíce, že o vnitřní politice si rozhodne národ doma, sovětsští důstojníci ... odpovídali: ‚Jaképak hlasování lidu. Až sovětská armáda bude v Čechách, pak všichni budou muset hlasovat pro diktaturu proletariátu. ‘“⁵²

---

⁴⁹ Gebhart, J. – Koutek, J. – Kuklík, J., *Na frontách tajné války*, Praha 1989, s. 311.

⁵⁰ Šolc, c. d., s. 61-63; Svoboda, c. d., s. 159.

⁵¹ 18. června 1941 hlásil Píka do Londýna, že Sověti „nevylučují možnosti války. Bude-li Rusko napadeno, nebude se jen bránit, nýbrž přenesou válku na německé území.“ *Dokumenty z historie československé politiky I.*, Praha 1966, s. 231.

⁵² Šolc, c. d., s. 65-66. Již v květnu 1948 byl H. Píka obviněn z „vlastizrady“, mimojiné i proto, že ve svých zprávách z Moskvy za války psal o tom, že „SSSR vede dobovačnou válku a chce po vítězství nad Německem obsadit střeoevropské a západoevropské státy, že je mu znám plán ‚Kominterny‘ o ‚bolševizaci‘ ČSR a podobné výmysly“. 21. června 1949 byl popraven. Na žádost o milost ministerstvo obrany v čele s Ludvíkem Svobodou odpovědělo zamítavě. Svoboda se údajně neúspěšně snažil intervenovat u Gottwalda. V roce 1968 přispěl k Píkově rehabilitaci. Srv. Váhala, R., *Smrt generála*, Praha 1992, s. 20.

9. Německý útok 22. června 1941

9.1 Sovětská reakce

Napjatou atmosféru posledních mírových dní v Moskvě vystihl den před německým útokem velvyslanec neutrálního Švédska P. Assarasson: „Nikdo přesně neví, co se děje a jestli se vůbec něco děje na diplomatické frontě. Někteří se domnívají, že jednání probíhají, druzí, že ještě nezačala a třetí mají za to, že žádná jednání nebudou, jenom ultimátum. Někteří tvrdí, že požadavky, pokud vůbec nějaké byly nastoleny, se týkají Ukrajiny a ropných polí v Baku, jiní předpokládají, že jde o jiné otázky. Další uvádějí, že součástí požadavků je demobilizace a odzbrojení Ukrajiny. Většina věří, že válka je na spadnutí a je nevyhnutelná, podle některých si ji přejí Němci. Jen pár lidí si myslí, že válka nebude, alespoň prozatím, a že Stalin udělá velké ústupky pro její odvrácení.“¹

Pokus s prohlášením TASS ze 13. června 1941 nevyšel a německé záměry nijak neobjasnil. Prohlášení v Německu publikováno nebylo a nepřišla ani žádná reakce. V Moskvě sílilo znepokojení, aby Němci skutečně nepřikročili k vojenské akci v době, kdy se Rudá armáda teprve rozvíjí. Molotov ještě v sobotu 21. června od velvyslance Schulenburga marně žádal vysvětlení napjaté situace.² Podle záznamů v denících Goebbelse a náčelníka OKH Haldera snad ještě několik dní před německým útokem navrhoval svou cestu do Berlína.³

V podvečer 21. června se v Kremlu sešli k jednání nejvýznamnější členové politbyra za přítomnosti lidového komisaře obrany Timošenka a náčelníka Generálního štábu Žukova.⁴ Na tomto jednání bylo rozhodnuto o urychlení

---

¹ Gorodetsky, c. d., s. 306.

² DVP, T. 23, k. 2-2, s. 751-752.

³ Goebbels si 21. června 1941 zapsal: „Molotov žádal o návštěvu Berlína, ale byl jasně odmítnut. Naivní pokus. To měl udělat dříve.“ Halder si poznamenal 20. června: „Molotov chtěl 18. 6. mluvit s vůdcem.“ Halder, KTB II, s. 458; Dněvníki Jozefa Gebbelsa 1940-1944 gg., In: Novaja i novejšaja istorija č. 3/1995, s. 222.

⁴ Podle Stalinovy návštěvní knihy jednání probíhalo od 19 do 23 hodin. 1941 god, k. 2, s. 300.

rozvinování armády. Bylo přijato zásadní usnesení zřizující fronty – tedy faktický přechod na válečnou organizaci v armádě. O frontech hovořil již Vatutinův zápis o rozvinování Rudé armády z 13. června, ale teprve tímto usnesením byly formálně zřízeny. Velitelem nově vytvořeného Jižního frontu se štábem ve Vinnici, zřízeného na návrh štábu Oděského vojenského okruhu, byl jmenován gen. Ťuleněv (velitel Moskevského vojenského okruhu).⁵ Maršál Buďonnyj byl postaven do čela Záložní skupiny armád se štábem v Brjansku. Náčelník Generálního štábu Žukov byl pověřen celkovým velením nad Jihozápadním a Jižním frontem, gen. Mereckov celkovým velením na severním směru. Oba měli okamžitě vyjet na místo určení.⁶ Německý útok ale chod událostí vrhl úplně jiným směrem.⁷

Poté, co byl večer 21. června vojákům německé armády přečten Hitlerův rozkaz k útoku na SSSR, několik německých vojáků přeběhlo na sovětskou stranu a prozradilo termín útoku.⁸ Z pohraničních okruhů zároveň do Moskvy hlásili otevřené německé přípravy na akci - stavbu mostů přes řeky a odstraňování dočasných zátaras na hranicích.⁹ Tyto alarmující informace Žukov oznámil Stalinovi, který souhlasil s odesláním varovné směrnice pohraničním okruhům. Tato válečná směrnice č. 1 opatrně upozorňovala, že „během 22. – 23. června 1941 je možný nečekaný útok Němců“, který může začít „provokací“. Hlavním úkolem proto bylo „nepřistupovat na žádné provokační akce, které by mohly zkomplikovat situaci“. Vojska se měla

---

⁵ Již při posuzování operačního plánu 5. října 1940 bylo nařízeno „připravit vytvoření dvou velitelství frontů na základě štábů Moskevského a Archangelského vojenského kruhu“. 1941 god, k. 1, s. 289.

⁶ Usnesení z 21. června 1941 bylo poprvé publikováno v roce 1990. Jde o rukopisnou variantu psanou Malenkovem. Izvestija CK KPSS č. 2/1990, s. 209; 1941 god, k. 2, s. 413-414. K zasedání politbyra 21. června 1941 srv. také Anfilov, Krach, s. 227; Zacharov, c. d., s. 261, 270.

⁷ J. Erickson rozhodnutí z 21. června 1941, které bylo hned následující den pozměněno, označuje za „poněkud zvláštní“. Erickson, c. d., s. 126.

⁸ V prostoru Lvova byl pohraničními orgány NKVD zadržen svobodník Alfred Liskow z 15. pěší divize, který se označil za komunistu a oznámil zahájení útoku následující ráno. 1941 god, k. 2, s. 422. Následně bylo zadrženo i několik dalších přeběhlíků. Srv. Erickson, c. d., s. 105, 106, 109. Žukov, c. d., s. 386-387; Týž, c. d., T. 2, s. 9.

⁹ Velikaja otečestvennaja, k. 1, s. 129. Náčelník štábu Západního vojenského okruhu Klimovskich hlásil večer 21. června i zřetelný hluk motorů z druhé strany hranice. Sbornik bojových dokumentov Velikoj otečestvennoj vojny. Vypusk 35, Moskva 1958, s. 11-12.

soustředit ve stanovených prostorech a být uvedena do plné bojové pohotovosti. Letectvo mělo být rozmístěno na polních letištích a pečlivě zamaskováno. Tato směrnice začala být z Moskvy odesílána až po půlnoci 22. června 1941, ve štábech západních okruhů ji přijali mezi 2.-3. hodinou ráno, tedy jen krátce před zahájením německého útoku. Do jednotlivých armád, sborů a divizí již většinou před německým útokem nedorazila. Vojska tak do plné bojové pohotovosti přivedena nebyla.¹⁰ Lepší situace byla ve válečném námořnictvu, které bylo již od 19. června v bojové pohotovosti druhého stupně. Směrnice zde byla z iniciativy lidového komisaře Kuzněcova odeslána již před půlnocí a celé loďstvo bylo v plné bojové pohotovosti již ve 2:40 ráno 22. června.¹¹

Ve 3 hodiny 15 minut ráno Německo leteckým úderem zahájilo útok na Sovětský svaz, o čemž z pohraničních okruhů vzápětí hlásili do Generálního štábu.¹² Žukov se ve tři čtvrtě na čtyři telefonicky spojil se Stalinem a informoval ho o německém útoku. Stalin mu nařídil, aby s Timošenkem okamžitě přijeli do Kremlu, kam byli vyzváni i ostatní členové politbyra. V Kremlu se kromě Žukova a Timošenka sešli ještě Molotov, Mechlis a Berija, ostatní přijížděli postupně v následujících hodinách.¹³ Podle Žukova Stalin i v této situaci projevil pochybnosti, zda jde o skutečný útok a ne pouze o provokaci „německých generálů“.¹⁴ Molotov si mezitím nechal předvolat německého velvyslance Schulenburga. Ten mu přečetl prohlášení

---

¹⁰ Velikaja otečestvennaja, k. 1, s. 130. Podle Žukova odeslání směrnice zdržel Stalin, který se obával, zda z německé strany nejde jen o provokaci. Žukov, s. 387. Např. ve štábu Západního zvláštního vojenského okruhu směrnici přijali v 2:25 a dále ji rozesílali mezi 2:25-2:35. 1941 god, k. 2, s. 423. Jak uvádí J. Fidler, tím, že směrnice byla označena jako č. 1, přešlo sovětské vojenské velení fakticky na válečný stav. Fidler, J., Stalinovi maršálové, Brno 1998, s. 302.

¹¹ Kuzněcov, N. G., Paměti vzrušené doby. V předvečer, Praha 1971, s. 276, 282-283; Kumaněv, c. d., s. 295.

¹² Sbornik bojových dokumentov Velikoj otečestvennoj vojny. Vypusk 35, Moskva 1958, s. 14 a násl. Žukov, c. d., T. 2, s. 8.

¹³ Stalinova návštěvní kniha uvádí příchod zmíněných 5 lidí v 5:45 moskevského času, Žukov a Timošenko poté v 8:30 odešli a zpět ke Stalinovi se vrátili ve 14 hodin. 1941 god, k. 2, s. 300-301.

¹⁴ Na informaci o bombardování sovětských měst Stalin údajně reagoval slovy: „Jestli chtějí zorganizovat provokaci, tak němečtí generálové bombardují i svoje města. Hitler o tom určitě neví.“ Žukov, c. d., T. 2, s. 9. Žukovy paměti je ale nutné brát s jistou rezervou.

německé vlády, které obdržel v noci z Berlína. Prohlášení konstatovalo, že vzhledem k velké koncentraci sovětských vojsk na hranicích je německá vláda nucena přijmout patřičná protiopatření. Na Molotovův dotaz, co má znamenat toto prohlášení, Schulenburg odpověděl, že podle „jeho názoru jde o vyhlášení války“. Molotov německé důvody odmítl, protože „žádná koncentrace vojsk Rudé armády se na hranicích neprováděla“ a Schulenburga propustil s výčitkou, „proč s námi Německo uzavíralo pakt o neútočení, když ho tak lehce rozervalo?“¹⁵ S oficiální informací o zahájení války se Molotov vrátil do Stalinovy pracovny. Teprve v 7:15 byl dohodnut text válečné směrnice č. 2, která vojskům nařizovala „zničit nepřátelské síly v místech, kde překročily sovětskou hranici“. Pozemní vojska zatím neměla hranici překračovat. Naopak bombardovací letectvo mělo zahájit nálety na letiště a uskupení protivníka a vést letecké údery do hloubi 100-150 km německého území. Zvláštní nálety měly být provedeny na Memel a Königsberg. Území Rumunska a Finska mělo být až do zvláštního příkazu z náletů vynecháno.¹⁶ Jak sám Žukov uvádí, tato směrnice „byla však zjevně nereálná a nebyla tedy ani provedena.“¹⁷ Rudá armáda na hranicích v té době již několik hodin bez jasných příkazů z Moskvy v chaosu čelila německému útoku. Spojení naprosto selhalo a do mnohých jednotek nedorazila ani první směrnice. Německé letectvo dosáhlo v prvních hodinách naprosté vzdušné převahy.

Hitler se zachoval v rozporu se Stalinovou logikou. Po 8. hodině do Stalinovy pracovny dorazil Dimitrov a Stalin mu oznámil, že Němci „nás přepadli, aniž by předložili nějaké požadavky, aniž by žádali o jednání, přepadli nás jako

---

¹⁵ DVP, T. 23, k.2-2, s. 753-754. Podle Hilgera Molotov uvedl, že „něco takového jsme si nezasloužili.“ Hilger, c. d., s. 336. Molotov tvrdil, že „je to pustý výmysl. Takovou hloupost jsem přece nemohl říct.“ Čujev, c. d., s. 58.

¹⁶ 1941 god, k. 2, s. 431; Žukov, c. d., T. 2, s. 10

¹⁷ Žukov, c. d., T. 2, s. 11.

loupežníci“.¹⁸ V rozhlasovém projevu sovětské občany o německém útoku informoval Molotov.¹⁹ Z této skutečnosti bylo často vyvozováno, že Stalin údajně po německém útoku upadl do takové deprese, že nebyl schopen ani veřejně vystoupit. Přími svědci jednání se Stalinem 22. června 1941 ale nic takového nepotvrzují – do jisté deprese Stalin upadl až po několika dnech, kdy se ukázalo, že Rudá armáda nebude schopna Němce zadržet na hranicích. Dimitrov byl naopak ráno 22. června udiven Stalinovým „klidem a rozhodností“.²⁰ Stejně tak Žukov tvrzení o Stalinově depresi odmítá: „Toto hodnocení neodpovídá skutečnosti. Stalin byl sice v prvních hodinách rozrušen, ale brzy se vrátil do normálu a pracoval s velkou energií, i když pravda, někdy se zbytečnou nervozitou.“²¹ Podle Molotova „Stalin dost hrubě mluvil s Timošenkem a Žukovem“, ale do žádné paniky neupadl, „všechny ty dny a noci pracoval jako vždy“ a na paniku „neměl čas“. Molotovovo rozhlasové prohlášení upravil sám Stalin, který ho sám nepřednesl proto, že „chtěl několik dnů počkat a vystoupit, až se vyjasní situace na frontách“.²² Stalin hned ráno 22. června s Dimitrovem probíral nutné změny v linii Kominterny. Podle jeho příkazu „nyní Kominternu nesmí vystupovat otevřeně. Místní komunistické strany musí rozvinout hnutí na obranu SSSR. Nesmí být vyzvedávána otázka socialistické revoluce. Sovětský národ nyní vede vlasteneckou válku proti Německu. Úkolem je zničení fašismu, který zotročil řadu národů a chtěl by zotročit i další.“²³ Stalin tak již ráno 22. června zformuloval linii, kterou poté rozvedl ve svém prvním veřejném válečném

---

¹⁸ Dimitrov, c. d., s. 235-236.

¹⁹ DVP T. 23, k. 2-2, s. 764-765.

²⁰ Dimitrov, c. d., s. 236.

²¹ Žukov, c. d., T. 2, s. 10.

²² Čujev, c. d., s. 59-60.

²³ Dimitrov, c. d., s. 236.

projevu 3. července, kdy sovětské občany oslovil v první řadě jako „bratry a sestry“, nikoli pouze jako „soudruhy“.²⁴

V Moskvě, kde neměli přesné informace o skutečné situaci na hranicích, se ještě během 22. června pokusili uvést do chodu před válkou vypracovaný operační plán. Svědčí o tom směrnice č. 3, odeslaná vojskům v 21 hodin 15 minut večer 22. června. Směrnice zcela v rozporu s realitou uvádí, že „protivník má velké ztráty a dosáhl jen nevelkých úspěchů“, proto měla sovětská vojska přejít do útoku. Pro dny 23.-24. června směrnice klade za úkol „soustředěnými údery vojsk Severozápadního a Západního frontu obklíčit uskupení protivníka v oblasti Suvalki“. Jihozápadní front měl pak „úderem všech svých mechanizovaných sborů a všeho letectva“ zničit protivníka v oblasti Vladimíru Volynského a do 24. června dosáhnout Lublinu.²⁵ Tyto útočné úkoly zjevně vycházely z předválečného operačního plánu.²⁶ Směrnice vzbudila velký údiv ve štábech frontů, které musely čelit náporu Němců.²⁷ V nynější situaci šlo o úkoly neproveditelné. Směrnice počítala s nástupními prostory, které již byly obsazeny nepřítelem. Ten měl také naprostou vzdušnou převahu – jen během prvního dne bylo zničeno 1200 sovětských letadel na letištích v blízkosti hranic. V Rudé armádě navíc naprosto selhal systém spojení. Přesto byl během několika následujících dní učiněn pokus uvést mechanizované sbory do protiútoků. Výsledkem chaotického velení bylo jejich naprosté zdecimování, kdy mnohé ze

---

²⁴ Stalinův projev srv. Stalin, J., *O veliké vlastenecké válce Sovětského svazu*, Praha 1945, s. 5-10. K obratu sovětské propagandy uvádí A. Werth příklad časopisu *Bezbožnik*, jehož červencové číslo „bylo celé ve znamení rozhořčených protestů proti nacistickému pronásledování protestantské a katolické církve v Německu! ... Tento úplný obrat *Bezbožnika* působil trochu násilně a nakonec to bylo jeho skutečně poslední číslo.“ Jeden ortodoxní komunista Werthovi řekl, že po 22. červnu bylo nutné vyhlásit „nacionalistický NEP“. Werth, c. d., s. 198, 271.

²⁵ 1941 god, k. 2, s. 439-440.

²⁶ Podle V. N. Kiseljova „tyto úkoly nebyly improvizací Generálního štábu, která by vznikla v první den války, ale vycházely z plánu vojenských akcí připraveného před válkou.“ Kiseljov, c. d., s. 81.

²⁷ Srv. Medveděv, R. A., I. V. Stalin v pervyje dni vojny, In: *VIŽ* č. 5/2002, s. 43. Bagramjan vzpomínal: „Zatajil se mi dech. Vždyť to je nesplnitelný úkol!“ Bagramjan, c. d., s. 116.

sborů ztratily během týdne téměř všechny své tanky.²⁸ Největší katastrofa nastala v Západním frontu pod velením arm. gen. D. G. Pavlova, který hned 22. června ztratil veškeré spojení jak s armádami svého frontu, tak s Moskvou. Síly Západního frontu byly podle předválečného plánu soustředěny v bělostockém výstupu, odkud měly vést útok na varšavském směru. Přímo v Bělostoku byl dislokován 6. mechanizovaný sbor, který byl nejsilnější v celé Rudé armádě. Bělostocký výstup byl klešťovou operací německých vojsk odříznut a Západní front do začátku července fakticky kompletně zlikvidován.²⁹ Obětní beránek byl rychle nalezen – velitel frontu Pavlov, náčelník jeho štábu genmjr. Klimovskich a další důstojníci štábu Západního frontu byli v červenci 1941 zatčeni, obviněni z vlastizrady a popraveni.³⁰

Teprve na konci června si Stalin plně uvědomil, že veškeré předválečné plány jsou ztraceny. Od 22. do 28. června intenzivně pracoval, v jeho pracovně se vystřídaly desítky lidí a přijata byla řada důležitých usnesení k mobilizaci, o vytvoření stanu vrchního velení apod. Ve dnech 29. a 30. června je však v kremelské návštěvní knize mezeřa.³¹ V té době do Moskvy dorazily podrobnější zprávy o katastrofě Západního frontu. Stalin s Molotovem a Berijou odjel 29. června do lidového komisariátu obrany, aby se osobně informoval o situaci na frontě. Poté co se dozvěděl, že Němci již stojí před Minskem, počastoval přítomné pracovníky

---

²⁸ Srv. Bešanov, V., Tankový pogrom 1941 goda, Moskva 2003. Již v polovině července byly mechanizované sbory rozpuštěny.

²⁹ Podle oficiálních ruských údajů Západní front do 9. července 1941 z 625 tisíc vojáků přišel o 341 012 mrtvých a nezvěstných a 76 717 raněných. Grif, s. 163.

³⁰ K procesu s Pavlovem srv. 1941 god, k. 2, s. 455-468; Čerušev, N. S., Udar po svojim. Krasnaja armija 1938-1941, Moskva 2003, s. 337-361. Jeden z obviněných, člen vojenské rady Západního frontu sborový komisař A. Fominyč, ve své obhajobě poukázal na to, že okruh před válkou od Generálního štábu „vždy dostával pouze za úkol rozpracovávat varianty útočné operace ... na konci května byla provedena pouze jedna hra s tématem krytu hranice, přitom v té době by bylo třeba rozpracovat obrannou operaci počítající s překvapivým útokem nepřítele.“ Mel'jučov, Upuščennyj, s. 330-331.

³¹ 1941 god, k. 2, s. 428-430; Izvestija CK KPSS č. 4/1990, s. 216-220.

několika nadávkami a v depresi se stáhl na svou daču v Kunccevu.³² Protože bez něj nebylo rozhodování možné, několik členů politbyra - Molotov, Malenkov, Vorošilov, Beriia, Vozněsenskiij a Mikojan – se za ním 30. června vypravilo s návrhem na vytvoření Státního výboru obrany, který by proces rozhodování urychlil a zjednodušil. Mikojan vzpomínal: „Přišli jsme do vily ke Stalinovi. Zastihli jsme ho v malé jídelně sedět v křesle. Podíval se na nás a zeptal se: Proč jste přišli? - Vypadal nějak divně a neméně divná byla i jeho otázka, kterou nás přivítal. On nás měl přece k sobě pozvat! Určitě se domníval, že ho jdeme zatknout. Molotov naším jménem řekl, že je třeba soustředit moc, aby se rychle řešily všechny otázky, aby jsme co nejdříve postavili zemi na nohy. V čele takového orgánu musí být Stalin. Jen se na nás udiveně podíval a nevyšlo žádné námitky.“³³

Rudá armáda v červnu 1941 vstoupila do války, na jakou nebyla připravena. S obranou se nepočítalo, necvičila se a neexistovaly ani žádné obranné plány. Vypracovány byly pouze plány krytu hranic pro období mobilizace a rozvinování vojsk, které ale nepočítaly s nečekaným útokem protivníka. V posledních měsících před německým útokem propaganda v útočném duchu naopak ještě zesílila. Dislokace Rudé armády v útočných postaveních na hranicích neumožňovala efektivní obranu. Němci navíc zastihli Rudou armádu na přesunu, na polní velitelská stanoviště se v okamžiku německého útoku přesunovaly i frontové štáby. Až při skutečném boji se také ukázalo, nakolik byla Rudá armáda „kolosem na hliněných nohou“.³⁴

---

³² Podle Molotova „Stalin nebyl ve své kůži“ a prohlásil: „Lenin nám odkázal stát a my jsme všechno prosr...“. Volkogonov, Triumf, s. 191; Čujev, c. d., s. 60-61. Zpráva o pádu Minsku byla podle Volkogonova „kulminací Stalinova psychického šoku“. Volkogonov, Triumf, s. 171.

³³ Volkogonov, Triumf, s. 168-169. Podle D. Volkogonova se Stalin na konci června „přestal ovládat a ocitl se v hlubokém psychickém šoku. Dokumenty, svědectví lidí, kteří tehdy viděli ‚vůdce‘, říkají, že od 28. do 30. června byl tak sklíčený a otřesený, že se nemohl projevit jako opravdový vedoucí představitel.“ Tamtéž, s. 163, 168-169. Ke Stalinově krizi srv. Medveděv, R. A., I. V. Stalin v pervyje dni vojny, In: VIŽ č. 6/2002, s. 5-6.

³⁴ Tak ji označuje D. Glantz ve své knize Stumbling Colossus.

9.2 Německá preventivní válka?

Již v prvních prohlášeních po zahájení útoku na východě 22. června 1941 nacističtí představitelé prohlašovali, že ze strany Německa jde o vynucený „obranný“ krok proti útočným záměrům Sovětského svazu. Nešlo ovšem o žádnou novinku, i útok na Polsko byl oficiálně zdůvodněn jako „obrana“ proti polským „provokacím“ a stejně tak i útok na západě v květnu 1940. Se stejnou obhajobou pak po válce před norimberským tribunálem vystoupili generál Jodl a maršál Keitel.³⁵

Sám Hitler se k důvodům zahájení války proti SSSR mnohokrát vracel ve svých pověstných „hovorech u stolu“. 17. září 1941 prohlásil, že „musel předpokládat, že Stalin může přejít do útoku během roku 1941. Proto bylo nezbytné jednat bez odkladu, abychom nebyli předstiženi.“³⁶ 18. května 1942 u oběda před svými hosty spekuloval, že „kdyby se Rusům podle jejich plánu podařilo předejít naší akci, tak by pravděpodobně nic nedokázalo zastavit jejich tankové jednotky, protože vysoce rozvinutý systém komunikací ve střední Evropě by hrál v jejich prospěch... Představte si, že by Rusové vpadli do Rumunska, čímž by jedním tahem zabrali všechny naše ropné zdroje.“ Připomněl, že u Stalinova syna Jakova, zajatého v červenci 1941, byl nalezen dopis psaný krátce před německým útokem, ve kterém Jakov slibuje Anušce, že ji ještě jednou navštíví „před přehlídkou v Berlíně“.³⁷

---

³⁵ Po zahájení války byl vydán zvláštní sborník „Úřední dokumenty o vzniku války proti SSSR“, ve kterém byly otištěny Hitlerovo provolání k národu o důvodech útoku, zpráva německého ministerstva zahraničních věcí o sovětské agresivní politice a propagandě, hlášení OKW o soustředování sovětských vojsk na hranicích a narušování hranic sovětskými letadly a Heydrichova zpráva o podvratné činnosti Kominterny a sovětské rozvědky (zpráva dosti přesně popisovala např. činnost sovětského konzulátu v Praze, který byl ve spojení s českým odbojem). Srv. Úřední dokumenty o vzniku války proti SSSR, Praha 1941. K nacistické propagandě po 22. červnu 1941 srv. Wette, W., Die NS-Propagandathese vom angeblichen Präventivkriegscharakter des Überfalls, In: Ueberschär – Bezymenskij, c. d., s. 38-47.

³⁶ Trevor-Roper, Hitler's Secret, s. 26.

³⁷ Trevor-Roper, Hitler's Secret, s. 397; Picker, c. d., s. 312. V projevu v berlínském Sportovním paláci 3. října 1941 Hitler prohlásil: „Přesahuje běžné představy, jak rozsáhlé byly přípravy tohoto nepřítele proti Německu a Evropě a jak nesmírné to bylo nebezpečí, jak jsme jen o vlas tentokrát zabránili zničení nejen Německa, ale celé Evropy.“ Kershaw, I., Hitlerův mýtus, Praha 1992, s. 155.

Všechna tato ospravedlňování útoku ale pocházejí až z doby po německém útoku, před 22. červnem 1941 se Hitler a jeho generálové vyjadřovali jinak. O sovětských plánech a síle Rudé armády Němci neměli téměř žádné informace. Analýza údajů, které německá rozvědka před útokem poskytovala vojenskému a politickému vedení, ukazuje, že německé znalosti o plánech Rudé armády byly mizivé a síla Rudé armády byla značně podceňována. O preventivní válku proto jít nemohlo již z toho prostého důvodu, že o nějakém nebezpečí ze strany Sovětského svazu Němci téměř nic nevěděli. Němečtí plánovači nepochybovali o tom, že připravují vlastní agresivní válku.

Hitler pakt o neútočení ze srpna 1939 vždy chápal pouze jako taktický krok, dobýt *lebensraum* na východě byl jeho dávný programový cíl, který nastínil již v *Mein Kampf*. Konkrétně o nutnosti připravit vojenské tažení proti SSSR poprvé mluvil po porážce Francie v létě 1940. Během setkání s generály 21. července 1940 jako důvod uvedl fakt, že Rusko je „poslední nadějí Anglie“. Stalin si podle Hitlera „zahrává s Anglií, aby jí umožnil prodlužovat válku.“ Proto je tento problém nutné „vyřešit útokem. Je třeba promyslet plán budoucích operací.“ Sám Sovětský svaz podle Hitlera „nepřipravuje aktivní vystoupení proti nám“ a „Rusové nechtějí válku“. O značném podceňování síly SSSR svědčí Hitlerův názor, že k akci bude stačit „80-100 divizí, Rusko má 50-75 dobrých divizí“.³⁸ Při schůzce s generály na Berghofu 31. července 1941 pak zopakoval, že „když bude Rusko poraženo, ztratí Anglie poslední naději. Proto je nutné Rusko zlikvidovat. Termín – jaro roku 1941.“³⁹ O žádné přímé hrozbě ze strany SSSR ani o „preventivní válce“ nepadlo ani slovo.

Na základě Hitlerových příkazů již 5. srpna 1940 gen. Erich Marcks, náčelník štábu 18. armády a znalec SSSR, předložil OKH první operační studii možné akce

---

³⁸ Halder, KTB II, s. 30-34.

³⁹ Tamtéž, s. 49.

proti Sovětskému svazu. Cílem tažení mělo být obsazení sovětského území až po linii Don-střední Volha-severní Dvina. Marcks odhadoval, že SSSR disponuje 151 střeleckými a 32 jezdeckými divizemi a 38 mechanizovanými brigádami, z nichž 96 střeleckých a 23 jezdeckých divizí a 28 mechanizovaných brigád může být použito na západě proti Německu. Tyto síly jsou rovnoměrně rozděleny na sever a jih od oblasti Polesí. Do akce proti SSSR Marcks doporučoval nasadit 147 německých divizí, z nich 24 tankových, 12 motorizovaných a 1 jezdeckou. Hlavním cílem německého útoku mělo být dosažení Moskvy jako centra sovětského státu.⁴⁰ O možné hrozbě útoku ze strany SSSR studie neuvažovala. Právě naopak - Marcks ve studii uváděl, že „Rusové nám nepomohou tím, že by sami zaútočili. Musíme počítat s tím, že ruská pozemní armáda se bude držet obrany a pouze od letectva a námořnictva je možné očekávat útočné akce.“⁴¹ Plánování probíhalo i v OKW, kde „operační studii Východ“ 15. září 1940 vypracoval podplk. von Lossberg z operačního oddělení. Analyzoval tři možnosti sovětské reakce na německý útok: 1) Rudá armáda přistoupí k ofenzivním akcím, aby narušila německý nástup; 2) bude urputně bránit linii hranic; 3) ustoupí do hloubi sovětského území podle vzoru roku 1812. V bodu 1 von Lossberg možnost sovětské ofenzivy do východního Pruska označil za nepravděpodobnou, nevyklučoval ale nějakou sovětskou akci proti Finsku a Rumunsku. Za úplně nejpravděpodobnější označil bod 2, tedy urputnou obranu hranic.⁴² 15. října 1940 Hitler při setkání s generály prohlásil, že „je nepravděpodobné, že by Rusko samo zahájilo válku proti nám. „Rusku vládnou rozumní lidé.“⁴³ Plánování pokračovalo i během listopadových rozhovorů Molotova s Hitlerem v Berlíně, kdy se úplně nevyklučovalo, že ještě může dojít k jisté dohodě.

---

⁴⁰ Ueberschär - Bezymenskij, s. 223-226.

⁴¹ Tamtéž, s. 223. V případě války Marcks pokládal za pravděpodobný pouze sovětský výpad do Rumunska k obsazení ropných polí. Tamtéž, s. 223-224.

⁴² Tamtéž, s. 241-242.

⁴³ Halder, KTB II, s. 136.

Ve své Směrnici č. 18 z 12. listopadu 1940 Hitler, že „politické diskuze s cílem vyjasnit ruský postoj v nejbližší budoucnosti byly zahájeny. Bez ohledu na výsledek těchto rozhovorů všechny přípravy pro Východ, ke kterým jsem dal ústní příkazy, budou pokračovat.“⁴⁴ Po neúspěšných listopadových rozhovorech pak již vše směřovalo k válce. OKH během listopadu vypracovalo podrobný plán akce pod krycím názvem „Otto“, který byl 5. prosince 1940 předložen Hitlerovi. Po provedení strategické hry na mapách Hitler směrnici podepsal pod novým názvem „Barbarossa“ 18. prosince 1940.

Hitler se nedomníval, že by strany SSSR hrozilo nějaké bezprostřední nebezpečí, SSSR pokládal pouze za potenciální hrozbu, a to ve spojitosti s Anglií. 3. prosince 1940 Hitler řekl maršálu Fedoru von Bockovi, že „je pravděpodobné spojení Anglie-Rusko. Čekat, jak se to vyvine, je nebezpečné. Budou-li však Rusové vyřazeni, nebude mít Anglie již žádnou naději porazit nás na kontinentě.“⁴⁵ 5. prosince 1940 generálům opakoval své letní vývody, SSSR prý „komplikuje vývoj situace“ a pro Anglii je to „meč na kontinentu“.⁴⁶ 13. prosince 1940 pak Rusko označil za „komplikující faktor... Rusko není schopno nám vnutit svou vůli, ale může kdykoli oslabit naše pozice... Nejsou mezi námi nějaké ostré rozpory, ale vyřešení otázky hegemonie v Evropě znamená boj s Ruskem. Proto je nutné se připravit k vystoupení proti Rusku, pokud to bude politická situace vyžadovat.“⁴⁷ Smyslem akce je podle Hitlera zbavit Anglii poslední naděje na kontinentu. 16. ledna 1941 Hitler znovu opakoval, že „během dvou let bude mít Anglie 40 divizí, a to by mohlo Rusko postrčit ke sblížení s ní“, proto je nutné ho zničit.⁴⁸ Toto vysvětlení příliš neuspokojovalo náč. OKH Haldera, který si do deníku 28. ledna 1941 zaznamenal,

---

⁴⁴ Trevor-Roper, *Hitler's War*, s. 86.

⁴⁵ Bock, c. d., s. 195.

⁴⁶ Halder, *KTB II*, s. 211.

⁴⁷ *Tamtéž*, s. 227.

⁴⁸ *Tamtéž*, s. 244.

že „smysl operace [proti SSSR] je nejasný. Anglii tím nijak neuškodíme. Naše ekonomická situace se tím nezlepší.“⁴⁹

30. března 1941 se v Berlíně konalo velké setkání Hitlera s veliteli a náčelníky štábů skupin armád a armád určených k útoku na východě. Ve více než dvouhodinové přednášce Hitler vyložil důvody k útoku, SSSR znamená „neustálé ohrožení v našich zádech, ustavičné komunistické nebezpečí, možnost pro Anglii a Ameriku vytvořit v Rusku novou frontu proti nám. Nyní existuje možnost porazit Rusko, když máme volná záda; taková možnost se už znovu nenaskytne... Smlouva uzavřená s Ruskem na počátku války nemůže ospravedlňovat morální pochybnosti o útoku. Stalin k ní pohotově přistoupil v naději, že vláká Německo do války, aby pak, až Německo vykrvácí, k nám vpadl se svým bolševismem.“⁵⁰ Hitler dal zároveň jasně najevo, že na východě nepůjde o „obyčejnou“ válku, ale o „boj dvou světových názorů... od počátku se musíme zbavit tradičního vojenského kamarádství. Komunista nikdy nebyl a nikdy nebude kamarád. Půjde o zničující boj (*Vernichtungskampf*).“⁵¹ Zdůraznil, že bude nutné zlikvidovat všechny „bolševické komisaře a komunistickou inteligenci.“ Nové státní uspořádání na východě se obejde „bez inteligence... Tato válka na se bude zásadně lišit od války na západě. Tvrdoost na východě znamená dobro pro budoucnost.“⁵²

Setkání se všemi veliteli armád před nadcházející operací Barbarossa pak proběhlo ještě jednou v Říšském kancléřství 14. června 1941. Hitler zde znovu „pronesl velkou politickou řeč, ve které objasnil příčiny svého rozhodnutí zaútočit na Rusko a zdůraznil, že porážka Ruska přinutí Anglii zastavit boj.“⁵³ Stejně

---

⁴⁹ Halder, KTB II, s. 261.

⁵⁰ Bock, c. d., s. 206-207.

⁵¹ Halder, KTB II, s. 336-337.

⁵² Halder, KTB II, s. 337; Bock, c. d., s. 207.

⁵³ Halder, KTB II, s. 577. Von Bock si do deníku zapsal: „Vůdce o situaci: Čím více v posledních měsících uvažoval o útoku na Rusko, tím je pevnější. Rusko představuje vážné ohrožení v zádech

zdůvodnění Hitler napsal i v dopisu Mussolinimu den před útokem. Uvedl, že „Anglie bude ještě méně ochotna k míru, když bude mít možnost vztahovat své naděje k ruskému partneru. Tato naděje musí přirozeně určitě ještě vzrůst s postupující připraveností sovětských ozbrojených sil... Situace v Anglii je špatná... Válečný duch k vedení války žije pouze z nadějí. Tyto naděje jsou založeny na dvou pilířích: Rusko a Amerika. Nemáme možnost eliminovat Ameriku. Je ale v naší moci vyřadit Rusko.“ Jak Hitler navíc uvedl, „partnerství se Sovětským svazem i přes naprosto upřímné snahy o dosažení konečné dohody bylo pro mně často velmi nepřirozené, v mnoha případech se zdálo být v rozporu s celým mým založením, mými představami a mými dřívějšími ujištěními. Jsem šťasten, že jsem se nyní zbavil tohoto duševního napětí.“⁵⁴

Je zřejmé, že Hitler Sovětský svaz pokládal za stálou potenciální hrozbu, která mu svazuje ruce pro akce proti Anglii. Rozhodně ale ani on, ani velení německé armády, nepředpokládalo, ani nemělo takové informace, že by hrozil sovětský útok.⁵⁵

9.3 Německé odhady síly a plánů Rudé armády

Němci do jisté míry odhalili zvyšující se koncentraci sil Rudé armády v západním pohraničí SSSR a teoreticky ve svých analýzách nevyklučovali ani možnost sovětských útočných záměrů. Žádný z německých velitelů ani německá rozvědka ale tyto útočné záměry nepokládali za reálné. Oddělení Cizí armády Východ (*Abteilung Fremde Heere Ost*) v OKH vypracovávalo na jaře 1941 pravidelné odhady síly a

---

Německa a my musíme mít záda volná. Když bude Rusko sraženo k zemi, nemůže již Anglie získat na kontinentu žádného spojence... To vše uvidí Anglie a lze předpokládat, že další beznadějný boj vzdá.“ Bock, c. d., s. 220.

⁵⁴NSR, s. 349-353.

⁵⁵ Srv. Ajchchold, D., Celi Germaniji v vojně protiv SSSR. Ob otvestvennosti germanskich elit za agressivnuju politiku i prestuplenije nacisma, Novaja i novejšaja istorija š. 6/2002, s. 62-89. Hillgruber, A., Hitlers Strategie. Politik und Kriegsführung 1940-1941, Bonn 1993; Ueberschär, R. G., Die militärische Planung für den Angriff auf die Sowjetunion, In: Ueberschär – Bezymenskij, c. d., s. 21-37.

plánů sovětského protivníka.⁵⁶ V posouzení nepřítele z 15. března 1941 se uvádělo, že přesuny „ruských vojsk k hranicím jsou defenzivním opatřením, které povede k posílení ostrahy hranic“.⁵⁷ 22. března 1941 v OKH projednávali možná obranná opatření pro případ sovětského preventivního útoku, jak si ale Halder poznamenal do deníku, „nemyslím si, že by Rusové projevíli iniciativu“.⁵⁸ 6. dubna 1941 si pak Halder zapsal, že zvyšující se koncentrace sovětských vojsk na Ukrajině „nevylučuje možnost ruského vpádu do Maďarska a Bukoviny. Já to ale pokládám za naprosto nepravděpodobné.“⁵⁹ O den později došel k závěru, že „pokud se oprostíme od rozšířeného názoru, že Rusové chtějí mír a sami nezaútočí, tak je nutné přiznat, že uskupení jejich sil plně umožňuje přechod do útoku, což by pro nás bylo velmi nepříjemné.“⁶⁰ Maršál von Bock, pro útok proti SSSR jmenovaný jako velitel skupiny armád Střed, 27. března 1941 ve svém štábu projednával vydání rozkazu k obraně hranic v případě sovětského útoku. Jak si poznamenal, „i když je až dosud ruský útok velmi málo pravděpodobný, přece jen nesmíme být lehkomyšní, protože každý výpad přes hranice by ohrozil obrovská množství munice, zásob a zařízení, připravených pro ofenzívu. Rovněž letectvo má pochybnosti, zda se má usadit blíž hranic, když tam jeho základny nebudou zajištěny.“⁶¹ Obavy o zásoby munice a dalšího materiálu v těsné blízkosti hranic, které si Bock zaznamenal v deníku, se 22. června 1941 skutečně vyplnily - ovšem na sovětské straně.

Koncentrace sovětských sil v oblasti Lvovského a bělostockého výběžku byla analyzována v posouzení nepřítele z 20. května 1941. Rozebrány byly tři varianty

---

⁵⁶ K analýzám německé rozvědky srv. Erickson, c. d., s. 47-48, 66, 73, 84-85.

⁵⁷ Ueberschär – Bezymenskij, c. d., s. 276.

⁵⁸ Halder, KTB II, s. 325.

⁵⁹ Tamtéž, s. 351. Maršál von Bock si do deníku zapsal 11. března 1941, že „zprávy agentů z Litvy hovoří o velkých ruských manévrech v Pobaltí a tvrdí, že manévry jsou maskovaným soustředěním k útoku na Německo. Neuvěřitelné!“ Von Bock ale sovětský nástup k hranicím pokládal za protiopatření proti soustředění německé armády na východě. Bock, c. d., s. 202.

⁶⁰ Halder, KTB II, s. 353.

⁶¹ Bock, c. d., s. 205.

možného sovětského postupu: 1) preventivní útok; 2) odsun a vyčkávací boj (jako v roce 1812); 3) urputná obrana hranic. K možnosti sovětského preventivního útoku němečtí analytici uváděli, že čistě „z hlediska vojenského nástupu je možný, a to silným úderem z prostoru Černovice-Lvov do Rumunska, Maďarska a východní Haliče a s další silnou útočnou skupinou z Běloruska směrem na Varšavu a východní Prusko.“ Prakticky byl ale preventivní útok označen za nepravděpodobný, jednak z vojenských důvodů (pro špatný stav výcviku a „vnitřní slabost Rudé armády“) a také z důvodů politických – SSSR mohl k útoku využít mnohem příznivější dobu, kdy byla německá armáda vázána na západě nebo na Balkáně. To neučinil a naopak „v poslední době projevuje zřetelné politické vstřícné kroky a snahu vyhnout se konfliktu.“ Proto jako nejpravděpodobnější byla vybrána třetí možnost – tedy, že se Rudá armáda připravuje na urputnou obranu hranic.⁶² Jako „nikoli nemožný“ ale nepravděpodobný byl sovětský preventivní útok označen i v posouzení nepřítele z 13. června 1941.⁶³ V OKH došli 4. června 1941 k závěru, že celkově má „ruský nástup defenzivní charakter“, i když teoreticky jsou možné i některé dílčí „ofenzivní varianty – zejména proti Rumunsku“.⁶⁴ Zástupce vojenského atašé německého velvyslanectví v Moskvě Hans Krebs, který přijel na začátku května 1941 do Berlína, oznámil, že podle jeho názoru „Rusko udělá všechno, aby se vyhnulo válce. Je možné očekávat jakékoli ústupky.“⁶⁵

Z přehledu analýz německého generálního štábu na jaře 1941 je zřejmé, že Sovětský svaz byl sice brán jako potenciální hrozba, ale v možnost sovětského útoku

---

⁶² Ueberschär – Bezymenskij, c. d., s. 277-278; Maser, c. d., s. 332-333.

⁶³ Ueberschär – Bezymenskij, c. d., s. 280.

⁶⁴ Tamtéž, s. 274.

⁶⁵ Halder, KTB II, s. 396-397. Von Bock 30. května 1941 zaznamenal šířící se „pověsti, že Rusové nabídli Vůdci takové ústupky, že k válce s Ruskem již nedojde. 29. května hlásil velící generál V. sboru Ruoff, že v jeho úseku přišli sovětsští vojáci na hranici ... a vyprávěli, že k válce nedojde, protože Stalin a Vůdce se ve všem dohodli! Neuvěřitelné!“ Bock, c. d., s. 216.

německé velení nevěřilo i přes zvyšující se koncentraci sovětských vojsk na hranicích. Naopak zdůrazňována byla sovětská snaha vyhnout se válce.

Němci navíc hluboce podcenili kvantitativní sílu Rudé armády i kvalitu její výzbroje. Německé odhady síly Rudé armády byly během roku před útokem následující:⁶⁶

Německé odhady síly Rudé armády v západní části SSSR 1940-1941	
Odhad ve studii gen. Marckse z 5. srpna 1940	V SSSR celkem: 151 střeleckých divizí (96 na západě) 32 jezdeckých divizí (23 na západě) 38 mechanizovaných brigád (28 na západě)
Odhad předložený náč. OKH Halderem Hitlerovi 3. února 1941	V evropské části SSSR: 108 střeleckých divizí 13 motorizovaných divizí 25 jezdeckých divizí 31 mechanizovaných brigád
Posouzení nepřítele vypracované oddělením Cizí armády Východ 20. května 1941	V evropské části SSSR: 145 střeleckých divizí 25 ½ jezdeckých divizí 5 tankových divizí 37 tankových (mech.) brigád
Posouzení nepřítele vypracované oddělením Cizí armády Východ 13. června 1941	V evropské části SSSR: 150 střeleckých divizí 25 ½ jezdeckých divizí 7 tankových divizí 38 tankových (mech.) brigád
Odhad náč. OKH Haldera z 21. června 1941	V evropské části SSSR: 154 střeleckých divizí 25 ½ jezdeckých divizí 10 tankových divizí 37 tankových (mech.) brigád

Němci tak počítali, že Rudá armáda nemá o mnoho více než 200 svazků velikosti divize. Ve skutečnosti měla Rudá armáda v červnu 1941 303 divizí v různém stadiu zformovanosti, z nich 198 střeleckých, 61 tankových, 31 motorizovaných a 13 jezdeckých. Němcům naprosto unikla zejména reorganizace sovětských tankových sil. Vůbec nezaznamenali, že tankové brigády byly od léta

⁶⁶ Uebeschar – Bezymenskij, c. d., s. 224, 280; Maser, c. d., s. 331; Halder, KTB II, s. 266, 461; Glantz, Military, s. 306-308.

1940 přeformovány na tankové a motorizované divize, ze kterých se skládaly mechanizované sbory.⁶⁷

Ve zprávě náčelníka OKW maršála Keitela Hitlerovi z 11. června 1941 byl analyzován nástup Rudé armády a její celkové síly byly odhadnuty následujícím způsobem:⁶⁸

	Německý odhad z 11. června 1941	Skutečné počty RA v červnu 1941⁶⁹
Celkem v RA	170 střeleckých div. 33 ½ jezdeckých div. 46 mech. a tank. brigád	198 střeleckých div. 13 jezdeckých div. 61 tankových div. 31 motorizovaných div.
Z toho v západním pohraničním území	118 střeleckých div. 20 jezdeckých div. 40 mech. a tank. brigád (+ dalších 27 střeleckých, 5 ½ jezdeckých divizí a 1 mech. brigáda v ostatním evropském Rusku)	K 13. červnu 1941 bylo v západní části SSSR: 155 střeleckých div. 51 tankových div. 25 motorizovaných div. 6 jezdeckých div. (+ dalších 30 střeleckých, 2 tankové a 1 motorizovaná divize se přesunovaly na západ)

Německá rozvědka tak do značné míry selhala v odhalení dynamiky sovětského nástupu a skryté mobilizace na jaře 1941. I celkový sovětský branný potenciál byl silně podhodnocen. OKW odhadovalo, že v případě války může Rudá armáda vytvořit maximálně 200 nových divizí. Ve skutečnosti jen do konce roku 1941 Sovětský svaz dokázal vytvořit téměř 300 nových divizí a jen za první týden války povolal 5,7 milionu mužů.⁷⁰ Jak hluboce se ve svých odhadech zmýlilo, přiznalo během války i oddělení Cizí armády Východ. 9. září 1943 jeho náčelník plk. Gehlen vypracoval pro Hitlera přehled sovětských sil na počátku války, který se zcela lišil od

⁶⁷ D. Glantz uvádí, že „německá rozvědka stále počítala se starými sovětskými tankovými brigádami a jezdeckými divizemi, aniž by zaznamenala, že mnohé z nich již byly přeformovány na tankové a motorizované divize nových mechanizovaných sborů. K 22. červnu 1941 Němci identifikovali 3 mechanizované sbory v Pobaltském, Západním a Kyjevském vojenském okruhu, ve skutečnosti jich tam bylo 16. ... Německá operační a taktická vyzrálость nahradila v počáteční fázi války tato selhání rozvědky. V delším horizontu to ale mělo pro německé síly katastrofální následky.“ Glantz, Stumbling, s. 290-291.

⁶⁸ Úřední dokumenty, s. 76.

⁶⁹ 1941 god. k. 2, s. 359-360.

⁷⁰ Glantz, Stumbling, s. 14-15, 290; Glantz, Military, s. 308.

analýz z období před útokem. Podle Gehlenovy zprávy bylo na základě hlášení od německých jednotek na východě po zahájení války identifikováno 247 sovětských střeleckých a motorizovaných divizí, 65 tankových divizí a 25 jezdeckých divizí, což byly zásadně odlišné údaje od předválečných analýz. Tyto údaje byly poněkud vyšší než ve skutečnosti, ale v zásadě odpovídaly, protože Rudá armáda ihned po útoku začala formovat nové divize.

Německý odhad celkových sovětských sil		
Před útokem – zpráva OKW z 11. černa 1941	Po útoku – Gehlenova zpráva z 9. září 1943	Skutečná síla RA v červnu 1941
170 střeleckých divizí 33 ½ jezdeckých divizí 46 motorizovaných a tankových brigád	247 střeleckých a motorizovaných divizí 25 jezdeckých divizí 65 tankových divizí	198 střeleckých divizí 31 motorizovaných divizí 13 jezdeckých divizí 61 tankových divizí

Podle Gehlenovy zprávy bylo poté jenom během července a srpna 1941 identifikováno dalších 98 nově vytvořených střeleckých divizí. Jádro sovětských sil bylo na počátku války soustředěno ve Lvovském a bělostockém výběžku, z čehož Gehlen usuzoval, že „Sovětský svaz se připravoval na ofenzivní válku proti Německu“.⁷¹

Co se týká obrněné a letecké techniky, i zde byly německé odhady jak kvantitativně, tak kvalitativně silně podhodnocené. Sovětskou armádu Hitler velmi podceňoval.⁷² Při projednávání plánu operace 5. prosince 1940 prohlásil, že akce proti SSSR bude úspěšná, protože „Rusové mají horší výzbroj než my, stejně jako měli Francouzi. Rusové mají jen malé množství moderních polních dělostřeleckých baterií. Všechno ostatní je jen modernizovaná stará výzbroj. Náš tank Pz III s 50 mm kanónem jasně převyšuje ruské tanky. Hlavní část ruských tanků má slabý pancíř. Ruský člověk – méněcenný. Armáda nemá patřičné velitele. Jestli během poslední

⁷¹ Gehlenova zpráva je otištěna v Hoffmann, c. d., s. 371-373.

⁷² Hitler si byl natolik jist rychlým vítězstvím, že již 11. června 1941, tedy ještě před zahájením akce, podepsal směrnicí č. 32 „Přípravy na období po operaci Barbarossa“, ve které již plánoval dalekosáhlou strategii na Blízkém východě po porážce SSSR. Trevor-Roper, Hitler's War, s. 130-134.

doby dokázali pochytit moderní principy vojenského velení je velmi pochybné. Reorganizace ruské armády do jara žádné změny nepřinese.⁷³ Totéž opakoval i 16. ledna 1941, kdy k možnostem sovětské armády prohlásil: „ruská výzbroj: zastaralá. Nové je pouze to, co bylo dovezeno ze zahraničí. Velení bez iniciativy.“⁷⁴ Hitler se v podstatě nemýlil v hodnocení úrovně sovětského velitelského sboru, ale v hodnocení kvalit sovětské výzbroje se zmýlil zcela zásadně.

Přitom např. gen. Heinz Guderian již ve své knize „Achtung, panzer!“ z roku 1937 sovětské tankové síly vysoce ocenil. Guderian v roce 1937 odhadl, že SSSR má 10 000 tanků a 1200 dalších obrněných vozidel, což označil za „impresivní počet i vzhledem k tomu, že tyto síly budou kooperovat se silným a moderním letectvem ... Rusko disponuje nejsilnější armádou na světě jak po stránce početní, tak i po stránce modernosti jejích zbraní a vybavení.“⁷⁵ V německých odhadech na jaře 1941 byly ale tankové a letecké síly Rudé armády hodnoceny dosti slabě. Dá se říci, že Němci své odhady přizpůsobovali svým vlastním počtům, podobně jako naopak Sověti ve svých analýzách nadhodnocovali počty německých tanků a letadel a přizpůsobovali je tak své vlastní realitě.⁷⁶ Sami Němci válku na východě zahájili s 3648 tanky a 3694 letadly.⁷⁷

	Německý odhad	Skutečný počet v RA 22. června 1941 ⁷⁸
Tanky	asi 10 000 ⁷⁹	24 784 tanků a 5211 obrněných automobilů

⁷³ Halder, KTB II, s. 213-214.

⁷⁴ Tamtéž, s. 244.

⁷⁵ Guderian, H., Achtung Panzer!, London 1999, s. 153. V rukopisu měl Guderian původně počet 17 000 sovětských tanků, což byl velmi přesný odhad. Sovětský svaz měl k 1. lednu 1938 19 517 tanků a 1693 obrněných automobilů. Mel'jučov, Upuščennyj, s. 152. Německo mělo k 1. říjnu 1938 2608 tanků. Fidler, J. – Stehlík, E., Německá panzerwaffe v září 1938, In: Historie a vojenství č. 1/1999, s. 143.

⁷⁶ Srv. kapitola XXX

⁷⁷ Das Deutsche Reich, Bd. 4, s. 185, 313.

⁷⁸ Mel'jučov, Upuščennyj, s. 385, 393.

⁷⁹ Halder, KTB II, s. 267.

Letadla	8-14 000 ⁸⁰	24 488 (6887 bombardérů, 1934 rozvědných, 9881 stíhaček, 57 bitevních, 5729 ostatních)
----------------	------------------------	--

Halder si 2. února 1941 poznamenal, že Sověti sice budou mít početní převahu tanků, „ale vzhledem k jejich kvalitě je to převaha neznatelná.“⁸¹ Ve skutečnosti sovětské tanky v kvalitě nijak německým neustupovaly, právě naopak. Nové těžké tanky KV a střední tanky T-34 ve všech parametrech předčily všechny německé tanky. Němci dokonce neměli žádný typ těžkého tanku. I ostatní starší typy sovětských tanků (jako např. tanky BT) byly zcela srovnatelné s německými. Německé znalosti o tankové technice Rudé armády byly dosti nepřesné.⁸²

Proto např. i první setkání se sovětskými těžkými tanky KV bylo po zahájení útoku pro Němce obrovským překvapením. 25. června 1941 na sovětské těžké tanky KV-1 narazila německá 11. tanková divize, vyzbrojená českými lehkými tanky Pz 35(t), které byly proti KV zcela bezmocné. Jediným prostředkem, který tankům KV dokázal čelit, byly protiletěcké 88 mm kanóny.⁸³ Guderian vzpomínal, že když byla před válkou v Německu sovětská hospodářská delegace a byly jí ukázány všechny typy německých tanků, tak sovětsí experti nechtěli věřit, že tank Pz IV je nejtěžším německým tankem a dávali jasně najevo svoje podezření, že Němci před nimi těžší typy skrývají.⁸⁴ Setkání se sovětskou tankovou technikou Němce přimělo k urychlené reorganizaci svého tankového výrobního programu, lehké tanky byly do konce roku 1941 z východní fronty staženy, tanky Pz III a Pz IV byly přezbrojovány

⁸⁰ Glantz, *Stumbling*, s. 290. Halder 2. února 1941 odhadoval, že v západní části SSSR je 5655 vojenských letadel (2205 bombardérů a 3460 stíhaček), Halder, *KTB II*, s. 288.

⁸¹ Halder, *KTB II*, s. 267.

⁸² Např. v jednom z německých zpravodajských hlášení byly tanky KV označeny jako „nový název pro tank T-35“. T-35 byl zastaralý typ vícevěžového těžkého tanku, který s KV neměl nic společného. Hoffmann, c. d., s. 364.

⁸³ Magnuski, J., *Ciezki czolg KW*, Warszawa 1997, s. 3.

⁸⁴ Guderian, G., *Vospominanija soldata*, Smolensk 1999, s. 193. W. Schellenberg vzpomínal: „Hitler chtěl na Rusy zapůsobit, a proto jsme jim měli ukázat naše nejmodernější továrny na tanky a tankové výcvikové základny... Z chování Rusů a otázek, které kladli, jsem došel k závěru, že mají lepší typy tanků než my.“ Schellenberg, c. d., s. 204-205.

na silnější a delší kanóny a urychleně byla realizována různá „nouzová řešení“, jako např. stíhače tanků Marder, na které byly montovány ukořistěné sovětské 76,2 mm protitankové kanóny.

Na Hitlera materiální síla sovětské armády, která byla odhalena po útoku, učinila velký dojem. 5. ledna 1942 v jednom ze svých „hovorů u stolu“ za jeden z důvodů k útoku označil „zprávu německé mise z Ruska, že jedna jediná ruská továrna vyrábí více tanků než všechny naše továrny dohromady. ... I tak ale, kdyby mi tehdy někdo řekl, že Rusové mají deset tisíc tanků, odpověděl bych: ‚Vy jste se naprosto zbláznili!‘“⁸⁵ 12. dubna 1942 pak slabý výkon Rudé armády v zimní válce proti Finsku označil „za vynikající zastírací manévr.“⁸⁶ 4. června 1942 o svém ohromení materiální silou Rudé armády hovořil s finským maršálem Mannerheimem. Hitler mu sdělil, že „k dnešku jsme zničili 35 000 sovětských tanků“.⁸⁷ A pokračoval: „Kdyby mi některý z generálů řekl, že tady je stát disponující 35 000 tanky, tak bych mu odvětil: ‚Vážený pane, vy snad všechno násobíte dvěma nebo deseti.‘... Něco takového jsem nepokládal za možné... Našli jsme např. jednu továrnu, v níž pracuje 30 tisíc dělníků a po úplné dostavbě v ní mělo pracovat 60 tisíc dělníků. A to je jedna jediná továrna na tanky! Gigantická továrna! Dělnické masy tam ovšem žijí jako zvířata.“⁸⁸

Dosti přesně situaci po útoku vystihl náčelník OKH Halder. Ještě 3. července 1941 do deníku zapsal, že „válka je v podstatě vyhraná během 14 dní.“⁸⁹ Jenže již

---

⁸⁵ Trevor-Roper, *Hitler's Secret*, s. 150. Totéž pak stále opakoval, 22. 7. 1942 řekl, že „za deset let by v Rusku vyrostla řada průmyslových center, nedostupných pro útok, které by produkovaly zbraně v neuvěřitelném množství.“ 22. 8. 1942 dodal, že „pokud by Stalin dostal čas, udělal by z Ruska super-průmyslové monstrum.“ A 26. 8. 1942 prohlásil, že „za patnáct let by se Rusko stalo nejmočnějším státem na světě.“ Tamtéž, s. 476, 534, 537.

⁸⁶ Tamtéž, s. 349, Picker, c. d., s. 220.

⁸⁷ Hitler poněkud přeháněl, podle oficiálních ruských údajů Rudá armáda za rok 1941 ztratila 20 500 tanků a za rok 1942 15 100 tanků. Grif, s. 367. Podle zprávy OKH Němci do května 1942 zničili 26 271 sovětských tanků. Wegner, c. d., s. 131.

⁸⁸ Wegner, c. d., s. 131-132.

⁸⁹ Halder, KTB III, s. 38.

11. srpna 1941 svůj názor musel úplně přehodnotit a došel k závěru, že „celková situace zcela jasně ukazuje, že ruský kolos, který se cílevědomě připravoval na válku, jsme velmi podcenili... Na začátku války jsme počítali s asi 200 nepřátelskými divizemi, ve skutečnosti jsme jich nyní zatím napočítali 360.“⁹⁰

---

⁹⁰ Tamtéž, s. 170.

Závěr

Sovětský svaz se v roce 1939 ocitl v pozici, kdy si za napjaté mezinárodní situace mohl vybrat mezi dvěma alternativami postupu. Stalin, který již ve třicátých letech dal několikrát najevo, že by se nebránil dohodě s Němci, se rozhodl pro příklon k Německu. Šlo o chladnokrevný a promyšlený kalkul. Sovětskému svazu umožnil zůstat mimo válku a přitom posílit své postavení a získat nové území. Stalin počítal s tím, že Sovětský svaz bude moci manévrovat mezi válčícími stranami. Přesně v tomto smyslu se vyjádřil 7. září 1939 v rozhovoru s Dimitrovem. Situaci neposuzoval ideologicky ale i čistě pragmaticky, rozšíření komunistického systému a sovětská územní expanze v jeho zahraniční politice splývaly dohromady. Tato strategie zpočátku úspěšně vycházela a i přes částečný neúspěch ve Finsku umožnila rozšířit sovětské území a tím i sovětský systém.

Obratem v sovětské zahraničněpolitické strategii bylo německé vítězství na západě. Tak rychlý německý úspěch nikdo neočekával, ani Stalin. Urychlení anexe pobaltských zemí a Besarábie přímo souviselo s německým postupem na západě. Německu nyní zůstal na kontinentu jediný soused – Sovětský svaz. Oběma stranám bylo zřejmé, že vzájemný konflikt není vyloučen. Hitler již v létě 1940 nařídil předběžné přípravy akce proti Sovětskému svazu, který vnímal jako nevyzpytatelného potenciálního protivníka. V sovětské politice jsou od června 1940 zřetelné nové protiněmecké prvky, které se projeví např. i ve směrnicích Kominterny pro komunistické strany v okupované Evropě. Sovětský svaz zároveň navazuje pozoruhodné tajné kontakty např. s československým exilem nebo s Jugoslávií. Rozpory s Německem se konkrétně projeví v soupeření na Balkáně.

Signálem definitivního konce období sovětsko-německého „soužití“ je Molotovovo jednání s Hitlerem a Ribbentropem v Berlíně v listopadu 1940. Molotov

vybavený Stalinovými přesnými instrukcemi během rozhovorů vyjádřil další sovětský zájem zejména v Bulharsku a ve Finsku, pro které by si představoval „besarabské“ řešení. Tyto sovětské požadavky Hitler odmítl a byly pro něj posledním impulzem k definitivnímu rozhodnutí zlikvidovat Sovětský svaz vojenskou cestou. Stejně tak sovětská strana si po berlínském jednání uvědomila, že veškeré možnosti další expanze za souhlasu Němců jsou vyčerpány. Od počátku roku 1941 je v sovětské politice již naprosto zřetelný protiněmecký kurs, který se projevil např. v jugoslávské krizi. Také jednání s Českoslováky za účelem vzniku čs. jednotky pro „osvobození ČSR“ měla od počátku roku 1941 intenzivní charakter a vedla až k vyslání tajné čs. vojenské mise do Moskvy. Tuto novou politiku shrnul Stalin 5. května 1941 ve svém tajném projevu, na který ihned zareagoval sovětský propagandistický aparát. Ze sovětské činnosti na jaře 1941 je zřejmé, že s konfliktem s Německem se počítalo, a to z vlastní iniciativy. Otázka termínu zahájení války je však za současného stavu zveřejněné dokumentace pouze spekulativní.

Politický vývoj se odrazil v sovětském vojenském plánování. Sovětské strategické plány byly v souladu s vojenskou doktrínou vždy ofenzivně zaměřené, ale od podzimu 1940 se toto jejich zaměření ještě více posílilo. V lednu 1941 provedené strategické hry na mapách potvrdily jižní variantu strategického plánu s hlavním útokem do jižního Polska. V tomto smyslu byl pak strategický plán války dále upravován v březnu a květnu 1941. Na jaře 1941 byla zahájena tajná mobilizace a nástup Rudé armády na hranicích, který odpovídal plánu z 15. května 1941. Do německého útoku však rozvinutí Rudé armády nestačilo být plně dokončeno. Dislokace sil v útočných postaveních, zejména ve Lvovském a bělostockém výběžku, spolu s nahromaděním techniky (zejména letadla) a zásob na hranicích vedlo v prvních dnech německého útoku ke katastrofě Rudé armády. Až po německém

útoku se navíc plně projeví vnitřní slabiny Rudé armády a nedostatečná kvalifikace velitelského sboru, který se obával jakékoli samostatné iniciativy.

Německý útok byl pro Stalina překvapení i přes ohromné množství varovných zpráv rozvědky. Tyto zprávy pokládal za dezinformace šířené britskou nebo i přímo německou rozvědkou. Informace sovětské rozvědky navíc nebyly přesné, mnoho předpovídaných termínů útoku se nevyplnilo. Zprávy byly také velmi protichůdné – vedle údajů o německých vojenských přípravách byly hlášeny také informace o plánovaném německém ultimatu, které má být podpořeno vojenským soustředěním. Sovětský Generální štáb i ve svém posledním odhadu rozdělení německých sil z konce května 1941 předpokládal, že větší část německé armády je dislokována na západě a připravuje se k invazi do Británie. Vyjasnit německou pozici se Stalin pokusil 14. června vydáním zvláštního prohlášení TASS, na které ale německá strana nijak nereagovala. Hitler se 22. června 1941 zachoval v rozporu se Stalinovou logikou a zahájil novou válku ještě před definitivní porážkou Británie.

Německý útok znamenal naprostý kolaps všech předchozích sovětských plánů. Ve vojenském plánování žádná obranná varianta nebyla připravena. Ještě krátce po německém útoku se proto sovětské velení pokusilo uvést do chodu původní plán, což se ale v nastalé situaci ukázalo jako nemožné.

I přes sovětské ofenzivní plánování a rozvíjení armády na jaře 1941 nešlo z německé strany o preventivní útok. Hitler sice Sovětský svaz vnímal jako potenciální hrozbu do budoucna, ale nikoli jako akutní nebezpečí. Svědčí o tom jak průběh německého plánování, který s žádnou sovětskou hrozbou nepočítal, tak analýzy německé rozvědky, která sice sovětské útočné záměry teoreticky nevyklučovala, ale prakticky je považovala za naprosto nepravděpodobné. Síla Rudé armády a potenciál Sovětského svazu byly navíc značně podceňovány.

Základní životopisné údaje k roku 1941

BERIJA, Lavrentij Pavlovič (1899-1953)

Od srpna 1938 náměstek lidového komisaře vnitřních věcí (NKVD) Ježova a náčelník Hlavní správy státní bezpečnosti (GUGB) v NKVD. Od 25. listopadu 1938 do 29. prosince 1945 lidový komisař vnitřních věcí. Od února 1941 do března 1953 náměstek předsedy Rady lidových komisařů. Po XVII. sjezdu VKS(b) 22. března 1939 kandidát členství politbyra ÚV VKS(b).

DĚKANOZOV, Vladimír Georgijevič (1898-1953)

Od prosince 1938 do května 1939 náčelník zahraniční rozvědky NKVD. Od 4. května 1939 náměstek lidového komisaře zahraničních věcí Molotova, od 23. listopadu 1940 do 22. června 1941 sovětský velvyslanec v Berlíně.

DIMITROV, Georgi (1882-1949)

Bulharský komunist, 1933 zatčen v Berlíně, proslavil se obhajobou v lipském procesu. V roce 1934 odešel do SSSR, v letech 1935-1943 generální tajemník výkonného výboru Komunistické internacionály.

CHRUŠČOV, Nikita Sergejevič (1894-1971)

Od února 1938 do března 1947 první tajemník ÚV KS Ukrajiny.

KALININ, Michail Ivanovič (1875-1946)

Od 17. ledna 1938 do 19. března 1946 předseda prezidia Nejvyššího sovětu SSSR.

LITVINOV, Maxim Maximovič (1876-1951)

Od roku 1921 náměstek a od 1930 lidový komisař zahraničních věcí SSSR. 3. května 1939 nahrazen Molotovem. 1941-1943 velvyslanec v USA.

MALENKOV, Georgij Maximilianovič (1901-1988)

V letech 1934-1939 řídil oddělení vedoucích pracovníků stranických orgánů při ÚV VKS(b). Od března 1939 do května 1946 tajemník ÚV VKS(b). Zároveň 1939-1946 náčelník Správy kádrů ÚV VKS(b). Od 21. února 1941 kandidát členství politbyra ÚV VKS(b).

MALYŠEV, Vjačeslav Alexandrovič (1902-1957)

Od února 1939 lidový komisař těžkého strojírenství. Od října 1940 do září 1941 lidový komisař středního strojírenství a zároveň náměstek předsedy Rady lidových komisařů.

MECHLIS, Lev Zacharovič (1889-1953)

Armádní komisař 1. stupně. V lednu 1938 až září 1940 náčelník Hlavní správy politické propagandy Rudé armády. Od září 1940 lidový komisař státní kontroly SSSR a zároveň náměstek předsedy Rady lidových komisařů.

MERECKOV, Kirill Afanasjevič (1897-1968)

Od května 1937 zástupce náčelníka Generálního štábu. Od ledna 1939 velitel Leningradského vojenského okruhu. Od 4. června 1940 generálmajor. Od léta 1940 člen Hlavní vojenské rady a zástupce lidového komisaře obrany pro bojovou přípravu. Od srpna 1940 náčelník Generálního štábu. Z tohoto postu odvolán v lednu 1941 a jmenován opět náměstkem lidového komisaře obrany pro bojovou přípravu. Po německém útoku zatčen, propuštěn v září 1941.

MERKULOV, Vsevolod Nikolajevič (1895-1953)

Od září 1938 první zástupce náčelníka Hlavní správy státní bezpečnosti (GUGB) NKVD. Od prosince 1938 první náměstek lidového komisaře NKVD a náčelník GUGB. Od 3. února do 20. července 1941 lidový komisař státní bezpečnosti (NKGB).

MIKOJAN, Anastas Ivanovič (1895-1978)

V letech 1938-1946 lidový komisař zahraničního obchodu a náměstek předsedy Rady lidových komisařů. Od 1934 člen politbyra ÚV VKS(b).

MOLOTOV, Vjačeslav Michajlovič (1890-1986)

V letech 1931-1941 předseda Rady lidových komisařů, v květnu 1941 na tomto postu nahrazen Stalinem. Zároveň od 3. května 1939 lidový komisař zahraničních věcí. Od 1926 člen politbyra ÚV VKS(b).

ŠAPOŠNIKOV, Boris Michajlovič, (1882-1945)

Od 1937 do srpna 1940 náčelník Generálního štábu Rudé armády. Od května 1940 maršál Sovětského svazu. V letech 1940-1941 náměstek lidového komisaře obrany.

TIMOŠENKO, Semjon Konstantinovič (1895-1970)

Od dubna 1938 velitel Kyjevského vojenského okruhu. Při vpádu do Polska velitel Ukrajinského frontu. Během zimní války velitel Severozápadního frontu. 7. května 1940 jmenován lidovým komisařem obrany a udělena hodnost maršála SSSR. Od léta 1940 člen Hlavní vojenské rady.

VASILEVSKIJ, Alexandr Michajlovič (1895-1977)

Od října 1937 náčelník oddělení operační přípravy Generálního štábu. Od června 1939 zástupce náčelníka operačního oddělení Generálního štábu. Od 21. května 1940 první zástupce náčelníka operační správy Generálního štábu. 4. června 1940 udělena hodnost generálmajora. Od 1. srpna 1941 náčelník operační správy Generálního štábu.

VOROŠILOV, Kliment Jefremovič (1881-1969)

Maršál Sovětského svazu (1935). V letech 1926-1960 člen politbyra ÚV VKS(b) a KSSS. Od června 1934 do 7. května 1940 lidový komisař obrany. Od května 1940 do března 1946 náměstek předsedy Rady lidových komisařů a předseda Výboru obrany při RLK (do května 1941).

VYŠINSKIJ, Andrej Januarjevič (1883-1954)

Od března 1935 do května 1939 nejvyšší prokurátor SSSR. Od května 1939 do května 1944 náměstek předsedy Rady lidových komisařů. Zároveň v letech 1940-1949 první náměstek lidového komisaře zahraničních věcí.

ŽDANOV, Andrej Alexandrovič (1896-1948)

Od února 1934 tajemník ÚV VKS(b), zároveň 1934-1944 tajemník leningradského oblastního výboru strany. Od roku 1938 člen Hlavní vojenské rady vojenského námořnictva. Od 1941 člen Rady vojensko-politické propagandy při Hlavní politické správě Rudé armády. Od 1935 kandidát a od 22. března 1939 člen politbyra ÚV VKS(b).

ŽUKOV, Georgij Konstantinovič (1896-1974)

Od června 1938 zástupce velitele Běloruského vojenského okruhu. V létě 1939 velitel 1. armádní skupiny na Dálném východě. V květnu 1940 jmenován velitelem Kyjevského zvláštního vojenského okruhu. Od 4. června 1940 hodnost generálmajora. Při akci v Besarábii velitel Jižního frontu. Od léta 1940 člen Hlavní vojenské rady. 14. ledna 1941 jmenován náčelníkem Generálního štábu a zástupcem lidového komisaře obrany. Z této funkce odvolán 29. července 1941.

Použité prameny a literatura

Zkratky používané v poznámkách

ADAP – Akten zur deutschen auswärtigen Politik

ČSVDJ – Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních

DDSV – Dějiny druhé světové války

DVVV – Dějiny velké vlastenecké války

DVP – Dokumenty vněšnej politiky

NSR – Nazi-Soviet Relations

VIŽ – Vojenno-istoričeskij žurnal

VOV – Velikaja otečestvennaja vojna

Edice dokumentů

1941 god. Dokumenty. V 2-ch knigach, Moskva 1998.

Agresja Sowiecka na Polske w swietle dokumentow, t. 1-3, Warszawa 1994.

Akten zur deutschen auswärtigen Politik. Serie D: 1937-1945. Die Kriegsjahre, Band VII-XII, Baden-Baden – Göttingen – Bonn 1961-1969.

Bezymenskij, L., Die Rede Stalins am 5. Mai 1941 – dokumentiert und interpretiert, In: Osteuropa 42 (1992), s. 242-264.

Dallin, A. – Firsov, F. I. (eds.), Dimitrov and Stalin 1934-1943. Letters from the Soviet Archives, New Haven – London 2000.

Depeše mezi Prahou a Moskvou 1939-1941, In: Příspěvky k dějinám KSČ č. 3/1967, s. 375-433.

Dokumenty vněšnej politiky.

Tom 22. 1939 god, Moskva 1992

Tom 23. 1 janvara 1940 – 22 ijunja 1941, Moskva 1995-1998

Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních. Dokumenty. Díl 1, Praha 1998.

Oglašeniju podležit. SSSR-Germanija 1939-1941, Moskva 1991

Djakov, J. L. – Bušujeva, T. S. (eds.), Fašistskij meč kovaljsa v SSSR, Moskva 1992.

Dokumenty z historie československé politiky. Díl 1. 1939-1943, Praha 1966.

Gorkov, Ju. A. – Semin, Ju. N., Konec globalnoj lži, In: VIŽ 2/1996, s. 2-15, VIŽ 3/1996, s. 4-17, VIŽ 4/1996, s. 2-17, VIŽ 5/1996, s. 2-15, VIŽ 6/1996, s. 2-7.

Tíž, O caractere vojenno-operativnych planov SSSR nakanune Velikoj otečestvennoj vojny, In: Novaja i novejšaja istorija 5/1997, s. 108-129.

Katyn. Mart 1940 – sentjabr 2000 g.: Rasstrel. Sudba živych. Echo Katyni, Moskva 2001.

Komintern i vtoraja mirovaja vojna. Čať I, Moskva 1994.

Lih, L. T. - Naumov, O. V. – Khlevniuk, O. V. (eds.), Stalin's Letters to Molotov, Yale University Press 1995.

Nakanune vojny, In: Izvestija CK KPSS č. 2/1990, s. 180-210.

„Naznačit tov. Stalina I.V.“ Postavlenije Politbjuro CK VKP(b), In: Istoričeskij archiv č. 5/1994, s. 221

Neuslyšanyje signaly vojny, In: Istoričeskij archiv 2/1995, s. 4-21

Nazi-Soviet Relations 1939-1941. Documents from the Archives of the German Foreign Office, Washington 1948.

Něvežin, V.A.(ed.), Zastolnyje reči Stalina. Dokumenty i materialy, Moskva – S. Peterburg 2003.

Otahálová, L. – Červinková, M.(eds.), Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943 (1), Praha 1966.

Pakty Stalina s Hitlerem, Praha 1990.

Pečenkin, A.A. (ed.), „Sovremennaja armija – armija nastupatělnaja“, In: Istoričeskij archiv č. 2/1995, s. 23-31.

Picker, H. (ed.), Tischgespräche im Führerhauptquartier, Stuttgart 1976.

Politbjuro CK RKP(b)-VKP(b). Povestki dnja zasedanij. Katalog.
Tom II. 1930-1939, Moskva 2001
Tom III. 1940-1952, Moskva 2001

Politbjuro CK RKP(b)-VKP(b) i Jevropa. Rešenija „osoboj papki“ 1923-1939, Moskva 2001.

Russkij archiv. Velikaja Otečestvennaja. Tom 12(1), Moskva 1993.

Sbornik bojevych dějstvij Velikoj Otččetvennoj Vojny. Vypusk 34. Moskva 1953.

Sekrety Gitlera na stole Stalina, Moskva 1995.

Sidorova, N. (ed.), „Razjasnit rumynskim soldatam beznaděžnost' vojny protiv SSSR“, In: Istočnik č. 3/1995, s. 61-68.

Sokolov, V. V., Novyje danyje o podgotovke germanskogo vtorženija do SSSR v 1941 g., In: Novaja i novejšaja istorija č. 1/2000, s. 82-89.

Stalin, Berija i sudba armii Andersa v 1941-1942 gg., In: Novaja i novejšaja istorija č. 2/1993, s. 59-62.

Stalin, I. V., Otčetnyj doklad na XVIII. sjezdě partii o rabotě CK VKP(b), Moskva 1949.

Stalin, J.V., O veliké vlastenecké válce Sovětského svazu, Praha 1945.

Stalin, J. V., Spisy. Svazek 7-13, Praha 1952-1953..

Tajny i uroki zimnej vojny 1939-1940, Sankt-Peterburg 2000.

Trevor-Roper, H. R. (ed.), Hitlers politisches Testament. Die Bormann-Diktate vom Februar und April 1945, München 1981.

Trevor-Roper, H.R. (ed.), Hitler's Secret Conversations 1941-1944, New York 1953.

Trevor-Roper, H. (ed.), Hitler's War Directives 1939-1945, London 1966.

Tuchačevskij, M. N., Vybrané spisy, Praha 1966.

Úřední dokumenty o vzniku války proti SSSR, Praha 1941.

Višljov, O., Reč I.V. Stalina 5 maja 1941 g. Rossijskije dokumenty, In: Novaja i novejšaja istorija č. 4/1998, s. 77-89.

Višljov, O.V., Zapadnyje versiji vyskazyvanij I.V. Stalina 5 maja 1941 g., In: Novaja i novejšaja istorija č. 1/1999, s. 93-115.

Wegner, B., Hitlers Besuch in Finland. Das geheime Tonprotokoll seiner Unterredung mit Mannerheim am 4. Juni 1942, In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, Heft 1/1993, s. 134-136

Zaključiteľnaja reč narodnogo komissara oborony Sojuza SSR, In: VIŽ č. 1/1992.

Deníky

Bock, F., Mezi povinností a pochybnostmi, Brno 1998.

Ciano, G., Deník 1939-1943, Praha 1948.

Dněvníki Jozefa Gebbelsa 1940-1941 gg., In: Novaja i novejšaja istorija č. 3/1995.

Dimitrov, G., Dněvník (9 mart 1933 – 6 fevruari 1949), Sofija 1997.

Halder, F., Kriegstagebuch. Band II-III, Stuttgart 1963.

Paměti, rozhovory

Bagramjan, I. Ch., Tak začínala válka, Praha 1972.

Berežkov, V., Kak ja stal perevodčikom Stalina, Moskva 1993.

Berežkov, V., S diplomatickou misí k Hitlerovi, Praha 1967.

Berija, S., Moj otěc - Lavrentij Berija, Moskva 1994.

Čujev, F., Molotov, Moskva 2000.

Davies, J., Poslání do Moskvy, Praha 1947.

Djilas, M., Conversations with Stalin, London 1962.

Ehrenburg, I., Eve of War 1933-1941, London 1963.

Guderian, G., Vospominanija soldata, Smolensk 1999.

Hieke-Stoj, F., Mé vzpomínky z druhé světové války, In: Historie a vojenství č. 4/1968, s. 608-609.

Hieke-Stoj, F., Za války na Středním východě, In: Historie a vojenství č. 6-7/1968, s. 1109-1111.

Hilger, G., The Incompatible Allies, New York 1953.

Hull, C., The Memoirs of Cordell Hull. Volume II, New York 1948.

Chruščov, N. S., Vospomonanija, Moskva 1999.

Churchill, W. S., Druhá světová válka. I. díl, Praha 1992.

Khrushchev, N. S., Khrushchev Remembers, Boston 1970.

Krajina, V., Vysoká hra, Praha 1994.

Krivickij, V., Ja byl agentom Stalina, Moskva 1991.

Kuzněcov, N. G., Paměti vzrušené doby. V předvečer, Praha 1971.

Majskij, I., Velvyslancem v Londýně, Praha 1967.

Mereckov, K.A., Na službe narodu, Moskva 1968.

Mikojan, A., Tak bylo. Razmyšlenija o minuvšem, Moskva 1999.

Moskalenko, K. S., Na jihozápadním směru 1941-1943. Kniha 1, Praha 1976.

„S ogněm i krovju pologam“, In: Vojenno-istoričeskij žurnal č. 2/1995.

Schmidt, P., Paměti Hitlerova tlumočnicka, Brno 1997.

Speer, A., V srdci Třetí říše, Brno 1996.
Sudoplatov, P., Special Tasks, New York 1995.
Svoboda, L., Cestami života II., Praha 1992.
Vasilevskij, A. M., Nakanune vojny, In: Novaja i novejšaja istorija 6/1992, s. 6-11.
Winterbotham, F.W., Přísně tajné, Praha 1981.
Zacharov, M.V., Generalnyj štab v predvojennyje gody, Moskva 1989.
Žukov, Vospominanija i razmyšlenija. Tom I, Moskva 1995.

Odborná literatura

1941 god. Uroki i vyvody, Moskva 1992.
Andrew, Ch. - Mitrokhin, V., The Sword and the Shield. The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB, New York 1999.
Anfilov, V. A., Groznoje leto 41 goda, Moskva 1995.
Anfilov, V. A., Krach bleskové války, Praha 1977.
Benčík, A. – Kural, V., Zpravodajové generála Píky a ti druzí, Praha 1991.
Bešanov, V., Tankovyj pogrom 1941 goda, Moskva 2003.
Bezymenskij, L., Gitler i Stalin pered schvatkoj, Moskva 2000.
Bojtár, E., Oloupení Evropy, Praha 1994.
Brod, T., Osudný omyl Edvarda Beneše, Praha 2002.
Čerušev, N. S., Udar po svojim. Krasnaja armija 1938-1941, Moskva 2003.
Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Band 4, Stuttgart 1987.
Dějiny druhé světové války 1939-1945. Svazek 3, Praha 1978.
Drugaja vojna 1939-1945, Moskva 1996.
Dunn, D.J., Caught between Roosevelt and Stalin, University Press of Kentucky 1998.
Erickson, J., The Road to Stalingrad. Stalin's War with Germany: Volume One, London – New Haven 1999.
Fidler, J., Stalinovi maršálové, Brno 1998.
Fugate, B. – Dvoreckij, L., Bouře na Dněpru, Brno 1999.
Furet, F., Minulosť jednej ilúzie, Bratislava 2000.
Gebhart, J. – Koutek, J. – Kuklík, J., Na frontách tajné války, Praha 1989.
Glantz, D., Military Strategy of the Soviet Union, London 1992.
Glantz, D., Stumbling Colossus, Lawrence 1998.
Gorkov, Ju. A., Kreml. Stavka. Genštab, Tver 1995.
Gorodetsky, G., Grand Delusion. Stalin and the German Invasion of Russia, London – New Haven 1999.
Gosudarstvennaja vlast' SSSR. Vysšije organy vlasti i upravlenija i ich rukovoditeli 1923-1991 gg., Moskva 1999.
Gotovil li Stalin upreždajuščij udar protiv Gitlera v 1941 godu?, Moskva 1995.
Grif sekretnosti sňat, Moskva 1993.
Groehler, O., Sebevražedné spojenectví, Praha 1997.

Gross, J.T., *Revolution From Abroad*, Princenton-Oxford 2002.

Guderian, H., *Achtung Panzer!*, London 1999.

Haslam, J., *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security in Europe 1933-1939*, New York 1985.

Hillgruber, A., *Hitlers Strategie. Politik und Kriegsführung 1940-1941*, Bonn 1993.

Hoffmann, J., *Stalins Vernichtungskrieg 1941-1945*, München 1999.

Chlevnjuk, O. V., *Politbjuro. Mechanizmy političeskoj vlasti v 1930-e gody*, Moskva 1996.

Ivanov, R. F., *Stalin i sojuzniki 1941-1945 gg.*, Smolensk 2000.

Kalivoda, J., *Role Československa v sovětské strategii*, Kladno 1999.

Kennan, G. F., *Russia and the West under Lenin and Stalin*, London 1961.

Kershaw, I. – Lewin, M. (eds.), *Stalinism and Nazism. Dictatorships in Comparison*, Cambridge 1999.

Kissinger, H., *Umění diplomacie*, Praha 1996.

Kolomijec, M. – Makarov, M., *Preljudija k „Barbarosse“*, Moskva 2001.

Kolpakidi, A. – Prochorov, D., *Imperija GRU*, Moskva 2001.

Kolpakidi, A.I. – Prochorov, D.P., *Vněšnja razvedka Rossiji*, Moskva 2001.

Koura, P., *Podplukovník Josef Balabán*, Praha 2003.

Krasnov, V., *Neizvestnyj žukov*, Moskva 2000.

Lukeš, I., *Československo mezi Stalinem a Hitlerem*, Praha 1999.

Magnuski, J., *Ciezki czolg KW*, Warszawa 1997.

Magnuski, J. – Kolomijec, M., *Rudý blitzkrieg*, Brno 1996.

Maser, W., *Porušení slova*, Ostrava 1996.

Mastný, V., *Studená válka a sovětský pocit nejistoty*, Praha 2001.

Melt'juhov, M., *Sovetsko-polskije vojny. Vojenno-političeskoje protivostojanije 1918-1939*, Moskva 2001.

Melt'juhov, M., *Upuščennyj šans Stalina*, Moskva 2002.

Moščanskij, I., *Operacija Barbarossa. Tankovoje sraženiije na zapadnoj Ukrajině*, Moskva 2002.

Moščanskij, I. – Chochlov, I., *Katastrofa zapadnogo fronta*, Moskva 2003.

Mueller-Hillebrand, B., *Das Heer 1933-1945. Band II*, Frankfurt am Main 1956.

Nálevka, V., *Z neznámých stránek historie*, Praha 2001.

Někrič, A. M., *1941, 22 ijunja*, Moskva 1995..

Někrič, A.M., *První den války*, Praha 1967.

Něvežin, V. A., *Sindrom nastupatělnoj vojny*, Moskva 1997.

Paczkowski, A., *Půl století dějin Polska 1939-1989*, Praha 2000.

Post, W., *Unternehmen Barbarossa. Deutsche und sowjetische Angriffspläne 1940/41*, Hamburg 1995.

Richter, K., *Cesta k Sokolovu*, Praha 1981.

Richter, K. – Benčík, A., *Kdo byl generál Píka*, Brno 1997.

Santamaria, Y., *1939, německo-sovětský pakt*, Praha 2001.

Semirjaga, M. I., Tajny stalinskoj diplomatii 1939-1941, Moskva 1992.

Sipols, V. J., Diplomatský boj v predvečer druhej svetovej vojny, Bratislava 1981.

Sipols, V., Tajny diplomatičeskoje. Kanun velikoj otečestvennoj 1939-1941, Moskva 1997.

Sokolov, B. V., Tajny vtoroj mirovoj, Moskva 2000.

Švec, L., Dějiny pobaltských zemí, Praha 1996.

Tucker, R. C., Stalin na vrcholu moci., Praha 2000.

Ueberschär, G. R. – Bezymenskij L. A. (Hrsg.), Der deutsche Angriff auf die Sowjetunion 1941. Die kontroverse um die Präventivkriegsthese, Darmstadt 1998.

Váhala, R., Smrt generála, Praha 1992.

Velikaja otečestvennaja vojna 1941-1945, Moskva 1998-1999.

Višljov, O. V., Nakanune 22 ijunja 1941 g., Moskva 2001.

Vojna 1939-1945: dva podchoda, Moskva 1995.

Vojna i politika 1939-1941, Moskva 1999.

Volkogonov, Sem vožděj, Moskva 1995.

Volkogonov, D., Triumf i tragedija, Kniga II. Čast' 1, Moskva 1989.

Wanner, J., Spojené státy a evropská válka 1939-1945. I. díl, Praha 2001.

Werth, A., Od paktu po Stalingrad, Bratislava 1968.

Zeřkovič, N., Kremelská tajemství, Brno 2001.

Zimnjaja vojna 1939-1940. Kniga 1. Političeskaja istorija, Moskva 1998.

Odborné studie a články v časopisech a sbornících

Ajchchold, D., Celi Germaniji v vojně protiv SSSR. Ob otvetsvennosti germanskich elit za agresivnuju politiku i prestuplenije nacisma, In: Novaja i novejšaja istorija š. 6/2002, s. 62-89.

Anfilov, V., ...a razgovor zakončilsja ugrozj Stalina, In: VIŽ č. 3/1995, s. 39-45.

Anfilov, V., Dolgoj puť k Berlinu, Něžavisimaja gazeta 8. 5. 1999, s. 8.

Aptěkar, P., Vystrelov ne bylo, In: Rodina č. 12/1995.

Bezymenskij, L., O planě Žukova, Novaja i novejšaja istorija č. 3/2000, s. 58-67.

Týž, Sovetsko-germanskije dogovory 1939 g. Novyje dokumenty i staryje problemy, In: Novaja i novejšaja istorija č. 3/1998, s. 3-26.

Týž, Vizit V. M. Molotova v Berlině v nojabre 1940 g. V svete novych dokumentov, In: Novaja i novejšaja istorija č. 6/1995, s. 121-143.

Bobylev, P. N., K kakoj vojně gotovilsja generalnyj štab RKKA v 1941 godu?, In: Otečestvennaja istorija č. 5/1995, s. 3-20.

Týž, Repeticija katastrofy I, In: VIŽ 6/1993, s. 10-16.

Týž, Repeticija katastrofy II - III, In: VIŽ 7/93, s. 14-21 a VIŽ 8/93, s. 28-35.

Týž, Točku v diskusiji stavit' rano, In: Otečestvennaja istorija 1/2000, s. 41-64.

Bušujeva, T., Proklinaja - probujtě ponjat, In: Novyj mir č. 12/1994, s. 230-237.

Danilow, W., Hat der Generalstab der Roten Armee einen Präventivschlag gegen Deutschland vorbereitet?, In: ÖMZ 1/1993, s. 41-51.

Dorošenko, V. L., Stalinskaja provokacija vtoroj mirovoj vojny, In: Drugaja vojna, s. 65-75.

Fidler, J., Červen 1941 – Barbarossa kontra Groza, In: Vojenské rozhledy č. 3/1996, s. 117-123.

Týž, Strategické rozvinování sovětských pozemních sil v červnu 1941, In: Historie a vojenství 3/2002, s. 638-661.

Týž, Sovětské ozbrojené síly v červnu 1941, In: Historie a vojenství č. 4/1996, s. 77-104.

Týž, Sovětské přípravy druhé zimní války, In: Historie a vojenství č. 4/2001, s. 773-787.

Týž, Vyšší velitelství Rudé armády při sovětských vojenských akcích v letech 1938-1940, In: Historie a vojenství č. 4/1997, s. 96-120.

Fidler, J. – Stehlík, E., Německá panzerwaffe v září 1938, In: Historie a vojenství č. 1/1999, s. 143.

Gerasimov, G.I., Mobilizacija jest' vojna, In: VIŽ č. 3/1999, s. 2-11.

Gorkov, Ju. A., Gotovil li Stalin upreždajuščij udar protiv Gitlera v 1941 g., In: Novaja i novejšaja istorija 3/1993, s. 29-45.

Gorkov, Ju. A., Nakanune 22 ijunja, In: Novaja i novejšaja istorija 6/1992, s. 4.

Tíž, O caractere vojenno-operativnych planov SSSR nakanune Velikoj otečestvennoj vojny, Novaja i novejšaja istorija 5/1997, s. 108-129.

Gorodeckij, G., Kanun vojny: Stalin i delo Gessa, In: Voprosy istoriji č. 11-12/1992, s. 161-169.

Gorodetsky, G., Stalin und Hitlers Angriff auf die Sowjetunion, In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 37. Jahrgang 1989, 4. Heft (Oktober), s. 645-672.

Gurov, A. A., Bojevyje dejstvija sovetskich vojsk na jugo-zapadnom napravlenii v načalnom periode vojny, In: VIŽ č. 8/1988, s. 32-41.

Haslam, J., Soviet-German Relations and the Origins of the Second World War: The Jury Is Still Out, In: The Journal of Modern History 69 (December 1997), s. 790-791.

Jäckel, E., Über eine angebliche Rede Stalins vom 19. August 1939, In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte č. 6/1958, s. 380-389.

Kisel'ov, V. N. – Ramaničev, N. M., Posledstvija oceňok, In: VIŽ č. 7/1989, s. 14-21.

Kokoška, S., Československo-sovětská zpravodajská spolupráce v letech 1936-1941, In: Historie a vojenství č. 5/1997, s. 37-51.

Křen, J. – Kural, V., Ke stykům mezi československým odbojem a SSSR v letech 1939-1941, In: Historie a vojenství č. 3/1967, s. 455.

Kulešova, H. Ju., Vojenno-doktrinalnye ustanovki stalinskogo rukovodstva i represii v Krasnoj armii konca 1930-x godov, In: Otěčestvennaja istorija č. 2/2001, s. 61-72.

Magenheimer, H., Zum deutsch-sowjetischen krieg 1941, In: ÖMZ č. 1/1994, s. 51-60.

Manninen, O., Vystrely byli, In: Rodina č. 12/1995.

Medveděv, R. A., I. V. Stalin v pervyje dni vojny, In: Vojenno-istoričeskij žurnal č. 5/2002, s. 38-45 a č. 6/2002, s. 4-9.

Meltjučov, M., Sovětskaja razvedka i problema vnězapnogo napadenija, In: Otěčestvennaja istorija č. 3/1998, s. 3-20.

- Nevezhin, V.A., Stalin's 5 May 1941 Addresses: The Experience of Interpretation, In: The Journal of Slavic Military Studies, Vol. 11, No. 1 (March 1998), s. 116-146.
- Novobranec, V., Nakanune vojny, In: Znamja č. 6/1990, s. 168-188.
- Pavlov, A.G., Sovetskaja vojennaja razvedka nakanune Velikoj otečestvennoj vojny, In: Novaja i novejšaja istorija č. 1/1995, s. 49-60.
- Petrov, B. N., Vojennyje dejstvija na severo-zapadnom napravleniji v načalnyj period vojny, In: VIŽ č. 7/1988, s. 43-51.
- Pietrow-Enker, B., Agressor Stalin? Zur aktuellen Forschungskontroverse über die sowjetische Aussen- und Militärpolitik 1941, In: Prague Papers on History of International Relations 1998, part 2, s. 366-382.
- Rajskij, N. S., Vtoraja mirovaja vojna i sudby polskich vojnoplennych, In: Otěčestvennaja istorija č. 4/1995, s. 136-144.
- Schmider, K., No Quiet on the Eastern Front: The Suvorov Debate in the 1990s, In: The Journal of Slavic Military Studies, vol. 10, No. 2 (June 1997), s. 181-194.
- Semidetko, V.A., Istoki poraženija v Belorussii, In: VIŽ č. 4/1989, s. 22-31.
- Ströhm, C., Stalins Strategie für Krieg und Frieden. Geheime Dokumente beweisen: Sowjetischer Diktator hat Hitlers Angriff auf Polen einkalkuliert, Die Welt 16. 7. 1996.
- Šolc, J., Československá zpravodajská skupina v SSSR (duben-červen) 1941, In: Historie a vojenství č. 5/1997, s. 53-71.
- Topitsch, E., Stalinova válka I. a II., In: Střední Evropa, č. 47 (únor 1995), s. 39-62 a č. 48 (březen 1995), s. 53-67.
- Uldricks, T. J., The Icebreaker Controversy: Did Stalin Plan to Attack Hitler?, In: Slavic Review 58, no. 3 (Fall 1999), s. 626-643.
- V asociaciji istorikov vtoroj mirovoj vojny, In: Novaja i novejšaja istorija 6/1998, s. 201-208.
- Van Dyke, C., The Timoshenko Reforms, In: The Journal of Slavic Military Studies, vol. IX, No. 1 (March 1996), s. 69-96.
- Volkogonov, D., Etu versiju uže oprovergla istorija, Izvestija 15. ledna 1993, s. 9.
- Voráček, E., Instrukce sovětské vojenské delegaci pro jednání s britskou a francouzskou vojenskou misí v létě 1939, In: Slovanský přehled č. 1/2001, s. 43-46.
- Wanner, J. – Litera, B., Přeměny Rudé armády a sovětské strategické plány 1939-1941, Slovanské historické studie 26, Praha 2000.
- Zolotov, N. P. – Isajev, S. I., Bojegotovy byli..., In: VIŽ č. 11/1993, s. 75-77.

Prameny na Internetu

Záznamy jednání norimberského tribunálu:

<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt>

Frunze, M. V., Jedinaja vojennaja doktrina i Krasnaja armija,

<http://militera.lib.ru/science/frunze1/index.html>